מדרש · אגדה · מדרש לקח טוב · מפרשים

באור הרא"ם על מדרש לקח טוב

רבי אהרן משה פאדווא מקרלין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

באור הרא"ם על מדרש לקח טוב

רבי אהרן משה פאדווא מקרלין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/באור-הראם-על-מדרש-לקח-טוב/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

ויקרא 5
ויקרא 5
צו 29
שמיני 35
תזריע 39
מצורע 43
אחרי מות 51
קדושים 55
אמור 58
בהר 70
בחוקתי 77
במדבר 82
במדבר 82
נשא 84
בהעלותך 93
שלח לך 98
חקת 105
בלק 111
פינחס 113
מטות 118
מסעי 122
דברים 125
דברים 125
ואתחנן 128
עקב 132
שופטים 136
כי תצא 144
כי תבוא 155
נצבים 158
וילך 159
האזינו 161

וזאת הברכה 169

ויקרא

ויקרא

כתונת מכפרת וכו'. (ערכין טו.) מאמר ר' ענני בר ששון ע"ש כה"ע: ולא יזח החושן כו' נראה מיותר. וגם מה דפרט אפוד מכל בגדי כהונה צ"ע. ונראה משום דלקמן לא חשיב לאפוד כפרה מיוחדה להכי נקני הכא ומייתי קרא דלא יזח החושן ור"ל שחושן ואפוד נחשבים לבגד אחד:

על מקום שהוא מהרהר. בגמרא שם הלשון אבנט מכפר על הרהור הלב אהיכא דאיתא. וע"ש תוס' ד"ה אבנט. ואבנט הוא כמו חגור שש ארוכה מאוד. ואיתא נמי במדרש (ויקרא פ"י) שהיה הכהן מקיפו ל"ב פעמים כנגד לב האדם עכ"ל. וכ"ה הכוונה כאן על מקום שהוא מהרהר. וע"ש בהגהות הר"י ברלין בהגליון:

יבוא דבר שבקול. כי הפעמונים משמיעים קול. וכה"א והיה על מצח אהרן וכתיב ומצח אשה זונה היה לך כצ"ל:

עוז והדר לבושה. עיין תוס' ר"פ מי שמת דפרנסה היינו מלבוש:

ד. ואמר ר' יהושע בן לוי. דבר זה וכו' כצ"ל (ע"א י"ט:) כל המאמר. ובכאן חסר קצת:

דכתיב אדם כי יקריב. חסר וכצ"ל נשנית באהל מועד דכתיב מאהל מועד אדם כי יקריב וכו':

בערבות מואב דכתיב לפלא נדר (במדבר ט"ו) ושם נאמר אח"כ בערבות מואב עיין (סוטה ל"ז) בפירש"י. כללות נאמרו בסיני ע"ש וצ"ע:

לפיכך נקראו הלוים וכו'. ברי"ר פ' ס"ח ויק"ר ש"א ע"ש:

ששה שמות וכו'. (מגילה י"ג.) ויק"ר פ"א ע"ש:

ר' שמואל ב"ר אמי. בויק"ר הגירסא ר' ישמעאל ב"ר אמי:

שביתר את העגל. קאי על אהרן שויתר לו הקב"ה מעשה העגל:

כאשר צוה ה' וכו'. י"ח פעמים עיין ויק"ר שם י"ח צוויים כתיב בפרשת משכן כנגד י"ח מוליות שבשדרה וכנגדן קבעו י"ח אזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים:

שמא תאמר וכו' באברהם וכו'. אינו מובן וכנראה חסר. עיין ויק"ר שם ויקרא אל משה ולא כאברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם המלאך קורא והדבור מלמד ברם הכא אמר הקב"ה אני הקורא ואני המדבר וזה שסיים ויקרא וידבר שהקב"ה קרא לו והוא עצמו היה המדבר:

ואין אור אלא תורה. עיין בר"ר פ"ג ה' פעמים כתיב אור כנגד חמשה חומשי תורה. וכ"ה בתנחומא כאן:

לא היה שם גדול ממשה. בויק"ר אז דברת בחזון זה משה וכו' תדע שמכולן לא קרא הדבור אלא למשה ובכאן קיצר הדורש. ועיין (יומא יד.) לחלוק כבוד למשה:
מכאן לא יכנס וכו'. בויק"ר מכאן אמרו כל ת"ח שאין בו דעה כו' צא ולמד ק"ו ממשה אב החכמה וכו'.
טו. וזה אחד מי"ג מדות. ת"כ כה"ע ועיין (ב"ק כ"ה) תוס' ד"ה ק"ו ע"ש:
ק"ו לשכינה י"ד כו'. מיותר וכצ"ל ודבר זה נאמר בתורה שנוי בנביאים כו' ואביה ירוק ירק בפניה ק"ו לשכינה:
נידון נקרא דבר שבא לידון הימנו. זהו דברי המחבר לפרש מלת נידון וכן הרבה בספר הזה כי הוא מעתיק דברי הת"כ ומפרשו וזכרהו כי הוא כלל גדול בדברי המחבר הזה:
נאמר בש"ש אם לא שלח ידו וכו' ונאמר בש"ח אם לא שלח ידו מה בש"ש פטר את היורשים כן בש"ח. ובש"ש וכו' כצ"ל וכ"ה (שבועות מ"ז):
לנוחת אדם לבדו. פי' דבין משכב ובין מושב מיוחדים הם שינוח אדם עליהם ואינם עשויים להניח עליהם דבר זולת אדם:
כל שהוא ט"ס וכצ"ל אף כלים עשוי לנוחת אדם:
לסבלון אחר. פי' למשא אחרת עם האדם ואינו כמו מו"מ:
כגון פרשה נרות וכו'. הצד השוה שביניהן שהן בצו מיד ולדורות אף כל שהוא בצו וכו' כצ"ל ובכאן ט"ס:
מידי אחרינא לא. כגון חיה אין ממינה קרבן:
לרבות כל מילי כצ"ל וכל הבהמה ט"ס ועיין בת"כ:
במאי קמיפלגי בהאי קרא. חסר כאן ועיין (סנהדרין מ"ה:) שם פלוגתא דר"א ורבנן:
כדמפרש דבי רב. היינו בת"כ ושם מפרש כל הי "ג מדות בארוכה וספרי דבי רב קורין הראשונים לת"כ וכן האלפס בסוף פסחים קורא אותו ג"כ בשם זה ועיין (חולין מ"ו:) בפירש"י ד"ה תנא דבי רב קרי לברייתא קמייתא ששנויה בת"כ דמקריא ספרי דבי רב לפי שהיה שגור בבהמ"ד בפי כולם עכ"ל רש"י. ועיין לקמן בפי צו מביא טעם אחר למה נקרא ספרי דבי רב ע"ש;
ומה להלן היה עונה הנני אף על כל קריאה כצ"ל:
הוא משה עד שלא נדבר עמו. יובן ע"ם דברי הזוהר (נשא קל"ח א'). אברהם אברהם בכולהו פסיק טעמא לבר ממשה כו' ומסיים דמיומא דאתברי שלים הוי ע"ש ועיין בת"כ:
כל הנביאים וכו'. ויק"ר פ"א:

כל הנביאים לא היו צלולות כצ"ל. ועי"ש בויק"ר כל הנביאים רואין מתוך אספקלריא מלוכלכת הד"ד (הושע י"ב) ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ושל משה מתוך אספקלריא מצוחצחת דכתיב ותמונת ה' יביט ;

רא"א הרי הוא אומר ונועדתי ונו' חסר ועיין ח"כ. והכוונה כי לישראל היה רק יעידה באוה"מ. והוא רק מלון שכינה אבל הדבור היה רק למשה ומסיים שם בת"כ ונועדתי לך ודברתי אתך לך היה יעידה ודבור ולא לכל ישראל:

קול שמפורש בכתובים וכו'. א"כ למה נאמר מאוהל מועד שהיה הקול נפסק ולא יצא לחוץ מאוה"ה כצ"ל וכ"ה בת"כ:

שלא היה מדבר וכו'. בת"כ ה"ג אמור להם דברי כבושי; בשבילכם מדבר עמי:

עד שלא נתנה תורה וכו'. ויק"ר פ"א:

עד שהבאתיו וכו'. זה סיני. שהש"ר פסוק כמעט שעברתי:

עשרה נקראו יקרים. ויק"ר פ"ב מדרש תהלים קט"ז מדרש שמואל פ"א:

לפי שהוא קרוב לבשרי. בויק"ר מסיים הקרא כאשר ידבק האזור על מתני איש:

לפי שאני שונא גזל בעולה. (סוכה ל'.) מאמר רשב"י משל למלך וכו':

להלן הוא אומר אדם וכו'. ויק"ר פ"ב:

שיוקדם הקדשו להקרבתו. דהוי מצי למכתב יקריב לה' וקרבן יהורא הוא:

מכאן שלא להזכיר וכו'. כי יאמר תחלה קרבן: ואח"כ לה' ולא יאמר לה' תחלה דלמא שתיק ומוציא ש"ש לבטלה:

אמור ביו"ד ה"א כצ"ל. היינו בשם הויה דוקא ולא שם אחר:

ממקום שהיחיד מביא כו'. פי' כמו ביחיד פסול רובע ונרבע ושארי פסולים כן קרבן רבים ג"כ פכולים דל"ת זכותא דרבים עדיף:

מג. וא"ת מאחר וכו'. דבריו מעורבבים ועיין בת"כ וכן (זבחים ל"ד) וכצ"ל וא"ת מאחר דכתיב מן הבהמה למה לי מן הבקר והצאן אלא לפי שהחיה בכלל בהמה ה"א שנם חיה יכול להקריב ת"ל מן הבקר והצאן יכול לא יביא ואם הביא כשר ת"ל תקריבו את קרבנכם לעכב למה זה דומה למי שאמר לו רבו אל תביא אלא מן החטים והלך והביא גם שעורים הרי זה עובר על דבריו. ועיין בת"כ ותבין:

להביא עולת חובה. פי' שכל הפסולין שפוסלין עולת נדבה פוסלין ג"כ עולת חובה:

כשם שהקרבן וכו' בך האיש וכו'. בת"כ גירסא אחרת ובכאן תמוה מאד אם על הכהן המקריב קאי ל"ל לרבות הא בהדיא כתיב מום בו ולא יחלל. ואם על הבעלים המקריב קאי אינו פוסל אם יש בו מום וגם מקבלין קרבנות מפושעי ישראל. וצע"ג כן העיר הרב רצ"ר ז"ל בפי' עז"כ על הת"כ. ואפשר לומר דמיירי בכהן שמתו אחיו מחמת מילה

ומחמת זה לא מל עצמו שאינו רשאי להקריב קרבן דכן מצינו לשון תמים על המילה באברהם התהלך לפני והיה תמים דקאי על המילה דכתיב בתריה. וכן באדר"נ דמשיב שם אותן שנולדו מהולים חשוב שם איוב נולד מהול שנאמר בו תם וישר נח דכתיב איש צדיק תמים יעקב ויעקב איש תם דוד מכתם לדוד שהיתה מכתו תם דוד מכתם לדוד שהיה מכתו תם כנ"ל לפני ה' וסמך אע"פ נו' כצ"ל:

ותנן נמי כו'. ר"ל אלמא שהיה השוחט והסומך לפני ה' שתיכף לסמיכה שחיטה ובמקום שסומכין שוחטין כמ"ש במשנה:

אחד עולת חובה. אחד עולת בקר ואחד עולת צאן זו וזו טעונות סמיכה והעולה פרט לעולת העוף שהרי הוא דברי המחבר שמפרש למה בתיבת עולה נכלל בקר וצאן ולא עוף ומפרש שהצאן והבקר שוה כו':

ונרצה לו. לכפר במכפר איזהו מכפר כצ"ל:

ד"א כו'. ט"ס וכצ"ל הואיל ואין כפרה אלא בדם מת"ל והמך ונרצה אלא ללמד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה פי' שלא נחשב בעיניו ולא עשאה:

כאלו לא כיפר וכיפר. כ"ה בת"כ ופי' שלא עשה מצוה מן המובחר. כיפר נברא ולא כיפר קמיה שמיא הוא לשון הגמרא (זבחים ו') וכמו שמסיים והכי מפרש בזבחים:

את שעליו כמשא. בת"כ ליתא מילת כמשא והמחבר שהוסיף זה ע"פ דבריהם (זבחים ד:) כיון דאמר עלי כמאן דטען אכתפיה דמי:

מכאן אמרו כו'. משנה מנחות. ברכות מ"ב. ירושלמי ברכות פ"א. שו"ט מזמור קל"ד ע"ש בביאורי:

ואפילו קדשים. בת"כ ובמשנה דזבחים ה"ג ואפילו קדשי קדשים:

לימד שלא תהא כשרה אלא בכהן כשר. כ"ה בת"כ:

כגון דם בכור ומעשר וכו'. עיין ת"כ מקודם מרבה שנתערבה בדם אשם תודה ושלמים ואח"כ דרשה זו:

בבנין המזבח. ט"ס וצ"ל בין האולם ולמזבח משוך כלפי דרום וכ"ה בת"כ:

נז. אותה לנתחיה הכשרה ולא הפסולה שאם עלתה ע"ג המזבח קריבה כמות שהיא כ"ה בת"כ:

א"ר יהודא כצ"ל וכ"ה בת"כ מנין להצאת האליה וכו'. פי' הדלקת קיסמין דקין להבעיר בהם המערכה כשהאש קרוב לכלות ובכלי שרת פי' בבגדי כהונה:

א"ר ישמעאל וכו'. בת"כ ה"ג ר"ש והוא בפי צו ולומד שם מקרא והאש על המזבח תוקד בו ע"ש:
נט. למערכה של תמיד של בין הערבים כצ"ל:
וערבו שנים ב"א שנים כו' כצ"ל וחסר כאן דרשת ר"י: לרבות את הקרבים. ט"ס וצ"ל הקרנים:
סט. שכבר הותז בשחיטה כצ"ל. וכ"ה בת"כ ופי' הראש כבר הותז בשעת שחיטה וא"צ לא לנתחו ולא להפשיטו:
עצים הנתונים וכו'. בת"כ ה"ג הנתוכים וכ"ה (תמיד כט:) אבל מפירוש המבאר (שם) נראה שהיה גרסתו הנתונים. ופי' הנתונים או הניתוכים עצים בחורים דלא קטרי ולא מפקי מיא ע"ש בתמיד:
וי"א משום ישוב אי"י. בתמיד שם בשם ר"א בן יעקב:
ד"א על העצים כו'. על המזבח לימד מה מזבח כו' כצ"ל:
חוץ למערכה. שלא יעכב הילוך רגלי הכהנים:
והקטיר יבול וכו'. ט"ס כאן ועת"כ:
ולמזוהם. שריחו רע:
לעולה לרבות תמורתה. כי העולה יתירא הוא דכתיב בסוף הפרשה עולה היא.
הירך בצפון והיכן הם פונים לדרום כצ"ל. וכ"ה בת"כ ופי' ירך נקרא רגלי המזבח הם בצפון נמצא ראשו ופניו לדרום:
לימד שהכבש בדרום וכו' כצ"ל. כבש נקרא מעלה שעולים ע"ג המזבח היה בדרום וכשעולה בו דרך ימין עולה למזרח כמ"ש בקרא ומעלותהו פנות קדים היינו למזרח:
שהמזבח כולו ראוי להיות בצפון כצ"ל. וכה בת"כ דכולא מזבח בצפון קאי:
שלא ישנה בהם מקום המערכה כצ"ל ופי' שלא יעשה מערכה אחרת:
את הכל לכבש. פי' שהולכת אברים לכבש בעי כהונה:
אין זבחי שלמים מן העוף. מן העוף ולא כל העוף אע"פ שאין תמות וזכרות וכו' כצ"ל:
יכול כל עוף כולו וכו'. כי עוף משמע כל מיני עוף:
אבל היונה פותה וכו'. תפס כלישנא דקרא (הושע ז':י"א) כיונה פותה אין לב:
אלא בעצמו של כהן. שלא ימלוק בסכין אלא ביד דוקא:
למטה מרגליו. היינו למטה מן הסובב שחוט של סיקרא החוגר באמצע המזבח כדי להבדיל בין דמים עליונים לתחתונים הוא למטה מן הסובב אמה כדתנן פ"ג דמדות:
עז. אפי' אמה אחת פסולה. ובת"כ ה"ג כשירה:
יטלנה עם נוצתה. הכוונה שיעקור בידו ולא בסכין עיין ת"כ:

נוטל את הקורקבן עמה. ומפרש בנוצתה היינו פרש ודבר מאוס כמו (איכה ד':ט"ו) נצו גם נעו. ועיין (זבחים פ"ב.) גם דעת ר' ישמעאל:

משום שנאמר שונא גזל בעולה. והיינו שהעוף אוכל מן הגזל לפיכך וכו':

בכנפיו. להכשיר את העור. בכנפיו מתרגמינן בגדפוהי והיינו נוצות שעליו וכיון שאפילו נוצות שעליו הוא מקטיר הרי הכשיר את העור. ועיין (שבת ק"ח) דייק מהכא דעוף אית ליה עור לענין שחייב בשבת מחמת חבורה:

נאמר בשור הגס. היינו עולת בהמה. וכ"ה בהדיא ת"כ:

כולם יש בהם צד השוה לאדם. פי' שכולם בעלי חיים:

על חטאת אדומים. כי החטא נקרא בלה"ק אדום (ישעיהו א':י"ח) אם יהיו חטאיכם כשנים וגו':

שהרי אדם לא נאמר בו ונרפא. כוונתו אף שבתחלת הפרשה (ויקרא י"ג) כתיב נגע צרעת כי תהיה באדם אבל הלשון ונרפא נמצא רק בלשון בשר ובשר כי יהיה שחין ונרפא עיין דרשה זו (סוטה ה) ובפירש"י שם:

אפילו כ"ש מביאה. פי' אפילו דבר קטן:

דוגמא לדבר אגריפס. ויק"ר פ"ג שו"ט מזמור כ"ב ע"ש:

שהקדימו העני. בויק"ר שם נראה לאגריפס בחלום קרבן של עני קדמך:

כדרך שדרש רבי תנחום כצ"ל ודרשת ר' תנחום הוא ויק"ר שם ע"פ נפש כי תקריב לפי שהנפש גוזלת וחומסת ע"ש:

ששמו של הקב"ה וכו'. כי החילוק מאותיות איש ואשה באותיות י"ה והוא שמו של הקב"ה (סוטה י"ז) ושם בשם ר"ע:

לרבות כהן משיח אע"פ שחלק בחטאו בקרבנו מן היחיד. אעפ"כ יכול להביא מנחת נדבה כמו היחיד ודורש ו' מן והנפש לרבות ועיין, ת"כ:

מנחה ליתן האמור כאן בכל המנחות ואת האמור בכל המנחות כאן. סולת מה סולת וכו' כצ"ל. וכ"ה בת"כ. ופי' כי בכאן כתיב וכי תקריב קרבן: מנחה לה' סלח קרבנו ואח"כ כתיב מנחת מאפה תנור מנחת מחבת מנחת מרחשת וכולן דינם שוה. ומה שקיצר הכתוב כאן פירש להלן בשאר מנחות. ועיין בת"כ:

ויצק עליה שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמצת עמה ונתן עליה לבונה על מקצתה מפני שלא נבללת ולא נקמצת עמה וכ"ה בת"כ. ועיין (מנחות ז').

מלמד שיציקה וכו'. חסר וכצ"ל והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרין בכל אדם וכ"ה בת"כ והביאה שאין זקוק להביאה אנא אחר יציקה ובלילה:

אפי' הן רבואות. פי' אפילו שהוא דבר מועט יכול להתעסק בהם כהנים הרבה ורבואות קאי על הכהנים כמו שמסיים ברב עם וכו':

וקמץ קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לס' עשרונים כצ"ל. וכ"ה בת"כ:

כגון יו"ט הראשון וכו'. עיין (מנחות ק"ג:) שכן הצבור מביא ביו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת ס"א עשרונים דיו ליחיד שיהיה פחות מן הצבור אחד וכצ"ל הכא:

היינו דאמר ר"ז. כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת וכל שאין ראוי לבילה בילה מעכבת בו כצ"ל. וכ"ה במנחות שם. והכוונה כי ס' עשרונים יכול לבלול וע"כ אין בילה מעכבת וס"א אין יכול לבלול:

אבל ס"א עשרון שאין ראוין לבילה וכו' כצ"ל והוא סוף המאמר דר"ז ובכאן ט"ס:

מנא לן משמן. פי' שדורש וקמץ קומץ א' לעשרון א' קומץ א' לס' עשרונים ויליף זאת משמן. ועיין בת"כ פ' מצורע פ"ד פלוגתא בזה גבי שמן. והמחבר תפס הכא דעת ר"נ וראב"י אפילו מנחה של ס' עשרון אין לה אלא לוגה אבל בת"כ הכא גירסא אחרת ולומד מלבונה כי לבונה קומץ אחד לס' עשרון ואין שום פלוגתא בזה. ופריך או כלך לדרך זו לילף משמן מה שמן ס' לוגין לס' עשרונים ע"ש. ע"כ יותר נראה שט"ס כאן וצ"ל הלימוד מלבונה כמו שהוא כאן בת"כ וצ"ע:

ממקום שרגלי הזר וכו'. היינו בעזרת ישראל בתוך י"א אמה:

ולא משמן חברתה. פי' שלא יביא שתי מנחות בכלי אחד ובת"כ הוא בהדיא:

נזכרים בה. פ,' שהבעלים נזכרים בהקטרה זו לטובה. ועיין בת"כ מוסיף עוד נזכרים בקומצה ונזכרים בלבונה:

לאהרן שלא במחלוקת. פי' כה"ג נוטל חלק בראש כמה שירצה אבל בניו כהנים הדיוטים מחלקים לכאו"א חלקו:

ואינו מביא חלות ורקיקין כצ"ל. פי' בקרבן אחד. ועיין בת"כ פלוגתא בזה:

ולא מאפה יורות הערביין כצ"ל וכ"ה בת"כ:

ואין הרקיקין בלולות בשמן. פי' החלות בעודן סלת נותן בתוכן שמן ובוללן משא"כ הרקיקין לש אותן במים ואופה בלא שמן:

הזית השלישי עוטנו בבית הבד כצ"ל. ופי' הזית השלישי מפני שאין החמה זורחת עליהם תדיר אינן מתבטלות יפה ע"כ עוטנה בבית הבד מניחן במעטן עד שילקה ויתרכך קליפתן ויצא שמנן (רש"י מנחות שם).

וכותש ונותן לתוך הסל כצ"ל. ומה שבנתיים ט"ס:

כל זה הענין וכו'. הנראה כי לפני המחבר היה ספר דרשות כתוב ע"פ ערך א"ב ובערך זכר (היינו באות ז) לדרש בפי' ואתה תצוה (כשחל בפרשת זכור) ששם דיני שמן המשחה היה כתיב דרשות בזה:

מלמד שהשמן מצהיר את התבונה כצ"ל. והיינו שמצהיר דעתו של אדם וכ"ה (מנחות פ"ו) אר"י מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצויה בהם:

פירוש אלפא ראשונה הוא מדברי המחבר לבאר המשנה תקועה אלפא לשמן. ופי' כמו שהאל"ף אות ראשונה והיינו שפירותיה מתוקים ומשובחים כדמסיים:

מצות בלולות וכו' למצות שוי הרקיקים וכו'. עיי: בת"כ וזה דברי ר"י וקאי כמו שבארתי, למעלה (ק"ז) ואין הרקיקין בלולות וכו' ור"י דרש זה מהאי קרא. ועיין בת"כ:

ולא לרחצה. שהכהנים אסורים לרחוץ מן הכן רק מן הכיור. עיין ת"כ:

ולא לכפול שהחושן לא היה כפול:

מלמד שהוא בוללה סולת כצ"ל היינו הבלילה תהיה בעודה סולת. ועיי: ת"כ שרבי חולק ע"ז:

יכול מצוה ת"ל תהיה הכתוב קבעה חובה כצ"ל. ופי' יכול מצוה כי רק המצוה שלא להחמיץ אבל בדיעבד אם החמיצה כשרה ת"ל תהיה הכתוב קבעה חובה שאף בדיעבד אם החמיצה פסול:

פתות וכו' יכול שתים (פי' פתות יחלק רק לשתים) ת"ל פיתים. וכ"ה בת"כ:

מבאן אמרו מנחת ישראל כופל אותה לשנים ושנים לארבעה ומבדיל מנחת כהן משיח מכפלה אחת לשתים ושתים לארבעה ואינו מבדיל כצ"ל וכ"ה בת"כ:

מרחשת עמוקה וכו'. מתוך שהמחבת עמוקה כל שמן שבתוכה במקום א' וכשתתן אצבעך עליה צד השמן בתוכה וזה ומעשיה רוחשין:

בכלי קודש קודם לעשייתה כצ"ל:

מה אלה יש מהם לאשים כצ"ל וכ"ה בת"כ היינו שמקטירין מהם ע"ג המזבח יצאו שתי הלחם וכו':

והקריבה וכו' והגישה וכו'. פי' מן והקריבה ממעט מנחת נסכים שאין באה בגלל עצמה רק בגלל הזבח ומן והגישה ממעט מנחת כהנים ועיין בת"כ בארוכה:

ת"ל להלן בקומצו. בפרשה צו את אהרן והרים ממנו בקומצו ושם איירי במנחת סולת כדכתיב (ויקרא ו':ח') מסלת המנחה ומשמנה:

והקטיר המזבחה היה קומץ אע"פ שאין שיריים כצ"ל ומן ה"א דהמזבחה דורש. ודע דדרשה זו נשמטה בת"כ:

כדמפורש לקט: כצ"ל והוא בפסוק וכל קרבן וכו' במלח המלח הקומץ טעון מלח ואין מנחה כולה טעונה מלח:
לימד על כל המנחה כו' כצ"ל וכ"ה בת"כ דהוי אמינא אחרי דכתיב אשר תקריבו ורק הקומץ מקריב ובא כל לרבות אף השיריים אין נאכלין חמץ:
ומנין לרבות אפילו לחם הפנים. אף שאימעוט מהגשה ת"ל כל המנחה וכו' לא תעשה חמץ וכתיב (ויקרא ו':י') לא תאפה חמץ אפיה בכלל היתה וכו' יצאה להקיש כו' אף אני ארבה עשייתה לישתה ועריכתה כו' כ"ה בת"כ ובכאן קיצר בלשונו:
כל שהוא אשים. העולה לגבי המזבח:
שתהיה ראשית לכל המנחות. פי' השתי לחם קרבן ראשית מתבואה חדשה כמו שמסיים:
יכול אם קדמן ד"א וכו'. היינו אם עבר והקריב קודם עצרת מתבואה חדשה לא יקריב אח"כ השתי לחם כי אז אינם ראשית ת"ל תקריבו:
לרבות הכבש. היינו שאם העלה שאור ודבש על הכבש עובר בלאו כמו שמעלה על המזבח עצמו:
אבל שלא לעבודה עולין. היינו לשם עצים מותר להעלות שאור ודבש ועי' בת"כ:
יכול תהא מנחה כולה. היינו אף השיריים יצטרכו מלח. ועי' לעיל אות קכ"ו:
וכל קרב: לרבות הלבונה שצריכה מלח. עי' (מנחות כ') מרבה לה מסיפא דקרא על כל קרבנך תקריב מלח. ובת"כ הגי' כמו הכא:
יכול תבינהו כצ"ל וכ"ה בת"כ וכ"ה (מנחות כ"א) ופי' בערוך יכול יתן בו מלח כל דהוא להבין שיש בו טעם מלח. והרב רצ"ר פי' להיפך שיתן בו מלח הרבה ופי' יותר נכון לפי הענין עיין בת"כ:
מלח שאינה שובתת. ע"ש במנחות בהגי' הריי" ברלין:
מלח סדקנית. בת"כ ובמנחות' הגי' אסתרקניות. ופי' מלח הבא מן האדמה:
ולמה הוציאו הכתוב בלשון נדבה כצ"ל. ופי' ואם משמע שהוא רשות אם ירצה יקריב:
ואם לאו לצורך כו' וכה"א ולחם וקלי וכו' עד הביאכם את קרבן אלהיכם כצ"ל וכ"ה בת כ כי מזה עיקר הדרשא וביארו המבארים דכתיב את ק רבן אלהיכם היינו שתכוונו דוקא קרב: אלהיכם ולא בשביל שתוכלו לאכול תבואה מן החדש (אמר המבאר: נדרשה זו נ"ל להבין בת"כ בפי אמור וכ"ה שם בפסיקתא בס' העומר והניף את העומר לפני ה' לרצונכם אין כופין את הצבור על כרחן. ורש"י בחומש שם הביא הגי' לרצונכם אם הביאו כמשפט הזה יהיה לרצון לכם ובאמת מה נשתנה דרשה זו גבי עומר דוקא. והוא עפ"י דרשא דהכא כי אם כוונתו להקריב העומר רק שיתרו להם לאכול מתבואה חדשה

ולא לשם מצוה אין העומר מתיר. ובפרט לפי' הגי' בת"כ בפירוש ואם אין אתם מביאים אותה לרצון מעלה אני עליכם כאלו לצורך עצמכם. ע"כ שייך הדרשה מלרצונכם אין כופין וכו' כי המצוה הבאה דוקא ע"י כוונת הלב אין שייך ע"ז לשון כפיה שיכפו אותו אחרים לעשותו. והבן):

אביב של קלאים. פי' של מוכרי קליות מהמת שהיא לחה אינה נטחנה ברחיים:

ולא גרש קלוי. פי' שיהבהב אותה בעוד שהוא אביב קודם הטחינה ולא אתר הטחינה כשנקרא גרש:

כרמל. רך מל נוטריקון דריש מלת כרמל ופי' כר שלא נתבשלה בעודה במחובר מל שנמלל ביד:

וכה"א ואיש בא וכו' וסיפא דקרא עשרים לחם וכרמל בצקלונו עיין (מנחות פ"ו:) בארוכה:

תקריב וכו' מ"מ. כי הקריב יתירה הוא דכתיב ברישא דקרא ואם תקריב וכו'.

ולא על לחם הפנים וכו'. עי' ת"כ דה"א ללמוד ק"ו ממנחת נסכים:

מנחה היא לרבות וכו' היא להוציא מנחת מאפה. בת"כ וכן (מנחות נ"ט) דרשות אחרות בזה ע"ש. גם מה שמוציא מנחת מאפה כבר לימד לעיל ואין הרקיקין בלולות בשמן וצ"ע ליישב:

שילקט כל הלבונה. (זבחים כ"ז) דריש על כל לבונתה וכו' ואת כל הלבונה לעכב:

כל המביא שלמים מביא שלום וכו'. דורש שלמים לשון שלום ומה נס שאינה באה על חטא:

והתשיעי הוא לפני הקדושה וכו'. בת"כ מוסיף שההקדש עושה תמורה לאחריו ולא לפניו:

כיוצא בו גם את הארי וכו'. פי' גם רבוי הוא:

שני רבוין. פי' ב' פעמים כתיב גם לרבות ארי נו':

קרבנו לרבות כל בעלי קרבן. סי' שאם יש לקרבן ב' או נ' בעלים כולם צריכין לסמוך:

ולא קרב: הגרי כ"ה ג"כ בת"כ אולם (מנחות צ"ג.) הגי' קרבן עובד כוכבים. והמבארים מחקו בת"כ קרבן הגר וגרסו קרבן עובד כוכבים כי הגר סומך כישראל:

שרי יהודה אומר אי: היורש סומך. קאי אלמעלה ולא קרבן אביו:

וכה"א כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך וכו' בריחוק מקום אתה זובח ולא בקירוב מקום כצ"ל. והיינו בקירוב מקום במדבר אסרו לאכול בשר תאוה רק שלמים וע"ז קאי אל פתח אה"מ פרט לחולין שנשחטו בעזרה ועיין בספרי שם וכן (קדושין כ"ז:) ע"ש:

פתח אה"ם לפני פתח אה"ם. ג' פרשיות כתיב בשלמים קמייתא בבן בקר כתיב פתח אה"מ ובכבשים ועזים כתיב לפני פתח אה"מ:
להכשיר את כל הרוחות. עיין (זבחים כ"ה) פלוגתא בזה:
אשה, לה' אשה לשם אשים לה' למי שעשה את העולם כצ"ל. וכ"ה בת"כ:
וחטאת ואשם לשם חטא. פי' לשם חטאו שחטא הבעלים יחשוב הכהן העובד בזה הזבח לכפר עליו:
מפני שהוא תנאי ב"ד כצ"ל:
לא בעל כוליא אחת וכו'. היינו החסרון בפנים נפסל גבי קדשים עיין (בכורות ל"ט):
הפקוקלות. הוא החלב שעל העצם המחבר האטמות והחלחולת עוברת בתוכו ומחוברת בנקב הרעי:
תותב קרום ונקלף. (שמות כ"ג) היא שמלתו לעורו מתרגמינן היא תותביה כשמלה הוא פרוש על הקרב. קרום ונקלף ועל אוחו תותב יש בו קרום דק הנקלף מעל החלב ואינו אדוק בו. עי' ת"כ:
שימול מן הכבד. קצתו להקטיר:
אפילו בעל כוליא אחת כצ"ל ועיין (בכורות ל"ט.) דפריך דזה סותר מה שאמר למעלה ומשני ע"ש:
הכשר ולא הפסול. שאם הקטיר אברים שלמים פסולים עובר בעשה:
חלבים בחלבים. משני קרבנות:
נאמר כאן אשה ריח ניחוח. ונאמר למטה אשה לה' ולא נאמר ריח ניחוח כצ"ל:
שהבקר נתרבה בנסכים כצ"ל. ופי' גבי בקר ג' עשרונים בלולים בשמן חצי ההין ויין לנסך חצי ההין:
והצאן נתמעט בנסכים. שני עשרונים לאיל ויין ושמן שלישית ההין. ועשרון לכבש ויין ושמן רביעית ההין:
לרבות את הפסח לאליה. שתהיה קריבה עם האמורים לגבוה:
כגון שגבו מעות לפסח. הוא דברי המחבר ואינו מת"כ. ויש עוד כיוצא בו כגון תמורת פסח ופסח שנתכפרו בעליו באחר הכל שלמים:
מה חלב בשני לאוין. חד כל חלב וכל דם לא תאכלו. וחד לאו דזרות וכל זר לא יאכל קדש:
יכול יקיים בה מצות אליה. שימול קצת ממנה ידיה ת"ל תמימה שיקח כולה:
ת"ל לעמת העצה. כנגד הכליות שהוא למטה מחוט השדרה. הכליות נקראו עצה (ברכות ס"א) הכליות יועצות:
ת"ל יסירנה. ואמר לקמן כמו זרת למעלה וזה השיעור יכנס לפנים מן העצה.

אין לך אלא מה שאמור בעני: ולא חלב דפנות. וחסר כאן ועי' בת"כ ותבין ג"כ דברי ר' ישמעאל:

היינו דאמרינן. (פסחים ס"ד:) ע"ש כה"ע ובכאן מגומגם קצת:

ואע"ג דאליה קרויה חלב וכו' הוא דברי המחבר:

אלא על שם עולי. היינו האליה מאכל מובחר (פסחים ג':) מי קספי לך מאליה:

ואי משום שנקיבה וכו'. כל הדרשה דבריו מעורבבים וע"ן הפרי ראה פיסקא כי ירחיב ה' וכו' וכן (בכורות ס"ו) ועיקר כוונתו כי הקרא דצבי ואיל וכו' הטמא והטהור יחדיו יאכלנו קאי על פסולי המוקדשין שנפדו שאימוריו מותרים לזרים. ומזה יצא לו האליה שהוא בכלל האימורין שמותר באכילה. ומה שמסיים להתיר בשר באכילה לזבין ולזבות אגב גררא מייתי לה הכא. ומה שמסיים וא"ת ואפילו חלבים נמי היינו אם מדמין לצבי ואיל יהיה כל חלב חולין מותר באכילה ע"ז מסיים כבר הזהירך הכתוב כל חלב ודם וכו'. כן נראה כוונתו כפי לשונו. אבל באמת לא הבנתי דבריו למה לא העתיק דברי הגמרא מבכורות שם וכתב דברים מעורבבים מפי עצמו וצ"ע:

לרבות הגבולין. הוא ח"ל. ובת"כ הוא בהדיא:

ולא עוד אלא וכו'. המחבר האריך בדברי עצמו בדבר האליה שאינה קרויה חלב ומותר. זה הוא לסתור דברי הקראים שאסרו חלב האליה. ובהקדמתי כתבתי בזה הרבה כי בימי המחבר נתפשטו דעות הקראים נגד הרבה מצות התורה לאסור את המותר ולהתיר את האסור. ואז עמדו נגדם ר' סעדיה גאון וחכמי הדור וזה המחבר ר' טוביה אחד מהם שנלחם מלחמת הדת נגד הקראים:

מן המחובר יכול לפי שנתמעט מן האליה וכו' כצ"ל:

והקטירם כולם כאחת כצ"ל. והיינו כל האימורין של קרבן בפעם אחד ולא כאיברי העולה דתנן (תמיד פ"ז) הושיט לו הראשון הראש והרגל ע"ש:

לחייב על החלב מעילה. היינו איסור מעילה חל על איסור חלב ועיין כריתות כ"ג ע"ב:

וכה"א נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ד'. עיין לקמן בת"כ מרבה חלב ק"ק וקדשים קלים למעילה. ועיין (כריתות כ"ג):

משום ר"י וכו'. דמפיק האי קרא כל חלב וכו' להביא חלב מעשר ופסח שהם מעונין לגבי מזבח ועיין ספרי (קרח) שם. וכ"ה (פסחים סד:) דורש מקרא אד בכור שור וכו' קודש הם להביא את המעשר ופסח שיטענו מזבח. ולא מהאי קרא כל חלב ודם. ופלא הוא שדברי ר' ישמעאל לא נזכר שמה וצ"ע:

אין בו אלא אזהרה אחת. היינו לאו דדם אבל לאו דזרות גבי דם ליכא וכ"ה בת"כ:

ודם התמצית ודם אברים עומד עליהם באיסור לאו כצ"ל:
והזהיר הקב"ה על הדם בין של בהמה בין של חיה ועוף וכו' כצ"ל. ועל החלב ט"ס כי חלב של חיה ועוף מותר לאכלו והקרא מביא רק מאיסור דם והוא לקמן בפ' צו:
דאמר רבא. נדפס בטעות וכצ"ל. דאמר רבא (כריתות ד:) ה' לאוין האמורים בדם למה אחת לדם חולין ואחת לדם קדשים ואחת לדם כיסוי ואחת לדם האברים ואחת לדם התמצית: [מכאן ועד סוף דיני ניקור לא פירשתי] ששה חוטין יש בבהמה וצריך ליטלן. של כליות. ושל כסלים. ושל טחול. איסורן איסור חלב וקרמין שלהן כן וצריך לקלפן ולגרדן. ושל ביצים. ושל מוח. איסורן איסור דם. ואמרו חכמים כסלים שהן כחלב אל יניחם על גבי בשר וידיחם או ינקרם לפי שהבשר בולע מן החלב של כסלים והקשו חכמים על דבר (אמר) זה אם כן כסלים עצמן כשאתה מנקרן בולע בשר שבכסלים מחלב שבכסלים. וחזרו ואמרו קרום יש בין חלב לכסלים ואינו בולע. ועוד הקשו אם כן חלב גופו קרום יש לו ואין הבשר שתחתיו בולע ממנו. אמרו אותו קרום רך הוא ונמרט ובולע ואסור. טבח שנמצא אחריו חלב רב יהודה אמר כבשעורה ור' יוחנן אמר כבזית. ואמר רב פפא לא נחלקו בדבר זה האומר ככשעורה לעברו בלא מלקות והאומר כבזית להלקותו ולעברו. ואמר דבורא החטאת.
נפש ולא כנעני כצ"ל. וכ"ה בת"כ:
תני ר"ח משל וכו'. (ויק"ר פ"ד):
יו"ד דברים משמשי: וכו'. ויק"ר שם ע"ש עוד הוספות:
ואין הכנענים מביאין חטאת כו' כצ"ל:
ד. ואפילו מצות שנצטוו. דהיינו כנענים אם שגגו אין מביאין חטאת:
ועבדים. עבד כנעני שמל וטבל לשם עבדות:
ולא מצות המלך ופי'. אע"פ שהממרה פי המלך חייב מיתה וכן זקן ממרה נגד ב"ד ג"כ חייב מיתה אעפ"כ אין על שגגתם קרבן מעילה:
מכל ולא כל מצות. מ"ם דמכל מיעוטא הוא:
לשמיעת הקול וביטוי שפתים. היינו שבועת העדות ושבועת ביטוי אין היחיד מביא חטאת קבועה רק הוא בקרבן עולה ויורד כדלקמן בפרשה ושמעה קול אלה:
מ"ע שבנדה. והזרתם את ב"י מטומאתם:
ת"ל מכל מצות ה'. ריבה. כל רבויא הוא שיתחייב חטאת בשוגג ועיין בת"כ שמפרש למה לעיל ממעט מכל וכאן מרבה. והיינו כי נדה חייבין על זדונו כרת חייבין על שגגתו חטאת כמו שמסיים הכא לבסוף שיש בנדה עשה ול"ת וכ"ה בספרי:

עד שיכתוב שם קטן משם גדול. פי' אף שנתכוין לכתוב שם גדול כמו שמעון אעפ"כ כשכתב רק שם ג"כ חייב שהיא תיבה המתקיימת במקום אחר:
כגון תת שש וכו'. והם ג"כ משם גדול תת מתתראו שש משש וכן כולם ורבותא אע"פ שהם שני אותיות דומות אעפ"כ חייב:
ומפורש במס' שבת. בפרק כלל גדול ע"ש:
ולא כשהוא הדיוט. היינו אם חטא כשהוא הדיוט ואחר כך נעשה משוח אינו מביא פר אלא שעיר כהדיוט:
אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה כצ"ל. והיינו שיתנה הוראתו בעצמו. אבל על שגגת המעשה גרידא שלא תלה בהוראתו לא:
והקריב וכו' כשהוא ממונה מביא חטאו משעבר כצ"ל. וכ"ה בת"כ. ופי' אם משיח עבר מנשיאותו ע"י מום או זקנה. אעפ"כ אם מביא שוגג בהוראה מביא פר ובזה משונה הוא מנשיא כי נשיא שעבר דינו כהדיוט. אבל הכהן המשיח בקדושתו עומד אף לאחר שעבר עיין: (הוריות י'):
אינו מביא חלופין פי' אם לא מצא פר אינו מביא תחתיו שעיר כמו הדיוט. ומלת פר דריש דיתורא הוא:
לרבות פר יוה"כ לסמיכה. שלא נאמר בפי אחרי מות:
ונאמר להלן לקיחה. דכתיב (שמות כ"ד) זיקת משה חצי הדם וישם באגנות:
דם מהפר יקבלנו. לאפוקי אם נשפך הדם על הרצפה ואספו פסול:
למעט קרבנו למצוה יחידית. היינו בחטא של עבודת כוכבים נידון המשיח כמו יחיד עיין בפי' שלח. ונקרא עבודת כוכבים מצוה יתירה שיחדה הכתוב בפרשה בפני עצמה בפי' שלח. או משים שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. וכדאמרינן (סנהדרין צ"ט) כי דבר ה' בזה זה העובד עבודת כוכבים (המבאר רצ"ר ז"ל):
ולא מספג. פי' מקנח:
על כל הזאה טבילה. פי' בכל הזאה נצרך להטביל אצבעו בדם ואח"כ יזרוק:
את אצבעו בדם, מה אצבעו האמורה להלן (ויקרא י"ד) גבי מצורע באצבע הימנית מה להלן ימין המיומנת שבימין אף כאן אצבעו המיומנת שבימין כצ"ל. ופי' המיומנת שבימין אצבע הרגילה למלאכה והיינו שאצל אגודל:
מן הדם שבענין. היינו מדם האמור שהזה ממנו הזאה ראשונה למעוטי שיריים:
ולא שבע טיפין. היינו בהזאה אחת:
מכוון כנגד בית הבדים כצ"ל:

על קרנות. בת"כ הגי' על קרן קרנות ולמטה הוא אומר על קרן קרנות. פי' דהוי ליה למכתב על קרן וכתיב קרנות מיעט קרנות שתים הרי ארבע. ולטה הוא בפר העדה כדמסיים:

והיינו דאמרינן. (סנהדרין ד':) ע"ש והוא לימד אחר לא מקרן קרנות ובכאן קיצר ולא סיים הך דסנהדרין:

ואין הכהן לפני ה' כצ"ל. כי הכהן עומד חוץ למזבח לא ככה"ג ביום הכפורים:

ל. לרבות כל הקרנות וכו'. פי' שיזה על הד' קרנות ועיין בת"כ. וזה דברי ר' יהודה ולא דריש מן קרן קרנות:

זה יסוד מערבי. שהיסוד שבאותו רוח כנגד פתחו של היכל הוא:

לרבות פר יוה"כ לשתי הכליות ויותרת הככד כצ"ל וכ"ה בת"כ:

ירים ממנו מן המחובר כצ"ל וכ"ה כת"כ ופי' שיהיה כל הפר מחובר יחד כשעת הרמה עיין (מנחות ע"ז:) שלא ינתח הבשר קודם שיטול האמורין:

כולו כשהוא שלם. כשיוציא הפר מחוץ למחנה יהיה שלם ולא ינתחנו מקודם:

מה ראשו וכו'. האמורים להלן גבי עולה דכתיב את הראש וכו' וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר והוא ע"י ניתוח:

ת"ל וקרבו ופרשו וכו'. עיין (זבחים נ'.) אר"ם כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו והכוונה כשם שלא יקח הפרש מן הקרביים כך העור יהיה דבוק לבשרו:

שהרי כתיב ושרף אותו. לקמן בפך של צבור:

ששם היו נותנים. פי' שייחד מקום לדשן שיהיה תמיד כמקום אחד:

ולא הפסול. שאם אירע להם פסול קודם זריקה נשרפין בבית הדשן שבהר הבית ועי' (זבחים ק"ד:) תני לוי שלשה בית דשנים היו שם וכו' ע"ש:

אע"פ שאין שם דשן. דל"ת אל שפך הדשן דשן ממש קמ"ל הואיל ויחדו לשם דשן ג"כ כשר:

באש ולא בסיד. אע"פ שהוא תולדות אש אעפ"כ לא נקראים אש:

אלא שפר משיח קודם. לכן פרשתו מוקדמת. וכן אומר לקמן פר משיח ופר העדה פר משיח קודם:

סנהררי גדולה. והיינו של ע"א ועיין בת"כ בארוכה:

על שגגת המעשה. היינו שלא תלוי בהוראת ב"ד. אלא שנתחלף לכ"ד ולרוב הקהל שומן בחלב ואכלו:

ת"ל ונעלם דבר וכו' היינו שב"ד גרמו לדבר שטעו בהוראה והלשון שלא ידעו איסורו של דבר הוא פירוש על שגגת המעשה. עי' ת"כ:

מצוה כולה. כגון אין נדה בתורה אין שכת בתורה עיין (הוריות ד':) וזה מן ונעלם דבר דוקא, וזה זיל קרי בי רב הוא:
הוראה תלוי' בב"ד ומעשה תלוי בקהל כצ"ל. וכ"ה בת"כ והיינו אם עשו ב"ד בעצמם ע"י הוראתם דינם כיחידים:
מצות האמורים במשיח וכו'. בת"כ ליתא דרשא זו ועי' (יבמות ט'.) לימד זה מן לאשמת העם ע"ש:
כשם שנפרעין מן היחיד. דורש ואשם הוא לשון יחיד:
ולא שיודעו החטאים. פי' אם ב"ד הורו על חלב או דם שהוא מותר ועשו קהל על פיהם רק לא ידעו על מה הורו ב"ד אם על חלב אם על דם. ובהוריות ה' פליגי אמוראי בזה:
בני שבטים כו'. כי כל שבט מביא בפני עצמו. וה"ה אם חטא שבט אחד מביא פר אחד ובהוריות פלוגתא בזה:
כגון שהורו על הלב הדקין. היא לשון המחבר:
וסמכו שנים זקני שנים וכו' כצ"ל:
יד כל יחיד ויחיד. אבל כ"א סומך בשתי ידיו:
ואין שעירי עזים. היינו הבאים על חטא, עבודת כוכבים:
לרבות פר יו"ב. היינו בא"ת וד"ם וטבילה עיין (זבחים מ':) ותבין:
באשר ללמדך וכו'. דורש אשר לשון אשרי:
ודומה לו, אשר יש צדיקים וכו'. שם דורש ג"כ אשרי לצדיקים שמגיעים להם טובה בעוה"ז:
ונאמר להלן ה' אלהיו וכו'. גבי מלך:
ולא נשיא שבט. שדינו כהדיוט ומביא כשבה או שעירה:
כשיחטא כשהוא נשיא. דורש הלשון נשיא יחטא שחטא כשהוא נשיא:
הלב שעל הדקין וכו'. בהעלם אחת חייב שתים. פי' אפילו אכלו בהעלם א' באין ידיעות מחלקין אעפ"כ חייב שתים ועיין (כריתות ד') פריך למה חייב שתים הרי הכל לאו א' הוא ומסיק לבסוף כשאכלן בשני תמחויין ע"ש:
הן מצות האמורות כאן. היינו הכל בחטא שחייבין על זדונו כרת:
פרט לשמיעת הקול כו'. דכל הני מביא עליהם קרבן עולה ויורד אין הנשיא מביא עליהם שעיר ועיין (הוריות ח' ע"ב) כי המלך והנשיא אינם בקרבן עולה ויורד כי אינם באים לידי עניות:
על שגגת המעשה. שסבור שהוא שומן ואכלו. ובזה חלוק הוא מכהן המשיח שהמשיח פטור משגגת המעשה:

מלמד שהוא מביא אשם תלוי וכו'. פי' בלא הודע דינו כיחיד. אע"ג דבהודע יצא מכלל יחיד ומביא שעיר:

לא שיאמרו לו אחרים. והיינו שהוא מכחישן:

אפילו אמרה לו שפחתו. עיין בת"כ דרשא זו. ובכאן נצרך לדחוק הכוונה שהוא מכחישה:

כגון אשתו נדה ואחותו וכו'. פי' אף שבשניהם חייב חטאת אך מחמת שלא ידוע לו החטיא עם מי חטא אינו מביא שעיר. ועיין בת"כ שזה דברי ר' יהושע ור"א מחייב חטאת:

ואינו יוצא בקרבן אביו. היינו אם אביו הפריש חטאת על חטאו ומת. ובנו ג"כ חטא באותו חטא אינו מביא קרבן אביו. וקשה הלא הוא חטאת שמתו בעליה דלמיתה אזלי. וצ"ע. וכן העיר הרצ"ר:

עזים ולא חלופין. פי' דה"א שיכול להביא ג"כ פר כמו המשיח ורק להקל עליו בא הכתוב:

לרבות שעיר נחשון לסמיכה. שגם הוא היה חטאת

ולמטה הוא אומר. בפ' שניה בכשבה דיחיד:

מכאן היה רש"א. מכאן לאו דוקא דמיתות ליכא למשמע מהכא ועי' ת"כ:

קבעו חובה. בצפון דוקא:

מכאן סמכו חכמים. (סוטה ל"ב) ע"ש:

שיקבל בימין. כי כל מקום שנאמר אצבע אינו אלא ימין וגמר ממצורע:

זה יסוד דרומי. עיין בת"כ בארוכה:

תותב קרום ונקלף. פירשתי למעלה:

כפרה לשמו. לשם בעלים:

שלא יכפר לשנים כאחת. שלא יערב דם חטאת בדם חטאת אחרת:

הרי אלו מיעוטין. עי' (שבת צ"ג.) תלתא מיעוטי כתיבי ושם דריש לכולהו:

והלך ועשה על פיהן. היינו היחיד עשה עפ"י ב"ד פטור לפי שתלה בב"ד ועיין בת"כ בארוכה:

במלגז. כמו מזלג ולוזנים הוא מאסף השבלים:

הזכורים למעלה במשיח. שחייבין על זדונו כרת. וכמו שמסיים לבסוף:

השב מידיעתו וכו'. למעוטי' ישראל מומר לעבודת כוכבים שאינו שב מידיעתו:

אשר לא תעשינה ואשם מלמד שהוא מביא אשם תלוי כצ"ל וכ"ה בת"כ. ועיין במבארי הת"כ:

מה חטאת עז בת שנתה. כדכתיב (במדבר ט"ו) והקריבה עז בת שנתה לחטאת ועיין ת"כ שיליף ג"כ ממצורע:
לרבות חטאת עבודת כוכבים לסמיכה. כי שם במדבר לא נאמר סמיכה:
ושחט את החטאת במקום העולה וכו'. אלא בצפון כמו עולה:
מכאן אמרו וכו'. דורש סיפא דקרא דלמעלה. במקום העולה ולקח הכהן וכו' היינו שיקח. במקום העולה שנשחטה בצפון. ועי' ת"כ:
שאם קיבל וכו'. בד' כוסות וכו'. פי' שנתן מכל כוס מתנה אחת אזי מותר הדמים דין שיריים יש להם ונשפכין ע"ג היסוד:
שתהא כפרה לשמו. בת"כ מוסיף שלא יכפר לשנים כאחת ושיהא הכהן מכפר ע"י עצמו כצ"ל בת"כ. והכוונה הכהן הזורק יהיה מכוון הכפרה לשם הבעלים ולא יעשה כוונה זו ע"י כהן אחר:
ת"ל אם כבש יביא קרבנו לחטאת כצ"ל. וכ"ה בת"כ ולעיל כתיב והביא קרבנו שעירת עזים כאן הקדים עז לכבש:
אבל אמרו חכמים וכו'. בכאן חסר וכנ"ל וכ"ה בת"כ האב קודם לאם בכ"מ יכול מפני שכבוד האב עודף על כבוד האם ת"ל (ויקרא י"ט) איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולין אבל אמרו חכמים האב קודם וכו' כצ"ל:
לרבות חטאת נזיר. דה"ל למיכתב וסמך ידו על ראשה וחטאת יתירא היא:
והיינו דאמרי ב "ה. (סנהדרין ד': זבחים ל "ח) ועיין בת"כ נאמרו דמים למעלה כצ"ל:
דיו במחנה אחת כצ"ל. ועיין כל הדרשא בת"כ ובסנהדרין ובזבחים כי הלשון דהכא אינו מדוייק:
הסמיך חטאת יחיד לאשם יחיד כצ"ל. כי בפרשה שלמעלה חטאת יחיד ובכאן אשם יחיד:
אין לי אלא באלה שיש עמו שבועה. כמו בסוטה:
ושמעה קול אלה. מקול משמע אפילו כאלה שאין עמו שבועה. ועיין (שבועות ל"ו:) לומד (מיחזקאל י"ז) ויבא אותו באלה ע"ש:
עד שישמע מפי התובע כצ"ל. דעיקר קרא כתיב במושבע מפי אחרים:
ולא מפי עבדו. היינו ששלח התובע עבדו להעדים ונשבעו (ועיין בשבועות ל"ה.):
שקדמה עדות לשבועה. דורש ושמעה קול אלה והוא עד בשעה שנשבע כבר ידע העדות:
נאמר כאן אוין. היינו או ראה או ידע:
ונאמר להלן אוין כצ"ל היינו גבי פקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק:

מה אוי האמורים בפקדון וכו'. אינו אלא בתביעת ממון כדכתיב בהדיא או בגזל או עשק אף אוין האמורים כאן גבי שבועה בתביעת ממון כצ"ל וכ"ה בת"כ ובכאן הלשון מעורבב:

ריה"ג אומר וכו'. הוא אוין לא דריש ודריש מקרא אחרינא.

ואיזו זו תביעת ממון. ולא בעדי נפשות שאם הודה שהרג את הנפש לפני עדים הוא פטור עד שיראו בעיניהם ולא שייך ע"ז שבועה. וכן בעדי קנס אם הודה לפני עדים פטור.

ע"ז קאי הקרא והוא עד או ראה או ידע. דוקא בתביעת ממון:

כפרו שניהם כאחת. היינו השני עדים:

הכופר חייב. היינו א היה ראשון שכפר חייב כי אולי יגיד ג"כ השני ויתחייב ממון ע"י השני. משא"כ השני אם כפר אחר שכפר הראשון בפני עצמו. ושוב הראשון לא יכול לחזור ולהגיד שוב אין השני ראוי להעיד. ורק לחייבו שבועה להכחיש את העד אינו נקרא תביעת ממון:

מפני שהעדות יכולה להתקיים בשתיהן כצ"ל:

אם לוא יגיד. (כתיב לוא בוא"ו ואל"ף) דורש אם לו לא יגיד רק שהודה חוצה לו אינו נפטר מן השבועה עד שיגיד למי שהשביעו:

שאם השביע עליו וכו'. היינו אם כפר אח"כ בב"ד חייב קרבן שבועה:

יכול אפי' נגע אדם במגע טומאה יהא חייב כצ"ל. וכ"ה בת"כ והיינו שלא נגע בנבילה עצמה אלא באדם שנגע בנבילה והוא ראשון לטומאה:

שהם מטמאין במשא כצ"ל לפי גירסת הת"כ. וכמו שכתב הרב ק"א. והלשון במשא לאו דוקא כי רק טומאת מגע יש בה. ע"ש:

אפילו כזית ממנה. מלת טמאה מיותר ע"כ דורש לרבות כזית ועיין בת"כ בארוכה:

להוציא קרניה ושערה. לפי גירסא דהכא להוציא יהיה הכוונה קרנה ושערה שאינם מחוברים לבשר ע"כ אין בהם טומאה. אבל בת"כ הגירסא לרבות קרנה ושערה ופירשו המבארים שמחובר לכזית בשר וקמ"ל דקרנה ושערה מטמאין משום יד:

לרבות צירופן ועירובן כצ"ל. עי' לקמן בפ' שמיני:

אשר יטמא לרבות בועל נדה. בה לרבות נבלת עוף טהור כצ"ל. ועיין ת"כ:

דכתיב כי את מקדש ה' וכו'. חסר כאן ועיין ת"כ. גבי אזהרת מקדש כתיב (במדבר ה') ולא יטמאו אח מחניהם וכתיב בתריה ונכרתה כי את מקדש ה' טמא הרי עונש מקדש (ויקרא י"ב) בכל קדש לא תגע זו אזהרת קדש. וכתיב (שם ז') והנפש אשר האכל מבשר זבח השלמים וטומאתו עליו ונכרתה הרי עונש קודש מה עונש האמור להלן בטומאת מקדש וקדשיו אף קרבן שחייב כאן על טומאת מקדש וקדשיו כצ"ל:

רבי אומר ונעלם ממנו. מכלל דהוי ליה ידיעה בתחילה והוא ידע ידיעה לבסוף עיין (שבועות ה') לימד הגמ' היכא משמע ע"ש וכצ"ל הכא וכ"ה בת"כ:
עד שיבטא בשפתיו. דכתיב לבטא בשפתים:
אף הרעה רשות יצא להרע לאחרים וכו' כצ"ל. ופי' להרע לאחרים כגון שיכה לאיש פלוני שאינו רשאי שהוא פטור מקרבן:
כי הא דאר"י אהא וכו'. (תענית י"ב מכות כ"א) יכול נשבע לעבור על המצוה יהיה חייב קרבן כצ"ל:
אף הרעה רשות יצא הנשבע לבטל המצוה כצ"ל:
וכן אמר דוד. (נדרים ח':) ע"ש:
האדם בשבועה פרט לאנוס. היינו בשבועה שעבר קסבר שנשבע באמת שלבו אונסו:
מלמד שהוא טעון וידוי חי כצ"ל וכ"ה בת"כ. כי על וידוי בעצמו אינו צריך לימוד שכתוב בהדיא והתודה.
מלמד שהוא טעון סמיכה. מלת עליה דריש:
והביא אף לאחר יוה"כ. כי אינו מתכפר עד שיביא קרבנו:
ולא הפלגס. כל חודש י"ג נקרא פלגס:
ואינו מביא שתים. דה"א ללמוד כמו שבדלות מביא תורים א' לחטאת וא' לעולה כמו כן כאן יביא ב' א' לחטאת וא' לעולה עיין בת"כ בארוכה:
והעני. פי' כי הוקרו הטלאים אחר שהפריש המעות והעני ואין לו מעות להוסיף יביא עוף:
מנין שיביא קרבן עני ת"ל די שה כצ"ל. ודי מיעוטא הוא:
והביא אותו וכו' שיפרישם וכו'. הלשון בכאן מעורבב משני דרשות. גם בת"כ הלשון אינו מכוון כ"כ ועי' בילקוט. וכפי שהעלו המבארים בת"כ כצ"ל אחד לחטאת ואחד לעולה והביא אותם אל הכהן שיפרישם הכהן א' לחטאת וא' לעולה. ומנין שאם הפרישם הוא (היינו הבעלים) יהיה הפרישו הפרש ת"ל אחד לחטאת ואחד לעולה. והביא אותם אל הכהן. היינו שהוא הפרישם תחלה ואח"כ הביא אותם אל הכהן. ואח"כ צ"ל והביא אותם אל הכהן שהוא חייב בטיפול הבאתן שכל כמה שלא מסרן ליד כהן בבל תאחר קאי:
ומלק את ראשו ממול ערפו מול הרואה את העורף כצ"ל. וזה שהוא מולקה למעלה מהאגפיה בגרון וזה הוא מול הרואה את העורף:
והוא יושב ממולי. והיינו כל היכא דכתיב ממולי לאו עליו ממש כי לא עליו היו יושבים רק שבלק ראה אותם. ועיין (חולין י"ט) מביא קרא אחרינא:

מעצמה של חטאת. שלא יקבל בכלי ויזה רק מחטאת עצמה יזה על קיר המזבח:
זה קיר התחתון. היינו מחוט הסיקרא ולמטה:
כמשפט עולת בהמה. בת"כ הגירסא כמשפטי חטאת בהמה. עיין כ"ז (חולין כ"א) הסוגיא בארוכה. אבל רש"י פי' בחומש כמשפט עולת נדבה כפי פשוטו של מקרא. ואולי דברי רש"י נלקחים מכאן אם אין כאן ט"ס:
ר' ישמעאל אומר כמשפט חטאת העוף. כ"ה בת"כ ובחולין שם ובכאן ערבובי דברים ע"ש ותבין:
חביבה מצוה בשעתה. פי' כשנעשית מיד ואין מחמיצין אותה כמו שמסיים:
האיפה ג' סאין וכו'. הוא מדברי המחבר בעצמו:
נותן הוא על שיריה. פי' ששירי מנחות נאכלות לכהנים ויכולים לאכול עם שמן וכן עם לבונה אבל משום דאין דרך בני אדם לאכול לבונה להכי נקט שמן:
הא מנחת כה"ג אינה חטאת וטעונה לבונה כצ"ל וכ"ה בת"כ. ומנחת כה"ג היא עשירית האיפה של מנחת חביתין שמביא בכל יום:
שיהיה מקטיר לאשים ומתכוין לשם כצ"ל וכ"ה בת"כ:
להשוות קלים כחמורים. פי' כי ג' עבירות כתובים בפרשה. וכל אחד חמיר מחבירו טומאת מקדש וקדשיו זדונו בכרת. ושמיעת הקול חומרא בו שהשווה שוגג כמזיד ושבועת ביטוי קלה מכולן שלא עשה בו שוגג כמזיד ואין זדונה בכרת. וג' קרבנות כתובים. כשבה או שעירה. ועוף. ומנחה. ולא תימא ליתן לכאו"א קרב: בפני עצמו קמ"ל שכולן שוות בו. ורק החילוקים הוא מעשיר לדל ודלי דלות כמו שמסיים. ועי' בת"כ בארוכה וכ"ה ברש"י בפירושו לחומש:
שתהא עבודת מנחה של כהן שלו. בת"כ קצת גירסא אחרת. וגירסא דהכא יותר נכונה. ואין הכוונה שהעבודה שייך לו ולא לבית אב המשמר של אותו שבוע. כי זה נלמד לקמן וכן בספרי פרשת נשא מאיש את קדשיו לו יהיו. אלא הכא רבותא קמ"ל מדכתיב וכפר עליו מאשר חטא. ה"א כי הוא בעצמו אינו יכול להקריב אחרי שהוא בעצמו החוטא רק כהן אחר יכפר עליו. כמו ע"ד מאמרם אין קטיגור נעשה סניגור קמ"ל כי הכהן החוטא בעצמו יכול להקריב (הרב רצ"ר בבאורו) בקצת תבלין:
הרי הוא לו כמנחת נדבה. הוא דרשא אחרת. ועיין בת"כ בארוכה:
קנא. לרבות כהן משיח וכו'. עיין (מעילה י"ח):
אלא שיקור. בת"כ וכן במעילה שם הגי' אלא שינוי וכה"א וימעלו מעל בה' היינו ג"כ ששינו עבודת השם לכנעני:

בשגגה פרט למזיד. דהא כאן לחייב את המזיד מחמת שיש בו עון מיתה. ועיין ת"כ בארוכה:

יצאו ק"ק וכו'. היינו קודם זריקת דמים ואז עדיין אינם מיוחדים לשם ואין בהם מעילה אבל באימיריהם לאחר זריקת דמים מועלין בהם. ועיין ת"כ:

והביא אף לאחר יוה"כ. כי אין יו"כ מכפר עד שיביא קרבנו:

שאין איל אלא לשון קשה. וזה כשהוא בן שתי שנים נשלם גידולו:

לאשם שיהיה הפרש מעות לאשם. כ"ה ג"כ בת"כ והמבארים נלחצו מאוד בכוונת הת"כ. והנה המחבר הזה הוסיף פירש האשם הוא הממון. נ"ל כוונתו כי אחרי כי התורה נתנה ערך האשם כסף שקלים בין בשעת היוקר ובין בשעת הזול כי לא נביט אל מיטב הקרבן רק שיעלה שני שקלים וזה כוונת הדרשה האשם הוא הממון כי השני שקלים הם האשם כן נ"ל בכוונתו והבוחר יבחר:

לרבות פחות משוה פרוטה. דורש ואת לרבות. כי אתין וגמין ריבויא הוא:

שהכהן עצמו מועל. אם בא לידו חטא מעילה חייב ג"כ קרן וחומש. דה"א אחרי כשזר מועל נותן לכהן א"כ כהן עצמו כשימעול יפטור קמ"ל דחייב:

האשם זו מעילת ממון. דורש באיל האשם ונסלח לו האיל. והאשם (זה הממון) מעכבי הכפרה:

אין משיירין לו ליו"כ. דלא תימא שהקרבן תולה עד שיבוא יו"כ ויתכפר לו קמ"ל שנתכפרה לו מיד:

הרי זה מוסיף על ענין ראשון כצ"ל. כי ואם מוסיף על ענין ראשון. ועיין בת"כ כי ר"ט פליג ע"ש.

חייב על כל אחת ואחת. כי המה שמות מחולקים:

קבע הכתוב פקוח נפש וכו' כצ"ל וכ"ה בת"כ. והיינו מה שנותה התורה לעשות ערי מקלט להציל הרוצח בשגגה:

הא אם ידע. (היינו אח"כ) אינו מתכפר לו עד שיביא חטאת כצ"ל וכ"ה בת"כ וכ"ה ברש"י בחומש:

אע"פ שנערפה וכו'. היינו כמו התם אם נמצא הרוצח יהרג כי העגלה הערופה מכפר רק על לא נודע. ואף הכא אם שהביא אשם תלוי אם נודע לו שחטא ודאי אינו מתכפר באשמו ונצרך לו להביא חטאת עיין (כריתות כ"ג) בהתחלת הפרק:

ואח"ב נודע לו שחטא, ונצרך להביא חטאת. וכן הדין אם נודע לו שלא חטא ג"כ האשם מותר לכהנים:

יצא וירעה בעדר. פי' הוא חולין גמורים והוא דברי ר"מ עיין ת"כ:

אשם הוא אשם אשם להי כצ"ל. יכול כולו לבדק הבית (היינו שדורש אשם להי) והוא כולו להי ת"ל אשם לכהן וכו' כ"ה הגי' בת"כ. אבל הלשון אשם לכהן לא מצאנו בקרא. והמבארים בארו או על קרא הקדום לאשם אל הכהן. או קרא גבי מצורע (ויקרא י"ד) כחטאת כאשם לכהן. ובאמת דוחק הוא כי הלימוד רק מהאי קרא ממלות כפולות. אשם הוא אשם אשם להי. ומתורתו של אליהו למדתי מפי הגר"א ז"ל באדרת אליהו וזה לשונו אשם הוא יכול לכהן (פי' כי מלת הוא דורש אל הכהן) ת"ל להי וע"ז מסיים הדרשא מותרי אשמות וכו' וכן אפשר לפרש בת"כ וכן הכא ת"ל אשם לכהן על קרא דהכא אשם הוא היינו הכהן וכן נראה מבבלי (חולין כ"ג. זבחים ק"ג) אשם הוא וכו' כל שבא לשם חטאת ואשם וכו' הבשר להי ועורה לכהנים. דורש הוא על הכהן. וכאשר מסיים הת"כ והפסיקתא הדרשא שדרש יהוידע הכהן. ולאשר זה דבר חדש ע"כ הארכתי קצת:

ומוציא אשם נזיר ומצורע. שהם כשב בן שנתו. הלכך בבציר סגי. דאיל בן שתי שנים בשני סלעים וכבש בן שנתו די בסלע:

ארי"ל קשה גזל ההדיוט. (ב"ב פ"ח:):

ארי" בן חנילאי. בת"כ וכן (ב"ק י"ג.) ה"ג ר"י הגלילי להביא קדשים קלים למעילה והיינו שהם ממונו וכחש בעמיתו קרינן ביה.

והנושא והנותן אינו מלוה אלא בעדים והמכחש בעדים מכחש וכו' כצ"ל:

יכול דברים. פי' שכיחש לו בדברים בעלמא כמו שאומר אכלת והוא לא אכל ת"ל בפקדון דבר בהוא ממון:

פירשו רבותינו. (בב"מ מ"ח:) ע"ש שייחד לו כלי לעשקו:

עמיתו עמיתו שני פעמים. וכחש בעמיתו וכו' או עשק את עמיתו (ועיין בת"כ):

פרט לאחרים. היינו כנענים:

שיקדם חטא לכחישה. כגון דבר של ממון דמיד שנתן עיניו לגזול אה חבירו חטא:

בה ולא במוצאה. עיין ת"כ ורבו בזה הפירושים. ויותר נכון דעת רש"י (ב"ק ק"ה:) האבדה שאמר שראה אותה מהלכה ברשות אחרת ואינו יודע מי הוא או הודה שהכיר במוצאה ולא בה והיה לו לומר איש פלוני מצא האבדה ואינו יודע אם שלך וכו עכ"ל רש"י ופטור. ותפס כפי דעת ר"א אר"ח לפעור ע"ש:

כגון המערב מים ביין וכו'. עי' ת"כ. והכוונה אפילו על דבר שאין ידוע בשעה שמכר ואח" כ הודה חייב קרבן שבועה.

יצאו הקנסות וכו'. פי' אחרי שקנס אם הודה מעצמו פטור ע"כ אם כפר בו פטור ג"כ מקרבן שבועה. ובת"כ גי' אחרת ומרבה קנסות. ושם הכוונה קנס לאחר שעמד בדין הוה ממון.

והיה מיד. פי' מתחלה ישיב הגזילה ואח"כ יביא הקרבן לכפרה:

גזילה הוא משיב וכו'. עיין בת"כ יכול משיב ומשלם פי' מדכתיב והשיב את הגזילה. ואח"כ ושלם אותו בראשו ה"א אם הגזילה קיימת כי זולת שישיב הגזילה בעין עוד יוקנס שיתן דמי שויה זולת החומש כמו שמצאנו גבי גנב שמשלם כפל:

אשר גזל על מה שגזל. הוא דורש אשר גזל הוא דוקא משלם חומש ואשם וכ"ה בת"כ:

יכול לא ישיבנו כל עיקר כצ"ל. וקאי על גזילת אביו היינו גם הקרן לא ישיב:

ר"ש אומר. במתניתין שם ליתא מלת רבי שמעון. אלא בגמ' שם (קי"ג.) מתני ליה רבי לר"ש בריה ע"כ תפס הכא ר"ש:

ולא שעשק אביו. היינו לענין חומש:

פרט למציל מן הים וכו'. שכבר נתייאשו הבעלים עיין (בבא קמא קי"ד):

להביא תשומת יד לשקר. כי בקרא דלמטה והיה כי יחטיא חסר בקרא תשומת יד:

אינו משלם אלא לאחר שבועה כצ"ל. והיינו החומש וכ"ה בת"כ:

ולא תשלומי כפל. פי' אם כפר בפקדון ואמר להד"מ ונשבע ואח"כ באו עדים שגנבו אם לא הודה מעצמו משלם כפל. ואם הודה מעצמו מעיקרא קודם שבאו העדים משלם קרן וחומש אבל לא תשלומי כפל אפילו באו עדים אח"כ:

עד שיתמעט הקרן פחות משוה פרוטה כצ"ל וכ"ה בת"כ:

שיהיו הוא וחומשו חמשה וזה חומש מלבר כצ"ל ולגבי קרן הוא חומש מלגאו:

ולא יתנו לשלוחו. עי' (ב"ק ק"ד) לשלוחו היינו שכירו ולקיטו אבל עשאו הבעלים שליח יכול למסרו ומקיים מצות השבה עש"ה:

לשליח ב"ד אבל יתננו לשליח ב"ד או ליורש כצ"ל וכ"ה בת"כ ובזה מקיים השבה ויכול להביא קרבן אח"כ:

היינו דתנן ב"ש וכו'. נ"ל כוונת הדורש כי כל התנאים למדו מקרא ביום אשמתו כי ביום אשמתו נוכל לפרש בשעה שגזל שאז עבר עבירה בגזל. ויש ג"כ לפרש ביום אשמתו בשעה שמביא האשם ואז הוא אחר שמשלם הגזילה בשעה שמביא הקרבן. ובזה אבוא לפרש פלוגתתם לב"ש ספוקי מספקא ליה פי' הקרא ע"כ דורשים לחומרא שילקה בחסר וביתר וב"ה אומרים כשעת הוצאה ס"ל ביום אשמתו בשעה שגזל. ר"ע אומר כשעת התביעה ר"ל ביום אשמתו בשעה שמשלם הגזילה קודם שיביא האשם ועיין

(ב"מ ס':) על דברי ר"ע היכא שיש עדים שגזל דפליגי שם אמוראי אם מחייב כשעת התביעה או כשעת הגזילה ע"ש:
ואת אשמו וכו' אף לאחר יו"כ. דורש יתורא דוא"ו ממלת ואת:
כיצד ה' תובעין וכו'. עירבובי דברים בכאן. ועיין בת"כ כל פרטי דינים בזה. וכללא הוא. שאין חילוק בין א' להי' בני אדם. אם תבע אותו א' פקדון ותשומת יד וגזל וכו' ואמר שבועה שאין לך בידי אינו חייב אלא אחת. אין לך בידי פקדון ותשומת יד וכו' חייב על כל אוי"א. היו ה' בני אדם תובעין אותו וכו' אמר שבועה שאין לכם בידי חייב אחת לא לך ולא לך וכו' חייב על כל אוי"א:
לאשמה בה פרט לפחות משוה פרוטה כצי"ל היינו אם הקרן פחות משוה פרוטה לאו בר השבון הוא ואינו חייב קרבן שבועה: טיכום חטרי השבועות פי' טיכו"ס מלשון (Tekst) בלע"ז ופירושו עיקר. חטרי"י על גדרות צאן התרגום חטרי"י דענא. ויהיה הפירוש עיק"ר גדרי"י השבועו"ת אשר מבוארים בפרקים האלה:

צו

צו זה זירוז וכו'. ת"כ ועיין (קדושין כ"ט.) לימד זה רי"י מקראי:
ויש בו חסרון כיס. עיין ת"כ ופי' כי העולה כולה כליל ויש חסרון כיס לכהנים:
לאמר להזהיר גדולים על הקטנים. בת"כ ליתא דרשא זו ודרשא זו לא הבנתי הלא ההקרבה דווקא בגדולים ולא בקטנים ורק בפרשת אמור לענין טומאה שייך הדרשא. וצי"ע:
שלא כל העתים וכו'. עיין (יומא פ"א משנה ח') ביוה"כ תורמים מחצות וברגלים מאשמורה הראשונה:
וחזיתה מזרחה כצי"ל ופי' מראית פניה דהיינו הפתח והחלון של מערכה לצד מזרח של מזבח:
וריוח בין הגזרים נצי"ל:
עצי תאנים יפים למערכה כצי"ל:
הפיסו זכה מי שזכה כצי"ל:
סודרין אותם בסובב על גבי הכבש כצי"ל:
ולסדר אש המערכה כצי"ל:
מה ת"ל ילבש. פי' כי מתחלה כתיב ולבש קאי ג"כ על המכנסים מה תלמוד לומר ומכנסי בד ילבש:

ר"ש אומר וכו'. חסר קצת ועי' בת"כ וכצ"ל מדו בד אלו ד' כלים וכו' ומכנסי בד ילבש על בשרו ולא רטיה על בשרו כשהוא אומר להלן (היינו בפרשת אחרי גבי כה"ג) ומכנסי בד יהיו על בשרו שלא יהיה דבר קודם למכנסים וכו':

ת"ל אשר האבל האש וכו'. והכוונה שהיה חותה מן המאוכלות הפנימיות (כמו שמסיים) מאמצע הדליקה והוא מן אברי העולה שאכלם האש ולא מן העצים עיין בת"כ וק"א שם:

ושמו שלא יפזר ושמו בנחת. היינו שלא ישליך רק יקח במתון והוא דרשה א' עם שלא יתפזר:

והוציא את הדשן זה כל הדשן וכו' כצ"ל. ועיין במס' תמיד. והיינו כשהיה הדשן מרובה מוציא אותו מחוץ למחנה ואינו הרמת הדשן:

והואיל ומכשיר הקטורת. פי' העצים מכשירין את הקטורת כי לקטורת להקריב נצרך אש ועיין (יומא ל"ג):

משקל זה הפסוק. פי' הקרא דהכא הקרב הכוונה הקרב יקריבו כמו התם העלם יעלימו:

שנאמר העלם עיניך מאשת חן. קרא הוא בבן סירא עיין (סנהדרין ק') מביא שם קרא זה:

לפני ה' יכול במערב ת"ל אל פני המזבח. אי אל פני יכול בדרום. (פי' כי פני המזבח הוא כותל דרומי ששם הכבש) ת"ל לפני ה' הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כצ"ל וכ"ה בת"כ ובכאן ע"ס:

מן המחובר. פי' שיהיה כל המנחה בכלי אחד ומחוברת יחדיו כדמסיים שלא יביא בשני כלים:

אוי להם וכו'. בימי המחבר הזה היו הרבה פוקרים שהכחישו הקבלה מחז"ל ועשו דינים מחודשים כפי העולה על רוחם ע"כ דבר דברים כאלה. גם רבינו הרמב"ם בפי' המשניות נדרים פ"ו על המשנה הפרת נדרים כל היום כותב לפי שבמקומינו אינם נובעים מים הרעים וכו' כוון ג"כ לפוקרים כאלה:

תאכלו אפילו כ"ש כצ"ל. ופי' אפילו כל שהוא אסור לאכול חמץ ובת"כ דרשה זו בארוכה ע"ש:

יאכלוה שלא יאכלו עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מרובה כצ"ל. וכ"ה בת"כ ופי' בזמן שהקודם מרובה לא יאכל עמה חולין ותרומה שלא יאכל הקודש באכילה גסה:

ומעשה יחידי כצ"ל. ועי' (מנחות נ"ה) מעשה יחידי נקרא קיטוף שמחליק פניה במים הוא גם כן חשוב לחייב ע"ז בפ"ע. ועיין בת"כ:

אף כל קדשים אין לך בה וכו' כצ"ל:

יאכלנה הכשירה וכו'. קאי על המנחה אם היא כשירה אם פסולה פסולה. ואס כשירה יאכלו כחמור שבה כצ"ל פי' כחמור שבה אם נגע הנאכלין לשני ימים עם הנאכלין ליום אהד תאכל כחמור שבה ליום אחד:

ואומר בנחמיה זה אלהיך ישראל כצ"ל וקאי על העגל:

מלמד שהיא טעונה וכו' להוסיף וכו'. פי' כי בשמן יתורא הוא כיון דכתיב על מחבת ומנחת מחבת היא בשמן. ע"כ דורש להוסיף עוד שמן:

יש להם תרבוך. הוא כמו קצף (שוי"ם) מלמעלה:

ומרנא ורבנא טוביהו וכו'. עי' (מנחות נ"א) כי גם הצאן קדשים הגיה ג"כ כפי גירסת המחבר דנין תש"ט יג"ל:

תופיני האפנה נא כצ"ל. ועיין בת"כ (ובמנחות נ'.) ומי שסובר תאפה נא היינו שלא יאפה כל צרכו כמו אל תאכלו נא:

ר' דוסא אומר וכו'. בת"כ הגי' ר' יהורם אומר תאפנה נאה. ועיין במנחות וברש"י שם שני לשונות בזה:

יצא משוח מלחמה שאין בנו עומד תחתיו כצ"ל שנא' שבעת ימים וכו' וזה ראיה שבן משוח מלחמה אינו עומד תחתיו. וכ"ה בהדיא בת"כ:

מנחת כהנת נאכלת. היינו הנשואה לישראל כדתנן בסוטה דמנחתה נאכלת:

תורת החטאת הורה אחת לכל החטאות כצ"ל וכ"ה בת"כ:

ת"ל אשר יזה על הבגד. ומה בגד ראוי לקבל טומאה אף עור משהופשט ראוי לקבל טומאה. ועי' בת"כ בשם גירסא אחרת בזה:

וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר. והיכן ישבר נאמר למעלה תכבס במקום קדוש מה כיבוס במקום קדוש אף שבירת כלי חרס במקום קדוש כצ"ל. ובכאן הגי' מוטעה ועיין בת"כ:

אבל שאר מיני מתכות טעונין ליבון באש. לא יכולתי לבאר זה כלל. ובת"כ בפירוש מרבה ואם בכלי נחושת אין לי אלא כלי נחושת שאר מתכות מנין ת"ל ואם בכלי נחושת. ואם ריבה הכל. ובלי ספק כי טעות הוא ע"כ הסגרתי במוסגר:

אלא וכל לרבות את האשם. דכתיב כחטאת כאשם תורה אחת להם והוא דברי ר"א בת"כ וכן צ"ל הכא:

פרט לתודה ואיל נזיר. שנאכלין לכל אדם:

פרט לעולת הקדש. עיין (זבחים ק"ג.) מאי ממעט:

פרט לטבול יום וכו'. שאינו חולק לא בבשר ולא בעורות:

יבול לו לבדו. כדכתיב בסוף הקרא לכהן המקריב לו יהיה:

ת"ל וכל וכו' והריבה לבל בני אהרן תהיה איש באחיו. הרי שכל הכהנים חולקים נשוה:
מלמד שהתודה וכו'. ולשם שלמים כדכתיב ברישא וזאת תורת זבח השלמים:
הלכה למשה מסיני. קאי על כולם על חצי לוג שמן לתודה ורביעית שמן לנזיר וכו':
והקריב ממנו אחד מן המחובר כצ"ל וכ"ה בת"כ. ופי' היינו בשעת הרמה צריך להיות הג' מינים ביחד:
אף לחם חמץ האמור כאן עשירון לחלה. חסר סיום הדרש ועיין בת"כ מפייס נראה למי דנין. דנין דבר שבאה חמץ ובאה עם הזבח ואל יוכח לחם הפנים שאינה באה חמץ ואינה באת עם הזבח:
עשרה עשרונים לחמץ עשרה עשרונים למצה כצ"ל:
תנהו הענין לשחיטתו יהי' ע"מ לאכול ליום א' וכו' כצ"ל:
מה בין נדר לנדבה. אין כוונתו החילוק לדינא כי בזה חייב באחריותו ונדבה פטור רק הכוונה על הלשון נדר ונדבת קאי:
יכול אם עבר יום השלישי ולא נשרף לא ישרף עוד ת"ל ישרף לעולם כצ"ל וכ"ה בת"כ.
אר"א כוף את אזניך וכו'. הוא עפ"י מאמרם (חולין פ"ט ע"א) כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר"א בנו של ריה"ג באגדה עשה אזניך כאפרכסת וכו' ע"ש:
ולא המאכלת. היינו מי שתחב לחבירו בפיו אינו חייב חטאת:
לרבות בשר הפנימי. פי' כגון אם יצא קצת מאברי ק"ק חון לעזרה או מקדשים קלים חון לחומה ונשאר מקצתו בפנים דהיוצא אסור. והפנימי הנשאר בפנים מותר לאכול:
לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל (כצ"ל) ה"א והבשר תאכל מהדר אלעיל היינו על הבעלים שדם זבחו ישפך והבשר יאכל רק הבעלים. קמ"ל כל טהור יאכל בשר. וכ"ה בת"כ ועיין ג"כ רש"י בחומש מביא דרשה זו:
בזמן שראוי לטהורים חייבין בו הטמאים פרט לפני זריקה כצ"ל:
שיש בהם מינין הרבה וכו' כצ"ל:
במגע ולא במשא. פי' במשא אינו מטמא. ובת"כ יליף מקרא כי תגע במגע מטמא ולא במשא:
אלו נאמרו חמורות וכו'. חמורות טמא מה קלות מגע בהמה. ועי' (זבחים מ"ד.) קלות טומאת שרץ חמורות טמא מת. ובת"כ קצת גירפא אחרת:
ואין העובדי כוכבים מוזהרין על חלב. דה"א לחייבן בק"ו מן אבר מן החי עי' ת"כ:
לאמר להזהיר זה על זה. אולי הוא כעין דרשה של מעלה להזהיר גדולים על הקטנים עמש"ל. ובת"כ הדרשה אל בני ישראל לרבות הגרים והמשוחררים ואולי ט"ס בכאן:

שאינו בכרת והוא במלקות. תפס כדברי ר"ש כ"ש למלקות עיין (מכות י"ז) ובת"כ הגירסא הרי הוא באזהרה:

יכול דם מהלכי שתים. הוא דם האדם ההולך בשני רגליו. ודם ביצים ודם חגבים ודם דגים הכל בכלל ת"ל לעוף ולבהמה מה עוף ובהמה מיוחדים שיש בהם טומאה קלה ויש בהם טמאה חמורה יש בהם איסור ויש בהם היתר והם מין בשר ?צא דם מהלכי שתים שאין בהם קלה דם שרצים שאין בהם טומאה חמורה דם ביצים שאין מין בשר דם דגים וחגבים שכולו טהור כצ"ל וכ"ה בת"כ ובכאן נשמט הרבה:

מה זה בא לחדש תנופה. להניף אותו תנופה לפני ה'. ע"ז קאי בני ישראל מניפין וכו' ועיין בת"כ וכן (מנחות ס"א) דהכוונה אין קרבן עובדי כוכבים ונשים טעונין תנופה היינו שהם בעצמם לא היו מניפין הקרב: רק הכהן בעצמו מניף הקרבן. ועי' בק"א שהאריך בזה:

ת"ל זבח יצאו מנחות ועופות שאינן טעונין: תנופה. מזבח יצא בכור וכו' מ"מ דריש עיין ת"כ:

בנין אב וכו'. חפר כאן וכצ"ל וכ"ה בת"כ למדנו שטעונין כולם תנופה מנין שטעונין הרמה כו' ת"ל וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף' ואשר הורם אלא זה בנין אב כל שטעון תנופה טעון הרמה:

ת"ל והיה החזה וכו'. עיין בת"כ ובכאן נפל טעות בהתחלת הדרשה וכצ"ל נטמאו אימורין או אבדו יכול לא יהיו אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק ת"ל והיה כו' והיה רבוי אם נטמאו או אבדו האימורין באונס אעפ"כ החזה והשוק לכהנים עיין בת"כ. והראיה וכה"א בבני עלי קאי אלמעלה אם לא נטמאו אזי אין הכהנים זכאין בחזה ושוק עד אחר הרמה. ובני עלי נטלו בזרוע חלקם קודם הקרבה: מחצה

מחצה מחצה. היינו מחצה לאהרן ומחצה לבניו שכה"ג נוטל חלק בראש:

כל שאינו מודה בעבורה. פי' שאומר בלבו דבר הבל הן שלא צוה המקום להקריב קרבנות וכו' ודורש המקריב את דם המודה בעבודה:

שני דברים וכו'. חסר כאן ועיין בת"כ. ב' דברים המשמשין את הגוף אין בני אדם נמנעין מלעשותן ואין מקבלים עליהם שכר שאדם אומר לחבירו הדלק לי את הנר הזה (פי' שמדליק נרו מנר של חבירו ואין בזה היזק לו) ואגף לי את הדלת אחריך (פי' כשיוצא מהבית אחריו סגור הדלת כי אין זה מלאכה) אין נמנעים מלעשותן ואין מקבלים עליהם שכר ואתם לא עשיתם חנם וכו' כי הנהנים מקבלים מתנות כהונה בעבור עבודתם:

זה אהרן ודוד. היינו שבניהם יהיו משוחים לעתיד מאותו שמן ׳ שנמשחו כבר. עיין בת"כ ובק"א:

שאף האשים סייעו. היינו זכות הקרבנות:

מרצון בני ישראל. שכולם הסכימו לדבר ועיין בת"כ:

אר"ל מאי דכתיב זאת התורה וכו׳. (מנחות ק"י) כה"ע ע"ש:

למדנו מזה וכו׳ אלא תש"ט שכולם טעונים כלי כצ"ל. ועיין לעיל בדברי המחבר:

וכן אתה מוצא וכו׳. פי׳ זה ג"כ ראיה שהוא באחד בניסן שהרי משה דרש את השעיר למה נשרף הרי שלא היה העבודה בידו אלא ביד הכהנים. וג׳ שעירים היו באותו יום שעיר נחשון זו חטאת וחטאת יום השמיני ושעיר של ר"ח ע"ש בת"כ וכן בדברי המחבר לקמן:

שלא יהא לבם אלא לדבר אחד. כה"ג ג"כ בת"כ ודחוק. ועיקר הכוונה נראה כי משה הבטיח לו שכבר נתכפר לו במעשה העגל ואל ידאג מזה. ורק יעסוק בהקרבת הקרבנות.

וכן משמע ממדרש רבה. וכן בילקוט שמעתיק מדברי התנחומא:

זה היה מעשה וכו׳. כמו שאם למעלה:

לא כסדר וכו׳. עיי: בת"כ ובק"א דובר בזה דברים נכונים:

בשם שהסדיר משה עבודת המקדש כן הסדיר עבודת כהונה ובגדי כאו"א לפי מה כהוא מקריב כצ"ל. וכ"ה בת"כ ובכאן חסר:

שנעשה משה סגן לאהרן. שהיה משמשו:

ולימדה לעתיד לבוא. הכוונה לימים הבאים כמו שמסיים לשירות יוה"כ:

וכאן היה מסרגן. סירוג נקרא דבר שלא כסדר כמו קראה סירוגין (מגילה י"ז) ועיין ערוך וכן כאן אומר סידור הבגדים שלא כסדרן ועיין בק"א שהביא דברי המחבר:

בדמפורש. (בהוריות י"א. ובכריתות ה׳) ע"ש:

מאחר שהלבישן חוזר ומושחן פי׳ כי המשיחה שהמשיח אותן נתקדשו ג"כ הבגדים:

מתחלה לא היה נקרא וכו׳. עיין בק"א שכתב דברים של טעם למה מהחלה לא היה נקרא פר חטאת ואחר כך נקרא פר חטאת:

כפרה זו וכו׳. עיין רש"י בחומש שפי׳ בענין אחר:

כל שלא למד מבי׳ פרשיות וכו׳. כה"ג בילקוט ג"כ ובת"כ גירסא אחרת בזה. וגירסא דהכא נכונה. ופי׳ בי׳ פרשיות מה שנאמר קרבנות המלואים באתה תצוה ונשנית כאן עוד הפעם. והיינו דברים שנאמרו בפרשת ואתה תצוה אינו עיכובא שינהג כן לדורות (עיין בק"א) כמו שמסיים אח"כ מכאן למדנו סמיכה לעולה זריקה לעולה וכו׳:

מלמד שהשני וכו'. עיין בת"כ. שחסר כאן כי גם הפר וסל,המצות. אם לא הקריב לא יצא ידי חובת המלואים:
בשמחה. אולי דורש ויסמכו בני אהרן. כאילו היה כתוב וישמחו בשי"ן ואותיות גיח"ק נמי מתחלפים וכ' נתחלף לח'. עי' בק"א שפירש באופן אחר:
צא. [עי' בפס' ויקח משה משמן המשחה ובאות צ"ד]:
זה גדר האמצעי. הוא חוט אמצעי שבאוזן:
ללמדך וכו'. מסיפא דקרא מאיל המלואים למשה היה למנה. וזה שאמר ומה משה וכו':
שלשה דמים וכו'. עיין כ"ז בת"כ ובק"א ובכאן הנוסחא מוטעת:
כמו שנאמר. קאי על קרא דהכא כאשר צויתי והיינו בפי' ואתה תצוה:
שבע פעמים. כתיב בפי' המלואים שבעה ימים היינו ב"פ דכאן ובואתה חצוה:

שמיני

אמר רשב"א א"ר יוחנן. אסתר רבה פ"א ושם הגי' בשם ר' יונתן. וע"ש בקצת שינוי. ועיין בבלי (מגילה י"א).
ואם תאמר. והיה ביום אשר נלכדה ירושלים כצ"ל וכ"ה במגילה:
וכן אמר ר' יהושע ב: לוי. במגילה הגי' ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן:
שהיה המשכן מצוייר. וזה בעטרה שעטרה לו אמו. וכ"ה בהדיא בה"כ:
כדרך ששנינו. בתמיד פרק ר':
חוטמו. כלפי זרועו:
כעין מיתה וכו' כצ"ל. וכ"ה (סנהדרין נ"ב):
במסכת סנהדרין. (שם נ"ב):
וכמה בנים כו'. דורש הנותרים הראוים לישרף:
לפי שאין הכהנים כ' כצ"ל:
רבי אומר בגדולה וכו'. (תענית ט"ו מ"ב) ובקללה מתחילין מן הקטן. וכ"ה בה"כ:
או שמא תאמר כו'. ויהיה הפירוש אל תפרעו מלשון כי פרוע הוא:
מכאן אמרו בה"ג וכו'. (סנהדרין י"ח):
רבותינו אמרו וכו'. כל החשבון כמו שהוא כאן עי' ברב אלפס סוף מסכת פסחים:
לפי שאי אתה יכול להוציא את אהרן וכו'. עיין ת"כ בהתחלה אליו למעט את אהרן. אריב"ב י"ג דיברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה. וזה שאמר בכאן אי אתה יכול להוציא את. רק הדבור לאהרן:
רבי אומר אומר אני. (סנהדרין כ"ב. תענית י"ז):

ומנין שאף התרגום וכו'. בת"כ גירסא אחרת יכול אף התרגום ת"ל ולהורות ועיין בילקוט גירסא אחרת:

הנותרים שקולים וכו'. חסר כאן וכצ"ל וכ"ה בת"כ יכול אף הראשונים שקולים לו בכבוד ת"ל הנותרים הנותרים שקולים עמו בכבוד ואין הראשונים שקולים עמו בכבוד:

מלמד שהחלבים למטה כצ"ל וכ"ה בת"כ. ודורש מדכתיב על אשה החלבים הרי שהחלבים נתנים למטה בשעת הקרבה:

מפני מה לא נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו וכצ"ל:

מלמד שאף אהרן וכו'. דורש מדכתיב בני אהרן וכ"ה בהדיא בת"כ:

הנותרים להוציא את פנחס. בת"כ הגירסא הנותרים מלמד שלא היה פנחס עמהם והוא גירסא יותר נכון:

לכך נאמר כאלה. מן כ' דכאלה דריש וכ"ה בת"כ:

אותי. הכהן אסור באנינה ואין הלוים אסורים באנינה בשיר כצ"ל. ובת"כ ליתא דרשה זו רק הילקוט מביא זה ושם מסמיך על קרא דכאלה:

ומי גרם וכו'. עיין בת"כ כי זה קושיא על דברי חנניה בן יהודה שהוא שלא כדבריו כי בכאן היה הטעות קודם ההקפדה ע"ש:

זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה מלמד שהחיה בכלל בהמה וכו' כצ"ל. ודורש שפתח בחיה וסיים בבהמה וכ"ה בת"כ.

מכל הבהמה אשר על הארץ להוציא מה שבים כצ"ל וכ"ה בת"כ. והיינו חיות ובהמות מה שבים אסור:

לרבות את השליל. מלת תאכלו דריש. וכ"ה בת"כ:

ואם נשחטה במדבר וכו'. (חולין נ"ט) כל המאמר ובסופו צ"ל ובלבד שיכיר גמל:

שהרי אשה המעוברת וכו' כצ"ל:

למדנו לשאר בהמות טמאות מק"ו כצ"ל. והק"ו הוא שאין להם אפילו סימן א' של טהרה:

אך חלוק יש לך מעלה גרה וכו'. שאין אתה אוכל היינו כשנטרפה הבהמה. וע"ז קאי המאמר ואלו טרפות וכו' ועיין (בכורות ז') דרשה אחרת בזה:

נפחתה הגלגולת וכו'. הם מהכשרות כדמסיים:

ניקב הלב ולא ניקב לבית חללו כצ"ל:

פחות משנים. ואין קשקשים פחות משנים כצ"ל ועיין בת"כ פלוגתא בזה:

כגון אקונם וכו'. (חולין ס"ו ע"ב) וע"ש ברש"י כי הוא שמות פרסים על דגים ועיין (ע"א ל"ט):

וסימן עוד בדגים וכו'. זה דבר חדש שלא הביאו כל המחברים ופלא הוא להגיד מדעתו סימן שלא נמצא בגמרא ובשארי דברי הגאונים:
וכסימני ביצים וכו'. (ע"א מ'. חולין ס"ג) ע"ש:
ואת הקיפה. הוא רוטב שנקרש.
שהם בסאתים קצ"ב. (חולין צ"ט) ועיש ברש"י והוא כדברי המחבר:
שאם אין לו כלל הוא אסור אבל וכו' כצ"ל ופי' דווקא אין לו.
לפי שבבראשית. היינו בפי' בראשית בעת הבריאה:
ואת אלה תשקצו וכו' לפי שהיו כצ"ל:
לא יאכלו לחייב המאכיל באוכל. היינו המאכיל לקטנים עיין רש"י בחומש וכ"ה (יבמות קי"ד) ועי' בת"כ ובק"א שגירסא מוטעה היא. וכן כתב המזרחי בפירושו והדברים ארוכים. ואכמ"ל:
יענה הם היענים וכו'. עיין (חולין ס"ג ע"ב) וצ"ע קצת כי דרשותיו אינם כמו שהוא שם ע"ש:
ידעו את עת בואנה. היינו שבאים בתחילת האביב סמוך לחג המצות ונקרא בלשוננו (בושעל):
כגון הגמל וכו'. לא הבנתי למה עירבב להביא ראיה מבהמות וחיות טמאים על עופות כי בהם נצרך השני סימני טהרה. ובעוף אם יש לו סימן א' טהרה רק שאינו דורס נאכל במסורת וצ"ע:
ואווז הבר. המחבר התיר האווז הבר ועי' בשו"ע ונושאי כליו:
יכול הכל יהיו אסור וכו' יכול הכל יהיו מותר וכו'. הלשון אינו מדוקדק ועיין בת"כ ובק"א:
את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו. וזה שאומר רבה ה"א יתירה אצל סלעם. ועיין בת"כ גס (חולין ס"ה ע"ב) דורש למינהו ד' פעמים:
וכן תנינן. (עדיות פ"ז) העיד ר' צדוק על ציר דגים טמאים שהוא טהור כצ"ל ונ"ה ג"כ בת"כ:
להביא את השליל. בת"כ מסיים שיהיה אבר החי ממנו מטמא:
ואם בחזיר וכו'. וסיפא דקרא והוא גרה לא יגר:
שלא תהיה שחיטה מטהרת כצ"ל. וכ"ה בת"כ והיינו אף ששחטה כדין אעפ"כ היא נבילה:
נאמר למעלן וכו'. ששני פעמים כתיב בקרא כל הנוגע בנבלתם:

באבר מן המת וכו'. בכאן צ"ע עיין בת"כ דרשה זו אם נאמר למעלה למה נאמר למטה אלא עליונים באבר מן החי ותחתונים באבר מן המת והלא דין הוא וכו' ע"ש אבל הלשון שאין לו חליפין לא נאמר שם כי באמת לא מצאנו שום אבר מן החי שיהיה לו חליפין. רק דרשה זו נאמרה למעלה בספרי פ"ד יכול אף בשר הפורש מן החי יטמא ת"ל נבילה מה נבילה שאין לה חליפין אף אבר מן החי שאין לה חליפים (יצא בשר שיש לו חליפין אינו מטמא) ועיין ג"כ (חולין קכ"ה:) דתניא יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל וכי ימות מן הבהמה מה מיתה שאינה עושה חליפין אף כל שאינו עושה חליפין. וע"ש בתוס' ד"ה כוליא וכו' ע"כ הגי' דהכא מוטעת היא וצ"ע:

ומנין אפילו ירד לים שהוא טמא ת"ל השרץ כל מקום שהוא שורץ כצ"ל וכ"ה בת"כ: בשרץ להביא עכבר שחציה בשר וחציה אדמה שמטמא כצ"ל. והכוונה אע"פ שאין יכול לשרוץ מ"מ טמא. ועיין ת"כ כל הדרשה:

לרבות עורותיהן. היינו משמונה שרצים:

כל הנוגע בהם וכו'. חסר קצת ועיין בת"כ וכצ"ל יכול אע"פ שהיא סתומה (פי' הביצה סתומה) ת"ל הנוגע יטמא את שאפשר לו ליגע טמא. עד כמה הנקב עד כשעורה שכן אפשר לו ליגע כשעורה:

כל הנוגע וכו' לרבות ידות הכלים. היינו יד הכלי שנגע בשרץ נטמא הכלי. ועיין בת"כ: מה שק וכו' שהוא משמש את האדם ואת משמשי אדם. פי' השק משמש אח האדם בעצמו לשכב עליו ולישב עליו והוא ג"כ משמש את משמשי אדם היינו להניח בו קערות וכוסות שהם משמשי אדם:

והתם מנלן דכתיב בכל מלאכת עור. עיין בת"כ כאן וכן בפרשה תזריע או בעור להוציא עורות שבים דומיא דבגד מה בגד הגדל מן הארץ אף עור הגדל בארץ. וכן העתיק המחבר הזה הדרשה לקמן ולא הבנתי מה לעשות בכאן דרשה חדשה וצ"ע:

למדנו לאוכלי בהמה וכו'. היינו דווקא מאכל אדם מטמא ולא מאכל בהמה. ועי' ת"כ: יצאו בבורות וכו'. אינם מקבלים טומאה במחוברים. ועי' בת"כ:

וכל אשר יפול וכו'. עיין דרשה זו בת"כ ובכאן צ"ע:

שאינן מקבלין טומאה. פי' טומאה כלי חרס שמטמאין מאוירו. אבל טומאת כלי מתכות יש להם כמו שמסיים:

שמותר לקיימן לצורך אחרת. פי' דלא תימא מדכתיב יותץ שאסור לקיימן כשהם טמאים ת"ל טמאים הם אבל מותר לקיימן כשהם טמאים:

הוצרך לומר אך מעין ובור וכו'. פי' שהם אינם מקבלים טומאה אבל סוף הדרשה המקוה יהיה טהור ולא המעיין לא הבנתי הלא במחובר אינם מקבלים טומאה וצע"ג. ובת"ה ליתא דרשה זו:

אלא בהכשר. היינו שיתכשר המים והיינו שיחשוב כמו שמסיים:

ידות האשכולות וידוית מכבדות תמרים כצ"ל ועיי' בת"כ כי אין שיעורן שוה:

יכול אפילו בסכן. היינו להידות. שדרס ברגלי הבהמה ונתבטלו מתורת יד:

הרי זה מיתה וודאי. פי' ולא אבר מן החי להביא בהמה טמאה פי' אף ששחטה אין שחיטתה מטהרתה מידי נבילה:

להביא בן שמונה כצ"ל ששחטו שחיטתו מטהרתו מידי נבילה. ובת"כ איתא פלוגתא בזה:

יכול תהא נבלת בהמה טמאה וכו'. עיין בת"כ ובק"א שהאריך בדרשה זו:

יכול נבלת עוף תטמא. מן הכתוב ונבלת בהמה מק"ו (היינו ק"ו מנבלת העוף) ת"ל בה. בה את מטמא בבית הבליעה ואין את מטמא בנבלת בהמה טמאה בבית הבליעה כצ"ל.

וכ"ה בת"כ ואח"כ מתחיל א"כ למה נאמר והאוכל וכו' כצ"ל ובכאן משובש:

עז. יכבס בגדיו כולם כאחת כצ"ל ועיין בת"כ:

להוציא שבתוך הקטניות. והיינו כי אין שרצו בארץ. ועיין ברש"י בחומש.

לא האכלום יכול יאכילם לתינוקות ת"ל לא יאכל כצ"ל. וכ"ה בת"כ. ודע כי גם בת"כ ט"ס בסוף:

ומרבה טפשיות באדם כצ"ל. ובילקוט ראובני מקיים הגי' ומרבה הפשפשין ופירושו שמפשפשין במעשיו:

מלמד שצריכין הוראה וכו'. כמו שמסיים בין נשחט רוב הקנה כו':

ליתן אזהרה לחיה. עיין ת"כ ופי' ק"א ויותר נכון פירושו האחרון אזהרה לחיה היינו לאבר מן החי:

תזריע

וצריכה לישב שבועים בדמי טומאה. ול"ג בדמי טהרה. פי' הל"ג לאו דוקא כי נצרך ג"כ לחשוב השבוע השני מימי טומאה בתוך הל"ג בדמי טהרה. כי אולי זכר הוא:

וקרי ביה באריך. האי קודם לרי. כמו שמלה ושלמה אותיות הפוכות:

והשני בשני בשבח סופרת עוד וכו' כצ"ל היינו שמתחלת לספור מלידת השני:

דותה תטמא. עיין בת"כ (ובנדה ל"ה ל"ו) כל הסוגיא:

ערלתו וודאי דוחה את השבת ואין ספק דוחה את השבת כצ"ל. פי' ספק אם הוא בן קיימא אינו דוחה שבת:

מה מקדש שיש בו נטילת נשמה. פי' שחייב מיתה כמו שמסיים:
לרבות יולדת זכר עד ל"א כצ"ל:
למדנו שיש אם למקרא. היינו שלא לקרות שבעים יום. ועי' ת"כ:
מלמד שאין א' מעכב את חבירו כצ"ל. וסי' כי החטאת אינה מעכבת את העולה:
להביא עכ"פ שהפילה. פי' מה שהפילה אם יש בו מצורת הולד כמו שאומר למעלה מביאה קרבן:
ואינה מביאה שלשה. עיין בת"כ כי הו"א היה ללמוד מק"ו שתביא שלשה:
והשוטים שמעו וכו'. דע כי הרמב"ם והרבה מהגאונים קראו תגר על מנהג זה. ועיין בטוי"ר סי' קצ"ד. אעפ"כ עיין בפרדס הגדול המיוחס לרש"י ז"ל דף ע"ד מביא זה בשם הירושלמי בכל קדש לא תגע זה אישה (היינו בעלה) שנאמר קדש ישראל לה'. ובלי ספק כי המחבר לא ראה זה וחלילה לכנותם בשם גנאי הזה ועיין בס' קרמה הזוהר להגאון רד"ל ז"ל עשה לזה קצת סמוכים שבזמן הזה שאין לנו קדשים יש להחמיר לקיים והתקדשתם והייתם קדושים לקדש לבעלה בימי טוהר כמו לקדשים בזמן המקדש:
אסורה לשמש. היינו עונה אחת. עיין בטוי"ד סי' קצ"ד:
ואם לאו לוקה בצרעת כצ"ל:
אע"פ שאין ראוי לגדל שער. עיין בת"כ מדכתיב ושער בנגע וכו' ה"א שיהיה דווקא במקום הראוי לגדל שער:
והיה מלמד שמצטער הימנו וכו' כצ"ל. והדרשה מעורבבת בכאן. עיין בת"כ ובילקוט ושם הגי' והיה בעור בשרו מלמד שהוא מצטער הימנו. ומנין שאף אחרים מצטערים ממנו כשרואים אותו ת"ל לנגע. והסיום דהכא לפי שפחות מכאן וכו' לא ידעתי לפרשו. ואולי צ"ל צרעת כגרים וע"ז קאי שפחות מכאן אינה נראית לכל והיינו שאין מצטערים בזה:
לרבות ברגים אחרים. היינו כהגיס הדיוטים:
שאין בהם מורה. היינו שיגיד בהם טומאה:
שאפי' אחד רואה את הנגעים. פי' שדי בכהן א' ועי' בת"כ:
שיהיה נותן עיניו בו בשעה שרואה את הבשר. עי' בת"כ והרב ק"א פירש באופן אחר. ואס ראה מה שכתוב כאן לא כתב מה שכתב:
שאת עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור עיקרן מלבין, וראשן משחיר טמא כצ"ל. וכ"ה בת"כ ובפ"ד דנגעים:
ומראה פניה כו'. הוא פי' על כמראה החמה וכו' והוא מדברי המחבר:
ע"פ הכהן. אינו טמא עד שיטמאנו הכהן:

שבעת ימים תחלה. היינו ההסגר הראשון:
צריך לומר כשבוע הראשון. פי' לפיכך צריך לומר הקרא בשבוע הראשון וכן בשבוע השני וכ"ה בת"כ:
יכול תהא הפשיון מטמא בתחלתה כצ"ל. פי' קודם שראהו הכהן:
בראשונה חסר וכצ"ל הכהן הרואה אותה בראשונה רואה אותה בשניה וכו':
שאם נשתנה מראיהו. היינו לד' מראות נגעים כמו שמסיים:
שבא בכולו. שמטמא ג"כ בקרחת ובגבחת. עיין בת"כ:
את הבא בכולו חסר וכצ"ל באדם לרבות שבא בכולו. וכ"ה בת"כ. ופי' שפרח הנגע בכל גופו אע"ג רטהור הוא כדכתיב כולו הפך לבן טהור הוא. אי הוה ליה מחיה טמא משום מחיה. ועי' בק"א:
צרעת נושנת היא אינה צריכה דבר אחר לסעדה. א"כ למה נאמר שער לבן וכו' כצ"ל. ועיין ג"כ בת"כ רק שם נהפכה הגירסא. והכוונה כי אף בלא שער לבן מטמא המחיה אם יש בה כשיעור לקבל שער לבן ומחיה. ועיין ברש"י בחומש כוון ג"כ לדרשה זו:
למדנו שאין מסגירין את המוחלט. היינו אם נראה בו נגע אחר כמו שמסיים שכל הנקרא טמא אינו זקוק לו לא להסגיר ולא להחליט:
אפילו פורחת וכו' מעט מעט. בת"כ הגירסא אפילו פורחת וחוזרת ופורחת. וכאן ג"כ הכוונה כזה. וע"ש הרבה שינוי דינים בזה:
על כל מיני צרעת. פי' אף שקרא כתוב רק בשאת. ודרשה זו כפול הוא כאן:
ונאמר להלן בשר חי. היינו למעלה ומחית בשר חי בשאת:
אין בוהק החוזר טמא. בת"כ מוסיף ג"כ ואין שער לבן החוזר טמא:
שער לבן בתחלה וכו'. עיין בת"כ הרבה דינים מחולקים בכאן והמחבר קיצר בזה:
לא שנעשה צלקת. עי' בת"כ ובק"א באורו בזה:
שיקרום השחין וכו'. היינו דווקא מתחלה היה שחין ואח"כ שאת ולא להיפך ועיין ת"כ:
תטמא חלקה. היינו מראה לבן:
ולא בחוט היוצא ממנה. שיש בו רוחב שתי שערות כ"ה בת"כ:
כענין שלמעלה כיצד שנים שבאו אצל כהן וכו' כצ"ל:
להביא את שניתק נתק בתוך נתק. עיין ת"כ ובק"א. גם בנגעים פ"י:
אין לי עמוק אלא דבר שהוא בידי שמים. לאפוקי נתקי אדם עיין ת"כ:
וטימא אותו וכו'. אינו מטמא מקום הבהרת. חסר כאן כל הדרשה ואינו מביא אלא סופה. ועיין בת"כ סוף פרשה ז' פיסקא ח' ט' ועיין ברש"י בחומש נתק הוא כך שמו של נגע כוון ג"כ לדרשה זו כפי הנדרש בת"כ שם:

והתגלח בכל אדם. היינו שאינו צריך כהן:
ולפשיון שיטמא שלא בשער הצהוב כצ"ל וכ"ה בת"כ. ופי' או פשיון או שער הצהוב הצהוב סימן טומאה:
וכן שבבן. היינו בתינוק ותינוקת סימן גדלות:
פירש עיקר. זה מדברי המחבר שמפרש מלת אום עיקר המכה:
ואין הזקן מעכבו וכו'. שאם היה לו נתק בראש ונמרט הראש אף שלא נמרט הזקן טהור הוא. ועיין בת"כ:
ת"ל ראשו ראשו טהור הוא כצ"ל. פי' דכתיב כי ימרט ראשו. ואם מפאת פניו ימרט ראשו.
ולפי שזכר אשה למעלה כצ"ל. פי' דכתיב ואיש או אשה כי יהי' בעור בשרם וכו':
ולהלן הוא אומר שגלשו. בשיר השירים שגלשו מהר גלעד:
הרי זו כזו מה זו מטמא כצ"ל ומטמא ג"כ חלקה שלא בפתוח ועיין ת"כ:
ולא שאר הטומאות תהי טומאת: עפ"י כהן. בת"כ ליתא דרשה זו ואולי כוונתו שאר הטומאות זולת טומאת נגעים אינם שייכים לכהן:
אף בראשו מחוץ לגופו. ויהיה הפירוש לר"ע ראשו יהיה פרוע מגולה ועיין (מ"ק ע"ו.) גבי אבל כהאי גוונא:
לא של שער. הוא דרשה בפ"ע ששער אינו מטמא דה"א לילף מנזיר שמטמא עיין בת"כ:
יכול יהיו מטמאין מיד. היינו קודם שנגמרה מלאכתן מדכתיב או בשתי או בערב מעת שנארגו שתי וערב יטמאו:
אפילו כולו ערב. ט"ס וצ"ל אפילו כולו שתי ואפילו כולו ערב. וכ"ה בת"כ ופירושו האונין השיעור שיארג בו ג' על ג' או של שתי או של ערב. ועיין בק"א שם. ועיין בנגעים פי' י"א וכמה יהא בפקעת כי דברי המחבר מועתק מן המשנה:
לרבות עורות אהלים שהם כלים כצ"ל וכ"ה בת"כ ודורש מלאכת עור:
והיה הנגע ירקרק. יכול כל מראה ירוק ת"ל ירקרק ירוק שבירוקים אדום יכול כל מראה אדום ת"ל אדמדם אדום שבאדומים כצ"ל. וכ"ה בת"כ.
לא יצטרפו זה עם זה. היינו ירוק ואדום:
ה"ל ימים ט"ס וכצ"ל וכ"ה בת"כ נגע צרעת הוא והראה כו' דלא קפיד קרא אמקום אלא אנגע בכל מקום שהוא והובא:
ת"ל בבגד. דורש הקרא כך כי פשה הנגע (אפילו כל שהוא) בבגד? משמע כל שטח הבגד אף במקום אחר צרעת ממארת הוא. אך כשהוא במקום אחר צריך להיות כגרים דוקא כמו שמסיים:

יכול יביא גיזי צמר. פי' מדיכתיב ושרף וכו' אח השתי וכו' בצמר או בפשתים זיהוי צריך לכתוב מצמר וכו' ועי' בת"כ דהא דכתיב בצמר לרבות האמריות ע"ש:
הא אם היפך ולא פשה. עיין ברש"י בחומש בפסוק זה:
כהה למראה שני ולא למראה שלישי. פי' מראה שני מהירקות מדרגה אחת אבל עדיין נשאר ירוק אבל אינו ירקרק. ולא למראה שלישי שהוא ב' מדרגות למטה שהוא פחות מירוק. וכן הדין גבי אדמדם:
יכול ישפצנו. פי' כלומר יתפרנו במחט אבל לא תפירה יפה והלשון נלקח (מגילה ד') אחא אסא ושפצינהו ע"ש. וע"ז מסיים מן הבגד שיקרענו מן הבגד:
אין עוד אלא מקומו. פי' כיון שכבר נקרע מקום הנגע וניתן עליו מטלית ויהיה הנגע על המטלית:
במראה ושלא במראה. היינו אם מתחלה היה ירקרק ואח"כ נעשה על המטלית מראה אדום טמא. ג"כ טמא ולא ניתן להסגיר:
לפי שכתוב למעלה וכו'. כוונתו כי היה לו לסיים הפרשה בלשון טהרה ולומר להיפך לטמאו או לטהרו. ע"ז אמר להסמיך טיהרה לטהרה. והי' יטהרנו אמן:

מצורע

ואינו בא בכפישה. היינו באונאה שלא כדין (יבמות ק"ז) לפיכך מודדו לו במרה כפושה וכו':
ומעשה בכהן אחד וכו'. ויק"ר פ' ט"ו ע"ש בשינוי קצת:
והלא כל שער וכו'. דורש מן הסערה כמו השערה בשי"ן שמאלית שפירושו שער:
ולקחתי מידו מאומה. ע"ש בפרש"י מומה כתיב לשון מום וכ"ה בירושלמי חלק:
א"ר אחא וכו' אם שימש וכו'. תנחומא פ' מצורע סי' א':
ושלמה וכו' מצרת נפשו. בתנחומא מסיים אל תקרא מצרת נפשו אלא מצרעת נפשו שבעון לשון הרע נגעים באים כמו גבי מרים ונמו שמסיים הדרוש דהכא:
כמה גדול עונש לה"ר כצ"ל:
מלמד שהיו צריכין מים. פי' שהיו בעלי קריין:
תורת לבית עולמים. פי' שנוהג דווקא בזמן שבהמ"ק קיים. לא כר"ע שסובר לקמן ומטהרין אף שלא בפני הבית:
אע"פ שחלוקין בטומאות. בת"כ הגי' לפי שמצאנו שחילק הכתוב בטומאותיהם ובשבועותיהן יכול אף נחלוק בקרבנן ת"ל תורת המצורע וגו':
שלא ישהה. פי' תירף כשנתרפא מצרעתו מביא הקרבן ואינו ממתין ז' ימים כמו שמסיים:

אע"פ שהיה מונבז דן לפני ר"ע כצ"ל. וכ"ה בת"כ:
אין לי אלא כלם מנין אף מקצתן ת"ל מן הנגע אפילו מקצת שער לבן אפילו מקצת מן המחיה. מן המצורע להביא את שפרחה בכולו שיטעון צפרים. וכ"ה בת"כ. ובכאן ערבובי דברים:
לשם מטהר. היינו שאינו צריך ליקח לשם איש פרטי המצורע רק לשם מטהר סתמא בין איש בין אשה כדמסיים מכאן אמרו וכו':
שיהיו שוות. היינו במראה ובקומה ובדמים. ובת"כ מסיים מנין אע"פ שאינן שוות כשרות ת"ל צפור צפור ריבה:
חיות בריאות. בת"כ ליתא ומיותר הוא כי הוא בכלל ולא טרפות:
שהוא של ברות. ברות הוא מין ארז (עיין ב"ב פ':):
ובראשה טרף. פי' מין עלה:
ועוביה טפה.. בת"כ וכן בנגעים פי"ד מ"ו ועביה כרביע כרעי המטה ואולי טפח הוא שיעור זה:
השני שבתולעת. עיין ת"כ ותפש דעת יוחנן בן דהבאי. ופי' השני כו' שלא נצרך מראה הראשון. כי אף מראה שני שדומה לתולעת שאינו אדום ג"כ כשר:
ולא אזוב יון. עיין ת"כ. והכוונה רק מה שנקרא אזוב סתם בלי שם לווי:
שאם חזר לאיסורו כצ"ל. היינו שחטא עוד הפעם. וזה הוא הסימן מה שמשלח רק אחת. ועיין בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל דבר פלאי בזה:
שאין לו מי שיביאנו. ע"כ דורש והובא מעצמו. ובת"כ ליתא דרשה זו:
וכתיב כי פרוע הוא. ודורש כמו ראשו יהיה פרוע גבי מצורע כדלעיל:
דברי ר' יוסי בר' יהודה. ת"כ הגי' ר' יהודה בר' יוסי:
ושחט את הצפור האחת הברורה שבשתים. כ"ה הגירסא בת"כ. ומה"א דהאחת קדריש. והכוונה שבעת השחיטה יברר מקודם את שתהיה לשם שחיטה. ועיין בק"א:
ולא מנטפין. פי' שיורד טיפין טיפין יחסר עוד ולא מים מכזבין ועיין ת"כ:
מה מים שלא נעשה בהם מלאכה. כי נצרך ליקח חדשים מהמעין אף כלי וכו':
זו בכלי. בכאן חסר ועי' בת"כ. והכוונה כי הכלי יהיה פיילי של כלי חרס. ומקיף להם ראשי גפיים וראש הזנב משל שניה כצ"ל. ונ"ה בת"כ. ובנגעים פי"ד. ומשל שניה הכוונה הצפור החיה:
ולא ג' וז'. פי' דה"א לילף מטמא מת שצריך הזאה ג' וז' עיין ת"כ:
וטהרו בדברים שבגופו. לפי הגי' דהכא יש לפרש שהכהן יגיד לו דברי כבושין שיטיב מעשיו שהנגעים באים על חטא אולם בת"כ גירסא אחרת בזה ע"ש.

שלא יעמוד ביפו וכו'. עיין ת"כ (וקדושין נ"ז):
אם שלחה וחזרה וכו'. בקדושין שם דורש מקרא על פני השדה מה שדה מותרת אף זו מותרת וכו' ע"ש:
לא שלה טהור. בת"כ ליתא וצ"ע:
טהור מלטמא מו"מ. עיין בת"כ וכן בנגעים פי"ד. כי אחר טבילה הראשונה טהור מלטמא בביאה:
במי מקווה. שאינו טעון ביאה מים חיים כמו זב ועיין בת"כ בארוכה:
ולא ז' ימי חלוטו. שמותר בתשמיש המטה.
מ"ט עוזיהו וכו'. עיין (מ"ק ז':) ובתוס' ד"ה יוחם החשבון ומה שהביאו ג"כ מפירש"י וכן מסדר עולם ובכאן קצת דברים מעורבבים:
שהראש אסור במספריים כמו בתער שנאמר לא תקיפו פאת ראשם כצ"ל. ובכאן הגירסא משובש ע"כ הסגרתי במוסגר:
הראש מותר בכל אדם. היינו הקפת כל הראש כדמסיים:
מ. ליתן אחרית לתגלחת. פי' ששאר הימים משלמים בעדו אם לא גילח בז' יגלח בשאר הימים וכו' (ק"א):
שיהיו שוים במראה ובקומה ובדמים. ובת"כ מסיים מנין אע"פ שאינן שוין כשרים ת"ל כבש כבש ריבה:
שמביא אחת על נגעים הרבה. דאם נתנגע ונתרפא ובימי ספרו חזר הנגע ונרפא עוד הפעם כיון דלא יצא בשעה שהיה ראוי להביאה שהרי בימי ספרו חזר הנגע מביא אחת על כולן (ק"א) אפי' לג' עשרונים חסר בכאן איזה תיבות ולא ידיעתי כוונתו בזה. וצ"ע ועי' ת"כ:
שכולן טעונים העמדה. היינו המצורע והג' כבשים:
בשערי ניקנור. ולא בעזרה עצמה שהוא עדיין מחוסר כפורים:
תנופה באחת. פי' האשם והלוג שמן יניף כאחת:
תנופה ולא תנופות. האשם צריך תנופה אבל הכבשים אינם טיעונים תנופה עיין בת"כ:
יכול על טבעתן. מקום הטבעות היו כ"ד אמות ברוח צפונית:
מה חטאת מן החולין וכו'. עיין בת"כ ובק"א כל הדרשות הללו:
שני כהנים וכו'. עיין בת"כ יליף מקראי.
טבל בלשכת המצורעים: עיין ת"כ. וזה דלא כר"י שסובר שאינו צריך טבילה שכבר טבל מבערב:
ולא מספוג. היינו מקנח בשעת הזיה:

אין הדם גורם אלא המקום. פי' אם אין שם דם היינו שנתקנח הדם אעפ"כ יתן מן השמן: מכאן א"ר אליעזר. דורש מקרא אל מקום דם האשם. ובת"כ הוא מימרא בפ"ע. ואם גירסא דהכא מדוייקת סרו דברי התוס' (סנהדרין מ"ה:) ד"ה ר"א אומר שכתבו הך מתניתא איפכא בפ' ג' מינין ע"ש. ומכאן ראיה שהגירסא דהכא וכן בסנהרין טרוייקת:

נג. אם נתן כיפר. הפס רעת ר"ע ועיין בת"כ:

מטומאתו ולא מזובו. שאם היה זב ומנוגע והיום ג"כ יום ח' לטהרה זיבתו אין קרבן זה עולה לו לטהרו ג"כ מזובו:

שירצה הפרקליט. פי' החטאת הוא הפרקליט. ואח"כ העולה הוא הדורן:

שזה מביא בהשיג יד. פי' שקרבנותיו חלוקים מעשיר לעני:

שהרי מטמא מקדש וכו'. פי' מה שמטמא מקדש דבמקום כשבה או שעירה שמביא לחטאת בהיותו עשיר העני מביא שתי תורים וכן א' לחטאת ואחד לעולה אף כאן גבי מצורע. הא' הבי תורים יהיה במקום כשב דחטאת אבל הכבת לעולה יהיה עדיין עליו חובה ויביא תחתיהם עוד ב' תורים וכו'. ועיין כ"ז בק"א שכוון כמו דברי המחבר דהכא: כאלו לא כיפר. (זבחים ז'.) מסיים כאלו לא כיפר וכיפר. ופי' כיפר גברא על חטא שבידו וניצל מן היסורין אבל לא כיפר קמיה שמיא לנחת רוח לקונו שלא עשה מצוה מן המובחר:

דברי. ר' נחמיה ר' אליעזר בן יעקב וכו' כצ"ל:

מאשר תשיג ידו. את אשר תשיג ידו. והוא סוף פסוק כ"ט והתחלת פסוק ל':

ולמעלה אמר אשר תשיג ידו. הוא פסוק כ"ב. ועיין ת"כ ושם ט"ס. והפסוקים דהכא מדוייקים ועיין אדרת אליהו להגר"א ז"ל:

יכול יביא כדין העשיר היינו שני כבשים לחטאת ולעולה. אבל סוף לשונו אינו מדוקדק שסיים חצי קרבנו עשיר וכו' הרי האשם העני והעשיר שוים בזה ששניהם מביאים כבש. ועיין בת"כ. ועיין ג"כ בבלי (ערכין י"ז:) דרשה אחרת שדרשו רק מקרא אשר לא תשיג ידו בטהרתו ע"ש:

יכול. אף עשיר וכו' ת"ל זאת אשר בו וכו' ודורש זאת מעוטה הוא כצ"ל וכ"ה בת"כ: אדם מביא קרבן עשיר על אשתו כצ"ל. ועיין (ב"מ ק"ד) והוא דעת ר' יהודה ועיין בת"כ וק"א:

זה. אחד מי"ג דברים וכו' כצ"ל. עיין ספרי ויקרא אליו למעט את אהרן. ארי" י"ג דברים נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדם י"ג מיעוטים. ובהם י' דברות (היינו מה שנאמר בהם וידבר) וג' מאמרות מה שנאמר בהם ויאמר וע"ז קאי טוביה וכו' נתן בהם סימנים

אמירה מה שנאמר בהם ויאמר הוא נ' פעמים גבי הני קראי מופ"ת (שמות ג') תנו לכם מופת. חפניכ"ם (שמות ט':ח') קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן. החוד"ש (שמות י"ב)החודש הזה לכם וכו' דיבור הוא עשרה פעמים שנאמר לשון וידבר ויצו"ם (שמות ו':י"ג) ויצום אל בני ישראל. החי"ה, (ויקרא י"א:ב') זאת החיה אשר תאכלו. ארי"ץ קרא דהכא כי תבואו אל ארץ כנען אחוזתכ"ם (ויקרא י"ד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. ז"ב (שם ט"ו) איש איש כי יהיה זב מבשרו נשי"א (במדבר ד':ב') נשא את ראש בני קהת. אל תכריה"ו (שם) אל תכריתו אה שבט הקהתי. עד מתי" (במדבר י"ד) עד מתי לעדה הרעה. הבדל"ו (שם י"ז) הבדלו מתוך העדה. פרי"ה (שם י"ט) פרשת פרה:

אל הארץ המיוחדת. היינו א"י ולא בעבר הירדן עיין ת"כ:

אשר אני נותן וכו'. פרט לעמון וכו'. בכאן הלשון אינו מדוקדק. וה"ג בת"כ יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן וכו'. ופי' דה"א כשבאו לעמון ומואב שנתקרבו יותר לא"י יתחייבו במעשרות:

בבשורה הוא נותן לכם. דורש ונתתי לשון מתנה. כי האומרים מטמינין כספיהם בקירות הבית וע"י הנגעים יותץ הבית. וימצאו המטמונות

נגעי רוחות וכו'. הוא דברי המחבר והוא דעת ר' פפא (הוריות י') אפילו הוא זקן או חולה ט"ס כי זקן או חולה יכול לשלוח שליח ועיין ת"כ:

מי שמיחד ביתו לו. ויק"ר פי' י"ז:

בבית להוציא את היציע וכו'. בת"כ ה"ג להביא אח העליה. ופשוט הוא כי גם העליה מטמא בנגעים ואולי כוונת המחבר אם נמצא הנגע בבית אזי העליה טיהורה עיין נגעים פי' י"י מ"ג וכ"ה לקמן בדברי המחבר:

לראות. את הנגע לראות את הפנוי כצ"ל וכ"ה בת"כ והוא כמו שאמר למעלה שיפנו כל הכלים מהבית וישאר הבית ריק:

אלא בשני גריסי. דורש הנגע הנגע בשתי פעמים:

מכאן אמרו. לשון הש"ס (ב"ב קס"ד) וכצ"ל. בית עגול וכו' אינו מטמא טטריגין מטמא בנגעים והוא בית מרובע מטמא דווקא

שקועות במראיהן לא שיהיו שקועות בגושיהן

ירוק שבירוקין. הוא מראה ראשונה ועיין בת"כ פי' תזריע:

ואפילו על אבן אחת. תפס המחבר כת"ק ולא כר"א בר"ש:

האמור באדם. היינו בנגעי האדם:

ולא האבוס. דכולן לא מקרי בית:

מלמד ששניהם חולצין. פי' אם הקיר הוא ג"כ לבית חבירו:

אלא מחוץ לעיר. בכאן חסר וט"ס וכצ"ל ולא אדם המצורע אלא חוץ למוקף חומה. ועיין באדרת אליהו להגר"א ז"ל. וכן הוא הפי' ג"כ בת"כ. והיינו אדם מצורע נשלח חוץ לעיר בעיר מוקפת חומה. ונגעי בתים חולץ חוץ לעיר אף בעירות שאינם מוקפות חומה:

שיהיה מקומן טמא. עיין ברש"י בחומש ובק"א גם בא"א להגר"א ז"ל. וריי"ל בעודן במקומן מטמאין את הטהרות:

שלא ימול מצר זה. דורש אבנים אחרות:

במראיו אם נאמר בחליצה וכו'. חסר סיום המאמר ועיין בת"כ:

משונה כיבוס זה וכו'. הכוונה כי כיבוס בגדים האמור בטומאת נבילות או טמא מת הוא להחמיר כי בשם מטמא בגדים לאלתר ובכאן להקל דאם בגדים לבושים הם מציל עז שישהה בכדיי אכילת פרס:

בבעה"ב הכתוב מדבר. היינו השני צפרים ועץ ארז וכו'. הנל יהיה משל בעה"ב:

וכה"א. גבי פסח על הבתים כצ"ל. כמו שמסיים הקרא והגעתם אל המשקוף.'

והבית. אינו צריך קרבן חסר ועיין בת"כ וכצ"ל. ויש בבתים מה שאין במצורע שבבית אין לו טהרה עולמית (היינו בית מוחלט) ומצורע מוחלט יש שהרה לעומאתו ע"כ צריך לכתוב גבי שניהם עטרתם:

צריך שיורנו רב. פי' אף שבקי בנגעים אעפ"כ נצרך לו ללמוד מרב ואח"כ יראה את הנגעים:

זה אחד מעשרה מקומות כצ"ל עיין לעיל. והיינו מה שנאמר בלשון דבור:

ואין וכו'. (שבת פג.) אבל חכמים נזרו שיהיה כזבים לכל דבריהם. ועיין בת"כ:

פרט לפני הדבור. היינו אם ראה ראיה ראשונה קורם מ"ת אין מצטרף עם ראיה שראה אחר מ"ת ועיין בת"כ בארוכה:

ולא מחמת ד "א. היינו מחמת אונס כדמפדש:

אין הדם וכו'. טמא הוא מיעוטא הוא כי אינו מטמא באודם עיין ת"כ (נדה נ"ו):

מנה הכתוב וכו' הסר. ואולי צ"ל הדרשה שלש לקרבן (מגילה ז':) וכמו שמסיים קטן. אבל סוף המאמר זובו טמא לקריו וכו' לא יכולתי להבין כלל ע"כ הסגרתי במוסגר:

מימי רגליו ורוקו שמטמאיזובת"כ לומד מק"ו:

אפילו כ"ש עיין (נדה מ"ג) סובר שמואל דזב צריך כפתיחת פי האמה. וכל שהוא הנאמר במתניתין שם (וכן הכא) דווקא בבעל קרי. ע"ש:

שאם נשבר. היינו המשכב טהור:

דאתי ק"ו. מכלי חרס ששבירתן היא טהרתן:

אבן מטמא. היינו שנתן על המושב אבן. ואבן מטמא כלישנא דקרא (דניאל ו':י"ח) והתית אבן חדא ושמת על פום נובא:

לרבות. כיחו וניעו כיחו היוצא וכו' כצ"ל:

תחתיו של זב. פי' אף דקרא זה הוא אחר קרא דוכל המרכב ה"א פגם מרכב מטמא כל אשר תחתיו משום מושב. ע"כ מפרש כי קרא זה וכל הנוגע אשר יהיה תחתיו קאי אקרא על מושב ולא על מרכב שאינו מטמא מה שתחתיו. ועיין בת"כ:

לרבות את המשכב וכו'. עיין בת"כ. וכ"ה בפירש"י בחומש וכן הביא הגר"א ז"ל והנושא אותם שיכול אין מטמא במשא אלא אילו בלבד מנין זובו של זב ורוקו ומימי רגליו ושכבת זרעו ת"ל והנושא אותם לרבות את כל האמור בענין:

ולא בצואה שעליה ולא בשום דבר וכו' כצ"ל. ומל' בו קדרים שיגע דווקא בעצמו של זב:

אם לא רחץ. היינו שלאחר ימי ספרו אם לא טבל אפילו עד מאה שנים. טמא שטהרתו תלויה דווקא בטבילתו:

לרבות כלי חרס. דורש מן וא"ו וכלי חרס עיין ת"כ:

לכשיפסיק. מזונו. מזובו ולא מזובו ונגעו כצ"ל:

וספר לו לעצמו. פי' דלא בעי למבדק בעצמו בכל יום אלא ספירה בעלמא. ובת"כ מסיים מכאן אמרו הזב והזבה שבדקו עצמן ביום הראשון ומצאו טהורים ביום הז' ומצאו טהורים ושאר הימים לא בדקו הרי הם בחזקת טהרה. והם דברי ר"א שם:

שיהיה טהרתן אתת. היינו ז' נקיים יהיה סמוכין ולא מפוזרין:

אף בגדיו בנקיות הא למדנו שחוצצין בכלים כצ"ל וכ"ה בת"כ והיינו שגם טבילת כלים יש דיני חציצה כמו גבי אדם:

ולא בגדיו. היינו במי מקוה ואינו צריך מים חיים:

טהור מלטמא כלי חרס בהסט כצ"ל וכן הוא הגי' (במגילה ח') וכן הביא הגר"א ז"ל. אולם בת"כ הגי' טהור מלטמא כ"ח במשא ועיין בק"א שהאריך בפיסקא א':

השיב בן עזאי. עיין בת"כ ובאורו בק"א:

ובא לפני ה'. חסר כל הדרשא. ועיי: בת"כ מנין שהוא טובל מבעוד יום ת"ל ובא לפני ה' אל פתח אוה"מ. כיצד הוא בא פתח אוה"מ. אא"כ היה מעורבי שמש מלמד שהוא טובל מבעו"י:

מלמד שאין הקינין וכו'. חסר ג"כ ועיין בת"כ וכצ"ל ועשה אותם הכהן אחד לחטאת ואי' לעולה שיפרשם הכהן א' לחטאת ואי' לעולה. מנין שאם הפרישם הוא (היינו הבעלים) ת"ל אחד לחטאת ואחד לעולה ונתנם אל הכהן:

ש"ז פרט למערה כצ"ל. וכ"ה בת"כ אף כשמערה כבר נקרע הש"ז מגופו אבל עדין לא יצא לחוץ אינו מטמא עיין (נדה ר"פ יוצא דופן):
שהיא מטמאה בפנים כבחוץ. פי' אחר שיצא הדם מן המקור לפרוזדור וכותלי בית הרחם העמידוהו אעפ"כ טמאה:
בנדתה תהיה עד שתיטבול. בת"כ ליתא דרשה זו ולא ידעתי לכוונת מאי בעי לרבות וצ"ע. ואולי כוונתו שאינה טובלת ביום עיין ת"כ:
ומושב. שאינו מיוחד לישיבה כצ"ל:
תשובה בא ללמדנו. עיין במס' זבים פ"ר משנה ה' ובפי' הר"ש שם:
לרבות שתי שכיבות. כרכה ושלא כדרכה:
איש פרט לקטן. היינו פחות מבן תשע שאין ביאתו ביאה:
בל אשה שאין לה וסת. (נידה י"ב.):
והן תיקוניה כצ"ל:
ווסתות של ימים אמרו חכמים כצ"ל. (נדה סג:)
נשים בבתוליהן כגפנים כצ"ל. וכ"ה לשון המשנה נדה פ"ט בסופו:
ומותבינן נדה י"ג ע"ש:
ומתרצינן כצ"ל שם:
תנן במס' ערכין ח' כצ"ל:
שלשה ימים. טמא ראיתי פתחה י"ז ד' ימים טמא ראיתי פתחה ט"ז ה'. פתחה ט"ו ו' ימים. פתחה י"ד כצ"ל. ובכאן חסר שורה שלימה ועיין שם בעירכין:
אית להו דרך נדה וכו' כצ"ל:
ואמר בת"כ אין לי אלא מופלג מנדתה יום אחד. ת"ל ואשה כי תזוב מנין לרבות מופלג ב' ג' ד' ה' ו' וכו' כצ"ל. וכ"ה בנדה ע"ג ע"ש בפירש"י:
מה מצינו ברביעי וכו'. ע"ש בפירש"י בנדה שהוא ראוי לספירת נקיים אם ראתה א' ב' ג' ופסקה וראוי לזיבה לצרף עם ב' ג' ד' אם לא ראתה בא' דהא אתרבאי מופלג יום א' מקרא דאו כי תזוב דהיינו ב' ג' ד' אף אני מרבה כל אלו עד י' וי' בכלל שהם ראוין לספירה אם ראתה ג' הראשונים משני ז' נקיים עד שיהיו ראוין לזיבה באיזה מהם שתראה ג' רצופין עכ"ל רש"י. ודע כי זה דעת רש"י אבל הרמב"ם יש לו דרך אחרת בימי נדות וזיבות. ואכמ"ל:
לפי שמרבה אני י"ד שהיא סופרת בלא עת נדתה. דהיינו שהימים עדיין מימי זיבה ומוציא אני י"ב שאינו בספירת בלא עת נדתה. היינו שמתחילין ז' ימי נדה. ובת"כ ובנדה

ל"ו ה"ג מרבת אני י"א שהוא בספירת או כי הזוב ומוציא אני י"ב שאינו בספירת או כי חזוב. הלשון יותר מתוקן ע"ש בפירש"י אבל כוונת המחבר כמו התם:

ואע"ג דעיקרי כל הכלי. דבריו אינם מובנים. וכפי הנראה חסר כאן הרבה ועיין ת"כ וז"ל מנין שהיא משמרת יום א' (היינו זבה שראתה יום א') ה"ל טמא יהיה. (והיינו קרא כל הכלי אשר השב עליו טמא יהיה) יכול כשם שהיא משמרת א' לאחד כך תשמר ב' לב' (היינו אם ראתה שני ימים נצרך לה שני ימי טהרה) ת"ל יהיה לה. (והוא רישא דקרא כל המשכב וכו' כמשכב נדתה יהיה לה) ומדכתיב יהיה לה לשון יחיד ולא יהיו לה. אין לה אלא יום אחד. ואפשר כי ע"ז קאי דברי המחבר דהכא. ואע"ג דעיקר הקרא כל הכלי כתוב אח"כ ואינו מדבר בטומאת זבה בעצמה רק מטומאת כלים שיושבת עליה: אעפ"כ דורש לה נגד זבה בעצמה שלא יטמא רק יום א' כנ"ל קצת נפרש דבריו הסתומים. וכן יש לפרש ג"כ דבריו בפסיקתא השניה שכתב כבר מפורש לעיל דעיקרא על הכלי מדבר:

תהיה טומאתו בו וכו'. ט"ס וכצ"ל כימי נדתה טמאה היא לרבות את בועלה (היינו גבי נדה) והיא למעט שזבה אינה מטמא את בועלה. עיין בת"כ ומסיים שם אלא שדברו חכמים בלשון נקיה. הכוונה מדכתיב הוא בלשון זכר לרבות בועל נדה ועיין בק"א שפירש באופן אחר:

ולא בימי זיבתה כצ"ל. ולידתה ט"ס. והיינו שזבה אינה מטמאה את בועלה. עיין ת"כ: לזכר כל שהוא וכו'. בין גדול בין קטן כי תנוק בן יומו מטמא בזיבה:

אחרי מות

מכריז ר"א. (ע"ז י"ט) כנוף ואתי וכו' כצ"ל:

התם אמרי. ויקרא פי' ט"ז והוא מעשה אחד:

סימנים הרבה. היינו התורה שמארכת ימים:

שמיתת וכו'. בת"כ ה"ג כשם שעבירת שניהם שוה כך מיתה שניהם שוה. וע"ש בק"א: שעל הקריבה מתו. היינו מה לק"ק ולא על ההקרבה שהקריבו קטורת:

והדבור הראשון מה נאמר לו. פי' מדכתיב בהתחלת הפרשה וידבר ה' אל משה אחרי מות כו'. ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן. ולא נתפרש: מה נאמר לו בדבור הראשון. ע"כ אמר ששני פעמים אמר לו זה רק בדבור האחרון זירזו יותר מן הראשון כמו המשל. ועיין במזרחי בחומש:

ואל יבוא. זה יו"כ פי' ביו"כ הורשה לבוא רק עם קרבנות אלו כדמסיים הקרא. ובת"כ מוסיף עוד אל הקודש לרבות שאר ימות השנה. ואולי יהיה הכוונה כמו שכתב הרד"ל בשם הגר"א ז"ל. כי אהרן הותר לבוא ג"כ בכל השנה עם קרבנות אלו:

שהרי אין דמו של איל במקום דמו של פר. שדם הפר נכנס לפני ולפנים:

בד. שיהיו כפולין היינו החוטים כפול ששה:

שיהיו משל קודש. היינו מתרומת הלשכה:

כולן בטבילה אחת. היינו שבין בגד לבגד אינו צריך טבילה:

עד. שיתכפר בשל שם כצ"ל והיינו מתן דמו:

וכפר בעדו. זה וידוי דברים פעמים היה מתוודה וכו' כצ"ל. ומה שכתוב בנתיים הוא מיותר ע"כ הסגרתי במוסגר. והיינו פעם הראשון עליו ועל ביתו ובפעם ב' ג"כ על אחיו הכהנים שנקראים ביתו שנאמר בית אהרן:

אר"י זה סימן כל הנוטל מבחוץ וכו'. פי' הניטל ממזבח החיצון לכנס לפנים אינו נוטל אלא ממקום הסמוך יותר לפנים:

שיהיו כל סמניה לתוכה. בתוך הכף:

אמרו להן לחכמים כצ"ל (יומא י"ט):

או. שחיסר וכו' כצ"ל. וכ"ה בת"כ הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר א' משמניה חייב מיתה:

אמר ר"י (כמנגדא כצ"ל):

ולא שבע טיפים. פי' מדכתיב יזה שבע פעמים משמע שבכל פעם נצרך להיות שיעור הזיה ולא טיפה:

ומפשעיהם אלו המרדים. הוא מאמר בפני עצמו:

לרבות אפילו ביציאה. מדכתיב עד צאתו ולא בצאתו משמע דווקא כשיצא לגמרי אז הותר לכנס להיכל:

היכן היה עומר. היינו מדכתיב ויצא:

בפרה שהיא בגופו. היינו מתן דמים שהוא בגופו של מזבח:

וטהרו לשעבר. מטומאת העבר וישאר קדוש לעתיד:

דההוא. דנחית קמיה דרבה כצ"ל (יומא ל"ח):

ואין שעירי עבודת כוכבים טעונין סמיכה. היינו הכהן אבל הזקנים סומכין כדכתיב בהדיא:

אונסיהם. פי' דפשעים ועונות וחטאים. ספיקותיהם. ספק חטא ספק לא חטא. שגגותיהם ספק שגג ספק לא שגג:

ונתן אותם לא חייבי חטאות וכו' בכאן חסר ומשובש וכצ"ל. וכ"ה בת"כ יכול אף חייבי חטאות ואשמות עמהם (פי' שהשעיר המשתלח יכפר ע"ז). ת"ל ונתן אותה על ראש השעיר (ואותם מיעוטא הוא) אותם על ראש השעיר ואין חייבי חטאות ואשמות על ראש השעיר. מכאן אמרו חייבי חטאות ואשמות וודאים שעבר עליהם יו"כ חייב להביא אחר יו"כ. וחייבי אשמות תלויין פטורין כי הם נתכפרו בשעיר המשתלח

ונשא השעיר עליו. עליו הוא נושא ואין שאר שעירים עמו. ועל מה שאר שעירים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו כצ"ל:

ולא המשלח את המשלח. פי' יקירי ירושלים שהיו מלוין אותו:

ורחץ. בשרו במים חסר וכצ"ל. ורחן בשרו יכול יהיה גזירת המלך. היינו שהתורה צותה לו טבילה זו. ת"ל ואחר יבוא אל המחנה מה ואחר האמור להלן גבי מצורע כתיב ג"כ ואחר יבוא אל המחנה מה להלן מפני הטומאה אף כאן מפני הטומאה:

נאמר כאן עור ובשר ופרש. ונאמר להלן היינו בפר כהן משיח עור ובשר ופרש מה להלן ע"י ניתוח היינו בלא הפשט אף כאן:

ולא המצית את האליתא. והיינו בשעת סידור המערכה:

המסייע בשעת השריפה. היינו בשעה ששורף את הפרים קודם שנעשו אפר:

מלאכה חשובה: היינו גבי משכן כתיב מלאכת מחשבת:

בתוככם. לרבות העבדים כן הגיה הגר"א ז"ל באדרת אליהו. כי נשים ריבה מהאזרח:

בקרבנות. ומנין אע"פ שאין קרבנות ואין שעיר היינו בזמן הגלות ת"ל כי ביום הזה יכפר כו' כצ"ל. ופי' עצומו של יום מכפר:

בנין אב לכל בוץ. פי' מדקרי להו בגדי הקדש:

לרבות כלים אחרים כו'. והלשון שהולך בהם לביתו. ט"ס כי לביתו הלך בבגדי עצמו אלא פירושו של בין הערבים:

ואת לרבות ט"ס וצ"ל וכפר לרבות העזרות.

יכפר לרבות הלוים. היינו וכפר השני דסוף פסוק:

להוציא שאר יו"ט. והכוונה כי שעירי הרגלים ג"כ מכפרים אבל אם אינם מקריבים אותם אינם מכפרים:

ולא העובדי כוכבים שאינם מוזהרין על שחוטי חוץ. ומסיים בת"כ אלא שהעובדי כוכבים מותרים לעשות במה בכ"מ ולהעלות לשם:

מה ת"ל זה הדבר לג"ש כצ"ל. והיינו שפרשה זו משחוטי חוץ ג"כ בראשי המטות כמו שמסיים. ועיין (נדרים ע"ח.) למנ"ה שיש שאלה בהקדש:

מלמד שהפרשה נאמר. חסר וכצ"ל זה הדבר אשר צוה ה'. מלמד שהפרשה נאמר בכה אמר בנין אב וכו'. ועיין בת"כ ובק"א שפי' הכוונת שכמו ששמע משה מפי ה' כן אמר. ולא שנאמר לו הכלל והוא היה מסדר סגנון ודברים. אלא הדברים כמו ששמע כן אמרם. וזה יורה הלשון זה הדבר. וכן כה אמר ע"ש בק"א שהאריך:

לרבות את העוף שחייב משום שחוטי חוץ. דוקא תורים ובני יונה שהם ראוים לקרבן: אחד ששחט חייב וכו' כצ"ל. כמו שמסיים לפי שלא נעשה שחיטה אלא ע"י אחד. ולא כן גבי העלה אברים בחוץ אף שנים שהעלו חייבין:

כגון אחר הקמח המשכן וכו' כצ"ל:

כזובח בשדה. עיין (ע"ז י"א:). פירש"י כזובח ע"פ השדה לעבודת כוכבים:

ואין ריח נחוח בבמה. ד"א מששה דברים שהזבח נזבח הוא לריח ניחוח לאפוקי אברים שצלאן והעלן שאין בהם משום ריח ניחוח. ובבמת יחיד לא חיישינן לזה:

זאת להם ואין חייבין כרת. עיין (זבחים ק"ו:) זאת להם ואין אחרת להם.

לרבות בל הזבחים. היינו אמורי חטאת ואשם כו'. עיין ת"כ:

להביא כל הראוי לבא. פי' שראוי לבא בפנים אז חייבים עליו משום שחוטי חוץ:

אחד שהעלה חייב. הוא דלא כר' ישמעאל דלעיל עיין ת"כ:

להביא ולד ישראל מן הכנעני וכו'. עיין (יבמות מ"ה) עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ודינו כישראל לענין זה:

להביא דם התמצית כו'. עיין ת"כ כי חכמים פליגי ולא חייב כרת רק על דם הנפש:

לא על קרקעו של מזבח. שהדם ניתן מחוט הסקרא ולמעלה:

אמרו לו והלא כו': עיין (חולין פז:). והכוונה דאהדרי לר' יהודה חיה או עוף לחלק ע"ש:

פרט לחרטום. שאינו בר אכילה:

לא בתוך מעיו. כי הוא מטמא בבית הבליעה. ואם טבל אחר בליעתו. אע"פ שעדיין במעיו שלא נתאכל עלתה לו טבילה:

פסוק זה נאמר. עיין בת"כ וזה שמסיים מה קרבן שחייב להלן ע"י טומאה. היינו לעיל בפי' ויקרא או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וקאי על טומאת מקדש וקודשיו:

אלו מצות הדעת. היינו מה שהשכל מחייבן. רק הגירסא צ"ל מהופכת חוקת אלו שעובדי כוכבים משיבין עליהם ואת משפטי אלו מצות הדעת שכ"ה בכמה מקומות:

איש איש. להביא הכנעני (סנהדרין נז:):

עולא אמר. (שבת י"ג) ופליגא דידיה אדידיה:

ואלו הן העריות וכו'. עיין ריש כריתות וחשיב ג"כ חייבי מיתות ב"ד:

ואשת אחי האב מן האב כצ"ל. כי מן האם הוא רק מן השניות כמו שמנה המחבר לקמן משום אמו וכו' דברי ר' יהודה עיין (סנהדרין י"ג:) והוא דברי ר' יהודה בברייתא.
והוא פירוש על בת אביך כצ"ל. והכוונה בת אביו שלא בת אמך שלא נולדה באותו בית וקודם שנשאה אביו נולדה לו בת מאשתו הראשונה:
אבל בת אשת אביו שלא בת אביו מותרת לו. היינו חורגתו:
במס' (סנהדרין כ"ח:):
לשמת אחיו בלא בן. והרי היא עולה ליבום:
שיש לה אישות. כי אם אנס אשה מותר בבתה:
ושאמר שתי נשים וכו'. היינו הכופרים בתורה שבע"פ:
אמרו רבותינו. (יבמות נד:):
בין שחוטין בין חיים. אולי כוונתו רק מחמת מאיסותא. עיין (ע"ז כ"ב:) גבי עבורת כוכבים לא פסקה זהומתן מביא עלה מערבי א' שקנה ירך רבעה צלאה ואכלה ע"ש:
הנבעלת באונס. היינו א"א שנאנסה. ולכהן אסורה:
העושות ולא הקריבות. עי' ת"כ לפי שנאמר לא תקרבו לגלות ערוה יכול יהיו חייבים כרת על ההקרבה כו'. וכן הכוונה הכא:
פתח בהם בי"ה. שהתחלת הפרשה בשם הוי"ה וכן בסופו שהוא רחמן:

קדושים

אמרו רבותינו. (ברכות ס"א.):
אמר ר"א אשרי איש כו'. (ע"א י"ח).
ולא מכריעו. אם אביו וחכם אמר חלוקין בדבר הלכה לא יאמר נראין דברי פלוני:
אשרים שהם מתאשרין מאחרים. פי' שאין להם שום אישור מחמת עצמן רק הפתאים העובדים מאשרים אותם. ולזה נקראים אשרים בריבוי י"ס ולא אשור לשון יחיד:
מה בא זה ללמדנו. בכאן נשתבש קצת ב' פסקות. וכצ"ל. מה זה בא ללמדנו והלא הורה השלמים וכו' אלא ביום זבחכם וממחרת בא ללמד שתחילת הזביחה היינו השחיטה לא תהי' אלא ע"מ לאכול לשני ימים וכ"ה בת"כ וברש"י בחומש. ואח"כ צ"ל לרצונכם על דעתיכם זבוחו וכו' והוא דרשה בפ"ע והיא כתובה (זבחים מ"ז.) וכן בסוף מנחות מנין למתעסק בקדשים שהוא פסול. פי' שלא נתכוון לשם שחיטה ת"ל לרצונכם תזבחו לדעתכם זבוחו. והיינו שיתכוון לשם שחיטה וכן הוא כוונת המחבר הכא:
זה בנין אב כל שהוא קודש ונעשה נותר חייבין עליו כרת כצ"ל. כי האי קרא בנותר קמיירי וכ"ה (זבחים כח:) (כריתות ה'.) וכן פרש"י בחומש:

אין פאה אלא מחמת הכלוי וכו'. פי' אין להקרא פאה שיפטור ממעשר עד שכבר קצר וכילה לשדהו וקרא שם להנוחר פאה. וטעמו של דבר עיין בת"כ:
שדך ולא שדה של אחרים היינו של כנעני:
לא תסייע את העני. עיין (גיטין י"ב).
וכה"א אל תסיג גבול עולם. בירושלמי פאה אי' עולים אלו שירדו מנכסיהם שכן לסמיא קורין סגי נהורא.
הנח לפניהם. קאי על סיפא דקרא תעזוב אותם ע"ז אמר הנח לפניהם וכו':
אזהרה לגנב. עיין ת"כ לפי שנאמר גבי גנבה שנים ישלם למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תגנבו וקרא דלא תגנוב גבי עשרת הדברות קאי על גונב נפשות:
שלא תראה גונב כצ"ל. וכ"ה בת"כ. והיינו אם תוכל לגנוב את שלך מגנב בל העשה כן שלא תקנה לך מדת הגנבה רק קח את שלך ביד חזקה:
אפילו כ"ש. בת"כ ליתא דרשה זו. ועיין ח"מ שמ"ח אסור לגנוב אפילו כ"ש דבר תורה.
וע"ש בטור כי דין פחות משוה פרוטה כמו חצי שיעור באיסורין:
אלה אבלה הארץ. וסיפא דקרא ונשאר אנוש מזער כי החיות יהרגו אותם:
אתך בזמן שתבעו. עיין (ב"מ קי"ב.) דורש אתך לדעתך:
ושלא ליתן כוס יין לנזיר. עיין (פסחים כ"ב:):
ונקרא עול. עיין ת"כ שח' שמות יש לו וחד מנייהו עול:
שלא תהא רך וכו'. דורש ג"כ לגבי דין מסמיכת הקרא אחר בצדק תשפוט וכו':
בשנאה שבלב וכו'. עיין לקמן בפי' נצבים בפסוק ונתן ה' את האלות האלה על אויביך החילוק ששונא הוא בסתר. ואויב הוא בגלוי. ע"כ אומר כאן על תשנא בשנאה שבלב היינו בסתר:
תמה אני כו'. דורש הוכח תוכיח הוכח לעצמך ואח"כ תוכיח לאחרים:
אמר ריב"נ וכו' (עורכין טז:):
עד היכן תוכחה. שם.
אבל נוקם אתה ונוטר לאחרים כצ"ל. וקאי על לא תקום ולא תטור. וכ"ה בת"כ:
מכאן אמר הלל הזקן כצ"ל (שבת לא.) ע"ש:
חקים שנחקקו כבר (סנהדרין ס'.) וע"ש בפרש"י ותוס':
ואיש פרט לקטן. היינו פחות מבן תשע שאין ביאתו ביאה. עיין ת"כ:
המיוחדת פי' א"י ולהוציא עבר הירדן ועיין ת"כ:
לא יאכל. צ"ל ערלים לא יאכל אפי' בהנאה ונ"ה בת"כ (פסחים כ"ב:) כי ממלת וערלתם ערלתו ערלים לא יאכל קדריש ע"ש:

להביא לי' יום לפני ר"ה,. דריש ובשנה מן ו' הנוסף כן פי' הגר"א ז"ל באדרת אליהו:
עובר בל"ת (סנהדרין ס"ג) ואעפ"כ לא היה לוקין דהוי לאו שבכללות ע"ש:
לנפש על כל מת ומת. היינו אס שרט שריטה אחת על הרבה מתים חייב על כל מת ומת וזה דריש מלנפש על כל נפש ועיין בת"כ:
אינו חייב עד שיכתוב את השם. (מכות כ"א) ע"ש:
אין מעשה יחידי כלום. עיין ת"כ. ופי' שיכול גם על עבירות מעשה יחידי תזנה הארץ לפירות ה"ל ומלאה הארץ זימה. ועיין ברמב"ן על התורה:
מתוך שהוא בא וכו'. עיין (יבמות לז:): פסיקתא פרשת קדושים זוטרתא נה והנשאל בהם וכו'(סנהדרין ס"ג.) ע"ש בתוס' ד"ה והנשאל:
ריה"ג אומר כו'. זה שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו כצ"ל (קדושין לב:) ופי' שפליג אפילו יניק וחכם חייב לעמוד מפניו:
שלא יעצים עיניו ת"ל תקום ויראת מאלהיך והוא דבר המסור ללב כצ"ל:
יכול יקבלנו. פי' ליתן לו בת ישראל לאשה ה"ל אתך במוחזק לך. עיין ת"כ בארוכה:
אינו גר. היינו אין מקבלים אותם:
מנפשכם. שנס אתם הייתם גרים במצרים:
פירשו רבותינו בתלמוד (ב"ב פט:).
של צמרים וכו' בכאן משובש. ועיין (ב"ב פ"ט:) וכצ"ל כאן:
ת"ר אין עושים. ב"ב שם:
מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו כצ"ל וכ"ה שם:
מלמד שיעמיד אגרדמים (ב"ב שם) פי' ממונה להלקות למי שעושה מדור, שקרים:
ולא על השערים. פי' שלא יומכר ביוקר. כי אם ירצה למכור ביוקר ממילא לא יקנו מאתו ולא ?צרך ממונים ע"ז. (רשב"ם שם):
נופל במקום שיש ח"כ. עיין לעיל פ' צו זה זירוז מיד ולדורות במקום שיש ח"כ:
כל שהמליכו עליו וכו' (סנהדרין ס"ד.) כל שהמליכו עליהם אפי' צרור אפילו קיסם וכן הכוונה הכא:
באיש ולא בצבור שאין כרת בצבור:
ההוא ולא אנוס וכו'. נראה דדורש האיש ההוא היינו שיודע בשעת עשיה שעשה הדיבר הזה ברצונו ולא אנוס ושוגג ומוטעה כי לא האיש ההוא ברעתו עשה:
שאם העלימו בדבר אחד. דורש מלות כפולות העלם יעלימו
וכן מתרגם וכי'. פי' על ובמשפחתו תרגם אונקלוס ובסעדוהי:

אביו הוודאי ולא הספק. כגון שנשאת בחוך נ' חדשים למיתת או לגירושין הבעל וילדיה לז' שהולד ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון:
אמו הוודאי ולא הספק. כגון שחי נשים שילדו במחבא ולא ידוע האמות.
העוקף אחר המנאף. שמרגיל לו נשים לעבירה:
שנכנסה לחופה ולא נבעלה דינה ג"כ בחנק ולא כארוסא שהיא בסקילה כדמסיים:
מה מיתה האמורה בידי שמים מיתה שאין בה רושם. עיין (סנהדרין נב.) דיליף מיתה בידי שמים מבני אהרן או מעדת קרח שהיה מיתה שאין בה רושם ע"ש:
פרט לאשת אחרים. היינו כנעני שג"כ אין קידושין תופשין:
ודומה לו עד תכליתם כו'. לשון בילבול שבלבלו זרע הבן וזרע האב:
לא נתחייבה אשתו שריפה. כי עניה זו מה חטאה:
אמו בראיה (סנהדרין מ:) אמר עולא מנין להתראה מן התורה כו':
ולמה יצאת כו' (יבמות נ"ה):
ואת שומרת יום כנגד יום. בת"כ ליתא וכאן הכוונה כי שומרת יום טובלת כעלות החמה ואח"כ אם לא ראתה כל היום מותרת לבעלה לערב. אם בעל אותה אחר טבילתה ואח"כ ראתה בו ביום אזי חייב כרת על הבעילה למפרע. עיין בפי' הרמב"ם סוף נדה וכן בגמרא שם:
ערירים יהיו שאין זוכין לבנים. ולעיל פי' ערירים ימותו שאם יש לו בנים קוברן. עיין (יבמות נ"ה) כתיב ערירים יהיו וכתיב ערירים ימותו הא כיצד יש לו בנים קוברן. אין לו בנים הולך ערירי ואצטריך למכתב תרווייהו ע"ש:
אני איני מביא אתכם אלא ע"מ לירש. לא ככנענים שהיו שומרי המקום סד שתבאו כצ"ל. וכ"ה בת"כ וכאן חסר ומשובש:
מצוה זו עליכם לטמא ולאסור. היינו ע"י שחיטה. עיין בת"כ ובק"א:
מנין ל"י ימים. כי התורה נתנה במ' יום שהיה משה בהר:
עצם ידוע. מחיה ששמה ידוע:

אמור

רבותינו אמרו. (שבת קנ"א:):
וספרי המוכסים. לפנינו במשנה שם הגי' וספרי מירוס אינם מיטמאין. ופי' הרב ספרי מירוס ספרי מינים והוא מירם היוני הידוע בספריהם:
לפי שישראל מטמאין למתים. פי' כי מצוה הוא על ישראל לטמא למתים כי זה ג"ח של אמת:
בזמן שעמיו שם. היינו שיש לו קוברין ואינו מת מצוה כדמסיים:

יש שנטמא ואינו לוקה. היינו בשוגג:
וכה"א שאר אביך וכו'. וזה ראיה כי שאר קאי על הנקבות וכן הבא שארו זו אשתו:
וא"ת הקרוב לשון זכר וכו'. כל המאמר הזה המוסגר נכתב שלא במקומו שדורש הקרוב ולא הארוסה. וע"ז שייך הקושיא וא"ת:
ודומה לו אותו ואת בנו משום אותה ואת בנה היא כצ"ל. שי' כי האיסור הוא רק הנקבה ובנה ובתורה כתוב ובנו. וכן הכא משום שארו שהוא לשון זכר שקאי על הבעל שהאשה קרובה אליו אמר ג"כ הקרוב לשון זכר:
וחולץ. היינו חליצת כתפיו שנוהגין גבי מת משום אבילות:
לפיכך הקדים הבן לבת. בת"כ מוסיף עוד לפי שיש בבת מה שאין בבן שהבת אביה זכאי במציאתה במעשה ידיה ובהפרת נדריה (כמו שמסיים המחבר לקמן) לפיכך צריך לומר לבנו וצריך לומר ולבתו:
שהיא עדיין קרובה לו וכו'. כוונתו כמו שהוא בירושלמי פרק הבא על יבמתו שמקשה תמן אמרין (היינו גבי קרא כי אם לשארו הקרוב אליו) למעט את הארוסה והכא (גבי ולאחותו הקרובה) מרבינן ארוסה א"ר הילא כל מדרש בענינו אחותו לעולם היא בפנים עד שתצא לחוץ ארוסתו לעולם היא בחון עד שתכנס לפנים. וזה כוונת המחבר הכא גבי אחותו הקרובה מרבינן ארוסתו שהרי היא עדיין קרובה לו ע"כ אין הבעל מטמא לה ואינו יורשה לפיכך היא קרובה עדיין לאח אבל לגבי בעל ממעטי' ארוסה שעדיין בחוץ היא נגד הבעל שהרי אינו יורשה ועדיין אינה קרובה כ"כ עם הארוס שלה עד אחר הנישואין:
ואינו מטמא על הספק. היינו שהיא אחותו מספק כנון ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאהרון וכדומה:
ואינו מטמא לאבריה. פי אם נחסר מהגוף אבר אינו מטמא לה. ודע דזה הדין לאו דווקא גבי אחותו רק זה גבי כל הזי' מתים שהכהן מטמא. מטמא רק למת שלם ולא חסר עיין בת"כ שדורש זה ג"כ גבי אביו ועיין (נזיר מג:) נקטע ראשו של אביו אינו מטמא דכתיב ולאביו בזמן שהוא שלם וכו'. ועיין (סוטה נ') תוס' ד"ה ור"ע מה שהקשו ע"ז וצ"ע. ועיין באדרת אליהו להגר"א שמתרץ קושית התוס':
בעמיו של בעל שלמעלה וכו'. כוונתו כי אם לשארו הקרוב מרבינן לעיל שארו זו אשתו שמטמא לה. ע"ז מסיים ואינו מטמא לאשתו הפסולה. והנה כתיב כאן שני פעמים בעמיו ויש ע"ז ג' דרשות (א) בעמיו להוציא מת מצוה שמטמא (ב) שאינו מסמא לאשתו הפסולה (ג) שאינו מטמא לקרובין שאינם עושין מעשה עמך. וע"ז אמר המחבר בעמיו

של בעל. ומנין שנאמר בעמיו בזמן שהוא עושה מעשה עמך ע"כ אינו מטמא לה. והוא בכלל דרשא הא אם פירשו מדרכי צבור אינו מטמא להם. ואף שלא הוזהרו פסולות להנשא לכשרים עיין (יבמות) אעפ"כ אין עושין מעשה עמך קרינן ליה. ועיין בת"כ. אולם רש"י ז"ל כתב ובאיזה שאר אמרתי באותו שהיא להחלו להתחלל הוא מכהונתו עכ"ל. ומשמע מלשון להחלו קדריש שאינו מטמא לאשתו הפסולה. וכבר עמד בזה המזרחי ע"ש.

יטמא כה"ג. היינו אפילו כ"ג ופשיטא כהן הדיוט:

שאינו מטמא לנשיא. בת"כ ליתא ולא ידעתי רמז לדרשא זו מקרא. ואולי יפרש כמו שהית כתוב לבעל בעמיו. והיינו הנשיא שהוא גדול בעמו. וכעין זה עיין ברמב"ן בפירושו שפיי לענין דבר אחר. כי בעל בעמיו קאי על הגדולים ע"ש:

בזמן שהוא מתעסק בו וכו'. עיין בת"כ הגי' להחלו נהג מנהג כזה (וקאי על שפירשו מדרכי צבור) הרי הם חולין יכול יהיו חולין לעולם ת"ל בעמיו בזמן שהוא עמו היינו שעדיין העבירה בידו פירש הרי הוא בקדושתו. ואולי כצ"ל הכא:

פירש וטבל והזה. הלשון אינו מדוקדק ובת"כ ליתא רק הכוונה שפירש מעבירה שבידו:

שאם סך וכוי. עי' (מכות כ:) והיינו התראה אחת וחייב ה' מלקות:

לפי שנאמר לא תתגודדו. היינו גבי ישראל:

ונאמר. להלן לא תתגודדו וכו' למת אף כאן לא יקרחו קרחה גבי כהנים למת כצ"ל. וכ"ה בת"כ:

כא. על כרחן. דורש מדכתיב קדושים יהיו ולא כתיב קדושים הם ע"כ יהיו קאי על ב"ד שיקדישו אותם בע"כ:

ואח"כ בא בעלה. אע"פ שנתן לה האחרון גט לא פסלה מן הכהונה שנאמר אשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אשה כצ"ל. וכ"ה בת"כ וכן (יבמות צ"ב.) בשם ר' אליעזר ב"ר מתיה ע"ש:

שאף האשה מוזהרת ע"י האיש. פי' שאף שלא הוזהרו כשרות להנשא לפסולים (יבמות פה:) אעפ"כ היא מוזהרת שהעבירה עליו ועיין בת"כ ובק"א שהאריך בזה:

שאם היו נוהגין וכו'. (סנהדרין נ"ב.) ע"ש:

דר' פנחס. עיין ויקרא רבה פ' כ"ו הגי' פנחס הסתת. ופי' שהיה חוצב אבנים. ובת"כ גי' אחרת:

ומלא את ידו ללבוש אח הבגדים אפילו יום אחד אפילו שעה אחת כצ"ל. ועיין בת"כ והוא ג"כ כה"ג אחר שנגנז שמן המשחה:

כיצד כה"ג וכו'. עיין (הוריות יב:) פלוגתא בזה:
חסר ו' וכו'. בת"כ גירסא אחרת שנאמר ועל כל נפשות (הוא לשון רבים) מת (הוא לשון יחיד) מכאן לרביעית דם שיצא מב' מתים שהוא טמא:
לא יבא. וכתיב אח"כ לא יטמא. מכאן שהוא חייב בבל יבא ובבל יטמא והיינו ב' לאוין ועיין בת"כ:
דברי ר"ם. ועיין בת"כ שר"י פליג ע"ז וכ"ה (סנהדרין י"ח.) ע"ש:
ולא יחלל את אלהיו. ומנין שאם עבד עבודתו כשרה ת"ל ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד אין עבודתו פסולה כצ"ל וכ"ה בת"כ.
כי שמן וכו' לרבות מרובה בגדים. בכאן אין הגי' מכוונת. וגם בת"כ ג"כ קשה הגי' עיין בק"א ויותר נכון הגירסא עיין (הוריות י"ב:) והכהן הגדול מאחיו זה כ"ג. אשר יוצק על ראשו שמן המשחה זה משוח מלחמה. ומלא את ידו ללבוש את הבגדים זה מרובה בגדים. על כולן הוא אומר את ראשו לא יפרע וכו' וכו' יכול יהיו כולם מקריבים אוננים ת"ל כי נזר שמן משחת אלהיו עליו ולא על חבירו וממעטין רק משוח מלחמה שאינו מקריב אונן ע"ש בפירש"י. אבל כ"ג הן שנמשח בשמן המשחה הן מרובה בגדים מקריבים אוננים. וכן הוא כוונת המחבר הכא:
והוא לרבות כהן משוח מלחמה. שמצווה על הבתולה. עיין הוריות שם:
ואיזה הוא. זו יתירה על י"ב שנה שלא אמר בתולה אלא בבתוליה כצ"ל ועיין (יבמות נ"ט.) שדורש מב' יתירה ע"ש:
ולפי שהותרה וכו'. עיין כ"ז בת"כ בארוכה:
אין זרעו מן הנדה חולין, עיין (יבמות ס'.) ובתוס' שם מה שמקשה ע"ז:
להביא בת גיורת עמונית שתהא כשרה לכהונה כצ"ל דדרשינן עמוני ולא עמונית:
יקה אשה ולא יבמה. אלא כה"ג חולץ ולא מיבם:
להביא האשה שמתחללת וכו'. שאם נשאה אח"כ כהן הדיוט לוקה:
תינוק פסול. דכתיב איש מזרע אהרן עד שיהיה גדול כצ"ל וכ"ה בת"כ:
עד שיהיה בן ב'. כן הוא ג"כ בת"כ והוא כדברי רבי (חולין כ"ד) ע"ש:
ומנין לרבות שאר הקרבנות ת"ל שוב להם. פי' שני פעמים כתיב לחם בפרשה לא יקרב להקריב לחם אלהיו. ובסופו את לחם אלהיו לא יגש להקריב מנין לרבות את הדם ת"ל להקריב:
ובה"א ויקריבו בני אהרן את הדם כצ"ל הרי שדם נקרא הקרבה:

מה לחם שהוא מיוחד וכו'. חסר כאן כל הדרשה ועיין בת"כ וכצ"ל מנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים וכו' ה"ל לא יגש להקריב. יכול יהיו חייבים על כולם ת"ל לחם מה לחם מיוחד שהיא משום עבודה יצאו אלו שאינו משום עבודה וכצ"ל הכא:

חוטמו בלום. פיי שנסתמו נקבי האף:

חוטמו סולד. שהוא קצור בארכו שנדמה שניטל ראש החוטם עיין (בכורות מ"ד.) וברש"י שם:

חוטמו נוטף. ארוך ותלוי למטה משפתו:

ושתי שזרות. היינו כעין שתי שדרות עיין (בכורות מ"ג) כי שתי שדרות ממש אינו חי:

הקצת ט"ס וכצ"ל או דק זו דוק שבעין עיין רש"י בכורות שם דוק כמו הנוטה כדוק שמים:

שרוח באשכיו. היינ שביציו נפוחים:

זה שמראיו חשוכים היינו שמראות הפנים שלו שחורים ולא קאי אביצים:

כל איש אשר בו מום לרבות שארי מומין. ובת"כ למד מדכתיב ב' פעמים מום ע"ש.:

מום בו פרט לשעבר מומו. מבו קדריש רק שהמום בו

לא יגש כו' כו' ג' פעמים וכו' כצ"ל:

ולא יחלל וכו'. שאם עבר ועבד עבודתו כשירה אלא שחילל. ופליאה היא שבת"כ הגי' עבודתו פסולה. וכן הדין בעל מום פוסל עבודה. ואפשר קצת לדחוק. דהמחבר קאי על מומי עוברין עיין (בכורות מ"ג:) מאי איכא בין מומא. ולשאינו שוה בזרעו של אהרן (דהיינו כילון וליפתן) איכא משום אחולי עבודה מומא מחיל עבודה דכתיב מום בו ולא יחלל. שאינו שוה בזרעו של אהרן לא מחיל עבודה. מאי איכא בין שאינו שוה בזרעו של אהרן ומשום מראית העין א"ב עשה שאינו שוה עובר בעשה. ויהיה כוונת המחבר על מומין עוברין אף שעבודתו כשירה אעפ"כ חילל היינו שעבר בעשה. כנ"ל לפרש. ועדיין לא הונח לי והבוחר יבחר:

מלמד שאין חייבין על קדשי עבודת כוכבים. כ"ה ג"כ בת"כ. ועיין (זבחים פ"ו:) אלא למעט עובד כוכבים השתא ציץ לא מרצה וכו' היפוך כמו שאמר הכא ע"ש בתוס':

מלמד שהשם מתקדש וכו'. אולי הכוונה כי אצל קרבן נכתב רק שם הוי"ה וכאשר מחלל הקרבן כביכול ששם הקודש מתחלל:

אשר הם מקדישים. להביא קדשי כהנים עצמם ממלת הם דריש:

עד שיקריבו מתיריו. מלישנא דקרא אשר יקרב שאינו חייב כרת בטומאת הגוף עד שיקרבו מתיריו:

מכל מקום שילך. הכוונה כמו שהוא בת"כ יכול מצד זה לצד זה ת"ל מלפני כו'.

איש איש בין גדול בין קטן. בת"כ ליתא דרשה זו הן אמת כי קטן זב או צרוע אסור לאכול בתרומה. אבל לא מצאנו דרשה זו. ועיין (יבמות ע'.) מרבה מאיש איש ישראל ערל:
אוכלין הם במעשר. פי' מעשר שני בירושלים:
אלא מגע. היינו שנגע באדם שנטמא במת הוא ראשון לטומאה:
לרבות את הנבלה. בכל שרץ רבויא הוא:
ולא אבר אבר. בת"כ יליף ובא השמש מה ביאת שמשו כולן כאחת אף מים כולן כאחת:
שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה. ולא שייך בה טומאה בבית הבליעה דהרי כיון שנגע בה נטמא. ועיין בת"כ הגי' יותר מבוארת:
בקדשי הגבול. היינו תרומה ותרומת מעשר:
נאמר כאן תושב וכו'. הוא דרשה בפני עצמה:
שאינו שוה בסף. שהרי יוצא בשש ואינו קרוי קנין כספו:
פרט לחציו עבד וחציו בן חורין. כי החצי שהוא בן חורין אינו כספו. ועיין בת"כ:
אע"פ שאינו שוה כלום. היינו בשעה שנולד אין לו דמים:
בלחמו לא תאכל הבהמה. היינו משום הפסד תרומה שאין לבהמה מאכל אדם:
אבל היא תאכל כרשיני תרומה כצ"ל כי זה מאכל בהמה. ומרבינן בהמה מן כי יקנה נפש ונפש בהמה ג"כ בכלל ועיין ת"כ:
מפני שהוא זר אצלה שאינו מאכיל כצ"ל לדעתי. ועי' בת"כ הגי' ת"ל כי תהיה לאיש המאכיל. והכוונה אף שהוא כהן אבל הוא זר אצלה שנשאה בעבירה ע"כ:
אבל אמה אוכלת. בשביל בתה:
מכאן אמרו. (יבמות ס"ט:):
בקדשי הגבול. היינו תרומה ותרומת מעשר אבל לא תאכל בחזה ושוק עי' (יבמות ס"ח:):
על המורם מהם חייבין. (חומש) ואינם חייבין על התרומות שבטבל:
מלמד שאף על הטבל כו'. (סנהדרין פ"ג) והדרשה הוא מקרא דלפניו ולא יחללו וגו' את אשר ירימו להי' קאי על הטבל אשר עתיד לתרום ממנו תרומה. וזה את אשר ירימו להי' וע"ז אמר והשיאו אותם עון אשמה היינו שחייבין על טבל מיתה. ועי' בק"א שנדחק בחנם בדרשה זו:
פרט לזורע ולמטמא. היינו דווקא על אכילה חייב מיתה אבל להפסיד תרומה איכא רק איסור:
להביא את הערום כצ"ל וכ"ה בת"כ:
תמים זכר בבקר וכו' המות וזכרות בבהמה וכו'כצ"ל:

לרבות מום עובר. בו מום דריש כל זמן שיש בו המום פסול:
אפי' לא תקדישום כי המקדיש בעל מום עובר בה' לאוין עי' ת"כ:
לפלא נדר לרבות את הנזירות. כי גבי נזיר כתיב ג"כ לשון כי יפליא:
שלא יגרום בו מום. היינו בבכור ובמוקדשין:
את שנעבדה בה עבודה. עיין (סוטה מ"ו) דה"א לילף מעגלה ערופה. ואפי' עבודת איסור כגון עשה אתה מלאכה בשבת או הנהיגה כלאים כשור וחמור אינו פוסל כקדשים:
לרבות שעיר המשתלח. שנפסל במום:
ושור ושה שרוע וקלוע. שרוע שנשמטה יריכו וקלוע שפרסותיו וכו' כצ"ל:
אפילו תרנגול. שאינו ראוי למזבח. ואפילו כלב שגם חליפיו אסורים למזבח (עיין חגיגה י"ד:) ובתוס' שם אעפ"כ אסורים בסירוס:
מכאן שאין בקבלין וכו'. חסר הקרא וכצ"ל ומיד כן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכאן שאי' מקבלין שקלים מן הכנענים שמהם היו מקריבין תמידין ותמידין נקרא לחם דכתיב את קרבני לחמי:
לא שהמום וכו'. ט"ס וכצ"ל וקאי על הקרא כי משחתם בהם מום בם כל שהמום פוסל כו דבר ערוה ועבודת כוכבים פוסלת בו וכל שאין כו'. ונ"מ לבהמת מעשר שאין מום פוסל כו עיין (בכורות נ"ז.) ע"ש:
פרט לכלאים. חסר וכצ"ל שור או כשב פרט לכלאים (פי' שדורש שור או כשב שיהיה או ממין שור או ממין כשב. וכלאים הוא משור וכשב) או עז פרע לנדמה (נדמה שאמו רחל והוא דומה לעז) כי יולד פרע ליוצא דופן. וכ"ה (בכורות נ"ז.):
פרט ליתום. פי' כל שמתה או שנשחטה אמו קודם שילדו ע"ש בבכורות:
ומצאנו אנו למדיי וכו' כצ"ל:
אותו ואת אמו מנין ת"ל לא תשחטו ביום אחד להביא שנים ששחטו כו' כצ"ל. הכוונה כי מזה מוכח דגם אותו ואת אמו אסורה. כי אחרי שמרבינן שנים ששחטו והנה הראשון ששחט שחט כהיתר. והנה אחרי שמרבינן שנים ששחטו מוכרחין אנו לומר שאחד שחט אמה והשני בתה הרי שגם אותו ואת אמו אסור:
להביא השוחט לעבודת כוכבים ולכלבים כצ"ל. והיינו הראשון נשחט לעבודת כוכבים או לכלבים חייב על השני משום אותו ואת בנו עי' (חולין פ"א ע"ב):
שאף תחלת זביחתן. היינו שחיטתו. ועיין ברש"י בחומש:
אני ה' דברים שבלב. היינו ה' היודע נסתרות הוא. יעיד עליו שלא חשב בשעת תחלת זביחתו לאכול ביום מחר כמו שאומר מקודם:
במרובין. היינו כעשרה מישראל:

שכן מצאנו בחמו"ע וכו'. דבר זה מבואר היטב בשה"ש רבה פסוק זאת קומתך כי הם שאלו ליחזקאל הנביא אם ימסרו עצמם על קידוש השם ע"ש באריכות ואחרי שאמר להם יחזקאל כי השי"ת אמר לו כי לא יציל אותם אמרו לנכוכדנצר והן להוי ידיע לך מלכא בין מציל בין לא מציל ע"ש באריכות וזה הכוונה ג"כ כאן:

כשנתנו יד יושבי הארץ. הוא מלחמת הצלב הידוע (קריין ציגע):

שיהיו ישראל מקדשין וכו'. כי זה תלוי בב"ד:

תניא כיצד ארשב"ג. (סנהדרין י':) ע"ש:

פי' על האביב שאם ראו ישראל וכו'. (שם י"א:) וע"ש בפירש"י שדחה פירוש זה:

והיינו פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי. ע"ש (סנהדרין י"א:) פלוגתתם אם יום תקופה מתחיל או גומר:

בדרך דת הישמעאלים. שאין להם שום עיבור וחדשם תמיד שלשים יום:

אפילו בח"ל. אסור כעשיית מלאכה בקידוש ב"ד. אשר תקראו אותם כמו אתם וקאי על ב"ד:

קט. וראשון לרגלים. לענין בל תאחר עיין (ר"ה ד'.):

ואין חג הסכות טעון מצה. עי' בת"כ דה"א לילף מק"ו מפסח:

אין מצות קצירה בכהן. דריש ליה מסיפא דקרא והבאתם אח עומר ראשית קצירכם אל הכהן דמצות כהונה רק מהבאה ואילך:

והבאתם את עומר מצוה לקצור ולהביא. דורש ראשית קצירכם שיהיה נקצר לשם העומר (מנחות ע"א.) דרשה אחרת בזה:

קצירבם ולא קצירנו. לא ידעתי לכוון כוונתו בזה ובת"כ ליתא. וידידי הר"מ פינקלשטיין מבריסק רצה להגיה קצירכם ולא קציר כנעני. והנה (בר"ה י"ג.) אם תאמר דעייל ביד כנעני קצירכם אמר רחמנא ולא קציר כנעני (ע"ש בתוס' ד"ה ולא קציר כנעני). אעפ"כ מפשטות לשון הגמרא נראה שאין זה דרשת הת"כ או תוספתא וא"ל כי המחבר העתיק משם. ומה גם אין קנין לכנעני בא"י להפקיע מתומ"ע וצ"ע (ואולי היה כתוב כאן קצירכם ולא קציר של מצוה עיין (מנחות ע"ב.) קוצרין מפני הנטיעות ומפני בית האבל ומפני ביה המדרש. ודריש זה קצירכם ולא קציר של מצוה ע"ש):

ולא של בית השלחין. מפני שהם מפסידין מהר. ועוד דרעות הם ואין בהם איסור בקצירה:

קצירכם ולא הקטניות. שאין קציר רק בה' מיני תבואה:

שלשה שמות יש לו. עומר שבלים עומר תנופה עומר שמו (פי' סתם עומר) כ"ה הגי' בת"כ וגי' דהכא לא ידעתי לפרשו הרי הכל אחד:

וכתיב הניפכם. לשון רבים וקאי על כל ישראל:
ולא שנה למנין עולם. היינו שהכבש נצרך להיות בן שנה מיום ליום:
יכול לא יכפול יינו. שאין היין נבלל עם הסולת אבל יכפול שמנו שהרי השמן נבלל עם הסולת ת"ל ונסכו יין רביעית ההין כל נסכיו רביעית כצ"ל. וכ"ה בת"כ:
לכך כתיב בה"א וכו'. פי' כתיב ונסכ"ה יין וקרינן ונסכו:
היה מביא אותו מן הקרוב. פי' בכדי שיהיה רך ומל שלא נתייבשו עדיין השבלים:
ותנן כיצד וכו' עי' כ"ז (מנחות ס"ה:):
מגל זו אומר הן. ג"כ ג' פעמים:
נתניהו באבוב. כלי של נחושת וכך שמו:
דתנן ואלו מנחות. (מנחות ע"ב:):
ת"ל וקלי וכרמל כצ"ל וכ"ה בת"כ. ופי' דדריש סיפא דקרא וקלי וכרמל להוסיף עוד כ' מינין והיינו כוסמין מין חיטין ושיש ושיפון מין שעורים:
חוקת עולם לבית עולמים. לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות בכל מושבותיכם בארץ ובח"ל כצ"ל וכ"ה בת"כ:
כל או"א מחוייב לספור בפ"ע. לא כשמיטה ויובלות שתלוי בב"ד:
אף כאן רגל ותחילת רגל כצ"ל. וכ"ה בת"כ פי' אחר יום ט"ו שהוא רגל של פסח מתחיל ספירת העומר שהוא תחלת ספירת רגל לשבועות:
הא כיצד מצה וכו'. הרי שמתחיל למנות מיום י"ו כניסן ויאכל ששה ימים מצה מן החדש:
ת"ל מהחל חרמש וכו' דהיינו קודם הבאה תחל לספור וזה בי"ו בניסן:
מיום הביאכם חסר וכצ"ל אי מהחל חרמש תחל לספור יכול יקצור ויספור ואימתי שירצה יביא ת"ל מיום הביאכם. ועיין (מנחות ס"ו.):
זו תשובה וכו'. (מנחות ס"ה):
והוא שאמר ר' יוסי בר' יהודה. עיין (מנחות ס"ה:) והוא כמו שאומר בפסקא שלמעלה והתורה אמרה חמשים ולא אחד וחמשים וכו' ע"ש:
כגון מילה וציצית. עיין יו"ד סי' רס"ה ס"א האב והבן כשמברכים צריכים לעמוד. וציין הגר"א ז"ל דכתיב ימול לכם כמ"ש בא"ח רס"ח בהלכות ציצית ע"ש:
שתהא ראשונה לכל המנחות. כי עד עתה אסור להקריב למזבח תבואה חדשה:
שתים שני עשרונים שיהיו שוות כצ"ל ונ"ה בת"כ פי' החלות יהיו גדלן שוות:
השאור בודה להן. פי' בודה מוציא מלשון אשר בדה מלבו והיינו שמוציא הקמח מתוך העשרון ועושהו שאור ומחזירו לתוכו:

וכך אמרו. (מנחות מ"ה):
ת"ר והניף. (שם ס"ב.):
נשתקל הכתוב כצ"ל. ופי' השווה שני דינים בפסוק זה דתרתי שמעינן מיניה ולא ידעינן בתר הי אזלינן (רש"י מנחות שם):
להוציא ז' היינו הז' כבשים של חובת היום האמורין בפ' פנחס אין טעונין תנופה עם הלחם:
לא שמן ולא לבונה כדין מנחת חוטא כצ"ל:
ת"ר זבחי שלמי צבור. טעונין תנופה לאחר שחיטה (מנחות ס"ב.) שם מאמר ארוך ובכאן הביא רק ההתחלה וג"כ בשיבוש:
מוציא פרי לג' יום משיוציא ניצו כצ"ל נ צו פי' פרחו עיין (שבת פ"ח.) למה נמשלו ישראל לתפוח:
למצוה, הזאת. לקט שכחה ופאה:
והוא מקריב קרבנותיו לתוכו. וכל מי שאינו מוציא לקט שכחה ופאה ומעשר עני מעלה עליו כאלו בהמ"ק קיים ואינו מקריב קרבנותיו לתוכו כ"ה הגירסא בר"ר ובכאן חסר י הנח לפניהם. פי' והם ילקטו ואין לך לסייע א' מהם:
וסימנך ב"ש. פי' יום ב' של פסח באותו יום נופל חג השבועות:
יום כפורים. אע"פ שאין קרבנות עצמו של יום מכפר:
ר"ל אמר מנין כו'. (יומא ע"ו.) ע"ש:
חג הסוכות מה חג אסור בהנאה. קאי על חגיגה. ועיין דרשה זו (סוכה ט'.) מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה וכו':
שהרי זה הפסוק של עזרא. קאי על ר"ה:
מלמד שהעולה קודמת למנחה. בת"כ הגי' אם אין עולה אין מנחה שתקדם עולה למנחה שאם קדמה עולה למנחה פסולה. וקאי מנחה על מנחת נסכים שמביא עם העולה:
מלמד שמוספי שבת קריבין עם אימורי הרגלים. עיין בת"כ והכוונה שצריך להביא ג"כ מוספי שבת ביו" ט ולא יפטור עם מוספי הרגל (הגר"א באדרת אליהו) שכל קרבנות היחיד היינו הקבוע להם זמן:
ב"ש וכו'. בכאן משובש וכצ"ל. וכ"ה בת"כ. יכול יחוג אדם (היינו קרבן חגיגה) ביו"ט ת"ל אך במועד אתה חוגג (היינו בחוש"מ) ואי אתה חוגג ביו"ט. ב"ה אומרים יכול יחוג אדם בשבת ת"ל אך ביו"ט אתה חוגג ואי אתה חוגג בשבת כצ"ל. ובכאן הרכיבו דברי ב"ש וב"ה ביחד:
שיש לו תשלומין כל שבעה כצ"ל:

וערבי נחל שיהיו דליות כצ"ל. ופי' דליות אפילו קטומים (סוכה ל"ד:) והיינו כר' טרפון: לדורותיכם. לבית עולמים. פי' אף שנכתב לדורותיכם אעפ"כ אין נוהג דין קרבנות רק בזמן שבהמ"ק קייב:

בסכת. (כצ"ל והיינו חסר ו') מכאן אמרו ולא כסוכה. שתחת הבית וכו' כצ"ל:

וקורא בסוכה. היינו שלומד כסוכה:

מכאן אמרו י"ד סעודות. (סוכה כז.):

רא"א סוכות ממש וכו' ר"ע אומר ענני הכבוד וכו' כ"ה הגי' בת"כ. אולם (בסוכה י"א) להיפך ע"ש:

לפי שנאמר בהם במועדו כצ"ל:

קבע מועד לכולם כצ"ל. והכוונה וידבר משה את מועדי ה' לרבות העומר והקרב עמו שתי הלחם וכו':

אין צו אלא זירוז מיד כצ"ל. וכ"ה בת"כ. ומוסיף עוד שם אר"ש ביותר צריך זירוז במקום שיש חסרון כיס:

אתה גזבר לדבר. ויקחו אליך דריש:

מצאו שכבה. היינו לאחר שמת שמעון הצדיק ע"ש בסוף פ"ג דתמיד:

עדות לכל באי עולם. עיין (מנחות פו:) העדות הוא נר מערבי שנותנין בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל להדליק ובה היה מסיים:

שלא תהא להם עבודה מערב עד בקר אלא היא. היינו שתהיה כשרה מערב עד בקר. עיין (מנחות פ"ט.) וע"ש בפירש"י שתהא כשרה אחר תמיד של בין הערבים ואחר כל העבודות אלא זו בלבד. וכן אברים ופדרים שמצותן בלילה מתחיל המצוה מן המובחר אחר שקיעת החמה דוקא:

בקסמים ובצרורות. פי' שלא יפסק עמהם בין הנרות והמנורה:

תמיד כתיב כאן וכו'. פי' ג' פעמים תמיד כתיב כפרשה זו. ודורש תמיד אף בשבת. תמיד אף בטומאה תמיד אף למחתה. והנה הדרשה תמיד אף למחתה לא נמצא בת"כ. וכוונת המחבר תמיד אף למחתה לענין קטורת שדוחה שבת וטומאה:

סולת מן החטים ט"ס וכצ"ל. סולת ואפית אותו מלמד שנקחה סולת. ומנין שאפילו מן החטים (היינו בדיעבד) ת"ל ולקחת מ"מ כצ"ל. וכ"ה (מנחות עו:) וכ"ה בת"כ:

כדמפורש במס' מנחות. דף צ"ד:

שני עשרונים יהיה החלה האחת שיהיו שוות כצ"ל. פי' מקודם דריש י"ב חלות שיהיו שוות. פי' שבכולם יהיה סולת ואפוי כתנור. ואח"כ דריש שני עשרונים וכו' שיהיו

שוות. פי' שאיכות שני עשרונים יהיה מסוג אחד לא אחד דק ביותר והשני אינו כן או כשאר שינוי האיכות. עיין אדרת אליהו להגר"א ז"ל:
לטיפס. היינו לדפוס (פארמע) שאופין בהם. ועיין שם כמנחות בתוס' ד"ה ובדפוס היה עושה. ודריש זה מלשון ושמת ולא אמר ועשית. והיינו ושמת שיעשה כמין דפוס לזה:
יכול שש ושש ושש. פי' דהוי דרשינן שתים מערכות (של שש) ואח"כ סיפא דקרא שש המערכת. וה"א ג' פעמים שש. ועיין בת"כ וכן (מנחות צ"ח.):
ונתת על המערכת לבונה זכה שתהא ברורה כצ"ל. ופי' הלבונה נצרך להיות ברורה וזכה:
חובה ללחם. שהלבונה היא המתרת את הלחם. והוא במקום קומץ כמו גבי שאר מנחות:
בזיכין שיש להן שולים ונתנן על גבי השולחן בכדי שלא יבצעו את הלחם כצ"ל:
קומץ לסדר הזה וקומץ לסדר הזה כצ"ל. והיינו על גבי שתי המערכות שתי קומצין:
סדורן של לחם הפנים החדש. ושנים היו נוטלין הישנים משבת שעברה וזהו תמיד וכו':
לאהרון שלא במחלוקת וכו' כצ"ל. כי כה"ג נוטל חלק בראש ולבניו כהנים הדיוטים במחלוקת לכאו"א חלקו:
קודש קדשים וכו'. וכמו שדורש למעלה שקאי על החולקין על הכהונה:
מקלל זהו נוקב. ולא המקלל את הדיין:
ועמד וגידף. עיין בפ' פנחס משפחת החנוכי. ע"ש ברש"י לפי שהי ו העובדי כוכבים מונין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצרים באמותיהן אס בגופן היו מושלין ק"ו בנשותיהן לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה' מצד זה ויו"ד מצד זה (החנוכין מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וכן אמר דוד (תהלים קכ"ב) שבטי יה עדות לישראל וכו' ע"ש. והנה המקלל הזה אחרי שהיה ממזר אזי שם הוי"ה אינו מעיד עליו לפיכך עמד וגידף. והבן:
שמצותם. פי' מחלקוהם:
וכנגדו לשבח. ג"כ מאותו שבע דן:
ואמרו רבותינו. (סנהדרין מ"ב:):
כל השומעים אלו העדים כל אלו הדיינים. הגר"א באי"א מפרש הא דצריכי השומעים והדיינים סמיכה כמו גבי קרבן דבעי סמיכה כדי שישא עונו עליו וכן גבי שעיר המשתלח וסמך אהרן את שתי ידיו כו' ונשא השעיר עליו את כל עונותיהם וה"נ העדים והדיינים עשו עבירה בשבילו. העדים שאמרו ג"כ (כמו שאומר למעלה שלא הרגו בכנוי) והדיינים ששמעו מהעדים. לכך סומכין עליו שישא הוא את עונותיהם. ונכון מאוד:
ערום היה נסקל. דכתיב אותו ולא כסותו עי' (סוטה כ"ג:):

ולא האשה. אותו ולא אותה:
להביא כנענים וכו'. היינו בסייף כדין בן נח.
אף כאן בכרת. והיינו על הכנויים שאומר לעיל באזהרה והיינו כרת:
בעלי דבב לו. פי' כל העדה יהיו לו שונאים. דכתיב רגום ירגמו אותו כל העדה ואי אפשר לכל העדה שירגמו איש א':
ק' וב' עיקר המלה. ששרשו ק"ב:
הרי זה חייב. היינו האחרון עיין (סנהדרין ע"ח.) והוא כר"י בן בתירא:
הכל לפי מה שהזיק. וזה פי' נפש תחת נפש לפי שוויה ישלם:
להביא צרם אוזנו וכו'. דורש מן כאשר עשה כל מה שעשה לחבירו חייב לשלם ולא מום דווקא:
אלא להקיש וכו'. כל המאמר משובש בכאן ועיין (כתובות ל"ה:) תנא דבי חזקיה מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לא חלקת בו בין שוגג למזיד בין מתכוין לאינו מתכון לפוטרו ממון אלא לחייבו ממון אף מכה אדם לא תחלוק כו' לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון. וע"ש בפירש"י דגבי בהמה לעולם חייב דאמרינן (ב"ק כ"ז) פצע תחת פצע לחייב על השוגג כמזיד כו'. וכצ"ל הכא:
ומה בהמה עד שיעשה חבורה. היינו שיזיקנה כי אין בושת שייך בבהמה:
ג' שמות יש בפסוק זה. לא יכולתי לכוון כי בקרא יש רק שני שמות אני ה' אלהיכם וצ"ע. ונכדי החכם חיים נחמן שי' תירץ כי כוונתו כי אני ג"כ שם הוא עיין (סוכה מ"ה.) אני והו הושיעה נא וע"ש ברש"י בארוכה. והרמב"ם בפי' המשניות שרמז לשם אני מקרא ראו עתה כי אני אני הוא שזה הפסוק בא בשמירת ישראל וישועתם. וכן נראה מהמחבר שכתב אני ה' המתוועד בסוד ב"ד שלכם והוא נכון מאד:
אוי להם לרשעים וכו'. בילקוט מסיים בעוה"ז. בעונות היו נמסרין למיתה אבל לעוה"ב בלע המות לנצח דכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. וברוך ה' שעזרני לפרש הפרשה הארוכה הזאת. כן יזכני לגמור אי"ה בכי טוב:

בהר

כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה כצ"ל וע"ז קאי דברי המחבר וזהו הכובד וכו':
לפי שלבות בני האדם וכו'. הכוונה כי גם המושכלות הראשונות אינם שוים בכל אדם:
כל ימי השמה וכו'. כי ע' שמיטות קלקלו וכנגדן גלות בבל ע' שנה:
אל הארץ המיוחדת. עיין ת"כ הגי' כי תבואו אל הארץ יכול משכהו לעבר הירדן (שזה נקרא החלת ביאה) ת"ל אל הארץ. המיוחדת והיינו א"י:
ולא עמון ומואב. שזה לא נתן להם השי"ת כדכתיב (דברים כ') אל תתגר בם מלחמה:

כאו"א מכיר את כרמו. וזהו שדך לא תזרע שיהיה ניכר שיהיה שדך:
לס"ד שנים עשו יובל. והיינו אחר י"ד שנים שכבשו וחלקו. וכגירסא דהכא הוא ג"כ בת"כ. אולם הגאון ז"ל כאדרת אליהו הביא הגי' לכ"א עשו שמטה ולס"ג עשו יובל. ומפרש דהיינו בסוף ס"ג התחילה שנת היובל. והא דאמרינן לס"ג עשו שמטה היינו סוף שנת השמטה משום דשמטה משמט כסופו ויובל בהתחלתו עכ"ל.
שאם הביאה התבואה שליש מלפני ר"ה אתה כונסה בשביעית כצ"ל וכ"ה בת"כ ופי' שנתבשלה שליש בשולה לפני ר"ה נהשבת התבואה משנה שעברה:
והם חייבין ביעור כפירות שביעית כצ"ל דבתר חנטה אזלינן וחניטתן היתה בשביעית.' ושאר מלאכות של בית דין מותרים. תמוה ואולי צ"ל של בית הבדדין מותרים והיינו לתקן בית הבדין בשביעית. וכמו שאומר כל שאינו צורך השדה והכרם מותרין שנצרך דווקא שניהם ביחד לאסור:
לבודדיה. בית הבד קטן כמו עריבה:
להביא פירות שביעית וכו'. אבל להאילן בעצמו מותר לעשות עבודה משיצאה שביעית וזה שנת שבתון יהיה לארץ דווקא. עיין בת"כ:
ולא להביא ממנה מנחות ונסכים. שמביא משל אשתקד. אבל העומר ושתי הלחם מביא משל שביעית עיין (מנהות פ"ד.) ובתוס' שם ד"ה רחמנא וכן (בכורות י"ב:) ע"ש:
שאין העשירים אוכלים וכו'. והוא כדברי ר' יהודה. עיין בת"כ:
לרבות את האכסנים. היינו חיל המלך המושל על העיר לפרנסם:
שלא יהיו מעונין. חסר בכאן וכצ"ל שלא תאמר שלא יהיו מעונין ביעור אלא פירות הראוין לאדם אבל מאכל בהמה מותר לאצרם וכו' כצ"ל:
ולא שתוציא לח"ל. היינו אם יש לך עבדים בח"ל לא תוציא פירות שמה להאכילם:
ולא לעשות ממנה זילוף וכו'. כי אסור להפסיד פירות שביעית:
ומשרה וכביסה. כן הוא ג"כ בת"כ. ועיין (סוכה מ'.) דר' יוסי פליג ע"ז ע"ש:
בב"ד הדבר תלוי. היינו הסופרים הם ב"ד הגדול שבירושלים שהם יספרו בכל שנה ושנה. ולא כל יחיד ויחיד:
יכול השבתות וכו'. פי' מדכתיב שבע שבתות שנים שה"א שקאי על כל שבת ושבת. שיספור עם שנים (כמו שהן) ליובל:
ובה"א ויהיו כל ימי האדם אשר חי וכו'. הרי ימיהם שנים:
מלמד שסופר שני היובל. וקאי על הקרא תשע וארבעים שנה. וזה שאומר שסופר שני היובל:

ת"ל תרועה שיתקע בשופר תרועה יבבא כצ"ל ומה שבנתיים מיותר ע"כ הסגרתי במוסגר:

כד. שנא' בעשור לחודש ואפילו בשבת. עיין רש"י בחומש ממשמע שנאמר ביוה"כ איני יודע שהוא בעשור לחודש אלא שדוחה אה השבת:

מה ת"ל שנה וכו'. בכאן הלשון משובש ועיין בת"כ וכצ"ל וקדשתם את שנת החמשים שנה מה ה"ל לפי שנאמר בעשור לחודש וגו' שיכול אין שנה מתקדשת אלא ביו"ד לחודש וכשהוא אומר וקדשתם אח שנה החמשים שנה מלמד שהיא מתקדשת בתחלתה. וע"ז קאי מכאן אמר י"י בן ברוקה מר"ה עד יום הכפורים היו עבדים יושבין וכו'.

יובל היא מ"מ. היא מעוטא הוא:

פלוגתא דר"י ור' יהודה ורבנן. עי' בת"כ ועיין (ר"ה ט') הובא דברי רבנן:

הוא שב לשררה שהיה בה. עיין בת"כ וכן (מכות י"ג.) שזה דברי ר"מ ור"י פליג ע"ז וכן הוא שם פלוגתתם גבי רוצח השב במיתת כה"ג מן הגולה. ועיין לקמן בפ' מסעי בדברי המחבר:

לא שתהא נמשכת וכו'. עיין בת"כ שיכול בכניסתה תהי' מקודשת מר"ה וביציאתה תהי' מושכת והולכת עד יו"כ שכן מוסיפין מחול על הקודש (ומה גם בכניסתה עבדים יוצאים רק ביו"כ) ת"ל יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם (ולכם מיעוטא הוא) אין קדושתם רק עד ר"ה. ועי' באדרת אליהו:

אע"פ שכלה מן השדה מין א' מהם וכו' כצ"ל. ועי' בת"כ פלוגתא דר"א ור"י ור"ג בזה:

ואי: שביעית מוציאה הנרצעים. דה"א ללמוד מק"ו עיין ת"כ:

שתחזור לאביו ביובל. דה"א דאצל בנו נקראת אחוזתו אחרי שהוא יורש את אביו:

אל תונו איש את אחיו או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד מכאן אמרו אלו דברים שאין להם אונאה הקרקעות וכו' כצ"ל. ומה שבנתיים מיותר ע"כ הסגרתי במוסגר:

לבשם. היינו לצור בהם בשמים שגופו של נייר קנה לו:

כך אונאה לתגר. עיין (ב"מ נ"א.) בתגר ספסר קאי שקונה ומוכר תמיד שאין אצלו אונאה וע"ש כי ר"י פליג וסובר שאין אונאה לתגר:

לא שנת שדפון. דכתיב במספר שני תבואות שנים שיש בהם תבואה:

להודיע מה גרם. פי' כי כל המכירה רק במספר שני התבואה. ולשון להודיע מה גרם תמצא הרבה בדברי המחבר ולפעמים קשה לפרשו:

ולא תונו וכו' אם היה בעל תשובה וכו'. פי' כי זה הקרא ולא תונו קאי על אונאת דברים כי אונאת ממון כתיב לעיל אל תונו איש אח אחיו. עיין בת"כ:

וישבתם על הארן ולא גולים לבטח ולא מופחדים כצ"ל וכ"ה כת"כ ומלת עליה ט"ס מפסוק שלאחריו לכאן:
עתידים אתם לומר. עיין בת"כ מכאן סמכו חכמים שיהיו הספיחים אסורים בשביעית מד"ת ע"ש.
וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית לשביעית ויובל ולמוצאי יובל כסיפא דקרא ועשת התבואה לשלש השנים:
זו תשיעית של אחר היובל. היינו שנת השמטה ואח"כ יובל ואח"כ תזרעו בתשיעית של אחר היובל. וזמן האסיף הוא בסוכות שלאחר, תשיעית תאכלו הכל מן שנה ששית וזה שמסיים בסופו שתי פעמים ישן זה ישן נושן בן ג' שנים:
לרבות בתים וע"ע. והיינו שיהיו נגאלין בקרובים עיין (קדושין כ"א:) בארוכה:
זהו שאמרו וחוטא וכו'. ע"כ סמך פרשה זו למעלה:
ולא בל אחוזתו. מאחוזתו מיעוטא הוא למדה תורה ד"א שלא ימכור בתחלה כל שדהו אלא מקצתו:
לרבות את הנותן מתנה. את ממכר אחיו את רבויא הוא והיינו שנפדה בקרובים והיינו שנצרך לשום דמי שויה של השדה כמו שהיתה שוה למכירה ולפי השנים שהיתה ביד המקבל מתנה יגרע לו מן הדמים עד יובל:
אלא אין לו קרוב שיכול לגאול כצ"ל. והיינו שאין לו קרוב עשיר:
ומכר הראשון לשני במאתים מנין שאינו מחשב אלא עם הראשון וכו' כצ"ל והשאר נמחק:
מנין שאינו מחשב אלא עם האחרון. ת"ל לאיש כלומר לאיש שהוא בתוכה דהיינו האחרון כצ"ל ובכאן חסר:
דכתיב ושב לאחוזתו לא דברתי וכו' כל המאמר משובש ועיין בת"כ. וכצ"ל מכרה לו במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים מנין שאינו מחשב אלא מנה ת"ל את העודף העודף שבידו (פי' מה שלקח בשבילה ולא מה ששוה עכשיו) ובערכין ל' מוסיף עוד מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה מנין שאינו מחשב אלא מנה ת"ל והשיב העודף. העודף הנשאר בקרקע (פי' מתחלה מדייק מאת העודף דמשמע העודף הידוע. דהיינו במה שלקח. והשתא מדייק מהעודף בלא תיבת את דמשמע מהעודף מה ששוה מהיום עד היובל) כן הוא בת"כ ולפי מה שפירש בא"א דברי הת"כ. וע"ז מסיים ושב לאחוזתו יכול אף מוכר ראשון יגאל משני (היינו כסדר הזה) (היינו שיהיה תמיד ידו על

העליונה) ע"ז מסיים ת"ל ושב לאחוזתו בבעל אחוזה הכתוב מדבר ולא במוכר למוכר כצ"ל עיין הסוף בת"כ. ובכאן משובש ונלקה בחסר ויתיר:

והיה ממכרו וכו' בכאן חסר וכצ"ל והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל לא בהקדש עד שנת היובל. אלא מוכר ברחוק וגואל בקרוב ברע וגואל ביפה ולוה וגואל לחצאין וע"ז קאי אמר ר"ש מה טעם. פי' דתמיד מצאנו שיפה כח הקדש מכח הדיוט ובכאן הורע כח הקדש בזה. ע"ז מתרץ לפי שבהדיוט אם הגיע וכו' פי' אחרי כי בהדיוט אם הגיע יובל חוזרת השדה לבעלים אף אם לא פדה אותה ע"כ מחמרינן על הבעלים קודם הפדיה שאינו יכול לגאול עד שיהיה כל התנאים הללו שלא ימכור ברחוק וכו'. משא"כ גבי הקדש אם הגיע יובל ולא פדה אזי השדה חלוטה להקדש ע"כ מקילינן נגד זה לבעלים שיכול לפדות אף בלא תנאים הללו. וכ"ה בת"כ:

שלא יכניס בה כלום. פי/בהתחלת היובל תיכף ברי"ה תצא השדה לבעלים לא כמו גבי שמטה שמשמטת בסופה:

ויצא ביובל אף מן ההקדש. פי' שיוצא ביובל מן ההקדש לכהנים שבאותו משמר כדין שדה חרמים. וכ"ה בת"כ בהדיא אולם הגר"א ז"ל באדרת אליהו הגיה ויצא ביובל אף מן הגואל ופי' אף אם גאלה אחד מן הקרובים כשהגיע יובל יוצאת לבעלים וגירסתו יותר נכונה שבזה מדויק סוף הפסוק ושב לאחוזתו שקאי על הבעלים:

ושב לאחוזתו לרבות את האשה. שאם מכרה שדה אחוזתה חוזרת לה כיובל שדינה כדין האיש לענין זה:

כמס' ערכין דף ל"ב ע"א כצ"ל:

שאם מכרה לראשון ועמד ומכרה לשני. ואינו ידוע אם שנה לראשון או שנה לאחרון (פי' דלא ידוע לנו כוונת הקרא שנ"ה אם לחשוב לראשון או לאחרון) כשהוא אומר עד מלאת לו שנה הוי שנה לראשון ולא לאחרון כצ"ל וכ"ה בת"כ:

תמימה שס"ה ימים. מלת תמימה דריש:

נתעברה לו. היינו למוכר ולא נחלט הבית חומה לקונה עד שיעבור שנה ועיבורו:

הבית הראויה לדירה יצא שדה כצ"ל והוא כדברי ר' יהודה:

אשר לו חומה. (ערכין ל"ב.) ועיין מה שכתב ע"ז הרב בעל מנחת שי:

יוצא ביובל ובגדעון כסף כצ"ל. ופי' כי יש לו שלש מעלות כשדה אחוזה שיוצא ביובל ובגרעון כסף ויש להם ג"כ מעלה של בתי ערי חומה שנפדה לפני ב' שנים עיין ת"כ גם (ערכין ל"ג.)ע"ש:

ולא גאולת שנים. שאינם כמו בתי ערי חומה שנחלט אחר ב' שנים. אבל הלוים גואלים לעולם:

כמו לנתין ולממזר. היינו אם בן לוי הוא נתין או ממזר אין דינו כדין הלוים.

ולא עבדים ומטלטלין. כי בזה אין דינם כמו לוי רק בקרקעות גאולת עולם ללוים:

שלא לשנות. היינו שדה מגרש ומגרש שדה כמו שמסיים:

לא ימכר ממכר עולם. חסר הדרשא. ועיין בת"כ וברש"י בחומש. שאם הקדיש בן לוי שדהו ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו גבי ישראל אבל בן לוי גואל לעולם:

נפל לארץ אין מעמידין אותו לכך נאמר והחזקת בו כצ"ל:

והעדים וחכ"א אף הסופר כצ"ל:

את כספך וכו'. (ב"מ ס' וס"א.):

תני ר' ישמעאל בן אלעזר וכו'. (ב"מ ע"ה) ושם הגי' ר' שמעון:

תניא רשב"א אומר וכו'. (ב"מ ע"א.):

הללו מתמומטין ועולין. חסר כאן וע"ש בב"מ דקא מקשי והא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין ומשני הללו מתמוטטין ועולין והללו כיון שנחמוטטו שוב אינם עולים וכצ"ל הכא:

בשכר אגר נטר. עיין כ"ז (ב"מ ס"ה):

כל המקבל עליו עול רבית. היינו שלא להלוות ברבית.

ונמכר לך לך הוא נמכר בתחלה כצ"ל ועיין ת"כ:

אע"פ שנתמכמך. פי' שהעני.

אבל בבן חורין וכו'. היינו שנשכר לך למלאכה יכול אתה לשכרו לכל מלאכה שתרצה: אף זה ביומו תתן שכרו. קשה גבי עבד הנקנה מאי שייך גביה ביומו תתן שכרו הרי בעת שנמכר כבר קיבל דמיו. ועפרש"י על התורה שפי' עבודת קרקע ומלאכת אומנת כשאר שכירים התנהג בו. והכוונה שאף שנמכר לו לעבד אבל מלאכת עבודה קרקע ושארי אומנות אינו נצרך לעשות לו. ואם עושה אלו מלאכות חייב ליתן לו שכרו ע"ז. וע"ז קאי כיומו תתן שכרו. ועיין בק"א שהביא בשם רבינו הלל שקאי על שעת שלוחו דכתיב הענק תעניק לו מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביום השילוח הענק תעניק לו: שלא תמסור אומנתו לאחר. פי' שאם היה האדון בלן או ספר לרבים לא תמסור אומנתך לו שיכול לומר לך לך נמכרתי ולא לאחרים (הגר"א בא"א) ועיין בת"כ. והנה הק"א מביא פי' מרבינו הלל. שפי' לא תמסור אומנתו לאחרים שאם היה מלומד כאיזה אומנות בל תכפיהו שילמד אומנתו לאחרים והק"א דחה דבריו אבל לי נראה דבריו נכונים ופי' המחבר הזה ג"כ כך והראיה שסיים ע"ז מכאן אמר רבי אסור לירד לאומנת חבירו:

אף אשתו ובניו. היינו שהיה לו אשה ובנים מכבר. או שנשא אשה מדעת רבו:
זה שנמכר שנה וכו'. עיין בת"כ אראב"י כמי הוא מדבר (היינו קרא דהכא) אם בנרצע הרי אמור ואם במוכר עצמו הרי אמור הא אינו מדבר אלא במכרוהו ב"ד שנה או שנתים לפני היובל שהיובל מוציאו. וכן הכוונה הכא אלא שחסר:
ישוב לרבות את האשה. בת"כ ליתא. כי מכרוהו ב"ד לא שייך באשה כי אינה נמכרת בגניבתה. ולפי גירסא דהכא צ"ל כשמכרה אביה בעודה קטנה. ובהגיע יובל תצא מרשות האדון. ובאדרת אליהו גורס ישוב לרבות הרוצח והוא לעניו שאינו שב לאותו שררה,. ולא ידעתי כוונתו כי גבי רוצח כתיב קרא אחריני בפרשת מסעי ושב אל משפחתו וצ"ע:
מגיד לך הכתוב שתזכה וכו'. בת"כ הגי' שמא תאמר הואיל ואסרת לנו כל אלה במה נשתמש ת"ל ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגויה וגו' וכן כוונה דהכא:
מה אמה אין לה קדושין. דכתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה ואינה צריכה גט מהעבד כשיוצא לחירות:
אף עבד אין לו קדושין. היינו עבד כנעני:
להביא א' מן הכנענים וכו' שאתה מותר לקנותו וכו'. כגי' דהכא הוא ג"כ בת"כ אולם (יבמות ע"ח:) (סוטה ג':) (קדושין ס"ז:) הגירסא אסור אתה לקנותו וצ"ע:
אף עבדים. היינו עבד כנעני:
פז. והיא עצמה מנין. היינו קרקעות:
אבל אתה רודה בבן חורין. היינו שכיר מותר לעבדו בכל עבודת עבד:
לרבות כל הגאולות כצ"ל והיינו קרוב קרוב קודם:
והשב עם קונהו ידקדק עמו כצ"ל שיעשה עמו חשבון צדק:
ואינו מחשב עם היורשים. כי כמיתת האדון הגוי יוצא לחירות.
והיה כסף ממכרו. ככסף הוא נגאל ואינו נגאל בתבואה וכלים. כגי' דהכא כ"ה ג"כ בת"כ. וכ"ה בא"א ג"כ. ועיין (קדושין ח'.) דורש מקרא דלהבא מכסף מקנתו בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים. ועיין בילקוט מביא גי' הת"כ והיה כסף ממכרו בכסף הוא נמכר ואינו נמכר בתבואה וכלים. ועיין שם בקדושין שמקשה אילימא לא מקני כלל הא כתיב ישיב גאולתו אפילו שוה כסף. וע"ש שמסיק שקאי על קנין חליפין או על פחות משוה פרוטה. ועכ"פ על גירסא שלנו הרבה צ"ע יש א' מה שמשני שמביא הקרא מכסף ממכרו ולא מכסף מקנתו כמו שהוא בקדושין. ועוד יותר ככסף הוא נגאל

ואינו נגאל בתבואה וכלים הלא ישאר קושיית הגמ' ישיב לרבות אפילו שוה כסף אם לא שנאמר שט"ס נפל בת"כ וכן בדכרי המחבר וצ"ל בכסף הוא נמכר כמו שהוא בילקוט: ולענין לפיהן וכו' מכסף מקנתו אף שכיר האמור בישראל כשהוא גואל ידו על העליונה כדמפורש למעלה כצ"ל:

ור"ע אומר חילוף הדברים. במסכת קדושין ט"ו ע"ב ע"ש:

אין זה מדבר וכו'. בכאן חסר ועי' (קדושין ט"ו ט"ז) וכ"ה בת"כ ויצא בשנת היובל הוא ובניז עמו ככנעני שתחת ידך הכתוב מדבר (כי כיון שגלו בטלו היובלות) א"כ החמירה התורה על גזילו של כנעני וכו' כצ"ל ובכאן חסר:

בחוקתי

מלמד שהקב"ה מתאוה וכו'. דורש אם בחוקותי כמו שהיה כתוב מי יתן אם בחוקתי תלכו:

ברביעית. היינו בלילי רביעית שאין בני אדם בדרכים עיין (פסחים קי"ב:) לא יצא יחידי בלילה בליל רביעית ובלילי שבתות:

בארץ ובח"ל. בת"כ הגי' בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח בח"ל:

שיהיו נופלין איש בחרב רעהו. דורש ונפלו לפניכם לחרב היינו לפני קודם שתלחמו יפלו איש,בחרב רעהו:

אפנה מכל האומות. היינו לשלם להם שכר מועט עבור מע"ט מועטים שעשו:

מלמד שכל המתיישן. בת"כ מסיים עוד אין לי אלא יין שדרכו בכך (שישן טוב מן החדש) מנין לרבות כל המתיישנים ת"ל ישן נושן:

יכול שיהיו עבדים לעבדים. חסר ועיין בת"כ וכצ"ל לפי שנאמר ויפדך מבית עבדים יכול שהיו עבדים לעבדים. ת"ל מהיות להם עבדים עכדים היו למלכים ולא עבדים לעבדים: למדרש חכמים. היינו תורה שבע"פ שע"ז שייך לשון שמיעה:

וסוף שהוא מונע את האחרים וכו'. דורש לבלתי עשות שימנע אחרים מלעשות:

ואם מוציאין המת לקברו. עיין ברש"י בחומש. כי בירושלים אינם מלינים המתים. וזה שסמך ושלחתי דבר בתוככם (ונצרך להם להוציא המת חוץ לירושלים לקברו) ועי"ז ונתתם ביד אויב:

ומשקלו בדעתו. דורש במשקל שמשקל בדעתו איזה דבר יכול לקנות ויהיה שבע:

להביא בנים וכו'. תאכלו דריש כי יתר הוא:

לרבות דרכים ומחוזות כצ"ל:

והשמותי את מקדשיכם. בת"כ לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות:

לטובתן של ישראל. עיין (ע"ג י':) גבי מעשה דקטיעה בר שלום:

כנגד ימים שעברתם וכו'. כי ע' שנים גלות של בבל כנגד שנות השמטה והיובלות שבטלו ישראל. עיין באי"א להגר"א ז"ל מאריך בזה החשבון:

בימי ר' יהושע בן יהודה. כת"כ הגי' ר"י בן קרחה. פעם א' היינו יושבין בין האילנות ונשבה הרוח ועמדנו ורצנו ואמרנו אוי לנו שמא ידבקנו הפרשים לאחר זמן נפנינו לאחריו ראינו שאין בריה אחרינו וכו' ובכינו ואמרנו שנתקיים בנו הקרא ורדף אתכם קול עלה נדף:

והעולה על רוחכם. וסיפא דקרא אם לא כיד חזקה אמלוך עליכם:

שנאמר אם בחקותי. מתחיל באל"ף ומסיים קוממיות בתי"ו:

והאלות הם ח' אותיות. מן ו' ואם לא תשמעו. וסוף והם ירצו אה עונם במ"ם:

והאלות הם כ"ב. היינו כל האלפ"א בית"א וי"ו עד ה"א לחשוב למפרע האי"ב:

בני ישראל מעריכין ולא הכנענים מעריכין יכול לא יהו נערכין ת"ל איש לרבות דברי ר"מ כצ"ל. ופי' אם הכנעני אמר ערך ישראל עלי לא חל עליו תורת ערכין ואם ישראל אמר ערך פלוני כנעני עלי חל עליו תורת ערכין:

ואינו נותן ערך אבריו. היינו באבר שאין הנשמה תלויה בו:

שאם העריך מאה נפשות. היינו אפי' בדבור אחד וזה נפשות לשון רבים:

ד"א נפשות להביא את האשה שיכולה להעריך כמו איש כצ"ל:

במס' ערכין. (דף ב'):

מה שנת ששים כלמטה הימנה. דכתיב בהדיא בקרא ואם מבן ששים ומעלה:

תנן התם אין בערכין. (ערכין ז':) ואע"פ שהוא לקולא שערכו פחות:

נותן ערך דמיו. היינו כעבד הנמכר בשוק (ערכין ה'.) ואין שם פלוגתא בזה:

פרט למת. בת"כ ממעט ג "כ הגוסס שאינו בכלל העמדה והערכה:

המטלטלין בשלשה. היינו הערכין המטלטלין (ערכין ט"ו).

ואם הביא ב' שערות קודם הזמן הזה הוי שומא בעלמא ואינו סימן גדלות כצ"ל:

אם אמר רגלה וכו'. (תמורה י"א):

ה"ד אי הקדיש וכו'. עיין כ"ז (תמורה ט'):

ובאמר אותו אחר. היינו מי שהקרבן שלו.

ומאי משמע דלא יחליפנו וכו'. עיין ברש"י שם בתמורה:

תרווייהו מיותרין כצ"ל:

ואביי אמר משיב ק"ו וכו'. חסר בכאן דברי רבא. וע"ש בתמורה כי רבא סובר בין טוב ברע ובין רע בטוב עושה תמורה גם דברי אביי אינם מכוונים בכאן ע"ש בתמורה ובכאן אינו מדוקדק:

אלא אחד באחד שנא' והיה הוא ותמורתו יהיה קודש מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחדת כצ"ל:
אלא שאם הימר מומר וסופג את הארבעים כצ"ל:
לרבות את המתה. פי' שהקדיש אותה לאחר מיתתה הרי היא קדושה לדמיה ותפדה כשאר מטלטלין:
אין לו עריכה. שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים אבל גבי קדשי ב"ה סובר ר"ש אם מתו יפדו עיין (ערכין ל"ב):
לרבות האשה כו' לרבות היורש. פי' שגם הם מוסיפין חומש:
מה מצאנו בגאולות האמורות למטה כצ"ל היינו גבי מקדיש ביתו הבעלים מוסיפין חומש:
ואיש כי יקדיש את ביתו קודש יכול דווקא בבית דירה הכתוב מדבר אבל לא שאר נכסיו כשהוא אומר לקמן ואם המקדיש יגאל את ביתו הרי ביתו אמור הא מה אני מקיים כצ"ל:
מלמד שסתם הקדשות לבדק הבית. פי' מדכתיב קודש להי' הוא הקדש ב"ה שכולו להי' לא כן קדשי מזבח שיש מהם שנאכל לכהנים:
הבעלים נותנים כו'. היינו כ"א שאמר האחר והי' שמוסיף חומש על מה שנתן בעצמו עשרים. ויהיה ביאור הכתוב כאשר יעריך אותו הכהן היינו איש אחר לפני הכהן כן יקום על הבעלים (הגר"א ז"ל באי"א) ועיין (ערכין כ"ז ע"ב):
ואם לאו אינו שלו. פי' דהקדש נקנה דוקא בכסף ולא במשיכה:
מח. שהוא חצי מעה. היינו פונדיון א' ומשקלה ששה שעורים כסף עיין שקלים פ"א וברע"ב שם:
שאם הקדישו מופלג מן היובל. פי' בקרא כתיב אחר היובל משמע סמוך ליובל וכשכתב ואם אחר היובל הוי"ו בא לרבות מופלג מן היובל:
וכן לענין מקח וממכר כצ"ל. עיין (ב"ב ק"ב:) גבי בית כור עפר אני מוכר לך ג"כ דינא הכי דנקעים י' טפחים נמדדין עמה:
שאין מחשבין חדשים להקדש. עיין בת"כ וכן (ערכין כ"ה.) שאם בא לגואלה חמש שנים וחצי לפני היובל אין מחשבין החדשים לחצי שנה אלא משלם עבור ששה שנים שלמים ו' סלעים וגם ו' פונדיות ע"ש ברש"י אבל הקדש מחשב חדשים. דהיינו אם היה עד היובל רק שנה וששה חדשים אינו נחשב כמו ב' שנים שיפדה בשני סלעים ושני פונדיונות אלא דינו כמו פחות משתי שנים שאינו יוצא בגרוע ונצרך לו לשלם הכל כל זרע בית חומר בחמשים שקל:

ונגרע מערכך אף מן ההקדש שאם אכלה ההקדש שנה או שנתים לפני היובל או לא אכלה מנכה סלע ופונדיון בכל שנה ושנה כצ"ל וכ"ה בת"כ והכוונה דלא תאמר מה שמגרע לפי ערך. היינו מה שהיתה השדה בידו אבל השנים שהיתה ביד ההקדש אינו מגרע ובפרט אם הובירה הגזבר ת"ל ונגרע מערכך אף השנים שהיתה ביד ההקדש ינכה סלע ופונדיון לכל שנה:

בא לרבות בית לתך. דורש שדה מ"מ אף שדה קטנה:

אם נתן הכסף. כדלעיל דגבי הקדש דוקא כסף קונה ולא משיכה:

ליעידה ועבד עברי. פי' האמה יכול ליעדה לבנו ואינו צריך כסף קדושין אלא באותו כסף שנתן אביו בשעה שקנאה. ועבד עברי עובד רק את הבן ולא את הבת והאח ושאר יורשין: וקשה אדרבה. זו קושיית הגמ' בערכין שם:

מכלל דבן עדיף. ע"ש בתוס' ד"ה כלום יש יבום:

לכמות שהיתה אינה נגאלת. היינו כמו שדה אחוזה. וזה דריש מלא יגאל עוד שתהיה לפניו כשדה אחוזה שאינה יוצאת ביובל אבל יכול ללוקחה מיד הגזבר שתהיה כשדה מקנה ותצא ביובל:

נח. והיא נקראת שדה רטושין עד היובל השני הגיע היובל השני ולא נגאלה נקראת רטושי רטושין עד היובל השלישי לעולם אין הכהנים נכנסין לתוכה עד שיגאלה אחר כצ"ל וכ"ה בת"כ וטעם פלוגתם עי' (ערכין כ"ה:) דבר שאינו שלו שיוצאת ביובל לבעלים הראשונים:

ובמה שויו כענין האמור למעלה. עיין בת"כ שזה דברי ר"א אבל חכמים פליגי וסוברים שוויה ממש:

מלמד שלא ישהה. ביום ההוא דריש שימכור תיכף עי' (ערכין כ"ד:):

לאשר קנהו מאתו. והיינו הכהנים שהם כעת הבעלים:

אין בערכין פחות מסלע. פי' שאם לא נתן סלע שלם לא יצא ידי נדרו ואם העשיר חייב לשלם הכל (ערכין ז':):

למדך כמה הוא סלע. היינו שלא יהיה פחות מכ' גרה. ועיין בת"כ אם הגדיל הסלע יותר מכ' גרה נותן כפי שהוא:

בבהמה וכו'. לא הבעלים ולא אחרים. עיין בת"כ וכן (תמורה כ"ה.) אילו נאמר בכור לא יקדיש הייתי אומר בכור לא יקדיש הקדשות ת"ל לא יקדיש איש אותו אותו אי אתה מקדיש אבל מקדיש אדם בכור הקדשות (פי' דאך בכור קאי על הבהמה ולא על אדם בכור) ועדיין אני אומר הוא לא יקדיש אכל יקדשהו אחרים (פי' דה"א דווקא

בכור אדם אינו יכול להקדיש בכור בהמה אבל אחרים שאינם בכורים יכולים להקדיש בכור בהמה) ת"ל בבהמה וכו' ע"ש וכן יהיה כוונת המחבר הכא שאמר לא הבעלים ולא אחרים:

שאין משנין כו'. כגון מן חטאת עולה ולהיפך:

כגון הקדש מזבח. תפס הקדש מזבח דווקא אינו חל עליו אבל הקדש עילוי היינו הקדש בדק הבית חל עליו והוא כדברי ר"י (ערכין כ"ט.):

שנאמר את דמם תזרוק. גבי בכור כתיב:

וכי יהיה בו מום. דריש ג"כ האי קרא מדברים גבי בכור הכא:

ונמכר בערכך לכל אדם. היינו לאחרים אם אין הבעלים פודין:

ומבהמה ולא כל בהמה. עיין בערכין שם דבהמה מגלה לנו הקרא כמו בהמה שיש לו רשות למוכרה תמיד כי גופה קנוי לו. כך אדם דווקא עבד כנעני שגופו קנוי לו.'

ומשדה ולא כל שדה. היינו שדה מקנה אינו יכול להחרים שאינו שלו שיוצאת לבעלים ביובל:

לא ימכר לגזבר ולא יגאל לבעלים. אלא הכל לכהן שסובר שסתם חרמים לכהן:

אמר ריב"ב מכאן וכו'. פליג אלמעלה וסובר שסתם חרמים לבדק הבית (ערכין כ"ח:):

ר' חנניה בן עקביא אומר כצ"ל:

לרבות זרע השום וכו'. שחייבין במעשר שני:

לרבות כל פירות האילן. דה"א כי לא נתחייב במעשר רק דגן תירוש ויצהר כדכתיב בפי' ראה:

לרבות האשה והיורש. שגם הם מוסיפין חומש:

ולא מעשר חבירו. הפודה מע"ש של חבירו אינו מוסיף חומש:

שנכנס לירושלים ויצא. דשוב אין לו פדיון. אלא מכניסן עוד הפעם ואוכלן שם:

עט. פרט לטריפה שאינה עוברת. עיין (בכורות נ"ז) פרש"י דבהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמעלה וזו אחת מי"ח טרפות ואינה עוברת ברגליה. וכ"ה כרש"י (חולין קל"ו: ובמנחות ו'.) פירש"י שאינה עוברת שאינה חיה. ול"נ פרט לטרפה שאינה עוברת הכוונה שאינה נעשה מעוברת כי טרפה לא ילדה עיין (חולין נ"ז:) ודריש כל אשר יעבור כמו עובר:

אמרו משום ר' מאיר כצ"ל. פי' רבי שסידר המשנה כתב אמרו משום ר' מאיר וע"ז שייך המאמר אפילו רבי דענוותן הוה וכו':

אילו היה תמורה לא היה קרב. דתמורת מעשר לא קרבה עיין (בכורות ס'):

יכול יהיה מחפש ומוציא היפה. פי' דה"א שיצמצם שהעשירי של מעשר יהיה היפה ת"ל לא יבקר בין טוב לרע שאינו נצרך לבקר:
למדנו שאם המיר. חסר וכצ"ל ולא ימירנו למדנו שאם המיר סופג מ' ולא הוי לאו הניתק לעשה עיין תמורה ד' ע"ב:
בבכור הוא אומר לא תפדה כצ"ל בפ' קרח אך בכור שור וגו' לא תפדה אבל נמכר פי' הכהן יכול למכרו לאחר והוא יאכלנו בקדושת בכור כשיומם או בזמן שהבית קיים יקריבנו אבל במעשר אסור אף למכור כדמסיים:
מכאן שמעשר בהמה וכו'. פי' דלא מצאנו בהדיא בקרא בחיוב שיעשר הבהמות אלא אמר וכל מעשר בקר וצאן וכו'. וע"ז קאי דברי רבי אלה המצות וכו' מכאן שמעשר בהמה בעמוד ועשר קאי. ועי' בת"כ עוד דרשות כזה ולומד ג"כ ממלת עשר תעשר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר תבואה. והי' ימן שיקוים בנו עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר:
זכני ה' לסיים הביאור על ויקרא על פסיקתא זוטרותא. והנני מחנן ומבקש מהשי"ת שיזכני ג"כ לגמור על סדרים הבאים ולא אכשל בדבר הלכה. ויקויים בי מקרא ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' מעתה ועד עולם. יום ד' כ"ד מנחם אב שנת כה' תברכ"ו את בני ישראל, פה בריסק דליטא.

במדבר

במדבר

וידבר לשון זריזות. כמו וידבר ה' אל יהושע כצ"ל. ועיין (מכות י"א.) קרא ליה הגמ' וידבר לשון עז וכפי שמסיק שם. חד אמר מפני ששיהם (היינו שלא הפריש הערי מקלט לאחר שחלקו עד שנאמר לו מפי הקב"ה. פירש"י שם) ויהי כוונת המחבר דהכא לשון זריזות. דהיינו לאחר שחלקו אמר לו הקב"ה בזריזות שיפריש תיכף הערי מקלט ולא ישהה עוד:
הכליל המנין. היינו שכתב המנין בסופו כמו שנאמר כשש מאות אלף:
וכתיב בקע לגולגולת. וסיפא דקרא לשש מאות אלף גו' כמו המנין דהכא שבס' במדבר:
וזה היה בשנה ראשונה וכו' ויפול מן העם וכו'. הביא ג"כ האי קרא כי אחר שנפל מן עון העגל ג' אלפים נשתיירו במנין שש מאות אלף וג' אלפים וה' מאות ונ' כמו המנין דהכא.
וזה היה באחד לחודש השני בשנה השנית כצ"ל:
שישראל מתיחסים לאבות. (ב"ב קי"ב.) משפחת אב קרויה משפתה ע"ש: [ואיתא בספרים דכשמונה יחוס או"ה מיחסם לאמותם כמו שנים משר נשיאים לאמותם אל

תקרא לאמותם אלא לאימותם ובישראל כתיב תמיד למשפחותם לבית אבותם. ה"ר חיים צבי ביארסקי]:
שלא העמידו שופטים ונביאים כצ"ל עיין (סוכה כ"ז:):
מפני בנות צלפחד. כונתו כדכתיב בקרא שם כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו והיינו בנות צלפחד:
שהיו בניהם זכרים. עיין בבעל הטורים על התורה מביא להיפך שבשבט נפתלי היו בנות יותר מזכרים. וכ"ה בס' פענח רזא. ודעת הפסיקתא הביא המנחת שי:
למדנו כל זמן שהיו ישראל וכו'. עיין פרש"י פ' תשא שסובר ג"כ כהמחבר דהכא שמנין השקלים הוא כמו המנין דהכא והכל היה בשנה אחת וכ"ה במ"ר פ' במדבר. והנה הרמב"ן פ' תשא הרבה לתמוה עליו. וז"ל ואני תמה איך יתכן שיהיה קהל גדול כמוהו ולא ימותו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כ"ז חדשים ולא מת א' מהם. ועוד הא כתיב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ע"ש ברמב"ן באריכות. וקושיתו השניה מקרא ויהי אנשים עי' בספרי במקומו. וכ"ה (סוכה כ"ה.) מי היו נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר"י ר"ע אומר מישאל ואלצפן היו. אשר באמת לפלא שאלתם מי היו. מה לנו לידע שמות האנשים שמתו באלו הימים. אבל באמת גם אלו תנאים סוברים כדעת רש"י וכדעת המחבר שכל זמן שהיו עסוקין במלאכת המשכן לא חסרו מהם נפש א' ע"כ שאלו מי היו המתים באלו הימים י ע"כ סובר ר"י נושאי ארונו של יוסף. ולא מת א' בימים האלו. ור"ע סובר מישאל ואלצפן היו שטמאו א"ע לנדב ואביהוא והם היו מלויים ולא נכללו לא בנתינת השקלים ולא במנין דהכא אשר שבט לוי נמנה אח"כ ועולים דברי רש"י כמין חומר וזכרוני זה רבות בשנים הגדתי דברים אלו לפני א"א הגאון החסיד זלה"ה וקלסוהו:
וכה"א בדוד וכו'. וסיפא דקרא כי לא דרשנוהו במשפט. וככתוב בתחלת הפרשה שם אז אמר דוד לא עלי לשאת את ארון אלהים כי אם הלוים. וע"ש בביאור הגר"א:
וסביב למשכן יהנו. זה באוה"מ במדבר כדכתיב בקרא המה ישאו את המשכן ואת כל כליו:
מטכסים. פי' סדר שנתן להם אביהם:
ונפתלי מצוייר בו נשר. במ"ר פ"ב ה"ג ונפתלי מצוייר בו אילן זית ע"ש מאשר שמנה לחמו ע"ש:
שכל מי שנמשך אחריהם מכושלי המחנות וכו' כצ"ל:
מכאן אמר רשב"ג. (סנהדרין י"ט:) ע"ש:

שמלאו מקום אביהם וכו'. כי בני אהרן כולם נמשחו בשמן המשחה:
ת"ר ונלוו עליך וכו'. (תמיד כ"ו:) ע"ש:
ואחר אחורי בית הכפורת כצ"ל וכה"ש:
למזרח הלוים ששה כצ"ל:
אמרינן במס' תמיד. חסר קצת וע"ש:
וחד בהפשט וניתוח. טעות הוא כי הלוים פסולים להפשט וניתוח עיין (ערכין י"א:) מה אתם בעבודת המזבח אף הם בעבודת המזבח וקאי דווקא על השיר שהיו משוררים בעת עבודה ע"ש. ואולי צ"ל חד בשירה וחד בשיער מה שהיו מסייעים בעת הגפת הדלתות:
חסר יו"ד. היינו בשתי התיבות נתונים נתונים חסר יו"ד עיין במנחת שי:
מכאן לויה שביכרה. (בכורות ג' ע"א) ע"ש.
כ"ד מתנות כהונה. (חולין קל"ג):
וכולם לאהרן ולבניו בכלל ובפרט וברית מלח. פי' כי בפרשה קרח כתיב לכל קדשי בני ישראל לך נתתים הוא כלל. ואח"כ פרט הכתוב וזה יהיה לך מקודש הקדשים לכל מתנותיהם וברית מלח כתיב בסיפא דקרא ברית מלח עולם הוא:
חותך השדרה. פי' השדרה:
היה יורד לתוך שדהו וראה תאנה שבכרה אשכול שביכר קושרו בגמי או במשיחה וכו' כצ"ל:
פדיון פטר חמור כצ"ל:
ואם עבר היובל ולא פדאה יוצאת לכהנים ביובל כצ"ל.
וביקש להוציאן מן הגזרה. ע"כ מנאן בפני עצמם:
שאלה זו שאל קונטרוקוס השר וכו' כצ"ל (בכורות ה'):
כיצד אעשה וכו'. עיין כ"ז (סנהדרין י"ז):

נשא

מבן שלש כצ"ל. ליטול מנת הלוים וכו' כי מבן ג' נתנו להם חלקם ככתוב בדברי הימים:
עבודה שהיא צריכה עבודה. כי בעת הקרבת הקרבן היו הלוים אומרים שיר:
במס' ערכין. (י"ג) ע"ש:
תשעה כנורות וכו'. היינו י"ב כלי שיר וכל לוי היה לו כלי שיר בפני עצמו לנגן עליו לי"ב לוים:
אלא זירוז מיר ולדורות. עיין בספרי שלמד זה מנרות דכתיב גביה צו וכו' ומסיים חוקת עולם לדורותיכם:

צו אזהרה. הגירסא זו נכונה מאוד כי ס"ל צו הוא לאו וכמו דרשת רבי שמסיים בספרי אין צו בכל מקום אלא אזהרה דכתיב ויצו ה' אלהים על האדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. ובספרי הלשון אזהרה לא שמענו ת"ל צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה. ומפרשי הספרי הבינו כוונת הספרי מן וישלחו מן המחנה והוקשה להם הרי זה עשה ולא לאו והרבה המבארים הבינו בזה דר"ל מסיפא דקרא ולא יטמאו את מחניהם אבל האמת יורה דרכו כי מלשון צו דריש ללאו וכן הוא כוונת הספרי:

שהרי כתיב ואיש אשר יטמא וסיפא דקרא ונכרתה הנפש הרי עונש אזהרה מנין ת"ל צו כנ"ל:

הצווי לשון זירוז. היינו צו לשון זירוז שישלחו תיכף המצורעים כמו שמסיים בסוף הפרשה:

במחנה שכינה שומע אני ממחנה לויה ת"ל עד מחוץ למחנה תשלחום (הרי מחנה לויה אמור כצ"ל וכ"ה בספרי):

ממחנה ארון הקל. הוא מחנה לויה ונקרא מחנה ארון הקל שהיו הלוים נושאים את הארון:

אבן מסמא. אבן גדולה מונחת על הבגדים והזב יושב על האבן אע"פ שאינו מכביד על הבגדים. הבגדים טמאים:

חמור טבול יום. חסר וכצ"ל כל שמחוסר כפורים פוסל טבול יום פוסל חמור ממנו טבול יום שהוא פוסל את התרומה וכ"ה בספרי:

בכל אדם וכו' שלא נאמר רק בלוים לבדם הכתוב מדבר (שהם נושאי הארון) ת"ל מזכר עד נקבה תשלחום כצ"ל. וכ"ה בספרי:

אלא שלא ענש וכו'. הלשון אינו מדוקדק. ועיין בת"כ או אינו אלא כענין שענש מה מצאנו מטמא מקדש שלא ענש אלא גדולים אף כאן לא נאמר אלא גדולים ת"ל מזכר עד נקבה א' גדולים וא' קטנים במשמע:

אף כל שראוי לעשות אב הטומאה. יצאו פחות מן ג' עד ג' שאינו ראוי לעשות אב הטומאה כ"ה הגירסא בילקוט ובספרי הגי' כמו הכא. ופי' המפרש שממעט כלי חרס שאינו נעשה אב הטומאה לעולם כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לטהרות ועיין (עירובין ק"ד ע"ב) אמר קרא מזכר עד נקבה תשלחו פרט לכלי חרס ועיין (נדה כ"ח:) תוס' ד"ה פרט לכלי חרס.

מפתח הבית עד העזרה מחנה לויה מפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה כצ"ל:

ומשפשטו ידיהם בעבירה. אירעו בהם ג' דברים אלו זבים ומצורעים וטמאי מתים:

שאף הטמאים לא עכבו. אף שיש צער לאדם שיפרוש מקרוביו. אעפ"כ קיימו גזירת המקום:

לימד על גזל הגר. כדמסיים הקרא ואם אין לאיש גואל:

ונשבע לו ומת הגר שישלם קרן וחומש לכהנים כצ"ל כי אם הגר קיים בחיים הקרן והחומש שלו כי בכלל עמיתך הוא (ב"ק ק"י ע"ש):

עד שמת. היינו הגזלן מת אבל הגר הנגזל בחיים ע"כ מחוייבין לשלם הקרן כי אם מת הגר פטור אף מקרן:

ולא אשר עשה אביו שאם אמר תן לי פקדון שהפקדתי אצל אביך והוא אמר לא הפקדת משביעך אני ואמר אמן ולאחר מכאן נזכר שומע אני שהוא חייב ת"ל והתודו את חטאתם אשר עשו ולא מה שעשה אביו כצ"ל:

להביא שליח ב"ד. ערבובי דברים בכאן וכצ"ל ונתן לאשר אשם לו לפי שהוא אומר לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו אין לי אלא לו ולשלוחו מנין לרבות שליח בייד והיורש ת"ל ונתן לאשר אשם לו:

ונשבע לו ומת הגר שישלם לו וכו' כצ"ל:

להביא את האשה. היינו גיורת ג"כ משלם לה:

ונותנו לכהן. קאי על הקרא האשם המושב לה' לכהן קנאו השם ונותנו לכהן:

שגם הוא נאכל לכהן. שבאותו משמר וע"ז קאי הראיה מב"ק.

נתן את הכסף ליהויריב ואשם לידעיה. כי משמר יהויריב קודם ובזה הביא גזילו קודם אשמו:

מה תרומה מקריבין לכהן כצ"ל וקאי על הקרא לכל אשר יקריבו לכהן.

לימד הכתוב שהבכורים לכהן. פיי שבאותו משמר. רמב"ן על התורה:

אשתו הראויה. היינו הראויה לקיימה:

פרט לקטן. היינו פחות מבן ט':

אם כשבא על איסור הקל. עיין כ"ז (יבמות צ"ה.):

למדנו דעדות שלימה אין בה: רק עד א' לסתירה:

אבל בכהנת. (יבמות נ"ו ע"ב) אשת כהן שנאנסה בעלה לוקה עליה:

וקינא את אשתו והיא לא נטמאה ר"ע אומר מה ת"ל נטמאה נטמאה ג' פעמים כצ"ל:

ר"י אומר והיא נטמאה והיא לא נטמאה אם נטמאה למה שותה ואם לא נטמאה למה משקה מכאן שאין משקין אלא על הספק כצ"ל:

מה סוטה רה"י. וחסר עוד מה סוטה דבר שיש בו דעת לשאול כו':

שהיא ערוה חמורה בכרת. משא"כ סוטה בלאו:

אינו מקיץ לה. פי' אין מנכה לה מכתובתה:
מפני שלבה גס בהם ולא תודה כצ"ל:
אין קדושים כו'. דלפיכך קראו להם קדושים שנתקדשו בכיור:
מביא עפר ממקום אחר ונותנו בקרקע המשכן והמקום מקדשו כצ"ל:
אמר רבא מפני מה אמרה תורה כצ"ל:
כהן פונה לאחוריה. דכתיב האשה לפני ה' ולא הכהן:
ואמרינן בתלמוד (סוטה ל"ב) מנלן דכתיב ואמר אל האשה כצ"ל:
וכ"כ למה. בכדי שתדע שאם נאנסה או ששגגה בזה לא יבדקו המים ולא תוציא לעז עליהם:
מכאן אמרו פותחין כו'. (סנהדרין ל"ב):
מעשה שאירע. (סוטה ז':)
אם טמאה את. צ"ל להיפך אם טהורה את הנקי ואם טמאה חנקי פותחין לטוב תחלה:
נ. להביא אשת הסריס. היינו סריס חמה שמותר לקיימה או שנעשה אח"כ סריס כשנשאה:
וכי יש אשה מזנה תחת בעלה. היינו שבעלה רואה כשהיא מזנה:
מכאן אתה דן. מסיפא דקרא בשבועת האלה:
תנן התם במדה כו'. (סוטה ח':):
בצילצול. היא חגורה:
זה בטנו וירכו של בועל. מיתורא דקרא דריש:
אמר רבא מגלת סוטה וכו' כצ"ל:
תנן התם בא לו. (סוטה י"ז.):
דברי ר"י כצ"ל וכה"ש במשנה:
אלא על המגלה שכתב בספר כצ"ל.
שאם פרסה נדה כו'. שהרי הכהן לא יכול ליקח מידה שלא תטמאנו ונם המנחה נטמאת ע"כ לא היתה שותה עד שתטהר:
לימד על מנחת סוטה וכו' והניף את המנחה לימד על מנחת סוטה שטעונה הנפה והגשה כצ"ל.
אמרו מעשה בב' אהיות. תנחומא וכן ברבה:
מצוה לדורות. היינו נוב וגבעון שילה ובית עולמים:
אשר תשטה. חסר. ובספרי להביא אשת חרש ואשת שיעמום ושהלך בעלה למדה"י שב"ד מקנאים לה לא להשקותה אלא לפוסלן מכתובתן:

להוציא הארוסה. דריש מקרא מבלעדי אישך שקדמה שכיבת הבעל לבועל:
כיון שקינא. אף לר"י שסובר לעיל וקינא רשות אעפ"כ אחר שקינא לה חובה להשקותה:
אם עשה נקה. היינו שיעשה דווקא כסדר האמור בפרשה זו. ודורש זה מן ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת כסדר דווקא:
ובידו כח לעשות כפי שידו מגעת וכו' כצ"ל:
מלמד שהכנענים וכו'. ישראל למעוטי כנענים:
להיות נוהג לדורות. הכוונה לדורות בנוב וגבעון שילה ובית עולמים. ובזמן הזה אם נדר בנזירות הרי הוא נזיר עולם וחייב לעלות לא"י לנהוג שם נזירות עד שימות או עד שיבנה בית המקדש שיכול להקריב קרבנותיו:
מה בין נדר לנזירות שאם נדר יום כצ"ל:
מכאן אמרו במס'. (נדה מ"ה):
ולא שנדר בקרבן. אם נדר בקרבן אינו נזיר דכתיב לנדור נדר להזיר עד שידור בנדרו של נזיר:
להזיר עצמו וכו'. ט"ס וכצ"ל נדר נזיר את עצמו הוא מזיר ואינו מזיר את אתרים.
אמר שמעון הצדיק. (נדרים ד'):
שאין עונשין מן הדין. כי אם על משרת ענבים חייב ענבים עצמן לא כל שכן:
כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו הרי הכתוב מוצאו וכו' כצ"ל:
לעשות המגלח כמתגלח כצ"ל. פי' לוקה:
שאם אמר הריני נזיר וגילח בתוך ל' יכול יצא כצ"ל:
כל ימי הזירו. ט"ס וצ"ל כל ימי נזרו קודש הוא להי' להביא נזיר עולם כצ"ל למה נאמר לפי שהוא אומר עד מלאת הימים אין לי אלא שיש הפסק לנזירתו (היינו סתם נזיר שמנלח ליום ל') נזיר עולם מנין (שאינו מגלח רק לפרקים אם הכביד שערו) ת"ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם כצ"ל.
וכתיב כל ימי הזירו להי' על נפש מת לא יבוא כצ"ל:
אפילו בנפש בהמה. כדכתיב מכה נפש בהמה (נזיר מ"ח.) ע"ש:
ק"ו לאמו. שהיא וודאית:
מה אמו האמורה להלן בכ"ג במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא לזיבתן אף אמו האמור בנזיר במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא לנגעים ולזיבתן כצ"ל:
שאין הקטנים נזירין. ובנזיר שם וברבה ליתא דרשה זו ואם יהיה הפירוש שאין האב יכול להדיר בנו בנזיר קשה הלא האב מדיר בנו קטן בנזיר (נזיר כ"ח):
זו קדושת הגוף. שלא יטמא למתים. אף שמגלח אם הכביד שערו:

להוציא את הספק. היינו טומאת התהום אינו סותר בנזיר (נזיר ס"ג.):
פז. פתע להביא את האונס. ובספרי הגי' פתע זה שוגג פתאום זה אונס:
במס' (כריתות ט') כצ"ל:
ומהו עליו. היינו כי ימות מת עליו וכו':
תנן התם על אלו טומאות וכו'. (נזיר פ"ז משנה ח'):
מת כל דהו. אפילו עצם כשעורה.
במי שהיה טהור ונטמא הכתוב מדבר. אבל לא בעת שנדר בנזיר והוא בבית הקברות זה אין טעון גלוח (נזיר י"ח) ואינו מגלח את כל בשרו. דה"א ללמוד ממצורע שמגלח כל שערו.
מכאן אמרו תגלחת הטומאה. פי' כיון דצריך לגלח בשביעי ולהביא קרבנותיו בשמיני מכאן אמרו וכו' ואם הביא ואח"כ גילח לא יצא:
שלא יביא תורים וכו'. פי' מה שמביא א' לחטאת וא' לעולה לא יביא תור לחטאת ויונה לעולה או להיפך אלא או כולם תורים או כולם בני יונה י
מלמד שהואחהייב בטיפול הבאתן. כי אל פתח אהל מועד קרא יתירה הוא כי הכהן לא יקריבנו בחוץ:
שנטמא למתים. וזהו מאשר חטא על הנפש.
מעכבין את הכפרה. כדאמרינן הביא כפרתו אוכל בקדשים. חוץ מזה שאף קודם שהביא אשמו מתחיל למנות ימי נזירותו בטהרה:
ולא שנה למנין עולם. שהפבש נצרך להיות בן שנתו מיום ליום:
ואין רתגלחת סותרת הכל. שאם נזר יותר מל' יום וגילח באמצע אינו סותר אלא ל' יום דאין גידול פרע פחות מל' יום משא"כ בטומאה שסותרת הכל :
לעשות ימים שלאחר נזירתו וכו'. שאם השלים ימי נזירותו ועדיין לא הביא קרבן אסור לטמא למתים ולשתות יין עד שיביא הקרבן:
ואהר נזיר עולם. נזיר עולם מגלח מי"ב חודש לי"ב חודש ומביא ג' בהמות לקרבן חטאת עינה ושלמים ואם נעמא מביא קרבן טומאה:
שיביא את י ?צמו. עיין בספורנו על התודה שנתן תבלין בדרשה זו גם לרידפי הפשט:
לימד לנזיר וכו'. פי' שהג' בהמות מצות מחולקות הם. ע"כ אם גילח על אחת משלשתן יצא ועי' (נזיר מ"ה) גבי תגלחת טהרה:
אין בכלל אלא מה שבפרט. פי' שאין טעון ד' מיני חלות כמו בתודה רק מצות ורקיקין:

ואת האיל וכו' על סל המצות. ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו הלא כבר כתיב בפ' נסכים שאיל צריך נסכים אלא מפני שיצא מן הכלל שצריך לחם ה"א שא"צ נסכים ע"כ כתיב כאן את מנחתו ואת נסכו וזהו שמסיים והחזירו הכתוב לכללו:

וגלח הנזיר וכו'. כל הפיסקא משובשת וכצ"ל. וגלח הנזיר פתח אוה"מ בשלמים הכתוב מדבר (היינו שיגלח אחר שחיטת שלמים. ופתח אוה"מ פירוש השלמים ששם שוחטים שלמים) לפי שאין דרך כבוד שיהיה מגלח פתח אוה"מ. ר' יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים מי שאינו מחוסר אלא לקיחה ונתינה יצא זה (היינו אם נאמר שיגלח פתח אוה"מ ממש) שיהיה מחוסר לקיחה ונתינה והבאה:

וזה שאמר פתח אוה"מ וכו'. גם בכאן משובש וכצ"ל. וגלח הנזיר פתח אוה"מ הא אין שם פתח אהל מועד לא היה מגלח. והכוונה שיהיה האוה"מ פתוח בעת התגלחת:

אפילו בגבולין. היינו נוב וגבעון ושילה:

אין בשילה אלא שלמה. עי' (חולין צ"ח:):

אלו אחר התגלחו וכו'. היינו התנופה הוא אחר התגלחו אבל הבאת קרבנותיו קודם הגילוח כדכתיב בהדיא בקרא:

לפני ה' במזרח. עיין (מנחות ס"א:) פרש"י אף במזרח קרינן לפני ה':

ויצא זה מכללם. פי' בזה נשתנה משאר שלמים שנותנים רק חזה ושוק ובשלמי נזיר נותן אף הזרוע לכהן:

אחר כל המעשים. היינו אחר התגלחת ואחר הקרבן:

לא בא מקרא זה לחדש כלום כצ"ל והוא דברי ר"י בספרי:

לומר לך זאת תורת הנזיר לדורות. הוא דברי ר' יאשיה בספרי. ובכאן הרכיב המחבר שני דעות ביחד:

קרבנו לה על נזרו וכו'. ירושלמי פ"ב דנזיר. שאם הפריש קרבן נזירות קודם שנדר בנזיר אינו קדוש:

לה' על נזרו ולא קרבן אחרים. בספרי הגי' ולא קרבן אחר על נזרו וחכם הספרדי מפרש אפי' על קרבן שהפריש אביו אינו מגלח אבל מגלח על מעות סתומים שהפריש אביו לנזירתו:

ע"מ לגלח על מאה עולות. קורא אני עליו כפי נדרו ואסור לשתות יין עד שיקריב את כולם:

שאל ר"א את רשב"י כצ"ל י

רבותינו אמרו. (נזיר ה') מאמר בן פדא:

שקדושת נזיר כקדושת כה"ג. ששניהן אין מטמאין לקרובים:
זה כלל בתורה. הלשון אינו מדוקדק והכוונה שדברים הנעשים בכהנים אז נאמר הדבור רק לאהרן ולבניו כמו הכא גבי ברכת כהנים בישראל מעשה ישראל כמו פרשת עריות אשר זה רק לישראל ולא לגרים. ואם דבר בישראל ומעשה בכל אדם כגון שארי הדינים צריך להביא הגרים מיתורא דקרא. ועיין בקרא גבי שחוטי חוץ (ויקרא י"ז:ב') שנוהג בכהנים ובישראל נאמר דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל:
ושרת בעמירה דכתיב ושרת וכו'. וקשה הלא בקרא דלעיל כתיב ג"כ לעמוד לפני ה' לשרתו הרי שרות בעמידה. וכבר עמד בזה הגי' ר"ע איגר בגליון הש"ס (סוטה ל"ח.):
שיהיה כל הקהל כולו שומע כצ"ל:
והוא עונה. קאי על הכהן:
כענין שנאמר. אך את נפשו שמור כצ"ל (איוב ב':ו'):
וכן הוא אומר קרית חנה דוד. דורש העיר הזאת היתה חינו של דוד ושלום ושקט אתו על ישראל בימיו:
ששינה קדוש. היינו הקדוש ברוך הוא:
ששינה מלאך. שדיבר עם מנוח מפני השלום שלאשה אמר הנה נא את עקרה ולא דיבר זה למנוח:
וכנגד אלו האותיות חילק יחזקאל. עיין (ב"ב צ'.) בתוס' ד"ה והשקל והר"ר משולם אומר דנקט קרא חשבון זה (היינו כ' שקלים כ"ה שקלים ט"ו שקלים) כנגד ברכת כהנים ביברכך ט"ו אותיות ביאר כ' בישא כ"ה ומסיים התוס' ושמא במדרש הוא כך והוא כאן לפנינו בדברי המחבר שהוא נחשב ג"כ מן המדרשים:
כותבין את השם בג' יודיין. אולי הכוונה כי היה מנהגם כשהיו כותבין שם הוי"ה היו מסמנים אותו ג' יודי"ן בכדי שלא לכתוב השם על ניירות וכן מקודם היה המנהג ג"כ בסידורי תפלה היה המדפיס מציין השם ב' יודי"ן.
במקדש בשם המפורש ובמדינה בכנוי כצ"ל:
ונפילתן בחוץ. בספרי המלאך מדדן מתים עד שיצאו ונפלו בעזרה:
ר"י"א. בספרי וכן (מנחות נ"ז:) הגי' ר"י אומר מדת הלח נמשחו מבפנים ונמשחו מבחוץ מדת היבש נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ ופו':
בנראה הביאום. אולי צ"ל בנדבה הביאום:
את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבודתם שבני גרשון וכו' כצ"ל:
אבל בני מררי. שעבודתם כבדה נתן להם את ארבעת העגלות ואת שמונת הבקר.

המזבח. מסיים בספרי ולא קיבל משה מהם עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח:

אע"פ שלא שוו במשקל כצ"ל. והיינו שבשניהם היה מדה אחת סולת וע"ז מקשה מה הפרש יש בין קערה למזרק. היאך יכול להיות ששניהם ישוו במדה אחרי שהקערה משקלה ק"ל והמזרק ע'. ע"ז משנה זו גלדה עבה היינו הקערה והמזרק גלדו דק:

רבותינו אמרו כו'. (חגיגה כ"ג:):

היא של זהב ומשקלה של כסף כצ"ל ומביא ראיה שנאמר כן זהב הכפות עשרים ומאה שקל הרי שהיתה של זהב ומשקלה של כסף. וכ"ה בספרי וצ"ל ששקלי זהב אין משקלם שוה לשקלי כסף:

מלמד שכולם כשרים לעולה כצ"ל והיינו הפר והאיל והכבש כולם הקריבו עולות:

זה מביא קרבן נדבה. היינו הקטורת בנדבה והוראת שעה היתה:

זה דוחה את השבת. כי הנשיאים הקריבו יום אחר יום וקרבן שבט אפרים היה ביום השביעי בשבת כמו שמסיים:

ואת הטומאה. כי עדיין לא הוזה עליהם אפר הפרה כי הפרה נעשית ביום השני כאמור לעיל:

שבא ראובן. וזה ששינה כאן הלשון הקריב שהקריב על כרחו של ראובן:

שנמשח וכו' שביום שנמשח בו ביום הקריבו הנשיאים כצ"ל:

כך שוו כולם בזכות. היינו ששכר כולם שוה אף שהקריבו יום אחר יום:

ושוקלם כולם כאחד כצ"ל וכן הגיה הגר"א בספרי. והיינו אם שקלן אח"כ בבת אחת אי אפשר שיהיה משקלם שוה:

זהו שאמר היא של זהב וכו'. מבואר לעיל:

וגמרינן אמר רב וכו'. כל המאמר (שבת צ"ח) וראיתי בפי' הר"ן על שבת (נדפס מחדש בווארשא) האריך ג"כ ודבריו מה שבין דפני עגלה לגלגלים משתי רוחותיה קרו ליה צידי. וצד זה אמה וטופח ומחצה וזה השני כמו כן שהם שתי אמות ומחצה בין שתי הצדדים. ובין שתי נמי שתים ומחצה כלומר רוחב העגלה זהו רוחב שבין שתי דופנות העגלה. למה לי רוחב. העגלה שתי אמות ומחצה באמתא ופלגא סניא ברחב הקרש ומתרץ שלא יהו הקרשים מתעכבין בהוצאה ובהכנסה דרך ר"ה י"ו אמה ביצד המיסרי שהעגלה רחבה שתי אמות ומחצה ושתי צדדיה חמש אמות. ובין עגלה לעגלה חמש אמות. וכן לעגלה שניה חמש אמות הרי מ"ו אמות. ואמה לבן לוי שהיה מסבב לעגלות לתקן הקרשים שמקום אדם אמה: פירוש אטבי בזמן שלא היו הקרשים על הענלות

והיו עליהם אטבי והם עמודי ברזל שסומכין עליהן את הקרשים כמו צואר של קורות משום הכי הוו רשות הרבים שלא היו על העגלות אלא אלו השפודים בלבד אבל אם הונחו הקרשים בין הענלות רשות היחיד הוה אלא יש מלבנות העגלה. כלומר שלא היתה העגלה מקורה. אמר רב עגלות תחתיהן וביניהן וצידיהן רשות הרבים. אמר אביי בין עגלה לעגלה כמלא ארך עגלה וכמה ארך עגלה המש והקשינו עלה כיון ששלשה קרשים מונחים בדרא בתראה על כל עגלה. והקרשין מונחין לרחבן. כל קרש רחבו אמה וחצי הרי אלו ד' אמות ומחצה למה לי למהוי ארך עגלה ה' אמות. בארבע ופלגא סגיא. כי היכי דלא נדחקו קרשים הרויח להם חצי אמה על עגלה זו מלא ורוחבה וחמש אמות מן הקרש בין עגלה לעגלה. כי עשר אמות אורך הקרש ולפי זאת הקשינו למה לי למהוי שתים ומחצה רוחב עגלה בפחות מיכן סניא כי אפשר שיהא הקרש אמה אחת מיכן על זו ואמה על זו או שתי אמות על זו ושתי אמות על זו וכו' הלכתא: מותאמים קצת לדברי המחבר:

ת"ל ונועדתי כו'. עיין בספרי כי בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם.

שמא תאמר קול נמוך ת"ל את הקול כצ"ל ומה הוא הקול המפורש בכתובים קול ה' בכח ובכאן חסר ומשובש.

בהעלותך

ומתוק האור כו'. הביא פסוק זה וכל המאמר בכדי לסיים בהעלותך את הנרות וזה האורה:

לפי שכל מעשה וכו' הביא את אהרן לכלל דבר זה. יתכן כפי שכתב הרמב"ן לפי שאהרן בעצמו הדליק הנרות כל ימיו ולא הניח זה לבנו כי היה מזרז במצוה הגדולה הזאת ואולי זאת המכוון בכאן:

מכאן אמרו אבן. (תמיד ל':):

מכאן אמר ר"נ. (מנחות צ"ח: מגילה כ"א):

כפתורים נמי חד סר. כפתורים תרי דידה וששה דקנים וכפתור ופרח וכפתור הא חד סר ניהו ובכאן ט"ס:

הגזוזטראות. הוא מין שברי כלים פסולה:

וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת וכו' מכאן אמרו וכו וכצ"ל:

והלוים הוא שנפקדו באחד לחודש השני כצ"ל:

פרט לבית הסתרים. שדינם כמו מצורע:

שלא ישנם מעבודה לעבודה כצ"ל:

תניא עד שלא נכנסו. (חולין כ"ד.):
ובשנת את"ח למלכות יונים אנחנו בזמן הזה. לפי חשבון זה כתב המחבר דבריו אלו בשנת ד' אלפים תתל"א לבריאת עולם. ובפרשה אמור מביא ג"כ גזירת תתנ"ו:
בחודש הראשון. בכאן מתחיל פיסקא חדשה על פסוק וידבר ה' אל משה במדבר סיני וכו' באחד לחודש הראשון:
ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו כצ"ל:
למה נאמר עוד במועדו. היינו בקרא השני:
נראין הדברים וכו'. דורש ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא דווקא היינו שנטמאו למת מצוה וחל ז' שלהם בערב פסח ולא יכלו לעשות ביום ההוא דווקא אבל בלילה היו טהורים:
והבשר יאכל לטהורים. נ"ל כי שאלתם היה כי הם ימנו על פסח אחד עם טהורים והדם יזרוק בשביל כולם ואכילת הפסח יהיה רק לטהורים ויהיה לטמאים ולטהורים שהפסח כשר ע"כ שאלו אם לכתחילה לעשות כן וכהוגן שאלו:
ואין צבוד נדחין. היינו רוב הצבור אלא יעשו כולם בטומאה:
וא"ת מעשה חזקיהו המלך. (סנהדרין י"ב):
להביא שאר הטומאות. היינו זבין וזבות (פסחים צ"ג):
וזה אחד מעשרה שבתורה כצ"ל עיין ספרי:
עד מידבא שאף מלהלן היה כן כצ"ל וכ"ה בספרי ופי' הגר"א ז"ל אלא שבכאן החריבו גם את הערים ומלהלן לא החריבו אלא העם עכ"ל:
ולא שהיה צריך חסר וכצ"ל ולא במצות שחוץ לגופו שיהיה צריך ביעור חמץ וכו' וכ"ה (פסחים צ"ה) ע"ש:
נחלקו חכמים (יומא נ"א):
להוציא את האשה. כ"ה הגי' בילקוט בשם רשב"י והכוונה כי הוא מ"ע שהזמן גרמא ונשים פטורות אולם הגר"א מחק זה בספרי:
לא עשה את הראשון. כי סבר פסח שני תשלומין דראשון הוא וגר הואיל ולא היה ראוי לעשות את הראשון לא יעשה את השני:
בא הכתוב והשווה את הגר. פי' מדכתיב חוקה א' קאי על שאר המצות וכ"ה בספרי:
אף כאן חייב מיתה. פי' אם הלכו מעצמם בלי העלות הענן ובלי רשות משה דיליף לקמן מן ויעפילו:
ימים מספר אלו חדשי השנה. רש"י פירש בחומש ימים מספר ימים מועטים. ולפי דברי המחבר לא הבנתי הלא כתיב אח"כ או חודש:

ר' יותנן. בספרי איתא ר' יונתן וכ"ה (יומא ג'):
וכדומה לך זה דוד. פי' גם דוד השתמש בחצוצרות ונקראים על שמו כדכתיב ויעמדו הלוים בכלי דוד והשיר משורר והחצוצרות מחצרים. וכ"ה ברבה אתה משתמש בהם שאתה מלך ואין אחר משתמש בהם אלא דוד המלך:
תקיעה כפני עצמה. דורש ותקעתם תרועה הוא שני קולות תקיעה ותרועה:
שלש לכל דוח. הוא דעת י"א בספרי עיין בפרש"י ורמב"ן:
ולא הוצדכו חכמים וכו'. פי' שספק הוא אצל חז"ל מהו תרועה אם במנענע או במשבר:
תמימים ולא בעלי מומין דכתיב הכהנים. ועיין בספרי דיליף בגז"ש:
בהקהל. חכם הספרדי בשם הראב"ד בהקהל דכתיב הקהל האנשים והעם והיה בחג הסוכות שנת השמיטה ולא גבי הקהל העדה דמסעות דהתם בעלי מומין פסולים ודבריו נכונים וכ"ה בתוספתא סוטה פ"ז אותו היום (וקאי כשהמלך קורא פרשת הקהל) כהנים עומדים בגדרים ובפרצות וחצוצרות של זהב בידיהן תוקעין וכו' כל כהן שאין בידו חצוצרות אומרין דומה זה שאינו כהן שכר גדול היה לאנשי ירושלים שמשכירין חצוצרות בדינר זהב בו ביום ראה ר"ט חיגר עומד ומתריע בחצוצרות משם אמרו חיגר תוקע במקדש ע"ש הרי שהוא מעשה דהכא:
וביובל. היינו יוה"כ של יובל שהיו מתריעין. והגר"א גורס בהדיא ביו"כ של יובל:
וכי הצוצדות מזכידין. והלא דברים מזכירין כן גורס חכם הספרדי ופי' דברים תפלה:
ר"נ אומר אלו תמידין. קאי על ובמועדיכם:
זו מלכות שמים. היינו מלכיות:
ויסעו שלא נסעו מעולם כצ"ל ופי' שזה המסע הראשון שלהם:
אם משה אינו נכנס אף אנו אין נכנסים כצ"ל:
ומה אני מקיים והיה השבט וכו'. וסיפא דקרא שם תתנו נחלתו י
מתכפר לו שאם טעו בהוראת צבור. ס"ל דכל שבט ושבט מביא פר בפ"ע כר"ש והגר מתכפר לו באותו שבט שגר בו.
להטיב לגרים. וזה אשר דבר טוב על ישראל שישראל ייטיבו לגרים כ"ה בספרי.
ת"ר כ"ד משמרות. (תענית כ"ז):
לבני יונדב בן רכב. והמה מבני יתרו דכתיב (דה"א ד') המה הקינים הבאים מחמת אבי בני רכב:
והרבית את גבולו. היינו בתלמידים ללמוד תורה כמו שמסיים הם היו חסרים היינו בני קני למדו אצל יעב"ץ:
וענן ה' וכו' ז' עננים הם וענן ה' יומם וענגך עומד וכו' כצ"ל:

על הזבים וכו'. דורש וענן ה' עליהם מיותר הוא:
שנא' לעיני כל ישראל בכל מסעיהם הא אפילו אדם נכנס חדר לפנים מחדר עמוד האש מאיר לפניו כצ"ל.
פי' אך ורק. קאי על מה שהסימן דומה לכ' ור':
ויפוצו אויביך אלו המכונסים כצ"ל:
וכשהיו חונים היה עומד עמוד הענן מקופל ולא היה פורס כצ"ל:
ד"א שובה ה' רבבות אלפי ישראל מגיד הכתוב שאין השכינה שורה למעלה אלא באלפים ורבבות שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וכשם שאין השכינה שורה למעלה אלא באלפים ורבבות כך אין השכינה שורה למטה אלא באלפים ורבבות שנאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל כצ"ל:
אין ויהי וכו'. הלשון אינו מדוקדק: ועיין ספרי אין ויהי אלא שהיה להם דבר מתחלה מלמד שהיו מקולקלים וחזרו לקלקולם הראשון:
על הנער אל הנער. ט"ס וצ"ל להיפך (שמואל א' א') אל הנער הזה התפללתי כמו על הנער היינו שזה יחיה:
האבן הגדולה וכו'. כאן ט"ס וצ"ל (שמואל א' ו') ועד אבל הגדולה כמו האבן הגדולה וע"ש ברש"י.
לא בין המתים לחיים ולא בין החיים למתים. ופי' שלא היו יודעים מי הוא חי ומי הוא מת שאף החיים נחשבים כמתים:
במוקצים בקצינים. חסר וכצ"ל חד אמר במוקצים היינו הרשעים שבקצה המחנה וח"א בכשרים שבהם ודורש בקצה המחנה בקצינים שבמחנה:
אמר להם וכו'. בספרי אין תבערה אלא כאדם שהוא אומר תבער אש פלוני במקומו (כלומר שהאש כבר מצויה באלו אמר שתבער ותדלק במקומו) וע"ז קאי עשיתם תשובה תהא שוקעת וכו':
מפני שהם קשים לתלמוד. בספרי הגי' שקשים למעוברת:
מה אתה מקיים ויתר וכו'. הרי שהוצרכו לנקבים:
רבותינו דרשו. (יומא ע"ה):
לישה שמן ודבש. נוטריקון דריש לש"ד לישה שמן דבש:
והכל טפילה לו. מה שלקחו מתגרי כנענים:
כאן הקב"ה ממיך וכו'. פי' הוא בא בנחת עם ישראל ומשה מגביה שנא' ובעיני משה רע כאשר מסיים הקרא למה הרעות לשום כל משא העם הזה עלי. ובעגל איפכא הקב"ה אמר ויחר אפו וכו' ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך וכו':

על מצות בני ישראל. היינו מחלקותם:
והוצאתו מאור כשרים ושמת שמו אברהם. (בתוספת ה"א) ואז ומצאת את לבבו נאמן לפניך והוא בהשראת השכינה בתוך לב אברהם.
וי"א במתאוננים. נהרגו הזקנים:
הוי בכ"מ לי מקודש לשם כצ"ל:
אמר ר' אבא אין מושבין וכו'. (סנהדרין י"ז) ושם הגי' ר' יוחנן:
מלמד שאין אדם יושב בישיבה של מטה וכו' כצ"ל:
הכשרים וכו'. כ"ה בספרי ועי' (יומא ע"ה:) הגירסא להיפך בינונים לאלתר מתו ורשעים עד חודש ימים. גם לשון בינונים יותר נכון מלגרוס כשרים כי כשרים לא התאוו תאוה:
שתהא מרחקים אותם יותר. דורש לזרא כמו לזרה בה"א מלשון זרה הלאה:
לא די לכם וכו'. והכוונה כי דבר הרגיל מסיר הפחד:
שנאמר הצאן ובקר וכו'. ט"ס וצ"ל הפסוק וגם ערב רב וכו' וצאן ובקר. יכול ששחטו במדבר ת"ל ומקנה רב היה לבני ראובן כצ"ל:
אבל המה לא יאמרו די לנו. וזה היד ה' תקצר:
למה הפסקה זו. קאי על הקרא ויצא משה וידבר אל העם:
על השליו. (סנהדרין י"ז.):
שנפסקה נבואתם. שלא נתנבאו אלא אותו יום בלבד.
אלא והמה בכתובים. ופי' שהיה בידם נייר חלק וע"כ לא מסיים כאן הואיל ומעטתם עצמכם. ולדברי רשב"י פתקם נשאר שעלו זקן. אך מפני הענוה לא הלכו ליטול פתקם.
וע"ז מסיים הואיל ומעטתם עצמכם:
ביד עבדי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך. א"ת שנים אלא שניים כצ"ל וכ"ה בסנהדרין ובכאן ט"ס:
במס'. (סנהדרין י"ז) ע"ש.
פסוק זה משמע בשני ענינים וכו'. לא סיים המחבר המאמר הלז ודבריו צ"ע:
פה. שהיתה פורחת ועולה כגזון של צמר כצ"ל:
אמר רב חנן בר רבא כצ"ל עיין (יומא ע"ה).
כדרך יום כה כלפי צפון וכדרך יום כה כלפי דרום כצ"ל:
מלמר שהן טעונין שחיטה. עיין (יומא ע"ה) הגי' משמיה דריב"ק כמו הכא שירד עם המן לישראל דבר הטעון שחיטה. ותיבת עם המן ט"ס בבבלי וצ"ל כמו הכא שדרש רק כי השליו טעון שחיטה ותמיהני על מגיהי הש"ס שלא הרגישו בזה. (הערני לזה ידידי ר' זאב ליבערט מפינסק):

כיון שנתנו לתוך פיו כצ"ל.
מלמד שלא הביא הקב"ה עליהם וכו'. בז"א ביאר שלומד מג"ש כתיב הכא ויך ה' בעם וכתיב התם ויך בכורי מצרים.
נקרא שם המקום. ולא שהיה שמו מקודם לכן:
הכל צופים וכו'. בספרי צפורה צפו וראו מה נאה:
רק מיעוט ואך מיעוט. ואין מיעוט אחר מיעוע אלא לרבות שגם באבות העולם דבר:
אף משה רבינו שמע שנאמר וישמע ה' והאיש משה כצ"ל:
הכל ענו בזה. פי' הכל אמרו שמשה עניו:
רוח ה'. וסיפא דקרא לבשר ענוים שלחני:
מושכו למה שהוא רוצה. פי' שאם שלשה עומדים ואחד רוצה לדבר סוד עם חבירו לא יאמר להשני קרב אלי היינו גש הלאה אלא מושך עצמו לצד אותו שרוצה לדבר אתו (זית רענן):
שאין אומרים וכו'. חסר בכאן מלת ד"א:
במראה ולא בחידות במראה זו מראה דבור יכול מראה שכינה ממש וכו' כצ"ל:
לא דברתם וכו'. כי עבד מלך מלך:
נמצאת מפסיד לאחותו וכו'. עיין זבחים (ק"ב.) תוס' ד"ה אני מסגירה שהקשו במה היה מפסידה הא דאין רואה את הנגעים כש"כ שהיתה טהורה:
למדנו שהיה אהרן דורש אין אדם רואה נגעי קרוביו כצ"ל:

שלח לך

פסוק זה נדרש וכו'. עיין מדרש תהלים פ"א בהתחלתו ע"ש בבאורי (באור הרא"ם) הבאתי דברי אלו ע"ש:
באותו שעה קרבו לפני משה כצ"ל ותקרבון אלי כולכם וכו' והיינו שדרשו רעה לעצמם שלא האמינו לדברי ה' כמו שמסיים:
כל מה שאתה יכול לבחור. דורש איש אחד איש אחד כי האחד מיותר כל נשיא בהם גדולים שבהם כי הם לא היו נשיאים ועיין ספורנו:
שנא' בן ארבעים שנה וגו'. הוא גבי כלב:
לפי שהמדבר היה שמו מדבר פארן והמקום היה שמו קדש ברנע כצ"ל:
לא תלכו בדרך המלך אלא בשביל של יחיד כצ"ל ודורש ממלת עלו זה שמראה להם באצבע באיזה דרך ילכו. ואולי כוונתו בנגב כמו כנגב (בהפוך האותיות וחלוף ב' בכ') שדרכם לילך בסתר:
הלכו באותיי המשעול. קאי (ויבא לשון יחיד) על המשעול שהולך עד חברון:

ויבוא עולה על כלב כצ"ל ע"כ כתוב ויבוא לשון יחיד:
מאי נבנתה. (סוטה ל"ד):
ואמר ר"ח מ"ד ואתן. (כתובות קי"ב.):
תניא אמר ר' יוסי. (שם קי"א):
ובמקום אחר אומר ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע כצ"ל:
אמר ר"י משום רשב"י. (סוטה שם):
דרך ביאת הארץ הם יושבים והיאך נלך כצ"ל:
אלא הכל דגשין. עיין במנחת שי שהאריך בזה. ונראה לי כי המחבר שלנו סובר כפי דעת אנשי מערב שאין חילוק בין לשון רבים נוכח ללשון יחיד נסתר כולם דגשים. ועיין (ערכין י"ד ע"ב) בתוס' ד"ה אל תקרי כתבו ג"כ שכל ממנו שבתורה דגושתן כדברי המחבר להורות על נו"ן החסר כמו מן:
לרבות כל הנוספים. היינו הגרים:
ולא היינו מתבזים במדבר. כוונתו מה זה שביקשו לו מתנו בארץ מצרים הלא הם יראים לבוא לא"י שמא יהרגו שם מאנשי מצרים. ואיזה טובה היה להם אם ימותו מקודם במדבר. ועי"ז אמר ולא היו מתבזים במדבר ולא היה להם טורח הדרך בחנם עכ"פ וכן מה שמסיים ולא היינו נופלים בחרב ג"כ על דרך זה:
כפרו בעיקר. כפירש"י נתנה ראש קאי על הע"ז:
אדם הגון שרואה כו'. (מ"ק כ"ו):
שהיו זורקין אבנים. (סוטה ל"ד:):
אמרו כשעלה משה. (סנהדרין קי"א.):
וכן היה ר"י אומר. (ערכין ע"ו.):
שיהיו גולין לבין או"ה. וזה וימלא כבוד ה' (היינו ישראל) כל הארץ כי ילכו בגולה:
אשרי העם שה' אלהיו. היינו שמוחל להם עוונותיהם:
שאפילו הם מזידים. ט"ס וצ"ל מפני שהם מזידים:
שהוא א' מז' שקפלו את העולם כצ"ל (ב"ב קכ"א:):
יצא שבט לוי. שאין לו חלק בארץ.
מכאן אמרו. (חגיגה ה':):
מכאן ליום הדין מן התורה. סובר כמו שדרשו (סנהדרין ק"ט) במדבר הזה יתמו בעוה"ז ושם ימותו בעוה"ב:
מלמד שאף שאר העם וכו'. דורש את כל העדה להוציא דבה על הארץ שכולם הוציאו דבה:

אמר ר"י משום ריב"ו. (ערכין י"ד:):
אמר ר"י כל המספר לשון הרע כצ"ל:
אבל ראוי לחוש. מפרשי התורה אסמכוה אקרא לא תלך רכיל בעמך ולא תעמוד על דם רעיך היינו אם חבריו מלחשים על א' להרגו מצוה להגיד לו. וזה לא תעמוד על דם רעך: הבטיחם שמושבותם כו'. דהוקשה לו היאך שייך מושבותיכם דמשמע שישבו כבר ע"כ מתרץ כו':
ללמדך שלא נתחייבו ישראל בנסכים כו'. וצ"ע מאין היו להם נסכים להקריב אפילו היו מחויבים. ומצאתי בתרגום שיר השירים בפסוק צרור המור וכו' בכרמי עין גדי שכותב שבמדבר היו הולכין לכרמי עין גדי ולקחו משם אשכולות ענבים ועצרו מנהון חמרא ומנטפין יתיה על מדבחא ע"ש באריכות:
ת"ל או זבח. משמע מביא אלו ומרבה אני חטאות ואשמות ת"ל (סיפא דהאי קרא) לפלא נדר או נדבה לא אמרתי וכו' אלא קדשים הבאים בנדר ונדבה כצ"ל:
מלמד שמביא. חסר כאן וכצ"ל רבי יונתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר זבח ועוף אינו זבח (כי עוף למזבח אין טעון שחיטה רק מליקה) א"כ מה ת"ל מן הבקר או מן הצאן לפי שנאמר אדם כי יקריב קרבן לה' מן הבקר מן הצאן יכול האומר הרי עלי עולה יביא משניהם ת"ל כאן מן הבקר או מן הצאן רצה מביא אחד רצה מביא שנים:
לכל המתנדב מנחה בלא קרבן שלא יפחות מעשרון ולוג שמן כצ"ל:
מלמד שמביא לזה בפ"ע. חסר כאן גם בספרי משובש קצת וכצ"ל ועשיתם אשה לה' שמענו אם אמר הרי עלי עולה הרי עלי שלמים יביא נסך א' לשניהם ת"ל עולה או זבח שמביא לזה בפ"ע ולזה בפ"ע. יכול אם אמר ה' כבשים לעולה ה' כבשים לשלמים יביא נסך א' לכולן ת"ל על העולה או לזבח לכבש האחד שמביא על כבש בפ"ע. וכן הגיה הגר"א זלה"ה:
להביא עולת יולדת וכו' שלא שמענו בכל התורה כולה. כגירסא זו הוא ג"כ בת"כ. אבל לולא דמסתפינא הייתי אומר כי ט"ס בכאן ובספרי. וצ"ל כגירסת הבבלי (מנחות צ"א:) ר' נתן אומר לכבש זו עולת יולדת האחד זו אחד עשר של מעשר שקרב שלמים שלא שמענו בכל התורה כולה שלא יהיה טפל חמור מן העיקר וע"ש בפירש"י ותוס' שפי' אף שמעשר גופא אינו צריך נסכים אבל האחד עשר הבא מכחו קרב שלמים וטעון נסכים וזהו שהשמענו בדברו שלא מצאנו בכל התורה טפל חמור מן העיקר אלא זה בלבד:
שמן לבילה כו'. קאי על הקרא שני עשרונים סולת בלול ברביעית ההין שמן ויין לנסך רביעית ההין וע"ז קאי שמן לבילה ויין לנסך:

שנתות כו' פי' סמנים:
על גבי ספלים. עי' (סוכה פ"ד) במשנה ב' ב' ספלין של כסף:
כמספרם. היינו כמספר שצותה התורה:
מכאן אמרו. (מנחות פ"ט.) מערבין נסכי פרים בנסכי אילים וכו'. הטעם ששניהם בלילתן שוה ע"ש בפירש"י אבל אין מערבין נסכי כבשים בנסכי פרים ואילים כצ"ל:
מכאן אמרו האומר הרי עלי לוג וכו'. נוסחא זו קצת מוטעה. עיין בספרי עם באור ז"א הרבה נוסחאות בזה וכולן מוטעות. והגר"א בהגהותיו מחק הכל. עי' (מנחות ק"ד.) אין מתנדבין לוג ב' ה'. אבל מתנדבין ג' ד' ו' ומוא"ו ולמעלה וע"ש בפירש"י שלא מצאנו מנחת נסכים של לוג ב' וה'. אבל ג' חזי לכבש וד' לאיל ח' חזי לשני אילים וכו' ועפי"ז יבואר לך המאמר הזה אף שנשתבש קצת:
מלמד שישראל מביא נסכים ואין כנעני מביא נסכים. פי' ישראל יכול להתנדב נסכים בלא קרבן אבל לא כנעני:
שנא' ומעוך וכתות. צ"ל לפי שנאמר ומעוך וכתות וסיפא דקרא ומיד בן נכר לא תקריבו וכו' מכל אלה אבל אתה מקבל מהם שלמים פי' דוקא שלמים בלא מום אבל לא בעלי מומין (ועיין בספרי הלשון אבל אתה מקבל מהן תמימין כן הגיה הגר"א ז"ל) ולא תמידין הנכתב שם בטעות אשר מבארי הספרי נתחבטו בפירושו בחנם. (וכן נראה ג"כ דעת הפסיקתא כי על הלשון תמימין הנאמר בספרי כתב הוא שלמים) והכוונה אף שהא"י מביא קרבן אבל נסכים בפ"ע לא יכול להתנדב ועיין (תמורה ג'.) בפירש"י:
יכול שהכנעני וכו'. בכאן ט"ס וכצ"ל לפי גירסת הגר"א יכול אף עולתו (היינו עולת הא"י) לא יטעון נסכים ת"ל ככה לעכובא מכאן אמרו כנעני ששלח עולתו ולא שלח נסכיה וכו' ופי' דמי נסכיה כן פירש"י בתמורה שם וכן (זבחים מ"ה) פירש"י דמי נסכיה ועיין (מנחות ע"ג:) פלוגתא דר"י ור"ע בזה שסובר שא"י יכול להתנדב אף יין בפ"ע לנסכים:
אין לי אלא המתגייר שנתגייר כבר מנין. החכם הספרדי פי' שנתגייר כבר היינו לפני הדבור אותם גרים שיצאו ממצרים גם הם חייבין בקרבן. אולם הגר"א הגיה אין לי אלא שנתגייר המתגייר מנין פי' כי גם גר שנתגייר צריך להביא קרבן להתירו לאכול בקדשים עי' (כריתות ח' ט') גר מחוסר כפרה עד שיזרק עליו את הדם. וע"ש כל הדרשות האלו כמו שהם בספרי והכא:
ת"ל או אשר בתוככם לדורותיכם. והיינו כל המתגייר צריך להביא קרבן:
רבי אומר מה ישראל וכו'. (כריתות ט'):

שאין מביא אלא עולת העוף. פי' שאין צריך להביא שלמים. אבל אם הביא בהמה לשלמים מצוה מן המובחר:

ת"ל הקהל חוקה אחת לכם. ממלת הקהל מרבה נשים כמו דכתיב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' ודרשינן שלא ישא ממזר בת ישראל הרי הקהל הוא ג"כ נשים (ז"א):

בכל מקום שמעשה בישראל. עיין לעיל בפ' נשא בפיסקא כה תברכו:

להביא הציץ שמרצה על ישראל שנאמר והיה על מצחו לזכרון לפני ה' כצ"ל ודורש בציץ כתיב לפני ה' וכן הכא כתיב כגר יהיה לפני ה' שהציץ מרצה על הגרים והוא כעין ג"ש:

מכאן אמרו. (קדושין מ'.) ושם הגירסא גדולה לימוד שקדמו לחלה וכו':

ולמעשרות י"ד. כי עד שבע שכבשו ושבע שחלקו לא נתחייבו במעשרות כדמסיים לבסוף:

ולשמטים ס"א. כי אחר י"ד שכבשו וחלקו התחילו למנות שמטים ויובלות. והיה שמטה הראשונה שנת ס"א ויובל לשנת ק"ב מיציאתם ממצרים:

ת"ר ימי יובלות וכו'. (זבחים קי"ח:):

וליובלות ק"ג. טעות וליתא בגמרא שם. ועפ"י טעות מלמעלה נשתרבב הכא:

וכן מצאתי. בסדר עולם פרק ט"ו.

נתיישב על כיבוש הלכה זו. כדבריו פירש"י בזבחים שם. ועיין ביחזקאל מ' בביאור הגר"א ז"ל ג"כ חשבונו קרוב לדברי המחבר. רק דברי המחבר בסוף אשר חישב למלכות יוני וגם לבריאת עולם וכפי הנראה חושב בשם עד שנות ימי חייו כמה הוא לגלות השני ולמלכות יוני שם ט"ס ולא יכולתי לכוונו:

מכאן אמרו פירות ח"ל שנכנסו לארץ חייבין בחלה כצ"ל ודורש בבואכם אל הארץ בביאתם לארץ חייבים אף בפירות חו"ל:

ונאמר להלן לחם עוני כצ"ל.

שנא' שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא ידי חובתו בפסח כצ"ל והקרא ולחם וקלי ט"ס.

תרימו תרומה לה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר או אינו אלא בתרומת חלה כשהוא אומר חלה תרימו תרומה הוי חלה אמור כצ"ל.

וחלת הפסח. א' מכ"ד כסתם מתניתין (חלה פ"ב) חלת בעה"ב א' מכ"ד:

מכאן אמרו. (חלה פ"ג מ"א):

מה תרומה אחת אף חלה אחת. פי' בסוריא ג"כ חלה אחת כדברי ר"א (חלה פ"ד מ"ז).

לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם כקרא שלמעלה שומע אני ראשונה שבעיסות. היינו העיסה שיעשה ראשונה יתן כולה חלה ומה שיעשה עיסות אח"כ פטורה ת"ל מראשית עריסותיכם מקצת ראשית. וזה לגלות דקרא שלמעלה ראשית עריסותיכם שיתן מכל ראשית חלה כן ביאר המזרחי:

ר"א חלה תרימו פרט לעיסת תרומה. בביאור הגר"א ז"ל עריסותיכם שמענו אף עיסת תרומה ומע"ש ת"ל חלה תרימו להי' את שהמורם קודש והשאר חולין ולא שזה וזה קודש:

עד שיהיה בה שיעור נתינה לכהן כצ"ל:

והנחתום א' ממ"ה. (שעיסתו מרובה) והאשה המוכרת בשוק (אף שעיסתה מעוטה) ג"כ א' ממ"ח כ"ה במס' חלה שם וע"ז קאי שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה:

לדורותיכם להביא עיסת שביעית. פי' לדורותיכם שנוהג בכל שנה ושנה ועיין בספרי דה"א הואיל שפטור ממעשר בשביעית יפטור ג"כ מחלה ובא לדורותיכם לרבות:

ייחד הכתוב מצוה אחת בפני עצמו. כן הגיה הגר"א:

ואיזה זה ע"ז. עיין (הוריות ט) אשר דבר ה' אל משה כצ"ל ויליף כמו ג"ש אשר דבר וכתיב התם את כל הדברים האלה לאמר:

את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה וכו' כצ"ל:

ומנחתו. ונסכו כמשפט כסדר האמור ג' עשרונים ושעיר עזים לחטאת ולא פר לחטאת לפי שבפרשת ויקרא וכו' כצ"ל:

והקריבו הקהל פר וכו'. והוא גבי שגגת מצות:

זה כהן משוח בשמן המשחה. בספרי ליתא דרשה זו. ואולי למד המחבר מפר הבא על המצות דכתיב שם והביא הכהן המשיח:

יכול בין שוגגין וכו'. עיין בספרי וכפי שהגיה הגר"א לפי שנאמר מעיני העדה נעשתה לשגגה שמענו שהוראת ב"ד בשגגה ולא בזדון אבל עשיית ציבור זדון כשגגה ת"ל ונסלח להם כי שגגה היא:

שנאמר כי שגגה היא. והיא למעט אפילו מקצת שוגגין:

מה שגגתם לכל המעשים. (זבחים מא) הלשון שהשוו מעשים למעשים. פי' שהכא בקרבן עובד כוכבים לא נתפרש דיני הזאתם והקטרת האימורין וילפינן הכל מפר הבא על כל המצות:

צריך להביא הגרים. ע"כ כתיב ולגר הגר בתוכם ועיין רמב"ן על התורה:

שמור המצות. היינו פר הבא על המצות בפי' ויקרא.

לפי. שדנין יחיד מצבור כצ"ל. פי' כמו הפרשה שלמעלה גבי צבור קאי בע"ז אף כאן ואם נפש אחת תחטא קאי בחטא עובדי כוכבים:
וילמוד תחתון מעליון כצ"ל:
בשגגה. להוציא את המזידה כצ"ל.
חטאין שבידו וכו'. דורש מלות כפולות נפש השוגגת בחטאה בשגגה וזה שאמר חטאין שבידו ומה שנכשל באיסור עובד כוכבים מסתמא היה לו כבר חטאין אחרים וכענין עבירה גוררת עבירה:
להוציא את דקדוקי העובדי כוכבים. חכם הספרדי פי' כגון שראה בית עובד כוכבים וסבור בית הכנסת הוא והשתחווה לה פטור שהרי לבו לשמים:
להוציא את הספק. דורש לכפר עליו במבורר לו שעבד עבודת כוכבים הוא דמייתי קרבן ולאפוקי אי מספקא ליה אי עבד אי לא כגון השתחווה על גבי אילן בשגגה ומספקא ליה אם היא אשרה או לא לא מייתי קרבן (חכם הספרדי).
סליחה גמורה. דסד"א דעובדי כוכבים חמור יהיה הקרבן תולה ויו"כ מכפר קמ"ל שנתכפר כבר:
שכ"מ שנאמר אזרח וכו'. אבל כאן גבי עבודת כוכבים גם נשים בכלל כי הוקשה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה.
ואין הכנענים מביאין וכו'. שאין הכנעני מביא חטאת:
אף כל העשוי בשגגה. פי' דאין חייבין חטאת רק על דבר שזדונו כרת (שבת סט.) הז המגלה וכו' (סנהדרין צט):
ולמעלה. הוא אומר וירגמו אותו אבן (היינו בלשון יחיד) כצ"ל גבי מקלל וכאן כתיב באבנים לשון רבים:
צוה מצות תליה. כי כל הנסקלין נתלין:
שומע אני יעשה חוט א' בפ"ע כצ"ל:
ב"ש אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת כצ"ל:
בר"א בתחילתו אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא כצ"ל פי' מתחלה צריך ד' חוטין שלמים אבל אח"כ השיריים והגרדומין כ"ש:
אמר ציצית. (פי' ציצית הוא כל חוט בפ"ע) ואמר גדילים (וגדילים הוא כל החוטים מקולעים יחדיו דעבות מתרגמינן עובד גדילו) ועל זה אמר שיהיה גדילה מן הכנף וציצית מן הגדילה. היינו מן הכנף יהיה הענף ואח"כ יהיה החוטים בפ"ע כמו שאנו עושים:
על כנפי בגדיהם. שומע אני אף בעלת שלוש בעלת חמש בעלת שש וכו' במשמע ת"ל על ארבע כנפות כסותך יצאו אלו כצ"ל:

ונותנו על האריג. ונותנו הוא דוקא על גוף הבגד ולא על מקום הפתיל:
ד"א ונתנו על ציצית הכנף למה נאמר לפי שהוא אומר ועשו להם ציצית יכול יארגנה עמה ת"ל ונתנו על הכנף הא כיצד קושרה אח"כ עמה כצ"ל.
שנתכלו המצריים בבכורות תרגום של שיכול תכלא. ומכת בכורות היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב (רש"י בחומש):
ביום ולא בלילה פרט לכסות לילה. יכול שתהא כסות סומא פטורה וכו' כצ"ל.
ומיעט בה עובד כוכבים. דכתיב ה' אחד אבל והיה אם שמוע אע"ג דמיעט בה עובדת כוכבים הוא רק כדי לקבל עול מלכות שמים (חכם הספרדי):
שנאמר שמח בחור. וסיפא דקרא והלך בדרכי לבך לכך נאמר אחרי לבבכם:
כשתחלק ל' וכו'. פי' הלמ"ד מן לציצית יחולק על ג' יודין ויהיה ג' פעמים ציצית הנאמרים בפ' ציצית מלאים ובזה יובן מה שכתוב לעיל וכ"ה בספרי כי ציצית עולה ת"ר כי חושב ציצית מלא. וכן סרה קושיית הרמב"ן על התורה ע"ש:
שנאמר ראו כי נתן. ובתורה כתיב ויתן לכם את לוחות הברית והוא כעין ג"ש:
אמר ר"נ כו'. מעשה באדם א' כו' (מנחות מ"ד) ע"ש כל המעשה בארוכה:
כיון שנתחייב אדם במצוה זו נתחייב בכל המצות כולן מלמד ששקולה וכו' כצ"ל:
והלילה ט"ס. וצ"ל וכסות לילה פטור מן הציצית:
דכתיב מהחל חרמש בקמה. ודורש בקומה לשון מעומד:
ועכשיו חייב מלקות. בגמ' ליתא ולא ידעתי פירושו ואולי כוונתו מלקות מרדות:
שב"ש פוטרין. פי' סדין הוא של פשתים וכתונת אמרא ויהיה כלאי ע"ש במנחות מ':
ומעשה דמלאך וכו'. (מנחו' מא):

חקת

תניא חביבה תורה. ברייתא הוא בספרי:
זה א' משלשה מקומות שהיה הדיבור כצ"ל:
מה ששרתו ידי שכחתי. אין הכוונה כי ריב"ז עשה פרה אדומה הרי לא מצאנו שהיה כהן רק בזמנו נעשית פרה אדומה. עיין (פרה פ"ג) וזקני ישראל היו מקדמין ברגליהן להר המשחה כי סמכו ידיהן עליו. וריב"ז היה מהזקנים שסמכו ידיהן על הכהן העושה הפרה. ועיין בתוספתא פ"א גבי צדוקי א' שהעריב שמשו ורצה לעשות הפרה וידע בו ריב"ז ובא וסמך ידיו עליו וצרם לו באזנו וכו' ע"ש מעשה בארוכה. ואולי ע"ז קאי מה ששרתו ידי שכחתי:
כדי לחדד. בתוספתא וכן בספרי ה"ג לחזק את התלמידים ופי' לזרזם לחזור תלמודם שלא ישכחו:

ונאמר להלן חוקת. גבי יוה"כ ושם עבודת פנים בבגדי לבן.
אשר. לא עלה עליה עול תבוא פרה אשר לא עלה עליה עול ותכפר על אומה שפרקו עול כצ"ל:
מכאן אמרו ט' פרות. (פרה פ"ג) ואמרינן במס' (יומא ח):
שמא שלישי ט"ס וכצ"ל שני שמא שלישי:
בני ישראל יקחו וכו'. הכוונה שנקחת דווקא מישראל ולא מכנעני:
פעם אחת וכו' כל המעשה בפסיקתא רבתי דר"כ פרשה פרה ע"ש:
מתרומת הלשכה. אף דפרה אינה נשחטת בעזרה אעפ"כ באה מתרומת הלשכה דחטאת קריה רחמנא.
ואין מום פוסל בעגלה ערופה. דה"א ללמוד ק"ו מפרה עיין ספרי.
ונתתם אותה וכו'. היינו דתנן וכו'. אין מוציאין עמה וכו'. דרשה זו נכתבה בטעות רק מקרא דלהבא והוציא אותה שלא יוציא אחרת עמה כמו שמסיים המחבר לקמן:
ואין שאר פרות ע"י אלעזר. עיין ספרי וכן יומא פלוגתא אי דווקא בכ"ג או אף בהדיוטים.
הכהן שיהיו בכהונו. דרשה זו לא שייך על קרא דהכא. וקאי על קרא דלקמן ולקח אלעזר הכהן בכהונו. בבגד. שרד היינו בגדי כהונה וכ"ה לקמן בדברי המחבר. ועיין יומא מ"ג.
וכבס בגדיו הכהן וע"יש בפרש"י דורש בגדיו הכהן שיהיה בבגדי כהונה. ועכ"פ הכא ט"ס ע"כ הסגרתי במוסגר:
שיהיו אחר שוחט ואלעזר רואה כצ"ל:
הרגילה שבאצבעות. היינו אצבע יד הימינית.
לא היתה פרה וכו'. והיא פסולה.
מגיד שחוזר לדם. פי' שבכל הזאה צריך טבילה בדם:
ושרף את הפרה לעיניו שאם התעסק וכו' כצ"ל ומלת לעיניו דריש.
לרבות את הפקיעים. היינו האברים שפקעו מעל האש יחזירם.
את כל אלה יחזיר. פי' זה דווקא בבשר ועור יחזיר ואם לא החזיר פסול אבל בעצם אם לא החזיר כשר:
ישרוף ריבוי אחר רבוי בכאן חסר וכצ"ל. ישרוף ומקודם כתיב ושרף את הפרה אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט דברי רבי ישמעאל. ופי' תיכף כשיתבקע הפרה משליך בתוכה האזוב. ור"ע סובר משיצית האור ברובה אז ישליך האזוב ור"ע סובר שלא ימעיט העצים כצ"ל וכ"ה בספרי. אולם חכם הספרדי קיים הגי' כמו הכא. ואכמ"ל.

מרבה היה לה חבילי אזוב וכו'. לאו לענין השלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת לתוך שריפתה מתניא אלא לענין ריבוי עצים שמרבה לה בכדי להרבות האפר (חכם הספרדי) ולזה אמר הכא איזוב יוני כשר ג"כ אחרי שנותנו לשם עצים:

ששינתו תולעת. מלת ושני תולעת דריש שנשתנה מראה צבע שלו תולעת (קארמיזין):

והשליך אל תוך שריפת הפרה הא כיצד משיצית האור ברובה דברי ר' יהושע כצ"ל:

תנן התם. פרה פי"א:

למדנו על המשליך האזוב וכו'. אף שאינו נוגע בפרה אעפ"כ מטמא בגדים:

ולהלן הוא אומר ולקח אזוב וכו'. מה כאן צריך הערב שמש פי' הנושא כי המזה טהור: ולא בגדים המנוגעים. פי' שאף שהבגדים טעונים שרפה. אעפ"כ לא נטמא השורף אם לא נגע בהם:

שמקום שטובל וכו'. ואיזה זו מקוה מ' סאה. דברי המחבר צ"ע הלא טבילת כלים ובגדים אינם צריכים מ' סאה דברביעית סגי להטביל מחטין וצינורות. ועיין בספרי הלשון מה אדם בראוי להם אף כלים בראוי להם. ופי' חכם הספרדי מה אדם טובל בראוי לו היינו מ' סאה שכל גופו עולה בהם אף כלים בראוי להם שכל גופן עולה בהן ולא בעי מ' סאה. והנה הז"א רצה לפרש דברי הספרי שקאי לטבילת כלים חדשים שצריך מ' סאה. (ואף שהקשה ע"ז הלא טבילת כלים מדרבנן והאיך מרבה קרא. כבר כתבתי לעיל בשם הרא"ש שכמה דברים נמצא בספרי שהם גזירות דרבנן ואסמכוה אקרא ע"ש) עכ"פ לשון הפסיקתא שטובל שם הבגדים בלתי אפשר לפרשו כפירוש הז"א הלא רק כלים העשויים להשתמש לאכילה צריכין מ' סאה ולא בגדים:

מגיד שמשמרת וכו'. אולי כוונתו כי פרה שעשה משה נחלקה לג' חלקים וא' נתן בחיל למשמרת לדורות (פרה פ"ג בסופו) וע"ז קאי ימים על ימים ושנים על שנים:

למי נדה שהם טמאין הרי הם מי נדה. עיין בספרי גרסא אחרת בזה ודברי המחבר נעלמה ממני ואולי הכוונה דווקא כשהם טמאין היינו שלא נעשה מלאכה במים קודם שקידשו ואז הנוגע בהם טמא הרי הם מי נדה היינו שהכשירו להזאה אבל אם נפסלו במלאכה קודם הקידוש אזי המים הם פסולין ואין מטמאין הנוגע בהם ואינם מוכשרים להיות מי נדה להזות מהם על הטמא ודוחק:

האוסף. שהוא נוגע לא כ"ש:

להביא את דמו. רביעית דם מטמא:

יכול יטהר בשביעי בלא הזיה שכבר הוזה בשלישי ויהיו פי' הקרא הוא יתחטא ביום הג' היינו ביום ג' צריך הזיה וביום השביעי יטהר בלא הזיה ת"ל סיפא דקרא ואם לא יתחטא ביום הג' וביום הז' שינה עליו הכתוב שאם נתעכב וכו' כצ"ל:

ולא יתחטא בו בדמים. פי' כגון זב וזבה ויולדת ומצורע שלא הביאו כפרתן ולא נזרק הדם עליהם:

שכרת הוא מיתה. פי' שמיתה האמור שם הוא כרת דהכא אבל במיתה בידי שמים לכרת יש חילוק:

לעשות קרקעו של בית. שאם טומאה בבית כל מה שבקרקע הבית עד התהום טמא:

אינו מטמא מכל צדדים כשהוא פתוח. פי' אם פתת פתוח יצאת הטומאה בפתח זה. אזי רק אותו הפתח טמא ושאר טהורין:

ועל כל הכלים. יצאו קש ועצים שאינם כלים ואינם מקבלים טומאה:

כלי שנטמא ואין לו טהרה עולמית. פי' מדכתיב טמא הוא ולא כתיב יטמא הוא בדבר שאין לו טהרה וע"ז שייך לשון יטמא:

וכל כלי פתוח וכו'. שומע אני כולו וכו' פי' אם נפחת רובו דרובו ככולו ובטל מתורת כלי לגמרי ת"ל פתוח (חכם הספרדי):

אשר אין צמיד פתיל עליו. פתיל זה העודף צמיד זה הדופק וראי' לדבר ויצמד ישראל וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי. ופי' פתיל זה העודף פי' זה הטיט שממרח בין הכסוי לכלי חרס ודופק הוא הכסוי בעצמו (חכם הספרדי):

להוציא את העובד. (חולין ע"ב:) פני השדה משמע דבר הגלוי:

או במת להביא כזית מן המת או בעצם אדם להביא עצם כשעורה כצ"ל:

זה קבר סתום שמטמא בכל צדדיו הנוגע בו. אבל לא כן בקבר פתוח אינו מטמא הנוגע בצדדין כי טומאה בוקעת ועולה:

שאם נשתנה פניה. פי' אם נשתנה מראה של האפר לפי רוב השנים ודומה לעפר כשר ומשום הכי קריא ליה עפר (חכם הספרדי):

שיהיו חיותן בכלי כצ"ל וכ"ה (סוטה ט"ז פסחים ל"ד) שלא יתן מן המעין בכלי אחר ויתן לתוך כלי זה:

כל הכלים ככלי הדם. דלא ללמוד מסוטה ששם הקפידה התורה על כלי חרס דווקא:

שיהיה במים כדי טבילה. (פרה פי"ב) ובלבד שלא יספוג היינו שלא יקנח שיהיה במים כדי הזאה:

זה טבול יום שיהי' טמא לתרומה וטהור לחטאת כצ"ל והשאר ט"ס ועיין לעיל פיסקא ואסף איש טהור ולמדין המזה מן האוסף את הפרה מה שם טבול יום כשר אף המזה כשר בטבול יום:

טהור על הטמא טמא דר"ע. (יומא י"ד):

מכאן וכו'. פי' כמו שהכא אם לא הוזה בז' יזה בימים שאח"כ. כמו כן גבי נדה אם לא טבלה בז' תטבול בשאר הימים:

על טומאת מקדש. כדכתיב בקרא כי את מקדש ה' טמא:

מים שיש בדם שיעור הזאה. מטמא אדם לטמא בגדים. ומים שאין בהן שיעור הזאה מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין וכ"ה בספרי. ופי' מזה הוא הנושא שאין המזה טמא: כאן בחבורים. פי' אדם שנוגע במת עצמו טמא טומאת שבעה. ואדם שנוגע באדם שנטמא למת הוא ראשון לטומאה וטמא רק טומאת ערב:

נז. ולא בהיסט. היינו הטמא מת אינו מטמא את חבירו אם הסיטו (היינו הניעו ולא נגע בו) אבל המת עצמו מטמא ג"כ בהיסט:

מה ראה לסמוך. (מ"ק כ"ח).

והלא פרשה פרה וכו'. הוא לשון המחבר ולא לשון הגמרא:

והלכה כר"ג. (מ"ק פ"ג במשנה שם):

אבל אינו עולה וכו' כל המאמר משובש וכצ"ל אבל אם מת בר"ה (וה"ה בשאר יו"ט) עולה במנין שבעה ואינו מפסיק האבילות אחר שלא נהג אבילות שעה אחת קודם יו"ט: והלכה כרשב"א (מ"ק כ"א ע"ב) ושם ר' שמעון סתמא. והיינו כשגדול הבית בבית אז הבא מונה עמהם:

בא ממקום קרוב. שבא ביום השביעי. קודם שעמדו המנחמין. וזה שתפס המחבר בלשונו שבא ממקום קרוב היינו קודם שעמדו המנחמין.

פנים כנגד פנים. כוונתו כי הם הריבו ג"כ עם אהרן רק למשה הריבו פנים כנגד פנים ולא עם אהרן שהי' רודף שלום לא העיזו לו לדבר בפניו. ועיין בילקוט כעין זה.

חזרו ושתפו את אהרן. שאמרו ולמה הבאתם וכו' לשון רבים:

נתנו מקום לשעה. היינו שלא השיבו כלום לישראל רק הלכו לאוה"מ לבקש רחמים:

ואהרן עומד. ורואה לכך נענש ג"כ אהרן:

ונחלים ישטופו. עיין ברבה וכן (מדרש תהלים מזמור ע"ח) ששטפו הרבה לצני הדור שלא היו מאמינים בו:

לא כ"ש. שנשלח שלוחים אליו:

ואתן לעשו את הר שעיר. ע"כ אמר בארצך:

זה הוא שאמר הכתוב אתם עוברים. וסיפא דקרא ויראו מכם. והיינו כי בני עשו יראו שלא יעשו להם ישראל רעה משנאת עשו ליעקב:
על מעשה שנהיה וכו'. אולי כוונתו כמו שפרש"י מפני שנתחברו לעשו הרשע חסרו הצדיק הזה.
קחנו בדברים. הוקשה לשון קח שלא שייך על בעלי חיים:
אמר הלך התייר שלהם. פיי שנסתלקו ענני הכבוד ע"כ בא להלחם:
כל המתרעם. (סנהדרין ק"י):
שני. מצורעים וכו' והמצורעים שמותם את והב.
עו. דכתיב כי רק עוג וכו'. ערשו ערש ברזל הלא היא ברבת בני עמון הרי שעיר רבות שהיתה לעמון לקתה סיחון מאתו במלחמה:
יו"ד וא"ו משתמשים כמו. שפו ואנם (בראשית ל"ו:כ"ג) כתיב שפי ואונם שפו בוא"ו ובד"ה א' א' כתיב שפי ואונם שפי ביו"ד הרי יו"ד וא"ו מתחלפים:
מרוב שידול. פיי מרוב השתדלות שחמדו לעבור את נחלי ארנון:
מי יתן סופה וסערה. היינו סופה וסערה לעבור את נחלי ארנון:
ודומה לו כרם חמר וכו'. המחבר ביאר כאן פשוטו של מקרא בטוב טעם ועיין להראב"ע כי עלי באר היא תחילת השירה ולא נכתבה כולה ענו לה לשון ציווי וכו' עכ"ל ולכן בא לבאר כי המלות ענו לה היא פקודה להמזמרים (מקהלה) שיענו אחרי כל כרוז וכרוז מהשירה את המלות עלי באר (והשירה לא נכתבה כאן) וכן ביאר הכתוב בישעי' כרם חמר ענו לה ר"ל הוא מצוה להמקהלה שיענו אחרי כל ענין וענין המלות כרם חמר רק בישעיה היא פקודה לעתיד שבימי הגאולה יענו המשוררים כרם חמר. וכאן הוא דבר בעתו ומביא ראיה משירת משה כי גם הכרוז אשירה לה' כי גאה גאה ענו ג"כ המקהלה כפעם בפעם. וכן מרים ענתה זאת בלוית נשים אשירה לה' וכו'. ועיין במכילתא פרשת השירה משה היה פותח דבריו תחילה וישראל עונין אחריו ועיין (סוטה ל.) כיצד אמרו ישראל שירה כגדול המקרא את הלל ע"ש. הארכתי בזה להראותך כי גם חכמי ישראל הקדמונים ידעו לפרש פשוטו של מקרא והמחבר הזה אשר שיבה זרקה בו יותר משש מאות שנה הוא היה האחד מהם.
ע"ז שהיא במדבר. אולי הוא האליל אפאלאן במקום דעלס (אי בחלק ים האמצעי) אשר אנשי אתינא בימי סאקראטס היווני עבדו שם והוא כעת ת"י ישמעאל חרב מאין יושב. וכל חוצבי אבן מאיים הסמוכים באים שמה לקחת שארית הבנינים אבני שיש וכדומה ככתוב בתולדות סאקראטוס בספר פעדאן:

כמו הן עד ירח. ופירושו לשון הסרה
ונך אותו ואת בנו כצ"ל:
לא חיסר הכתוב. פי' שזה מסע האחרון' מהמסעות:

בלק

בן שהיה מצפיר להלחם וכו'. לא ידעתי לפרש לשון מצפיר עיין בבע"ט פירש בן ציפור שעף עליהם כצפור לקללם. ובזוהר פרשה זו. פירש בן צפור שעשה מכשפות ע"י צפור ע"ש:
תני מדין ומואב וכו'. (סנהדרין ק"ה.):
מפני מה נתנה נבואה לאו"ה הקדמונים. עיין רבה ותנחומא.
ודומה לו נעשה אדם. כמו אעשה אדם וכן הכא נכה כמו אכה.
ד"א. נכה לשון גדולה וכו'. ע"כ אמר נכה לשון רבים כי דרך גדול ומושל שמדבר דבריו בלשון רבים כי הוא האחד שבו תלוי דעת הרבים:
לפי שהוא היה ממשפחת קמואל אבי ארם. והם ברכו את רבקה אחותינו את היי לאלפי רבבה ונתקיים ברכתם.
כענין שנאמר קסם על שפתי מלך. המחבר מפרש קסם לשון בחינה וסימן. וזה כוונתו וקסמים בידם שלקח לסימן אם יבוא תכף יצליח ואם ימאן אין הצלתח. וע"ז וי"א וקסמים ממש פליג אלמעלה.
זה אחד מג' בני אדם. עיין מדרש רבה במקומו ועיין (בזוהר ר') גירסא אחרת וחשיב ג"כ יחזקאל לשבח דאמר ליה התחיינה העצמות האלה. ואמר ה' אלהים אתה ידעת:
ולבסוף נביא שקר היה. מפסוק הזה אין שום ראי' שהיה נביא שקר ואולי קאי על הקרא הקדום מאן ה' לתתי להלוך עמכם דווקא וזה היה שקר שהקב"ה אמר לו לא תאור את העם כלל רק המחבר ציין ע"ז הפסוק כי בכאן הוצרך בלעם להודות לא אוכל לעבור את פי ה':
מכאן אמרו. (סנהדרין ק"ה):
ואמיתתו מש עול. פי' אמיתת המילה משעול מש עול:
כלומר ההשכל השלכתי. פי' הנו"ן האחרונה ממלת ההסכן כמו ל'. ומביא ראי' ע"ז נשכה לשכה שגם שם נחחלף נ' על ל':
כדי שיארע הדבר וכו'. היינו שיתבייש לפני השרים:
כלומר כל העם מקצה. שראה כולם וכן פי' הראב"ע:
כמו שפיפון וכו'. (סוטה נ' סנהדרין ק"ה) פרש"י כמו דשף מדוכתיה:
הביא עליו טומאה. דורש ויקר לשון קרי:

כענין בן אדם נהה על המון ממצרים. והורידהו אותה וכו' כן הכא הורידו בלק לבלעם מגדולתו:
ארבעה רגלי ישראל. דורש רובע רביעית שנחלקו לארבעה חלקים:
לפיכך כתיב. והנו בוא"ו למעט שלא היה שמחה לבלעם בשעה שבירך את ישראל:
ודיבר ולא יקימנו. דכתיב וידבר ה' אל משה וכו' וארא אל אברהם וכו' כצ"ל ודורש ודיבר כמו התם וידבר:
רבותינו ז"ל אמרו. (ניטין סח.):
אלו המזיקין. ראם אלו המזיקין כצ"ל. וע"ז קאי שרואין ואינם נראין וכ"ה בגיטין:
לכך נאמר וישת אל המדבר פניו. כתרגומי לקבל עגלא דעבדו ישראל במדברא:
ואנכי לא אשכחך. היינו מה שקבלו אנכי ה' אלהיך:
ואומר אינו עיקר. ט"ס וצ"ל ואו אינו עיקר כמו ויכו האחד את האחד גבי אשה התקועית ע"ש ברד"ק הכינוי טרם ההודעה (דה"ל למכתב ויך א' את א') והואו נוסף וכן הכא הכינוי טרם ההודעה:
א"ר אלעזר וכו'. כל המאמר (סנהדרין ק"ה:) ע"ש:
ביקש לאמר לא יהיה להם זתים וכרמים כצ"ל ת"ל כגנות עלי נהר וכ"ה בסנהדרין שם:
לא יהיה ריחן נודף. היינו מעשיית המצות (רש"י שם):
ארשב"ג אר"י וכו'. (סנהדרין שם):
מכאן אמרו. (נדרים פ"א) והזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה כצ"ל.
אל מוציאו ממצרים כצ"ל. כי הכא כתיב מוציאו לשון יחיד ולעיל פרשה כ"ג פסוק כ"ב כתיב אל מוציאם וכו' בלשון רבים וע"ז קאי דברי המחבר יחדם גוי א' ע"כ כתיב מוציאו לשון יחיד:
ארור השלים בארורה. היינו בלעם שהוא ארור אבל יצחק וכו' כצ"ל ומלת יעקב ט"ס.
אשר יעשה העם הזה לעמך. לעם זה מבעיא ליה למימר אמר ראב"כ כאדם שתולה וכו' כצ"ל:
תנא משום רבנן. בסנהדרין צ"ז הובא תחילת מאמר זה בשנויים רבים:
והיה ירשה. שעיר אויביו שהיה אויבו מחיי יעקב וכו' כצ"ל:
א"ר יוחנן אוי לאומה כו'. (סנהדרין קי:) ע"ש:
בלעם שבלעם בעצתו כצ"ל:
בכל מקום שנאמר ישיבה כו'. אינו אלא לשון צער כצ"ל:
שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחו כצ"ל וע"ז קאי הקושיא ואימא עד דאכיל.
מעשה בסרטבא כו'. כולה בסנהדרין ס"ד פ"ב:

שמעון כולו מהויב. כי כולם פרצו בעבירה:

פינחס

בעי מיניה רב כהנא מרב וכו'. כל הענין (סנהדרין פ"ב.):
כי אתי רבין וכו'. משום נשג"ז שם. וע"ש בתוספות משום זונה אם הוא כהן:
אמר אביי מלקין כו'. (קידושין פ"א):
והמעיד וכו'. חייב מלקות ארבעים. אולי כוונתו על עד א' המעיד יחידי בדבר עיין (פסחים קי"ג:) טוביה חטא כו' מיהו הפרוש מלקות ארבעים מכת מרדות:
פסוק זה מופרד. פיסקא באמצע הפסוק:
ובא זאב וטרף מהם כצ"ל:
וכבר קרח וכו'. ט"ס וצ"ל וכי קרח היה מן הר"ן איש.
ישמעאל אומר שאול. בסנהדרין פ"ב ה"ג רבי יוחנן:
חסרו משמעון שבעה ושלשים אלף ומאה וכו' כצ"ל:
הוא אצבון וכו'. מל' אציית והאזין ע' פירש"י:
אלה משפחות יהודה. ששה ושבעים אלף וחמש מאות ובמדבר כתיב ארבעה ושבעים אלף ושש מאות עדפו מהם אלף ותשע מאות מפקידי מדבר סיני כצ"ל וכל המאמר משובש:
אלא תחת יוב. האמור בפרשה ויגש נאמר הכא ישוב לומר לך זו היא שיבה וכו' כצ"ל:
ישששכר ארבעה וששים אלף. ושלש מאות ולהלן ב"פ במדבר היה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות הרי עדפו תשעה אלפים ותשע מאות כצ"ל:
בני זבולון וכו'. לפקודיהם ששים אלף וחמש מאות ולהלן בפ' במדבר שבעה וחמשים אלף וארבע מאות עדפו להם שלשה אלפים ומאה כצ"ל:
בני יוסף בני. מנשה פקודיהם וכו' כצ"ל.
אלה בני אפרים וכו'. ולהלן ב"פ במדבר ארבעים אלף וחמש מאות חסרו ח' אלפים:
ופקודיהם מ"ה אלפים. ו' מאות וב"פ במדבר להי' אלפים ד' מאות עדפו עשרת אלפים ומאתים כצ"ל ובכאן משובש:
לא הזכיר כאן את ישוה כצ"ל:
ור"י שאמר שזמרי וכו'. עיין לעיל מזה לו כח פי' מזה לו ראיה אף שהיה מיורדי מצרים לא מת בדורו של יוסף. והיה בכאן כמו סרח שהאריכה ימים עד כעת:
פקודי. אשר נ"ג אלף ד' מאות ובבמדבר היו מ"א אלף וה' מאות עדפו וכו'. כצ"ל:

שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים. ובמדבר סיני היו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חסרו הפקודים הללו מפקודי משה ואהרן אלף ושמונה מאות ועשרים כצ"ל. ודע כי בפרשה זו רבו הטעותים עד אין להכיל:

אבל הלוים. בכאן ג"כ טעות כי בפי' במדבר היו הלוים כ"ב אלף חוץ הבכורות שהיו ג' מאות ע"ש בפרש"י והוא בבכורות ה' כי במספר הפרטי יתר ג' מאות והם היו בכורות אבל במספר דהכא כ"ג אלפים היו עם הבכורות שלהם. וסוף המאמר בכאן ט"ס ע"כ הסגרתי במוסגר:

ופסוק זה וכו'. כל המאמר עיין ספרי וכן (ב"ב קי"ז) וע"ש ברשב"ם ותוס' שנחלקו בביאור הלכה זו:

משונה נחלה וכו'. חסר כאן וכצ"ל ואלא מה אני מקיים לשמות מטות אבותם (אתרי כי ס"ל לבאי הארץ נתחלקה) וע"ז קאי המאמר משונה נחלה וכו'

הרי שיצאו ממצרים וכו'. זה קאי למאן דסובר ליוצאי ממצרים נתחלקה הארץ קורא אני עליו לרב תרבה נחלתו וכו':

לפי פקודיו וכו'. עיין בז"א בספרי שהאריך בביאור פיסקא זו. ובקיצור אגיד לפי דברי הרמב"ן בחומש וכפי שהאריך ג"כ המזרחי. יהיה כוונת הלשון דהכא שלא נתחלקה וכו' אלא לפי מה שהוא היינו שנתחלק לי"ב שבטים. לפי מספר אנשיהם כפי מה שהיו בצאתם ממצרים במנין הראשון בר עשרים. וזה דקדוק לשונו כפי' מה שהוא היינו כפי המספר שהיה אז. והנה במנין השני שבערבות מואב עדפו בני מנשה בן יוסף יותר מכל השבטים בסכום עשרים אלף ה' מאות ממנין הראשון ע"כ באו בקובלנא לפני יהושע מדוע נתת לי גורל א' וחבל א' ואני עם רב. ולפי דברי אלה יעלה כל הדרשות כהוגן:

יכול מעורבים. פי' שחלק שבט א' יהיה מעורב בשבט אחר ת"ל אך בגורל ואך חלק שיהיה כל שבט בפני עצמו:

שנאמר ויתנו לכלב וכו'. כאשר דבר משה:

יצא יהושע וכלב. שלא נטלו עפ"י הגורל אלא עפ"י ה':

להוציא הגרים ואת העבדים. שאין להם משפחת בית אב:

אלא בשומא בית כור כנגד בית סאה. היינו עדית כנגד זבורית:

ולא זכר כאן שמעי. עיין בפרש"י שחסר עוד משפתת העוזיאלי וקצת מן יצהר:

שהארץ מתחלקת לשבטים כצ"ל וכ"ה בספרי. והכוונה אחרי כי הארץ נתחלקה לשבטים ע"כ תבעו חלק אביהן:

וכשם שהיה צלפחד בכור. עיין (ב"ב קי"ח.) ברשב"ם דורש מדכתיב הכא והעברת את נחלת אביהן להן וכתיב והעברת פטר רחם:

שהיה יוסף מחבב את ארץ ישראל. דכתיב והעליתם את עצמותי מזה אתכם:

אלו מרגלים. דכתיב עד מתי לעדה הרעה הזאת.

זו עדתו של קרח. דכתיב אתה וכל עדתך וכו':

מה להלן בנחלה. הגר"א הגיה בספרי להיפך מה כאן בנחלה אף להלן (דכתיב יקום על שם אחיו) בנחלה. שהיבם יקח ירושת אחיו:

תנה לנו אחוזה ולא בחזקה. בספרי הג' יותר נכונה יפה כח נשים מכח אנשים אנשים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה ונשים אמרו תנו לנו אחוזה:

אלא לא היה יודע אם נוטלת בראוי וכו'. עיין (ב"ב קי"ט.) הגי' אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה או לאו. והכוונה הכל א' כי ספק היה למשה אם א"י מוחזקת אזי נוטלת ג"כ חלק בכורה כי אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק:

וחובה ע"י חייב. קאי על פרשת מקושש:

וכן כתוב לפני במרום. יפרש מלת כן כמו (מלכים א' כ"ט) ועל השלבים כן שפירושו בסיס להושיב הכיור עליו. וכמו שפירשו המבארים כן צדקה לחיים (משלי י"א:י"ט) וכן הכא כן בנות צלפחד (גרונד גיפאסט) היינו הדין הזה כבר כתובה לפני במרום:

נטלו ג' חלקים בנחלה. פי' הוא סובר שליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה צלפחד וחפר אביו היו בני כ' שנים ביציאתם ממצרים ע"כ נטלו בנות צלפחד ג' חלקים היינו חלק צלפחד ושני חלקים בנכסי אביו חפר כי הוא היה בכור. והלשון דהכא אינו מדוקדק:

אלא בת. אם בעלה משבט אחר אזי מעביר הנחלה משבט לשבט:

הורעה וכו'. ט"ס וצריך להיות אורעה כל הפרשה להיות דין ועיין (ב"ב קי"א:):

בד' מקומות ביקש וכו'. ספרי מפורש הד' מקומות:

שהאדם נתון בחיים נפשו ביד קונו וכו' מת נשמתו נתונה באוצר דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים כצ"ל.

רוצה היה משה. בתנחומא מה ראה לבקש הצורך הזה אחר סדר נחלות אלא כיון שירשו בנות צלפחד בנכסי אביהם אמר משה הרי השעה שאתבע צרכי אם הבנות יורשות בדין הוא שירשו בני את כבודי:

ויעל בראשונה יואב וכו' כצ"ל:

ולפני אלעזר הכהן יעמוד וכו' כצ"ל.

ושאל לו. עיין (יומא ע"ג):

ת"ר כיצד שואלין (יומא שם):
במשפט האורים על פיו יצאו ועל פיו יבואו. הוא וכל ישראל. הוא זה מלך (דביהושע קאי ויהושע מלך) כצ"ל:
זה משוח מלחמה. וזה וכל ישראל אתו שהולכין אחריו במלחמה:
את קרבני. זה הדם דכתיב והקריבו בני אהרן את הדם:
לאשי אלו קמצים ולבונה. שהקומץ ולבונה עולה כולה לאשים:
לריח ניחוח. אלו בזיכי לבונה שיש להם ריח:
תשמרו. שיהיו מבוקר הדי' ימיסקודם שחיטה:
מלמד שדוחה את השבת. היינו שחיטת הפסח כשחל י"ד בשבת כי גבי תמיד לא אצטריך דבהדיא כתיב וביום השבת שני כבשים:
כנגד היום. דריש ליום הוא השמש כמו (יתזקאל ל') ובתתפנחס חשך היום:
מכאן אמרו וכו'. היה נשחט על קרן צפונית מערבית של בין הערבים נשחט על קרן מזרחית צפונית כצ"ל:
לפי שהוא אומר זה האשה וכו'. שנים ליום עולת תמיד. ונאמר בפ' תצוה ג"כ כבשים בני שנה שנים יכול יקריב ארבעה שנים בבוקר ושנים בערב (דה"א דקרא בפ תצוה קרבן אחר חוץ מה שכתוב כאן) ת"ל את הכבש האחד שלא להוסיף ולא לגרוע:
למנחה בלולה בשמן כתית. להוציא את השלוק כצ"ל ומילת כתית דריש:
מה עולת הר סיני ע"ג דמזבח. דכתיב ויבן מזבח תחת ההר וכו' וישלח את נערי ב"י ויעלו עולות וסברי עולה שהקריבו במדבר עולת תמיד הוא':
ר"ע אומר מה עולת כו'. עיין ספרי ולפי גרסת הגר"א וכן הגיה החכם הספרדי צ"ל להיפך מה עולת תמיד טעונה נסכים דכתיב בהדיא בקרא ונסכו רביעית ההין אף עולת הר סיני טעונה נסכים:
חי אתה מנסך. מדכתיב רביעית ההין שאם יהיה מזוג לא יהיה יין חי רביעית ההין.
והקדש יבלעו. היינו לתוך השיתין:
להביא את המים. היינו בחג הסוכות מנסך ג"כ מים:
אבל מזידים עבר היום בטל קרבנו. וע"ש (מנחות נ.) שמסיק הש"ס דווקא אותן כהנים לא יקריבו אבל כהנים אחרים יקריבו בין הערבים כי מזבח מה חטא ע"כ הגי' דהכא בטל קרבנו צע"ג:
שהזבח קרב היינו לכל תמיד יקריב אתו הנכסים. ולא שיקריב השני תמידין ואח"כ הנסכים:

ללמדך שאחד המרבה ואחד הממעיט שווין לפני הקב"ה שאין לפניו אכילה ושתיה אלא שאמר וכו' כצ"ל:

יצא שבת לדין בקבועה. אחרי כי מוסף שבת קבועה ע"כ דוחה שבת ולא קרבנות אחרים:

שיהו מבוקרים. מע"ש:

הין היה במקדש. (מנחות פז):

לא עולת חודש זה וכו'. היינו שיכול אם לא הקריבו בחודש א' לא יקריבו בחודש שלאחריו שני קרבנות. וכ"ה בהדיא בספרי:

מיעוט חדשים שנים. ולא יקריב בשנה רק שני חדשים:

שאין מוספים קריבים וכו'. וכ"ה גבי מוספי ר"ח שקרבין באמצע. וכ"ה בהדיא בספרי:

בארבעה עשר יום לחודש. פסח להי' קבעו הכתוב חובה. עיין במפרשי הספרי שנדחקו בפירושו. ול"נ הכוונה קבעו הכתוב חובה פי' בין חובות הקבועות להם זמן היינו שידחה שבת אם חל י"ד בשבת ועיין (פסחים סו) דריש ממועדו:

אירעו במאכל ובמשתה. תרגום על מקרא קודש מארע קודש:

מכאן אמרו (מנחות ס"ח:).

ומנחת בהמה היינו מנחת נסכים של בהמה:

שלא כשרו וכו'. שחדש אסור קודם לעומר:

חוץ מן האמורים. בת"כ בפי' אמור ז' כבשים פר אחד ואילים שנים והם באו להתיר את הלחם. ובכאן הוא חובת היום:

ת"ל שבעת ימים וכו'. עיין ספרי בהגי' הגר"א הגיה הקרא והקרבתם עולה אפילו א' מהם ונכון כי זה הקרא כתיב הכא בחג השבועות.

יהיה לכם חסר וכצ"ל תמימים יהיו לכם ונסכיהם מקיש נסכים וכו'. ומומין גבי נסכים יין שעלה בו קמחין פסול:

מעיו לנבלים. בני מעיו לכנורות כצ"ל:

שיהיה כל התקיעות כו'. שגם ביו"כ של יובל היו תוקעין.

וכל מלאכה וכו'. בעצם משונה וכו'. כל הפסקא הוא בטעות גם ציון הקרא וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הוא בפי' אמור. ע"כ הרבה טעותים נפל בזה. והנני לציין לפי דעתי שכצ"ל קרא דהכא. כל מלאכה לא תעשו משונה יו"כ שנאמר בו כל מלאכה לא תעשו (ולא נאמר מלאכת עבודה כמו בכל הרגלים) ללמדך שביו"כ אסור אפילו עבודת אוכל נפש:

ולמה נאמר בעצרת ויו"כ שעיר. בלא וא"ו ובכל הרגלים בוא"ו:

עולה שבעצרת מלא בואי"ו ובכולם כתיב עלה בלא ואי"ו:
ובט"ו לחורש השביעי מקרא קודש וכו'. וחגותם חג לה' ז' ימים. וכבר נאמר קרבן חגיגה בפי אמור ובא וחזר ושנה עליו כאן לקובעו חובה. כן פירש חכם הספרדי:
אף נסכי מים בחג כדי שיתברכו כצ"ל:
עם לבדד ישכון. וסיפא דקרא ובגוים לא יתחשב:
להביא שנדר קודם הרגל. ע"כ נקרא שלמיכם לשון שלם ופורקן ממה שכבר נדר:

מטות

כיון שעבר הרגל. פי' דברגל הראשון עובר בעשה. ובבל תאחר בג' רגלים דוקא עיין (ר"ה ד':)
חכם מתיר. דורש לא יחל דברו לא יעשה דבריו חולין ודרשינן אבל אחרים מוחלין לו שעושין אותו חולין ובחולין מותר שייך למימר בהו (הר"ן נדרים ע"ז):
אמר ר"י אמר שמואל מנין שיש היתר כו'. (חגיגה י':):
והלכתא נדר שהודר וכו'. (גיטין לו.):
שהיה פושע בתינוקות. פרש"י שהיו חובטן יותר מדאי:
את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו להנדר. פירש לדבר הנדור וזה נקרא דבר שאפשר כי דבר הנדור אפשר לו שידור או לא ידור משא"כ דבר האסור:
אף בשבועה כן. שישבע בדבר הנדור:
ת"ל או השבע שבועה וכו'. לאסור איסר דווקא בדבר האסור והסיום מ"מ לא ידעתי לפרשו וצ"ע:
אין לי אלא שהוציא מפיו גמר בלבו מנין. הגר"א מחק בספרי דרשה זו ובאמת הוא נגד תלמוד ערוך (שבועות כ"ו) אמר שמואל גמר בלבו צריך להוציא בשפתיו:
שלא יעשה דבריו חולין. הרי שהיו חכם ונדר לא יפר לעצמו כצ"ל:
שעובר בעשה ול"ת. עשה ככל היוצא מפיו יעשה ל"ת לא יחל דברו:
אף אשה. דה"א הואיל ובאשה אביה ובעלה מפירין נדריה לא תעבור על בל יחל ובל תאחר קמ"ל:
יכול אפילו קטנה. פי' שגם היא ברשות אביה.
וכה"א או אסרה איסר על נפשה וכו' כצ"ל:
בבית אביה בנעוריה. ערבובי דברים בכאן. וכצ"ל בנעוריה בבית אביה ברשות אביה להביא את שנתארמלה או שנתגרשה מן האירוסין. וקרא דסוף הפרשה בנעוריה בית אביה להוציא את שנתארמלה או נתגרשה מן הנשואין אז יצאתה מרשות האב לגמרי כצ"ל:

ושמע אביה להוציא את החרש. פי' חרש המדבר ואינו שומע. והפרה יכול להיות אצלו אחרי שמדבר (נדרים ע"ג.) גבי בעל בפי' הר"ן והרא"ש:

אפי' השמיעוהו אחרים. ואם לא היפר לה באותו יום נדרה קיים ודורש זה מקרא דלאחריו ואם הניא אביה אותה ביום שמעו אפילו השמיעוהו אחרים:

והחריש לה אביה. עד שיהיה מתכוון לה עיין (נדרים פ"ו:) נדרה אשתו וסבר שנדר בתו וכו' למימרא דיניא אותה דוקא וע"ש הר"ן דקאי אקרא ואם הניא אביה אותה וכו' והקשה הר"ן תינח בהפרה בהקמה מנין ע"ש שהאריך. ולפי גרסא דהכא והחריש לה אביה עד שיהיה מתכוון לה הרי קרא גבי הקמה בהדיא סרה קושית הר"ן ויש לי אריכות דברים בזה אבל אכ"מ.

הרי. זה יחזור ויפר ת"ל והחריש לה עד שיהיו מתכוון לה כצ"ל:

מגיד על נדר. דורש מלת יקום כיון שהקים שעה אחת אינו יכול להפר אח"כ:

הנאה זו הפרה. פי' דגבי בעל כתיב יניא אותה והפר אף גבי אביה דכתיב ואם הניא אביה אותה פי' שיפר:

מה הבעל וכו'. פי' גבי בעל בין לענין הקם ושמע אישה ביום שמעו והחריש וקמו כו' בין לענין הפר (ואם ביום שמוע אשה יניא אותה) אף האב כן דגבי אב כתיב סתם (ושמע אביה את נדרה והחריש לה) ה"א כיון ששמע האב והחריש לא יוכל להפר אף באותו יום. ע"כ אמר שלימד אב מבעל שגם הוא יכול להפר כל היום (חכם הספרדי):

כב. ובטלה ולבו ט"ס וצ"ל ובטל בלבו היינו האב בטל לה הנדר והיא לא ידעה ועברה אעפ"כ צריכה כפרה ק"ו לנדרים:

זו ארוסה. כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמורה דברי ר' יאשיה. ודע כי בין ר' יאשיה ובין ר' נתן אין שום נ"מ ומשמעות דורשין א"ב שכל זמן שהיא בבית אביה אביה ובעלה מפירין נדריה. ניסת אין האב מפר נדריה כצ"ל:

נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה. פי' שנדרה בעודה ארוסה והאב הפר חלקו וכשבאה לבית בעלה יפר חלקו. אבל מה שנדרה קודם שהיתה ארוסה אין הבעל יכול להפר שאין הבעל מפר בקודמין:

ולא מפר עד שלא נדרה. (נדרים ע"ה) והוא כדברי חכמים שם האומר לאשתו כל נדרים שתדורו מכאן עד שאביא ממקום פלוני הרי הם מופרים. וחכ"א אינו מופר והוא כמו שסיים אישה יקימנו ואישה יפירנו את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר:

כנון שאם נדר ברי"ה וכו'. (נדרים כ"ג:) ובלבד שיהיה זכור בשעת הנדר וכו':

אלא כאשתו וכו'. נדרים אשר עליה מיפר ולא קודם שנדרה:

אף אלמנה וגרושה סן הנשואין. אבל מן הארוסין מת הבעל חזרה לרשות האב:
זו יתומה בחיי האב. שנשאת ונתארמלה או נתגרשה כשהיא קטנה כצ"ל. ותיבת שנתקדשה ט"ס:
כט. זו חרישה לקיים. היינו ששותק על מנת לקיים הנדר:
אחרי קיום הנדר. היינו אם קיים לה הנדר אף באותו יום אינו יכול להפר:
מלמד שהוא מכונס וכו'. היינו אחרי כי קיים לה הנדר ואם אח"כ מכריחה לעבור הנדר אזי מכונס הוא תחתיה לעון:
בכל המידות שאמרנו. כי דיני הקמה והפרה שוים האב להבעל:
עד שנוקמין וכו'. ברבה מסמיך ליה על קרא ישמח צדיק כי חזה נקם:
והלא מואבים היו בתחילה לדבר כצ"ל. והכוונה כי המואבים הם פתחו תחלה ללחום עם ישראל כדכתיב בפרשת בלק ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו וכן. וילכו זקני מואב וזקני מדין ועיין רש"י בחומש שכתב טעם אחר וז"ל מאת המדינים ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יריאים מהם שהיו ישראל שוללים אותם שלא נאמר רק אל תתגר בם מלחמה. אבל המדינים נתגרו על ריב לא להם ובאמת דברי רש"י נגד גמרא ערוכה (ב"ק ל"ח) וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה עם מואב שלא ברשות וכו' ועיין במזרחי שמיישב קצת דברי רש"י:
אלא בתחלה היה להם תגר וכו'. לא ידעתי מאי מתרץ בזה הקושי'. ועיין בספרי ובזי"א:
להביא שבטו של לוי. הגר"א גורס בספרי להוציא שבטו של לוי דלא מצאתי ששבטו של לוי ילך למלחמה:
מלמד שהיו שקולים כפינחס וכו' דורש אותם השני מיותר הוא דכתיב וישלח אותם משה כו' אותם ואת פינחס. (מזרחי) ודע כי הלשון שהיו שקולים כפינחס לאו דוקא אלא שהיו צדיקים כי אח"כ אמר ופינחס שקול כנגד כולם.
ומפני מה הלך פנחס וכו'. (סוטה מ"ג). ע"ש כי דברי המחבר בסופו מעורבבים קצת.
בידו ברשותו כצ"ל. וכה"א וכל טוב אדוניו בידו פי' ברשותו:
הקיפוה מג' רוחותיה. בספרי הג' מד' רוחותיה. וגרסא דהכא נכונה כי כן דעת הרמב"ם בהלכות מלכים כשצרין על עיר לתפסה אין מקיפין אותה אלא מג' רוחותיה ומניחין מקום לברוח למי שירצה:
ומשלו חכמים. (סנהדרין ק"ו):
בב"ד הרגוהו. הגר"א הגיה בספרי בד' מיתות בית דין הרגוהו וכמו שהוא (סנהדרין ק"ו.) א"ר שקיימו בו ד' מיתות ביי"ד:

אדונינו כשם וכו'. פי' פינחס אמר למשה אתה אמרת נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ע"כ הרגנו רק הזכרים וע"ז אמר לו משה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וכו' כמו שמסיים הכא ע"כ גם הנקבות חייבין מיתה:

שינה עליהם. הכתוב היינו תהרגו השני לעכב שכל אשה יודעת איש ג"כ להריגה:

אמרו רבותינו. העבירן לפני הארון. (יבמות ס.) ושם הג' כל שפניה מוריקות בידוע שהיא ראויה להבעל:

מפורש בברייתא. ספרי חוקת פיסקא קכ"ז ע"ש:

הא למדנו לארבעה כלים כצ"ל וכ"ה בספרי שם בגד וכלי עור ומעשה עזים וכלי עץ:

מה אתם בני ברית אף שביכם בני ברית. כי הא"י אינם מקבלים טומאה רק אחר שיתגיירו יקבלו טומאה.

מה המת חמור. היינו הכא כתיב בהדיא וכל מעשה עזים תתחטאו. ועיין בספרי שפריך ע"ז האיך הוא ק"ו ממת החמור על שרץ הקל וע"ש שמסיים דרשא אחרת ובכאן חסר. שמעו נא המורים. מה הוא אומר ויך והיינו שטעה וזה חטא דמי מריבה:

או אינו אלא גלמים. הואיל ומתי ישראל מטמאין והרוגי מדין מטמאין מה מתי ישראל מטמאין כלים ולא גולמים (דכתיב והזה על האוהל ועל הכלים) אף מתי מדין מטמאין כלים ולא גולמים כצ"ל:

ומה מי שאין טעון טבילה. חסר ג"כ ומה מי שאין טעון הזיה (דהיינו דבר שלאיבוא באש שלא הוזכרה בו הזיה) צריך טבילה. דבר שצריך הזייה (היינו דבר אשר יבוא באש) אינו דין שצריך טבילה פי' החכם הכפרדי ולמדנו ששניהם צריך טבילה והזיה. ועיין בספרי ועיין ברש"י והרמב"ן:

בא הכתוב ללמד. על החרב שהוא טמא ז' ועל הנוגע בו שהוא טמא ז' כצ"ל כי חרב הרי הוא כחלל. ולומד זה מקרא כל הורג נפש הרי הרגו בכלי זיין ולא יגע במת עצמו. ודע לפי הכלל שסתם ספרי ר' שמעון ב"י מכאן ראיה לדברי רבינא (יבמות ס) שתירץ לרשב"י אף שסובר שקברי א"י אין מטמאין אבל במגע ובמשא מטמאין. כי כאן ראינו שהחרב נטמא מחלל מדין לא כסתמא דגמרא דמתרץ לקרא כל הורג נפש דילמא איקטל חד מישראל ע"ש.

שלא יעשה אדם עצמות אביו וכו'. ידים פ"ד כה"ע ע"ש:

ואחר תבואו אל המחנה אחרי כן. פי' אחר הוא אחר כן:

זה א' מעיטור סופרים. קאי ג"כ על קרא ואחר תבואו כי מלת אחר מיותר הוא דה"ל למכתב ותבואו ועיין כ"ז (נדרים ל"ז:) בפרש"י ור"ן:

אדם אלו הנשים. כי הזכרים נהרגו כולם:

שנאמר ברה היא ליולדתה. פי' מי שמוציא הדין מתוך משנתו.
מלמר שהכהנים כו'. מדכתיב מכס להי'
מנה הכתוב. (שבת ס"ב).
ס. וכל שעסקו עם הנשים סורו רע כצ"ל:
מכאן אמרו לשכת חשאים היו שם כצ"ל:
לא כשאתם אומרים כו'. כי הם החשיבו המקנה יותר מן הבנים שאמרו גדרות צאן למקננו וערים לטפנו.
מכאן אמרו כל תנאי וכו'. (קדושין סא.):
ושמעון. פי' אף שהיה גם כן בדגל ראובן:
סד. מוסבות שם. מקום הוא פי' המחבר מפרש מוסבות שם הוא שם מקום שעמדו שם הערים נבו ובעל מעון לא כפרש"י ושארי מפרשים שפי' שנשתנה שמם מחמת שם עובדי כוכבים:
ויקרא לה נובח בשמו לה לא מפיק ה' כצ"ל ובכאן ט"ס ועיין במנחת שי:

מסעי

שהיו מדיינים אותם. קאי על המצרים מה ששעבדו את ישראל:
ואעפ"כ לא הוזכרו שמות הערים וכו' כצ"ל:
בארץ פתרוס. הוא ארץ מצרים:
נחית סימן וכו'. עיין כ"ז בתנחומא וכן ברבה בפרשה זו. וע ש בה"ג הרד"ל:
איקונות של אבן. צורות של אבן שחקוק עליהם עכמו"ז:
שלא יוציאו לעז על הגורלות. עיין (סנהדרין מ"ג):
והיה לכם פאת נגב. חסר הדרשה ועיין בפרש"י שהאריך בזה:
כתיב מקיר העיר וכו'. עיין עירובין כל הדרשה שם וע"ז קאי דברי המחבר והציור:
ת"ר ג' ערים. (מכות ט:) ע"ש:
תניא ראב"י אומר מקלט. (מכות י).
עד שיהיו ששה דכתיב שש ערי מקלט תהיינה עד שיהיו ששתן קולטות כאחת (מכות שם):
בין לדעת. היינו שהרוצח נכנס שמה לדעת שיקלוט אותו:
ת"ל והקריתם לכם. ומקודם כתיב כי אתם עוברים את הירדן והיינו בימי יהושע:
כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען ר"י אומר אין הירדן מארץ כנען דמשמע דווקא אחר העברת הירדן מתחיל ארץ כנען רשב"י אומר וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי:
אין והקריתם אלא הזמנה. וכה"א כי הקרה ה' לפני כ"ה ברש"י בחומש.

לא גדולים. שהכל נקבצים שם תדיר ויהיה רגל גואל הדם מצויה שם. ויארב לו (רש"י מכות שם):
ואין קטנים. שאין מזונות מצויים שם:
יכול כל רוצח. אף מזיד במשמע שיגלה:
יצא האב המכה. (מכות ח') ודורש שם ואשר יבוא את רעהו ביער לחטוב עצים וכו'. מה חטבת עצים רשות כו' יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד שמצוה קעבדי ע"ש:
שלא יהרגנו בינו לבין עצמו. (מכות י"ב) כדברי ר' אלעזר:
ולמה בא"י שלש. הלא שם רוב ישראל ט' שבטים ומחצה:
בין מזיד בין שוגג. לא היה נהרג כצ"ל:
ומה ת"ל ולגר וכו'. בכאן ט"ס ועיין בספרי וכצ"ל ולגר ולתושב תהיינה שש הערים האלה למקלט למה נאמר לפי שהוא אומר את שלוש הערים תתנו מעבר לירדן שומע אני הראשונות שמפרישין תהיינה קולטות. ת"ל תהיינה שש הערים האלה למקלט מלמד שלא היו קולטות עד שהפרישו כולם
מפני מה לא נאמר יד בברזל. (סנהדרין ע"ו) כמו שנאמר באבן ואם באבן יד:
שהברזל ממית בכ"ש. ע"י תחיבה שיתחוב לו מחט בווושט או בלבו (רש"י שם):
שאם השליך עליו. עשת ברזל שאינו כלי דה"א בכלי ברזל דווקא:
שאם גלגל עליו סלעים. אף שלא נטלם בידו כלל:
בברזל לא כ"ש. שהברזל ממית בכ"ש:
שתהא מתכוין לו. כי גם גבי מזיד נתכוין להרוג את זה והרג זה פטור גבי שוגג לענין גלות גם כן צריך שיכוין לו:
אין לו גואל הדם. כגון גר שנתגייר:
בפגעו בו. להביא כל האדם (סנהדרין מה.) בפגעו בו בכל מקום שב"ד מעמידין לו גואל הדם.
להוציא השוגג. ופלא הוא הלא עיקר גלות על השוגג והנכון כפי מה שהובא בשם חכם הספרדי. ואם בפתע בלא איבה להוציא את השונא וכן הוא (מכות ז:):
להביא את הסומא. הוא דברי ר' מאיר (מכות ט:):
ר"י אומר כדאמרינן (סנהדרין כט.) ע"ש.
מכאן אמרו בראשונה. (מכות ט:) כדי שיתפללו (מכות יא) הגירסא בכדי שלא יתפללו על בניהם שימותו וגירסא זו יותר נכונה.
וכה"ג מאריך ימיו של אדם. כי אין מיתה בלא חטא וכה"ג מכפר עונות ביוה"כ.

מכאן אמרו (מכות יב) ע"ש הרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה אחרי כי אין יכול לצאת משם מחמת הרציחה הראשונה שלא יהרגנו גואל הדם הראשון.
ובן לוי גולה מעיר לעיר. אחרי כי יכול לצאת מעירו כי הרציחה אצלו פעם ראשונה:
כל מכה נפש. חסר בכאן וכצ"ל לפי שנאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח בפגעו בו ימיתנו יכול בעדים ושלא בעדים ת"ל לפי עדים ירצח את הרוצח שלא יהרגנו אלא בעדים כצ"ל וכן הגיה הגר"א בספרי:
אם כופר גבי שור הנסקל. ושם כתיב וגם בעליו יומת והוא מיתה בידי שמים עיין (כתובות ל"ז עירובין ו):
משנגמר דינו פטורים כי גברא קטילא קטל. ובסופו יתן ממון ולא יגלה כצ"ל לפי גרסת הגר"א:
הרי שהרג נפש בשוגג כצ"ל וכ"ג הגר"א. ועיין בפרש"י למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כופר לשוב טרם מות הכהן הגדול. ועיין כתובות שם:
יתכפר להם. ולא יהרגו את הרוצח:
אם בקשתוני. הגר"א הגיה מה תבקשני הריני אצל בני כל זמן שתבקשני הריני שם:
ומאי דרוש. (תענית ל:)
זו סיבת הבן. כי ירושת בן מאב הוא תמיד בשבט אחד:
היאך בת יורשת שני מטות. (ב"ב קי"א) קאי על הקרא וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל הרי שירשה ב' מטות:
פי' שכבר הוסבה. (ב"ב קי"ב) אא"ב שכבר הוסבה. וע"ש ברשב"ם גרסות שונות וכן בתוס' שם ודברי המחבר מבוארין כי הקרא אסר באותו הדור לבנות צלפחד להנשא לשבט אחר זולת שבט מנשה שלא תסוב הנחלה ממטה למטה. אבל זו שאביה היו משבט ראובן ואמה משבט שמעון ומתו והיא יורשת שני חלקים חלק אביה משבט ראובן וחלק אמה משבט שמעון כבר הוסבה לידה ירושת אמה משבט שמעון ע"י נשואי אביה ואם תנשא אח"כ לשבט אביה ראובן אין זה הסבת נחלה משבט שמעון ע"ש בגמ' כל הסוגיא.
זו מצות עשה (ב"ב קי"ב) שיש כאן לאו ועשה. לאו ולא תסוב נחלה עשה כי איש בנחלתו ידבקו:
לפיכך נפלו חבלי מטה בני מנשה. וסיפא דקרא כי בנות מנשה (היינו בנות צלפחד) נחלו נחלה בתוך בניו.
דאמר רשב"י אותה שעה וכו'. (ב"ב קי"ט:):

המחלק נכסיו. (שם קכ"ו:):
המזכה לעובר. (שם קמי"ב):
שלח רב אחא בריה דרב עויא כצ"ל:
הכותב כל נכסיו לאשתו. (שם קל"א:):

דברים

דברים

כשם שהדבורה כולה עוקצין. עיין ברבה במקומו. אלה הדברים מה הדבורה הזה דבשה מתוק ועוקצה מר כך הם דברי תורה מי שעובר עליהם נוטל אפופסין (היינו עונש) ומי שמקיים אותה זוכה לחיים ע"ש. ודורש אלה הדברים כמו דבורים. ואולי זה יהיה כוונת המחבר שמביא זה הכא כמו שמסיים לבסוף ומה היתה תוכחה שהוכיח משה לישראל אלה הדברים וידרוש כמו דבורים. וכן הכא גבי קהלת דורש דברי קהלת כמו דבורה:
שלא היה אדם אחר וכו'. עיין ברבה מה שכתוב בו לא חמור א' מהם נשאתי לזה ראוי להוכיחן:
הפה שאמר וכו'. עיין רבה. הרי משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר אלה הדברים:
מה שעשו בשיטים. וזה בערבה בערבות מואב ששם נחל השטים:
בחמה ולבנה ובים. הגר"א הגיה בספרי בשמש וארץ וים. כי כן הוא שם בפסוק וזרח השמש הולך אל דרום וסובב אל צפון (זו הארץ) וכל הנחלים הולכים אל הים:
אמר ר' טרפון העבודה וכו'. (ערכין ט"ז):
ונתלבנה בצרעת. וזה ולב"ן:
בכפורת. היינו במעשה המשכן עיין ספרי:
רב לכם שבת בהר הזה אמר להם וכו' כצ"ל כי מילת בהר דריש:
פנו וסעו לכם זה דרך ערד וחרמה כצ"ל. והכוונה שילכו לא"י קרוב לערד וחרמה. והלשון פנו דריש שיסעו לאחוריהם. והז"א האריך בזה:
שמימיו פרין והולכין. ע"כ נקרא נהר הגדול. ודע הלשון שמימיו פרין והולכין כוונתו כמו (בכורות נ"ה) הנודר ממי פרת אסור בכל מימות שבעולם כי כל הנהרות נמשכין מאתו ע"ש:
הוא יריב את ריבם. וסיפא דקרא וקבע את קובעיהם נפש:
ארשב"י שבע שמחות את פניך אל תקרא שובע אלא שבע שמחות פניהם של צדיקים דומות לע"ל וכו' כצ"ל:

משהגדיל הבן עמד האפטרופוס ונתן לו רק כדי פרנסתו אמר לאפטרפוס וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי וע"ז שייך הסיום זהו משלי:

וכצמחי האדמה. כ"ה בספרי והגר"א הגיה וכעפר הארץ:

לא מעצמי וכו'. נ"ל דקאי אקרא דלמעלה כאשר דבר לכם כלומר אע"פ שאני מתחיל להוכיח אתכם אין אני עושה מעצמי אלא מפי הקב"ה הוא דיבר לי להוכיח אתכם (חכם הספרדי):

שהיו מתרעמין וכו'. בספרי וכן (קידושין ל"ג:) הקדים משה לצאת אמר שמא אינו שפוי בביתו אחר לצאת וכו' והיינו שהיו בהם אפקורסת:

שנאמר הבו לכם סבר ועצה כצ"ל. שכל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא פי' תנו עצה ועזר לדבר הזה (מזרחי):

מה בין נבון לחכם. חכם דומה לשולחני עשיר שמביאים לו לראות היינו מטבעות רואה. כשאין מביאין לו יושב ותוהה. נבון דומה לשולחני תגר כשאין מביאין לו לראות מביא משלו רואה כ"ה בספרי וכצ"ל הכא:

שיהיו ידועים וכו'. שהם צדיקים שכל שבט מכיר אנשיו וכ"ה בהדיא בספרי:

בין ברצונכם. כי יחיד מומחה דן בע"כ:

ואלו נכונים לא מצא. (עירובין ק'):

ראשים במו"מ וכו'. כי ת"ח נקטינן ליה שוקא (ב"ב כ"ב.):

היה אחד משרי מאות נתפס בעידן שר אלף כצ"ל:

ת"ר שרי אלפים וכו'. (סנהדרין יח.):

ושוטרים הלוים לפניכם כצ"ל:

והלוים מחשים לכל העם כצ"ל:

וכה"א שר חמשים וכו'. יותר ראיה מקרא דאחי"כ שם תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעינך הרי השר חמשים היה חוץ מהחמשים:

שיסבול את בעלי דינים. קאי על סיפא דקרא שמוע בין אחיכם:

ברחבעם. אם תהיה עבד לעם הזה ועבדתם וכו' כצ"ל:

אמר ר"ל צדק את הדין. (סנהדרין ז:) ע"ש ברש"א שפירש שמתחלה צדק את הדין לעשות פשרה ובא"ל חתכהו עפ"י ד"ת כי כשאתה יודע האיך הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע:

בין איש וכו'. (סנהדרין שם) ודורש בין איש לאחיו לענין ירושה וזה שאמר בין בית לעלייה בין תנור וכרים אלא יעלה אותן בדמים וישוה חלוקתו ע"י מעות (רש"י שם)

ד"א לא תכירו ר' יהודה אומר לא תכירהו (היינו אם הוא אוהבך) ר"א אומר לא תנכרהו (היינו אם הוא שונאך) כצ"ל וכ"ה בסנהדרין שם וע"ז קאי המעשה אושפזכנאי וכו':
מפיקנא לך. היינו שרצה לשמתו:
אלו דקדוקי מצות כגון שחיטה וניקור הבשר ככ"ל ועיין רמב"ן על התורה ודורש סיפא דקרא כל הדברים אשר תעשון קאי על תורה שבע"פ שהם הלכה למשה מסיני:
אלו יו"ד דברים. היינו מה שדיני נפשות חמור מדיני ממונות ע"ש בסנהדרין:
עלה רש מיד. כי אם לא היו חוטאין היו נכנסין תיכף לארץ:
לעלות בהר. בכדי שיוכלו לראות כל סביבותיהם:
לז. שגופים. כמו סגופים. לענות נפש תרגום לסגפא נפשי':
מעמידין אותם בקלון כצ"ל. ופי' בבתי זנות:
ענקים. המחבר דהכא יפרש בני ענקים שהיו כ"כ גבורים שהיו מתגאין בגבורתם וכמו הקרא לכן ענקתמו גאוה:
ואומר אליכם לא תעלו ולא תלחמו. כל הפסקא בטעות וכן צ"ל ואומר אליכם לא תערצון ולא תראון מהם מפני מה שה' אלהיכם הוא ההולך עמכם וכו' (הוא הקרא השני) כצ"ל:
מי שעשה לכם בראשונים. הוא מצרים.כן יעשה באחרונים היינו בארץ כנען:
ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי. כמו הכא נשאך ה':
ת"ל הדור הרע הזה. היינו הגדולים שהיו במנין בני כ' שנה. אבל הקטנים יבואו לא"י:
ותהינו לשון הין וכו'. עיין ראב"ע שני פירושים או לשון ה"ן היינו שאמרו אח"כ נעלה דוקא. או ותהינו לשון הין במידה. ויהיה הכוונה שמדדו עצמם לעלות בהר:
שכיבד את אביו. דורש רב לכם סוב את ההר הזה אין הרים אלא אבות וכ"ה בדברים רבה:
שלא יהיו מתגרים וכו'. היינו שלא ימרדו במלכיות. וכ"ה בהדיא בתנחומא וברבה מסיים ולא זו בלבד אלא אתה צו לראשי הדורות שינהגו בו כבוד:
עוברים אתם ולא יושבים. שאסור להם לישב בארץ בני עשו. ומה שמסיים שהפורענות עתידה לבוא אולי כוונתו על הגלות שבא אח"כ שהגלו ונתיישבו בין האומות:
שהם מלוחין ויבשים. הוא ט"ס. רק מחמת שהם מלוחים נאכלין מחמת מלחם עיין (ע"ז ל"ח:) בתוס' ד"ה דגים קטנים וכ"ה לקמן בדברי המחבר:
ואם עשה בהם ישראל שום מעשה. (ע"ז שם). ואתי ישראל וחתה בה חתויי והיינו שהיפך הגחלים ע"ש:
אע"פ שהתירו רבינו הקדוש. (ע"ז ל"ה:) רבי ובית דינו התירו השמן. וע"ש בפרש"י דלא גרסינן רבי רק ר' יהודה נשיאה והוא נכדו של רבי וע"ש בתוס' ד"ה אשר לא יתגאל:

כך לא התגריתי. ע"כ כתיב הלשון ונעבור שלא עכבו שם:
הוא שאמר רחב"א וכו'. (ב"ק ל"ח:):
מכאן אמרו כשם שעמדה חמה וכו'. (תענית כ.):
שהיתה קדומה. ויהיה הפירוש ממדבר קדמות כמו *מדבר קדמות למד משה ממלחמת פרעה:
מכאן אמרו עוג וכו'. מסיפא דקרא כי בידך נתתי אותו:
הם פלטין שלו. וכן הוא בתרגום שתרגם תרכונה. ובתרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא לפלטין תרכונה:
צידונים יקראו לחרמון שריון. והאמורי יקראו לו שני"ר וכתיב שיאון וחרמון הרי ארבעה שמות:
ארבעה מלכים. וזה ד' שמות הם שמות המלכים שרצו כאו"א שיקראו על שמו:
ואמרו רבותינו. (סוטה מב:) חצי שבחו דורש וחץ לשון חצי:

ואתחנן

והוא שאמרו חז"ל (מ"ק כ"ח:) חיי ובני ומזוני כו':
אתה חונן את שאינו ראוי כו'. ברבה וכן בפרש"י בחומש. פי' להיפך אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אעפ"כ אינם מבקשים אלא מתנת חנם:
תניא ר"א אומר שואל וכו'. (ע"ז ז:) ע"ש ודורש כי יעטוף עטיפת נפשו ודאגת לבו יתפלל תחלה ואח"כ לפני ה' ישפוך שיחו היינו תפלת שמ"ע:
מעין כל ברכה וברכה. עיין ע"ז שם. אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם יש לו חולה אומר בברכת חולים. ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים:
שבעה שמות לתפלה. ברבה הגי' יו"ד שמות לתפלה:
מקים מעפר דל רופא חולי. כי החולה מכונה בשם דל כמו מדוע ככה אתה דל בן המלך:
אל תרבו תדברו גבוהה. שאותך לבדך ביראה. יצא עתק מפיכם זו הודאה כצ"ל וכ"ה בילקוט שמואל:
ראיה לדבר חנה והיא מרת נפש כצ"ל:
והמתפלל וכו'. עיניו למטה ולבו למעלה (יבמות קה:):
שהלכה כרב אסי כצ"ל:
אבל ישתוק מתפלתו וכו'. עיין (סוכה לח.).בתוס' ד"ה שמע וכו' כדברי המחבר:
אמר חנה ומן. כי דומה שנתבטל השבועה אחרי כי כבש ארץ סיחון ועוג יכבוש כל א"י:
לאמר השיבני על כך. מלת לאמר דריש:

חנניה מישאל ועזריה לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראום עבדים. שנאמר (דניאל ג':כ"ו) שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא חייא נביאים הראשונים לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראן עבדים שנאמר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כצ"ל:

אלו י' מכות. דכתיב נטה את ידך כצ"ל:

אתה החלות וכו'. דריש החלות מלשון לא יחל דברו:

אלא כדי לחבב וכו'. בפני ישראל עיין בספרי הלשון. כך משה היה מחבב דברי המקום ג"כ פירושו כמו הכא שמחבב את א"י לפני ישראל ובזה מחבב הוא דברי השי"ת ומפרשי הספרי דרכו בדרך אחר והנראה לי כתבתי:

הכל קראו וכו'. ספרי אברהם אמר בהר ה' יראה. דוד אמר מי יעלה בהר ה'. גוים אמרו לכו ונעלה הר בית ה' ובכאן קיצר:

למענכם בשבילכם. אולי הכוונה כמו שאמר למעלה בפי' דברים עתיד משה רבינו להעלות מתי מדבר:

אפילו עצמותיך. בספרי פנחס כפי גירסת הגר"א כי לא תעבור את הירדן הזה אף עצמותיך אינם עוברים שנאמר כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן וכי היה יכול לעבור אלא אמר משה אף עצמותי אינם עוברים את הירדן:

וראה מסוף העולם וכו'. בספרי שם מסיים וכה"א (ישעיהו ל"ג:י"ז) מלך ביפיו תחזינה עיניך תראנה ארץ מרחקים:

צוהו על דברי קבלה. היינו תורה שבע"פ. ובספרי פנחס ה"ג בפי' צוהו על דברי תלמוד:

כי הוא יעבור לפני העם. מגיד שאין מעמידין פרנסים על הדור אלא אם נותנין עצמן עליהם כצ"ל:

אמר להם. היינו משה לישראל:

והשלישי וכו'. ונשב בגיא וכו' וכתיב אחריו ועתה ישראל שמע אל החוקים היינו שיעשו תשובה:

אין אתם מחרישים. ובספרי ה"ג הרי אתם חדשים כבר מחלו לשעבר כי בעל תשובה כקטן שנולד דמי:

כגון החג שעשה ירבעם וכו' כצ"ל:

לעין לא נאמר. בילקוט ה"ג נגד העמים לא נאמר אלא לעיני העמים מלמד:

כי אתם המעט. מכל העמים:

כל מקום. שפקרו עיין רבה במקומו:

כל המפנה לבו לבטלה. דריש מסיפא דקרא ופן יסורו מלבבך:

אשר צוה וכו' לזכותכם וכו'. כוונתו כי הלשון לעשות לא שייך על היו"ד דברות שהרוב מהן אין בהם עשיה רק בדרך שלילה כמו לא תרצח וכו' וכו' ע"כ אמר לעשות לזכותכם ע"כ הרבה להם מצות:

זו אזהרת הרהור עבודת גלולים. מסיפא דקרא כי לא ראיתם כל תמונה:

שאל פילוסופוס. (ע"ז נד:):

אלו שנים וכו'. (סנהדרין לח:):

לה. ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך אשר אמר אנכי ה' אלהיך כצ"ל:

ולא היו עושין אלא להכעיס. דורש תיבת להכעיסו:

לו. ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך אשר אמר אנכי ה' אלהיך כצ"ל:

העיד בכם נוטה שמים וכו'. עיין בראב"ע מה שכתב בזה:

מהר של מרי עלמא תתנ"ב שנה כצ"ל וכ"ה (בסנהדרין שם):

פירוש עובדי עבודת כוכבים. עיין בתרגום ובפרש"י שהכוונה אחרי כי יהיו משועבדים לעובדי והם עובדי עבודת כוכבים:

ימצאו תשועה. כדכתיב ומצאת:

מצוה שלמה שאין בה דופי. אולי צ"ל אהבה שלמה שאין בה דופי וקאי על האבות:

לעולם שכולו טוב. עיין רש"י סוף חולין שאין בו לא היזק ולא יסורין אלא כולו טוב:

המזרח קולט. עיין (מכות י') אמר הקב"ה למשה הזרח שמש לרוצחים הכוונה לפי דברי המחבר כי כל הערים היו במזרח א"י. לא כפירש"י:

קולטין ממלאך המות. (מכות י') ע"ש מעשה לזה:

להיכן גולין למחנה לויה מכילתא משפטים פ"ד. הרי אתה דן נאמר מנוס לשעה ונאמר מנוס לדורות מה מנוס האמור לדורות ערי הלוים קולטות אף מנוס האמור לשעה מחנה לויה קולטת:

וכל הערבה כצ"ל. והביא פסוקים אלו וחסר הדרשות:

שמא כדומה להם אמר. ד' תיבות הללו אין להם ביאור. וברור כי ט"ס הוא. עיין שמות רבה פמ"ג הלשון כך אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך אלהיכם לא נאמר לא לי אמרת שמא להם אמרת וכו' וכצ"ל הכא:

אמנון ביטל לא תנאף. בפסיקתא ה"ג זמרי ביטל לא תנאף:

עשרת הדברים כנגד י' מאמרות. בפסיקתא שם גירסות אחרות:

האב והאם. נמשלו לאדם כמאורות בזה נכון מאד הכתוב (משלי כ':כ') מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חושך:

כל שישנו בשמירה וכו'. (ברכות כ:):

אלו כתות מלאכי השרת. דורש את כבודו על המלאכים שנקראו כבוד ה':
וכן אמרו חכמים. (עבודת כוכבים ה'):
מכאן שהסכים הקב"ה. (שבת פ"ז.):
מכאן אמרו כל הדר בח"ל. (כתובות ק"י) ולומד שם מקרא לתת לכם את הארץ להיות לכם לאלהים:
השמיעה מביא לידי שמירה. ושמירה מביא לידי עשיה כנ"ל ה"ג:
ד' דברים היה ר"ע. ספרי ע"ש. ועיין (ר"ה י"ח:) קצת מזה. ובתוספתא סוטה פ"ו הוא בארוכה:
ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה כצ"ל:
והארץ תירשו. בכאן חסר וכן חסר בספרי. ועיין בתוספתא מסיים על הדם תאכלו זה אבר מן החי ועיניכם תשאו על גלוליכם זה עבודת כוכבים ודם תשפכו כמשמעו עמדתם על חרבכם זה הדין והגזל. עשיתם תועבה זה משכב זכור ואיש את רעהו טמא זה גילוי עריות ומה מצות שנצטוו בני נח לא עשיתם ואתם אומרים נירש את הארץ:
והלכה זו. (ר"ה יח:):
גם אלה ד' דברים. כפי הנראה חסר כאן ולא מסיים הד' דרשות:
אמרו לו שמע ישראל. וקאי על יעקב:
שמו עלינו ביותר. דהוקשה לו הרי כתיב ה' אחד. ומה הוא אלהינו שמשמע רק הוא אלהי ישראל דוקא ע"כ אמר שמו עלינו ביותר כי יעקב בחר לו יה ועיין בספרי:
כענין שנאמר ואת הנפש וכו'. וכי אם מתכנסים כל באי עולם לבראות יתוש אחד אינם יכולים אלא שהיה מגיירן וכו' כצ"ל:
ר' אלעזר אומר יש לך אדם וכו' כצ"ל (ברכות סא:):
ע"י יסורין. כי יסורין ממרקין עון:
ששמו של הקב"ה בו'. במדרש תהלים מזמור צ"ד בבאורי (אות י') בארתי כי ה' הוא רחמים ואין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כמו שמצאנו דרשתם גבי גדעון כשביקש שלא יהיה טל על הארץ רק על הגיזה לבדה כתיב ויהי כן סתמא ולא נזכר שם ה'. אבל יסורין הם לטובה ע"כ כתיב כי ה' אלהיך מיסרך. ועיין בספרי הרבה דרשות בקבלת היסורין:
ואהבת וכו'. שיהיה שם שמים וכו' (יומא פ"ו) ע"ש בארוכה:
ואהבת ובו'. בכל לבבך אהבו כאברהם אבינו שנאמר אברהם אוהבו ואומר ומצאת את לבבו נאמן כו' כצ"ל כ"ה בספרי לפי גירסת הגר"א:
ובכל נפשך כיצחק שנעקד וכו' כצ"ל:
מאודך. כיעקב:

כיצר אני אוהבו ת"ל והיו הדברים האלה על לבבך (היינו שיהיו דברי תורה משוגרים בפיך) תן הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר הקב"ה ומדבק בדרכיו כצ"ל:
ושלא תערב בהם דברים אחרים. בספרי מסיים שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת יונית:
יצאו שבתות ויו"ט. (מנחות לז:):
על יד שמאל. (שם) ומסיים שם הקרא אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים הרי שיד היא שמאל:
או שכתב האזכרות זהב. הא דנקט אזכרות דוקא. ע.ין מ"ס פ"א מעשה בתורתו של אלכסנדרא שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תגנוז:
יכול על מזוזה ממש. היינו שיכתוב על עובי הפצימין:
אינו רשאי ליטלה וכו'. עיין (ב"מ ק"א) מעשה לזה שנענש מי שהוציאה:
זו אחד מד' בנים כצ"ל:
האל הנאמן לאברהם. כדכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך:
שומר הברית ליצחק. (כראשית י"ז) ואת בריתי אקים את יצחק:
דבר שאין לו הפסק. עיין פרש"י וכן הוא (סוטה ל"א) עושה מיראה לאלף דור ומאהבה שני אלפים דור והמחבר מראה רק פשוטו של מקרא כדרכו לפעמים:

עקב

זוכים לחיי עוה"ב כצ"ל:
זהו בריתו של אברהם אבינו. שנאמר וכרות עמו הברית:
משל לרופא וכו'. מדרש תהלים מזמור ע"ג ע"ש כל הדרשא:
ג. אין מאחר צביונם. דורש חרצובות לשתי תיבות מאחר צביונם ועיין שם במדרש תהלים ובביאורי בס"ד:
וכשם שאמר משה והיה עקב תשמעון. וסיפא דקרא ושמר לך את הברית והחסד כן אמר אסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב היינו לצדיקים:
דאמר ר"ל וכו' (ע"ז י"ח.):
עונות שאדם דש בעקביו בעוה"ז כצ"ל:
על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך מכאן וכו' כצ"ל:
כענין ואל בקצפך תוכיחני. ומלת אל מושך ג"כ על ובחמתך תיסרני כמו שהיה כתיב ואל בחמתך תיסרני:
מדעת התורה. כי הפסוק מדבר לדורות הבאים ג"כ והאיך שייך לומר אשר ידעת כי רק דור שיצאו ממצרים ידעו. ומה גם כעת מדבר עם באי הארץ הדור החדש שלא יצאו

ממצרים. ומביא ראיה מקרא הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם וגו' ושם ג"כ הפירוש הלא ידעת מדעת התורה אם לא שמעת היינו משקול הדעת שאלהי עולם ה':

שכך אמרו חז"ל (ב"מ ק"ז):

תכלה אותם. וע"ז שייך לשון אכילה כמו הסנה איננו אוכל:

לא תחמוד וכו'. מכאן אמרו וכו' (ע"ז נ"ב.) שמואל רמי כתיב לא תחמוד וכתיב ולקחת לך (סיפא דקרא דהכא) הא כיצד פיסלו לאלוה לא תחמוד פסלו מאלוה היינו שבטלו אז ולקחת לך והם כמו דברי המחבר:

כל היודע בטיב ע"ז. (ע"ז מג.) והיינו עובד כוכבים קטן אינו יכול לבטל:

כל שכיוצא בו נעבד (שם מ"א) ע"ש כל הסוגיא:

כיצד היו קוראין אותה (שם מו):

ולא היה נעצר להם. פי' אף שהיה יורד בכל יום אעפ"כ לא היה מתקיים מיום ליום וזה היה העינוי שלהם כמו שמסיים:

לא בא לרגלך צוקה. דורש בצקה לשון צוק וצרה. ועיין בתרגום שתרגם ומסנאך לא יחיפו פי' כפי הענין ולא כפי המלה:

מרוב שלמות. היינו מרוב בגדים שהיה להם. ועיין ראב"ע שמביא פי' זה והרמב"ן דחה דבריו:

קמחי דחיטי ר"י אמר בפה"א וכו' כצ"ל:

רב ושמואל וכו'. (ברכות לו:) כל שיש בו מה' מינים:

והשותה שמן זית לבדו. (ברכות ל"ה) אי דשתי לי' אזוקי קא מזיק ע"כ אינו מברך כלל:

תבשיל של שלק וכו'. היינו שאין נאכלין כמות שהן חיין ע"כ אם בשלו מברך במ"מ:

אע"פ שיש בו חלב ודבש וכו'. כי קמח הוא העיקר:

ומי שנסתפק לו אם בירך וכו'. אם משבעת המינים שהם דאורייתא צריך לברך. ספק התפלל אל יתפלל שתפלה דרבנן וכן כוונתו הכא:

ושנו חכמים הנוטל ידיו וכו' (סוטה ד:):

כדי שתצא הזוהמא. (רש"י שם).

ואין נוטלין מיד ליד אפילו מן הנהר וכו'. שאין כאן לא נטילה ולא טבילה והוא כדברי הרשב"א עיין שו"ע א"ח:

אר"נ משה תיקן כו' (ברכות מח.):

שכל אדם שיש בו גסות הרוח. (סוטה י):

כט. מה הם בנביא.לדעתי צ"ל הגירסא להיפך שקאי על קרא דהכא העידותי בכם היום מה אתם בנביא כדכתיב העידותי אף הגוים בנביא כי מצאנו כמה נבואות שניבא ירמיה

ושארי נביאים על האומות. ועיין איכה רבתי בא"ב תנינא בפסוק הפך עלי בלהות הלשון כגוים אשר ה' מאביד מפניכם מה אלו בכהן ונביא אף אלו בכהן ונביא:
של מה שזוממין. היינו מה שחושבין:
ג' פעמים למה. פי' ג' פעמים כתוב הלשון צדקת:
ולהלן הוא אומר ושני הלוחות בידו. היינו ביד אחת:
לא נתכוון משה. קאי על סיפא דקרא ואשליך את עפרו אל הנחל:
גדולה תפלה ממע"ט (ברכות ל"ב):
לוחות שהיה שניהם שוים. בתנחומא לחת כתיב חסר שלא היו גדולים זה מזה אלא שניהם שוים והיתה פסולת שניהם שוים:
ד"א אבנים. משום שם רועה אבן ישראל כצ"ל. ופי' דורש אבנים לשון יסוד (עלעמענט) כמו משם רועה אבן ישראל ג"כ הכוונה יסוד ישראל:
זה שאמר הכהוב יקר בעיני ה'. עיין ילקוט חוקת בשם הילמדנו כי הפסוק הזה נדרש על מיתת בני אהרן:
לשרתו וכו' מקיש וכו' אף ברכת כהנים בכשרים ותמימים. דברי המחבר צ"ע כי אם נלמד מקרא דהכא לפסול בברכת כהנים בעלי מומים להקיש לשירות היה לנו לפסול אף מומין שבסתר ובאמת פסולי מומין בברכת כהנים הוא רק במום שבגלוי (מגילה כ"ד) כל כהן שיש בו מום אינו עולה לדוכן מפני שהעם מסתכלין בו וכן מסיים בגמ' מומין שאמרו דווקא בפניו ידיו ורגליו:
אלו מ' דאחרונים. דכתיב ויאמר ה' קום לך למסע לפני העם וכו' והוא אחר שנתרצה הקב"ה מעון העגל והוא אחרי מ' האחרונים שניתן הלוחות השניים:
משל לאדם שמבקשין ממנו וכו' (ברכות ל"ג):
אמר ר' יוחנן כל מקום וכו' (מגילה לא.):
מהם זקנים יוצא מצרים. היינו אותן שהיו יותר מבן ס' בעת יציאתם ממצרים לא נגזרה עליהם גזירה:
היה מדבר עמם פא"פ. קאי על הפרשה הראשונה שמע ישראל אתה עובר היום וכו':
וא"י נקראת ארץ וכו'. כן הוא (תענית ט) ודורש א"י משקה אותה הקדוש ברוך הוא בעצמו וכל העולם ע"י שליח שנאמר הנותן מטר על פני ארץ זו א"י ושולח מים היינו ע"י שליח על פני חוצות הוא כל העולם כולה:
מד. הרי זה קרוי ד' שמות. לעיל סוף פרשת דברים:

ואע"פ שהיתה מפסולת א"י. עיין לעיל בפ' דברים והאמורי יקראו לו שניר הוא שלג ומפני הקרירות יקרא חרמון לשון חרם שאינו מוציא פירות וזה שאמר שהיתה מפסולת של א"י:

וכן בכ"מ כמו ודנה וכו'. מביא ראיה כי קרית סנה הוא ג"כ קרית ספר אשר דביר נקראת על שמה. והכל מחביבות המקום נקרא כמה שמות. וראיתי מי שכתב שקרית סנה וסנה בלשון ערבי לימוד ושנון כמו בעברי קרית ספר:

קלה להוציאה פירותיה (כתובות קיב):

מקום נמוך שותה. ששם אין גשמים רק מה ששותה מנהר נילוס:

ואלו הן הארצות. היינו שי"ב פעמים נאמר בקרא ארץ. בכאן חסר ובספרי חשיב כולם כסדר:

למטר השמים וכו'. שיהיה עננים וכו' חסר כאן ועיין ספרי:

להפריש ממנה חלה וכו'. כי הוא חובת הארץ דוקא:

עתים לטובה עתים לרעה וכו'. (ר"ה י"ז:) ע"ש:

וכי התבואה וכו'. וכי תבואה עומדת בארץ כל השנה הרי נקצרת בזמנה. ובספרי הגי' וכי יש פירות בשדה כל השנה:

שכל שנה שרשה וכו'. (ר"ה טז):

שנתחייבו בתלמוד קודם המעשה. פי' אף קודם שבאו לארץ והיו מצות שלא היו נוהגות במדבר אבל בתלמוד תורה נתחייבו תיכף בקבלת התורה:

כי ריב לה' עם. עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד כצ"ל ומה שבנתיים מיותר:

גדול ת"ת שקודם לחלה (קידושין מ):

נז. כשומע מפי חכם כשומע מפי משה כשומע מפי הקב"ה כצ"ל:

אשר אנכי מצוך היום. היא דרשה בפני עצמה:

שלא יהא לבו של אדם חלוק וכו'. היינו שלא יהרהר בדברים אחרים. ובספרי ה"ג אזהרה לכהנים שלא יהרהרו בשעת עבודה שלא לפסול הקרבן:

יורה שמורה הבריות (תענית ו'):

שלא תהא מצטער. דורש בשדך שהוא מיותר משדה שלך יהיה גם כן עשב לבהמתך:

סא. ועשב לעבודת האדם. ופשתן האדם עובד בו ועושה ממנו בגדים:

כשבהמתך אוכלת ושובעת. כוונתו כי ואכלת ושבעת קאי ועל ונתתי עשב בשדך לבהמתך וע"י זה עובדת בכח וזו ואכלת ושבעת:

אלא שמאחרין הטובה וכו'. מכילתא יתרו פרשה ו' ודורש אחרים לשון איחור:

שומעני שהם כלים מהעולם כצ"ל וכ"ה בספרי:

מה להלן חרב וכו'. בספרי מסיים פסוקים חרון אף על כל החמשה מיני פורעניות:
שיהיו עננים טעונים גשמים ועומדין כצ"ל:
ק"ו למי שלא נאמר בו מהרה. והיינו האומות ובספרי מסיים הקרא (יחזקאל ל"ח:ח') מימים רבים תפקד באחרית השנים:
דומין ליום. דורש כימי השמים כיום שהוא מאיר:
אין עץ אלא תורה וכו'. והרי הדברים ק"ו ומה אם התורה שלא נבראת אלא לכבודן של ישראל הרי היא קיימת לעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבשבילם נברא העולם כצ"ל וכ"ה בספרי:
ונוח לאבדן ככלי זכוכית (חגיגה טו) וחסר לשון כאן לא יערכנה זהב וזכוכית וכלי פז אלו דברי תורה שקשים לקנותן ככלי זהב ופז ונוח לאבדן ככלי זכוכית כצ"ל:
והאיך הוא עצל אחרי שקנה שדה וכרם אלא מפני שהוא לא השביחן כצ"ל ופי' ויתקלקל אח"כ וכ"ה בספרי המאמר בארוכה:
אם שמע אדם וכו' קאי על הקרא כי אם שמור תשמרון שאם שמע דבר מדברי תורה ראשון ומקיימו כשם שהראשון מתקיים בידו כך האחרונים מתקיימין בידו כצ"ל:
שלא יאמר וכו'. בספרי הלשון שלא תאמר הריני לומד פרשה קשה ומניח את הקלה כו' אלא כל המצוה הזאת מדרש הלכות ואגדות והמחבר קיצר בלשון:
גם אני מרבה אבי שבשמים. וזהו ולדבקה בו. ועיין ראב"ע שכתב לזה סוד גדול. ועיין רמב"ן:
מה שדין עליכם. הלשון אינו מדוקדק. והכוונה המצות שצויתי אתכם:
לרבות מסייעיהן. דורש את כל הגוים כל לרבות שירצו לעזור אותם אף הם. יפלו. וכמו שמצאנו (יהושע ט':א') ויהי כשמוע כל המלכים כו' וכולם נפלו בחרב יהושע:
ולא מן כל המדבר. שהמדבר בעצמו אינו ארץ ישראל:
אפילו כעוג. דריש איש המיוחד:

שופטים

פוקד על הרשעים. לרעה והם נמלטין:
הוי האוצרים חמס למו. אין זה מקרא בתנ"ך וט"ס ואולי צ"ל האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם (עמוס ג':י'):
שממעט בנכסיו. וזה טוב מעט:
ואפילו מאן דלא דריש סמוכים. (ברכות כא.):
ר"א בן שמוע. חנחומא בשם ר' אלעזר סתם ומסיים שם אין סיפק ביד הדיין לעשות לו כלום אלא א"כ מוסרו ביד השוטר והשוטר מוציא ממנו בע"כ:

אחד על גבי כלם. הוא הנשיא. וי"מ הוא מופלא שבב"ד אב ב"ד ובכל שופטים היה מופלא:

ושפטו אה העם בע"כ. עיין רמב"ן על התורה שפי' שבב"ד שבכל שבט היו יכולים לדון בע"כ. כי בב"ד שבכל עיר יכול הב"ד לומר לב"ד הגדול קאזלינא היינו להב"ד של השבט שהם ידונו בע"כ:

זו מצות הדיינים שיהיו מנוקים בצדק. פי' ושפטו את העם משפט צדק קאי על תתן לך שתתן לכחחלה שופטים ושוטרים אשר ישפטו משפט צדק. ופי' משפט צדק שיהיו חכמים ואנשי אמת. (הגר"א בא"א):

עד שאינו יודע מה מדבר. היינו שישכח תלמודו:

אחר ר"א ללוד. (סנהדרין ל"ב ע"ב):

שתיהן קרובות. הטל פשרה ביניהם:

ויפת בסתר לבי. וסיפא דקרא כי כחשתי לאל ממעל והיינו ע"ז:

ואפילו בקהל גרים. דה"א בישראל דווקא ת"ל והוצאת את האיש ההוא כו' אפילו גרים נשים ועבדים:

מנין אפילו מאה. ששנים יכולים להזים אותם:

אלא כסדר הזה. כמו שאומר למעלה ולמטה דיני סקילה:

מלמד שבמופלא שבב"ד וכו'. והיינו למעוטי תלמיד שלא הגיע להוראה אינו נעשה זקן ממרא:

ממך זה יועץ. שנחלקו בעבור שנה הקרוי סוד ועצה:

דברי אלו ערכין וחרמין וכו'. שנתחייב אדם ע"י דבורו:

ועגלה ערופה. שהחלל נהרג על ידי מריבה:

וטהרת המצורע. שאף נגעים על ידי ריב ולשון הרע באים:

בשעריך. זה לקט שהם לעניים דכתיב בהם ואכלו בשעריך:

כענין שנאמר והיה כו'. זה עומק הדין. דורש כי יפלא שנעלם מהם עומק הדין ויחשבו אותו לנמנעות שלא יכלו לידע עפ"י סברא וכ"ה פי' הקרא התם כי יפלא בעיני העם שיחשבו הדברים לנמנעות:

בין בהרת לשאת. שהם אבות מחולקים. ולא ידעו אם הנגע מאב אחד ומצטרפין זה ע"ז עיין ריש נגעים:

ואינו חייב מיתה על הוראת ב"ד שביבנה. אבל חייב לעשות כמו שהורו. רק מיתה הוא פטור (חכם הספרדי):

ואינו חייב מיתה על דברי סופרים. אתיא כר"י (סנהדרין כח:) על דבר שעקרו מדברי תורה ופירושו מד"ס:

וזקן ממרא. עפ"י ב"ד בחנק:

עשה מצוה האמורה בענין. (סנהדרין כ:) כי שלש מצות נצטוו בביאתם לארץ ואחד מהם למנות מלך:

עפ"י נביא. כי מאין יודעים שה' בחר בו:

ולא מאחרים. היינו כנענים:

לא תוכל וכו'. זה ל"ת שום תשים זה עשה. כ"ה בספרי:

כשהיה אגריפס וכו'. (סוטה מא.) והיינו כשהיה קורא משנה תורה ברגל בשעת הקהל:

ואזרם במזרה בשערי הארץ כצ"ל כלישנא דקרא:

שתהא מוגהת וכו'. היינו מספר המונח בעזרה (הגר"א):

וקרא בו כל ימי חייו. בתוספתא דסנהדרין. וקרא בו דוקא המלך אבל אחר אסור לקרות בספר של המלך. והוא דין חדש לא הביאו הספרי. וכן הגי' בסנהדרין. גם הרמב"ם בהלכות מלכים לא הביאו ואולי הוא בכלל שכתב הרמב"ם שאין משתמשין בכלי תשמישו. ויוכלל ג"כ הס"ת בזה. וצ"ע:

מלמד שאין על גבו אלא ה' אלהיו. (הוריות ג') איזה נשיא זה מלך שנאמר מכל מצות ה' אלהיו שאין על גביו אלא ה' אלהיו אז דינו כמלך שמביא פר על המצות:

ואת יהואחז מפני יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים כצ"ל:

בזמן ששלום בישראל. היינו שאינו מחלוקת בדבר המלוכה:

אחד גדול ואחד קטן. ובספרי וכן הועתק ברש"י אחד תמימין ואחד בעלי מומין ואולי כאן ט"ס וצ"ל כמו התם:

ומה דיבר לו אשי ה' ונהלתו. הוא קרא דמקודם. וברש"י בחומש הגי' ומה דבר לו (במדבר י"ח) בארצם לא תנחל אני חלקך היא גירסא יותר נכונה:

מלמד שהמתנות יוצאות בדיינים. דכתיב משפט (חולין קל:) דלא כר"ח שם:

מאת העם ולא מאת ההקדש. בספרי וכן בחולין שם ממעטינן הקדש מדכתיב וזה יהיה משפט הכהנים. אין להם אלא זה. ומאת העם ממעט כנענים ואחיו הכהנים:

פרט לטרפה. שאינה קרוי זבח. ופטור ליתן המתנות לכהן. והכהן ימכרם למי שאינו מצווה או יאכיל לכלבו:

פרט לכלאים. בספרי וכן (חולין קלב:) דורש שה לרבות את הכלאים. ובכאן ט"ס:

ונתן לכהן ולא לשלוחו. בספרי הגי' לכהן עצמו ופי' הז"ר הכוונה אעפ"י שזכה הכהן המתנות לאחר אסור ליתן לו אא"כ הזוכה ת"ח שאין נותנין מ"כ לכהן עם הארץ עיין

(חולין קל:) למד מקראי. ול"נ כוונה אחרת עפ"י מה דאיתא (כתובות כ"ה כ"ו) מעלין מתרומה ומתנות ליוחסין ע"כ נותן לכהן עצמו ולא לשלוחו וכ"ה הוא הפי' בספרי לכהן עצמו (אחר זה ראיתי בספר בית דוד להרב הגאון המפורסם ר' טעביל ממינסק זצ"ל בסי' ו' מספרו מביא דברי הפסיקתא ע"ש.ועכ"פ מה שכתב שידוע שהמחבר פסיקתא זוטרתי הוא מהאחרונים לא כ"ה כי המחבר הוא מהראשונים שהיה בימי הרי"ף כידוע):
מלמד וכו' בעמידה. מסיפא דקרא לעמוד ולשרת:
בין בארץ בין בחו"ל. קאי על ברכת כהנים. ואפשר לפרשו ג"כ על ראשית הגז שנוהג בחו"ל כסתמא דמתניתין רק האידנא בטלוהו שנהג עלמא כתלתי סבי:
יכול לוי ממש ת"ל ושרת את אחיו יצאו לוים כצ"ל:
בכל מקומות מושבותיהם. פי' אף כהן שגר בחו"ל אעפ"כ כשבא לארץ יכול לעבוד וזה דורש מאשר גר שם (ז"ר):
מכאן לכהן שבא. דורש מסיפא דקרא ושרת בשם ה' זה נשיאת כפים שהיה בשם המפורש (ז"ר):
ככל אחיו הלוים העומדים שם עומד על גבי הרצפה כדתנן (זבחים ט"ו) ע"ש כצ"ל:
חלק לאכול וחלק לעבוד. כמו ברגלים כל המשמרות שוות בעבודה כך שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים (סוכה נ"ה נ"ו):
מה מכרו וכו'. (סוכה שם) והיינו דוד ושמואל שתקנו המשמרות:
עשה מצוה. האמורה בענין כ"ה בספרי. והיינו שלא יהיה בך מעונן ומנחש:
אבל אתה למד להבין ולהורות. (סנהדרין סח.):
להזהיר ב"ד. שהם יבערו העושים עבירות:
מה כאן באש. דכתיב בהדיא מעביר בנו או בתו באש (שם ס"ז):
אפילו באחת מאלה. מדלא כתיב עושה כל אלה (חכם הספרדי):
אפילו אמר לך וכו'. כגון אליהו וכו' (יבמות צ:):
וכן מעשה גדעון. (תמורה כח:) ח' דברים התירו ובמדרש הגי' ז' עבירות:
בשכר כי יראו. פי' בשעת מ"ת שאמרו ישראל ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וע"ז השיב לו הקב"ה הטיבו את אשר דברו:
שלא להושיב את המתורגמין. היינו הנביא בעצמו יגיד נביאתו:
ג' מיתתן בידי שמים. (סנהדרין פט.):
קרי ביה לא ישמיע כצ"ל. היינו שאינו רוצה להגיד נבואתו:
אל דברו. זה העובר ד"ע. דורש לא ישמע אל דברי קאי על הנביא בעצמו:

אלו נביאי הבעל. חסר והמתנבא בשם עובדי כוכבים אלו נביאי הבעל כצ"ל ועולה המנין ג' מיתתן בידי אדם:
ירמיה אמר. לשון הכתוב אינו מדוקדק וכצ"ל כה אמר ה' על הכלים וכו' בבלה יובאו וכו':
לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה. ולא תירא לענש עליו כן פרש"י בחומש:
שלש ערים תבדיל. לא כרכים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עירות בינונית כצ"ל:
תבדיל לך ולא לאחרים. היינו לעובדי כוכבים:
מה תירש. צ"ל משתכבוש ותירש אז נתחייבו בעשיית ערי מקלט. וכה"ג הגר"א:
סטריאות כצ"ל ופי' דרכים המפולשים:
כמקדש לצפון בעבר הירדן כצ"ל:
שהיה עוקבין. אורבין להרוג:
והיח לנוס שמה כל רוצח אפילו כהן גדול במשמע כצ"ל (סנהדרין יח.) אף שאינו יוצא משם לעולם:
למה נאמר שמה ג' פעמים. (מכות יא:) כצ"ל וע"ז מסיים שם תהא דירתו:
תמול שנים. שלשום שלשה והיינו כל שלא דבר עמו ג' ימים:
שלא יהא גולה מעיר לעיר. היינו רוצח שהרג בעיר מקלטו גולה משכונה לשכונה ודורש אל אחת הערים ולא שתים:
אין לי אלא מי שיש לו חמות הלב. בספרי ליתא דרשה זו. כי דרשה זו נכון מאד לשון המשנה (מכות ח:) האב גולה ע"י הבן והבן גולה ע"י האב. אף שאין שייך הכא כי יחם לבבו:
ת"ל אחרי הרוצח מ"מ כצ"ל:
להזהיר ב"ד ע"כ. דורש והיה עליך דמים קאי על ב"ד:
לכך נאמר וכי יהיה איש שונא לרעהו. (בתחלה שונא) ואח"כ וארב ואח"כ וקם עליו ואח"כ והכהו נפש (הגר"א בא"א):
מכאן היה ריב"י אומר. קאי על הקרא ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם (מכות ט:):
אם נתחייב מיתה וכו'. (מכות שם) ודורש מדכתיב וארב עליו היינו מזיד. ואח"כ כתיב ונס מכאן שכלם מקדימין לערי המקלט (חכם הספרדי):
ושל ר' יהושע בדברי ר' אליעזר לומר על טהור טמא ועל טמא טהור שהוא עובר בל"ת ת"ל לא תסיג גבול רעך כצ"ל וכ"ה בספרי והשאר ט"ס והסגרתי במוסגר. ובכוונה גדולה נאמר בספרי וכן הכא לומר על טהור טמא וכו' עיין (שבועות י"ט) משמעות דורשין א"ב רב ששת מחליף דברי ר"א לר"ע ור"ע לר"א וע"ש בפרש"י כשהיה ר' ששת שונה

משנתו מחליף דברי זה בזה ולא היה מקפיד לפי שאין ביניהם חיוב ופטור עכ"ל רש"י (הרב משכיל לאיתן) ונכון הוא (הערה) עיין ירושלמי שבת פרק א' על פסוק רב אדם וכו' ואיש אמונים מי ימצא זה ר' זעירא דאמר ר"ז לית אנן צריכין חשושין לשמעותא דר' ששת דרב ששת הוא גברא מפתחא ופי' אחרי כי היה סגי נהור ולא ראה שמות המדברים היה מחליף מאמרם. וכמו שאמרו בבבלי שבועות שר' ששת מחליף דברי ר"א לר"ע. וכבר דברתי הרבה מזה בהקדמתי למדרש משלי:

אבל קם הוא לעדות אשה להשיאה. עיין (יבמות פ"ח.) ועוד בכמה מקומות שזה רק תקנת חכמים מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה ע"ש. וכבר הבאתי כמה פעמים דברי הרא"ש שכתב שכמה מילי דרבנן אסמכינהו בספרא וספרי מקראי ואין להאריך. זולת זה פלא שבספרי הוא מאמר ר' יהושע אבל קם הוא לעדות אשה להשיאה (וביבמות קכ"ב.) שם במשנה הגי' ר' יהושע אומר אין משיאין האשה ע"פ עד אחד ומצאתי בז"א בשם בן המחבר שכתב שבסמ"ג ל"ת ר"ג הביא דברי הספרי וגורס ר' יהודה ולא ר' יהושע. אבל הגר"א בהגהותיו לספרי לא הגיה כלל וצ"ע:

ולהלן הוא אומר ע"פ שנים. בהתחלת הפרשה גבי עובד כוכבים:

ונאמר להלן ועמדו. בפסוק שאח"כ גבי כי יקום עד חמס. ובשם הוא בעמידה דכתיב ועמדו:

אין חמס אלא גזלן. דכתיב (שמות כ"ג) אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס. וכצ"ל בספרי. והז"א ציין קרא שלא נמצא ועיין (סנהדרין כ"ז) אל תשת רשע עד אל תשית חמס עד אלו הגזלנין קיצר הגירסא בלישנא דקרא כדרכם באיזה מקומות:

מלמד וכו'. עד שיזמו מעצמן (מכות ה') הלשון לענות בו סרה. עד שתסרה גופא של עדות (פי' שיאמרו עמנו הייתם) ואז סרה כל גוף העדות (הגר"א בא"א) ועיין במזרחי:

להביא אשה עם אשה וכו'. אשר להם הריב רבויא הוא. ועיין (שבועות ל.) ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר. או אינו אלא בבעלי דינין וכי שנים באו לדין שלשה אין באין לדין וכו' וכי אנשים באין לדין ונשים אין באין לדין:

זה שהיה קרוב ונתרחק. שהיה חתנו ומת בתו:

ומנין שהעד עושה עצמו עד שקר וכו'. עיין כ"ז בספרי. ומסיים ג"כ יכול אף שנחקרו עדותן בב"ד ת"ל שקר ענה באחיו כ"ז שב"ד צריכין להם ולא משנחקרה עדותן בב"ד. החכם הספרדי וכן הז"א פי' על דברי הירושלמי פ"ב דכתובות. וכ"ה בתוספתא שם עדים שהעידו בין לטמא בין לטהור וכו' לפטר ולחיוב עד שלא נחקרו עדותן בב"ד ואמרו בדאין אנחנו הרי אלו נאמנין. ויהיה כאן הפירוש ומנין שהעד עושה עצמו עד שקר

היינו קודם שנחקרו עדותן בב"ד. וע"ז מסיים הקרא והנה עד שקר העד אולם הגר"א בא"א פי' באופן אחר. וז"ל שבמלקות ומיתה ודיני קנסות אם העידו על האדם שהרג את חברו ותייבו מיתה או מלקות או קנס ועדים אמרו עמנו הייתם אף שעדים אחרים באו ואמרו שאמת הוא שנהרג רק לא באותו היום וביום אחר הוא אעפ"כ יקויים בהם כאשר זמם שבשעה שדברו עליו לא היה חייב מיתה עדיין שלא באו עדים עדיין וקנסות ג"כ לא היה חייב עד שיפסוק ב"ד ע"פ עדות כשר. אבל בממון באופן זה אינו חייב רק אם הוא דבר שקר לגמרי. אבל אם עדים אחרים באו ואומרים אמת שחייב ממון לחבירו אע"פ שהתכחשו עדים הראשונים בעמנו הייתם לא מקיים בהם כאשר זמם משום שלא הפסידו בזה שממון חייב אף בלא ב"ד ולכך כתיב והנה עד שקר העד ששקר הוא לגמרי וקאי על ממון עכ"ל וזה כוונת הפסיקתא שהעד עושה עצמו עד שקר. היינו שכל המעשה הוא שקר:

אם עוגשין עונשין. היינו עונש מיתה:

ריה"ג אומר ועשיתם לו כאשר זמם. לעשות לאחיו ולא לאחותו מכאן שזוממי וכו' (סנהדרין צ.):

צד. במלחמת הרשות הכתוב מדבר. למלחמת מצוה יוצאין אפילו חתן מחדרו (סוטה מ"ד):

מלמד ששתי מלחמות וכו'. עיין (בר"ר פ' ע"ד) בסופה:

שארץ מצרים עמוקה. מדכתיב המעלך:

אלא קריאת שמע. שמתחלת שמע ישראל:

כיון שמתחיל הכהן לדבר שוטר משמיע כצ"ל:

השיבוני על דברי. היינו אותם. החוזרים יאמרו טעמם מי בנה בית וכו':

אם אינו שומע לדברי הכהן. הכוונה כמו שאמרו במשנה לפיכך תלתה התורה כל אלו שיחזרו בגללן ולא יתביישו עוברי עבירה כי יאמרו מחמת אלו דברים חזרו והנה מי שאין בידו עון יחשוב כי הוא ילך למלחמה אף שבנה בית וכו' אחרי כי הטעם רק שלא יתביישו עוברי עבירה לכך מסייסכי זה גופא עבירה שלא ישמע לדברי הכהן וימות בשביל חטא זה (הרב המזרחי):

ואיש אחר יחנכנו יכול א' מן המשפחה נאמר כאן אחר ונאמר להלן אחר (דברים כ"ח:ל') אשה תארש ואיש אחר וכו' או הקרא בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. מה להלן נכרי אף כאן נכרי כצ"ל וכ"ה בספרי. ובכאן חסר. וצער יש לאדם יותר שביתו יבוא לידי נכרי. ולא לידי אחד ממשפחתו:

אחליה לקדושתיה. שטעון פדיון (ברכות לה.):
במלחמת הרשות וכו'. כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך (רש"י) ועיין ברמב"ן:
והיה אם שלום תענך. יכול אפילו מקצתן ת"ל ופתחה לך כולה ולא מקצתה כצ"ל:
אלו כנענים שבתוכה. מסיפא דקרא והיה כל העם הנמצא בה אלו כנענים. כ"ה בספרי:
לכל הערים הרחוקות ממך מאוד לא יהיה דינם כצ"ל:
לרבות הגרגשי. אף שפינה מקומו אעפ"כ ביזתו מותרת (ז"א) כגון בני גבעון שהחיה יהושע. הגר"א בא"א כתב ובגבעונים שהערימו אותם ואם לא הערימו היו נהרגין אף שעשו שלום משום שהשלום שעשו הי' אחר שעמדו במרדם שיהושע היה שולח אגרות מי שישלים יבוא וישלים ומי שרוצה לפנות יפנה ומי שרוצה לעשות מלחמה יעשה עכ"ל. וזה שלא כדברי המחבר דהכא:
במלחמת הרשות הכתוב מדבר. דריש מלתופסה ולא תשחיתנה ובשבעה עממין מצוה לשחתה:
רבים שלשה. מגיד שתובע שלום ב' או ג' ימים. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (שמואל א כ"ח) ויהי בבוא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי:
לתפסה ולא לבזות אותה. בספרי הגי' ולא לשובתה והכוונה להרסה בלי תועלת. וכן הוא כוונת המחבר לבזות אותה:
כי ימצא. פרט למצוי. עיין (סנהדרין פ'.ר) ע"ש בתוספות ד"ה ונמצא בידו שהקשו מהכא. ולפע"ד לא קשה מידי כי הכא סמוך על סוף הקרא לא נודע מי הכהו ע"כ דורש כי ימצא פרט למצוי. והוא כעין שם בסוטה גבי נמצא טמון בגל שהקשו מעומר ותירצו הכא מעניני דקרא והתם מעניני דקרא. ע"ש ותבין כוונתי:
אפילו אחד בסוף העולם (היה יודע מי ערפו) לא היו עורפין כצ"ל:
ומדדו אל הערים אשר סביבות החלל. מן החלל אל הערים ולא מן הערים אל החלל כצ"ל:
כשיעור העול לרחבו כצ"ל:
מצוה בזקני העיר ההוא: ולא בזקני ירושלים שהם מדדו עיין שם בסוטה:
את העגלה הערופה בנחל כצ"ל. ומפרש הערופה (לא כדברי רש"א וראב"ע שמפרשים ערופה מלשון עורף שמשבר ערפה) והמחבר מפרש מלת הערופה בעצמה לשון שברון והפוכה כמו התם הוא יערוף מזבחותם והוא כמו שתרגם. אונקלוס וינקפון תמן ית עגלתא:
וכן אמר שהעגלה היתה מתלעת וכו'. עיין כ"ז בתרגום המכונה ליונתן בן עוזיאל:

ומה שירות בתמימים. עיין כ"ז בפרשת עקב. ודע כי גבי עגלה ערופה כשירה בכהנים אף בעלי מומין וכ"ה בספרי:
שופכי הדם הנקי. היינו אם נמצא ההורג אחר שנערפה העגלה יהרג עיין ברש"י בחומש. וה' יכפר לנו ויטהרנו אמן:

כי תצא

לבי לחוקקי ישראל וכו'. עיין (הוריות י"א) ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הילל שמלמדים תורה ברבים:
שנאמר ויעבור הרנה כצ"ל:
בזמן שעושים וכו'. דורש ובטוב צדיקים שהצדיקים עושין טוב:
ולא כתיב. דבר אל ב"י. כי הוא לשון צווי ועיין (סוטה ל"ה:) ברש"י שם:
לרבות כנענים שבתוכה. דורש ושבית שביו מה ששלל השונא מאחר. וכעין שדרשו בפ' חוקת וישב ממנו שבי (גיטין ל"ח.) ע"ש:
בשעת שביה. כי רק בשעת מלחמה הותרה יפ"ת:
ולא לבית אחר. אפשר לפרש כמו שכתב הגר"א באי"א שכל הנוולים שעושה לה הוא כנגד יצרו אבל לא לבזותה לפני אחרים. וזה שדרש אל תוך ביתך ולא לבית אחר לבזותה בפני אחרים:
בגדים נאים. כי מלת שמלה נופל על בגד עליון העשוי להתקשט בו. וכן לא ילבש גבר שמלת אשה (הגר"א באי"א):
כאשת איש. והבא עליה חייב מיתה:
מנהג אישות כמו שנאמר שארה וכו' כצ"ל:
ואין צריך להעניקה. דה"א ללמוד מאמה העבריה שמעניקין אותה (קידושין מ) ודורש ושלחה לנפשה את הנפש בלבד ולא להעניקה (נכדי החכם חיים נחמן שי'):
ת"ל ומכור לא תמכרנה. דורש מלות כפולות לרבות שוה כסף:
זו אהובה בנישואיה וכו'. שזו באה מן העממים דורש האחת בה"א הידיעה קאי על היפ"ת:
שאין בהם הויה. שאין קדושין תופסין בה:
לא הספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון כצ"ל וכ"ה בספרי. ואינו נוטל אפי'חלק פשוט דזיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא וכו':
כמה טעות טעו הקראים כו'. דע כי גזירת רבינו גרשום מאור הגולה בחרם שלא לישא שתי נשים. והביאו הרמ"א באי"ע סי' ב' וכתב כי לא גזר רק עד כלות אלף החמישי. וכל הפוסקים לא הבינו הטעם למה גזר רק על זמן ידוע. והרבה פירושים נאמרו בזה וברור

הדבר כי בימי ר"ג מאה"ג נתפרצו אז מאד כת הקראים נגד התלמוד ומחלוקת גדולה היה אז ביניהם. והרבנים עמדו במלחמת מצוה ללחום נגד הקראים והראשון היה רבינו סעדיה גאון ותלמידיו כי הקראים אם כי האמינו בי"ג מדות שהתורה נדרשת אבל עקמו הדרשות למטרתן כפי ששינו הרבה מצות התורה גרעו והוסיפו. גם המחבר שלנו ר' טוביה נלחם נגדם הרבה פעמים כאשר תראה בהפסיקתא הזו. וכן בכאן נגד דרשתם שרצו לאסור ליקח שתי נשים מהפסוק אשה אל אחותה. והנה בימי ר"ג מאה"ג אחרי כי ראה לפי אריכות הגלות והטלטולים גזר שלא לישא ב' נשים. אולם שלא ידמו הקראים כי חכמי הרבנים הודו להם בזה ע"כ במכוון גזר רק עד סוף אלף החמישי. להראות כי זה רק מטעם גזירה ולא ע"פ דין. וכאשר מצינו ג"כ לחכמי התלמוד שגזרו כמה דינים להוציא מלב הצדוקים אשר היתה בימיהם כן עשו ג"כ דורות הגאונים להוציא מלב הקראים כי הקראים והצדוקים כמעט דעת אחת להם. כנ"ל ברור. ולאשר זה דבר חדש הצנתיו כאן אף שאין זה מקומו:

טז. ביום מפילין נחלות. (סנהדרין לד:) וע"ש בפרש"י דביום הוי צואת המת דין פסוק ואינו צריך עוד לדיינין ובלילה לא הוי דין פסוק וצריך דיינין ואלו ששמעו צואת המת יעידו לפניהן:

מלמד שהבן נוטל וכו'. היינו בן פשוט. דורש מדכתיב יהיה לו משמע אפילו עכשיו אין לו (ז"ר) ואם ביכר אינו מבוכר. דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה:

בכל אשר ימצא לו וכו'. גבי פשוט כתיב כל אשר יהיה לו דרשינן שנוטל בראוי כבמוחזק. וזה אשר יהיה לו אף להבא אף שאין לו עכשיו. וגבי בכור כתיב אשר ימצא לו. דורש דווקא הנמצא בשעת ירושה לבד ולא הראוי לבוא אח"כ (הגר"א בא"א):

מלמר שהבכורה יוצאת בדיינים. אם הפשוטים אינם רוצים ליתן. ב"ד היו מוציאים בע"כ כי משפט כתיב כאן (ז"א):

ובכור שנולד לאחר מיתת אביו. (ב"ב קמ"ב נדה מד:) יכיר בעינן והא ליכא:

כגון שהיה לאביו ב' נשים וכו'. וכן כשאשתו מעוברת וילדה תאומים (רשב"ם שם):

אבל לעובר דיליה (ב"ב קמ"ב:). הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו. ועיין טור ח"מ סי' ר"י בהתחלה בב"י שהאריך בזה:

בן ולא בת. (סנהדרין סח:):

ללמדך מ' מתחלף בו'. וכמו שהיה כתוב עד אילון ממרה:

מורה וכו' שוטה. וכמאמרם אין אדם עובר עבירה עד שנכנס בו רוח שטות:

שבא לכלל איש. (סנהדרין ס"ח) משיקיף זקן התחתון אינו נעשה בן סורר ומורה:

יכול אפילו אמר לו אביו ואמו להדליק את הנר ולא הדליק ת"ל אינו שומע אינו שומע לגז"ש מה אינו שומע האמור להלן בן סורר ומורה זולל וסובא אף אינו שומע האמור כאן סורר ומורה זולל וסובא כצ"ל וכ"ה ה"ג בספרי. והנה בא"א להגר"א הג' יכול אפילו אמר לו אביו להדליק את הנר בשבת ולא שמע לו ולא הדליק ת"ל כו'. ודבריו מופלאים הלא לעיל בפ' קדושים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו יכול אפילו אמר לו אביו להדליק את הנר בשבת ת"ל ואת שבתותי תשמורו כולכם חייבים בכבודי הרי זה לימוד אחר לגבי בן כשר. ובלי ספק שתלמיד טועה הוסיף בדברי הגאון תיבת בשבת ונצרך למחקו שם:

מלמד שב"ד מלקין אותו. היינו ב"ד של ג' מלקין אותו בפעם ראשונה:

ותפשו בו אביו ואמו מלמד שאינו נסקל וכו' כצ"ל. ולשון ולא גדמין ט"ס ונאמר בפיסקא שלאחריו:

מצוה בזקני עירו. וכ"ה ג"כ בספרי. עיין (מכות י:) וזה כמ"ד זקנים מצוה בעלמא הוא:

היה אחר מהם גידם וכו'. (סנהדרין ע"א.):

ואמרו ולא אילמים. לקמן גבי מוציא ש"ר כתיב ואמר אבי הנערה אל הזקנים דורש מכאן שאין רשות לאשה לדבר לפני האיש. והנה כאן כתיב ואמרו אל זקני עירו משמע ששניהם יאמרו בננו זה סורר ומורה ע"כ דורש ואמרו ולא אלמים. היינו ג"כ שהאב יאמר אבל גם האם לא תהיה אילמית. ויש לכוון דבר זה ג"כ בא"א להגר"א ז"ל):

מכאן אמרו האיש נתלה. (סנהדרין מ"ה:) כדברי חכמים:

כי תראה ולהלן הוא אומר כי תפגע הרי מ"ע ול"ת. קשה לי הרי בכאן גופא מסיים הקרא השב תשיבם לאחיך הוא מצות עשה ועיין (ב"מ ל"ב:) האי עשה ול"ת פרש"י עשה השב תשיבם וכן באלפסי שם בפירוש ע"ש וצע"ג (העירני לזה נכדי החכם רח"נ שיחי'):

איזו אבידה. (ב"מ ל':) ע"ש:

יש פעמים שאתת מתעלם. (שם) ע"ש גבי כהן והאבידה בבית הקברות:

החזירה למקום שראוה אחרים ולא נטפלו בה נגנבה וכו' חייב באחריותה כצ"ל וכ"ה בספרי. והיינו כיון שלא מסר לידו הוי נגנבה או נאבדה כמו פשיעה ועיין (ב"ק נ"ז:) כל הסוגיא כיון דנקטי להו ניגרא ברייתא בעי נטירותא יתירתא:

לעשות רחוק כקרוב. פי' מדכתיב ולא ידעתו היינו שרחוק ממך אעפ"כ ואספתו אל תוך ביתך. ועיין מכילתא משפטים פ' ב' פסוק כי תפגע ה"ג אין לי אלא בזמן שהוא קרוב ורחוק אם אינו מכירו מנין ת"ל כו' ולפי דעתי כוונת המכילתא כמו שהוא כאן בפסיקתא (חכם הספרדי):

ולא לרשות אחרים. דה"ל שומר שמסר לשומר וחייב באחריותה:
עד שתדרוש את אחיך וכו'. (ב"מ כ"ח) והיינו שיתן סימנים. ודורש עד דרוש אחיך אותו הוא סימן כמו (ישעיהו ז':י"א) גבי אחז שאל לך אות הוא ג"כ סימן. וכ"ה בזוהר חוקת (קפ"ד) ע"ש:
שאם מצאת חמור וכו'. (ב"מ כ"ח:) ומטפל בהם עד י"ב חודש. ונראה לי מדחלק הכתוב לכתוב בפ"ע וכן תעשה לחמורו. וכן תעשה לשמלתו לכל אחד בפני עצמו מזה דרשו חלוקי דינים גבי חמור שעושה ואוכל לטפל בהם י"ב חודש גבי כסות לנערה אחת לל' יום הכל לפי חלוקי הדברים:
לפני יאוש בעלים. היינו בדבר שאין בו סימן. כי לאחר יאוש הוי הפקר ואינו צריך להחזיר רק לפנים משורת הדין (ב"מ כ"ד:):
ושלא תלבש אשה כלי זיין וכו' כצ"ל (נזיר נ"ט.):
בין מועטים. כי צפור לשון יחיד:
לפניך לרבות אווזים וכו'. דורש לפניך שהיו לפניך ומרדו בך (חולין קל"ט):
פרט למעופפת. פי' מדלא כתיב והאם יושבת אלא רובצת משמע שבכנפיה נוגעת בקן רובצת מקרי (חכם הספרדי):
ר"א שיהיה עוף טהור וכו'. דצפור דווקא טהורה נקרא ולא טמאה:
אפי' לטהר בה את המצורע. (חולין קמ"ב.) דהוי"ל למכתב לא תקחנה על הבנים דבאם משתעי קרא מאי לא תקח האם אפילו לטהר בה את המצורע כך פירש הראב"ד (חכם הספרדי):
פרט לקורא זכר. דורש שלח תשלח את האם דווקא. וקורא זכר דרכו להרביץ על הביצים:
ומה הקלות שהם באיסר כך וכו' כצ"ל:
לקח ירש וכו' מנין ת"ל בית מ"מ כצ"ל וכ"ה בספרי. והקרא ולא תשים דמים הוא דרשה בפ"ע כמו שמסיים:
ראוי היה ליפול. (שבת לב.) ראוי היה ליפול שהרי לא נפל והכתוב קוראו נופל:
שכל המקיים כלאים. ה"ה זורע שעובר בשני לאוין. ומקיים עיין (ע"ז ס"ד.) בפרש"י מקיים שעושה סייג וגדר כדי לקיימן דאל"ה הוי לאו שאין בו מעשה ואין לוקין עליו. וע"ש בתוס':
פן תקדש וכו'. שאסור בהנאה בספרי יליף ג"ש קדש קדש ע"ש וכוונתו כמו שהוא (חולין קט"ו) שיליף קדש דהכא מלא יהיה קדש בבני ישראל מה להלן הנאה (בעילה הנאה הוא. רש"י) אף כאן הנאה (ז"א) ונכון:
מאימתי תבואה מתקדשת משתשריש כצ"ל (כלאים פ"ז) ע"ש:

והרוח מסייעתו. [כלאים פ"ה] וסערתו הרוח לאחריו מותר לפניו אסור ע"ש:
להביא בדין הדש והמנהיג וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי וחורש לאו דווקא:
פרט לגזי צמר ובו'. שאינם משוזרים וקלועים ביחד:
ר"י אומר אם בא עליה לוקה כצ"ל (כתובות מ"ה:) ע"ש שר"י סובר שלוקה רק מכות מרדות משום לא תלך רכיל ע"ש בפרש"י וע"ש בתוס':
אמר לה הקדחת את תבשילי ולא הקדיחה כצ"ל$:
להביא ביאה אחרת. היינו שלא כדרכה ודורש מלות כפולות ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע. והנה לפי סוגיית הש"ס (כתובות מו.) לא הבנתי דרשה זו כי כל הפלוגתא דראב"י ורבנן רק אם הבעל בעל או לא בעל. אבל העלילות דברים הוא רק שנבעלה לאחר כדרכה וכמסקנת הגמ' שם. והז"א האריך בזה אבל תירוצו אינו עולה יפה לפענ"ד. וצע"ג:
בעמידתה הדברים נאמרים. פי' שיגיד לה הדברים בפניה דבעינן בפני בע"ד:
מכאן שאין רשות וכו'. מדכתיב ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמה כמו שכתוב למעלה אבי הנערה ואמה (חכם הספרדי):
מלמר שרשות ביד האב לקדש את בתו הקטנה כצ"ל (כתובות כב.) מנין לאב שנאמן לאסור את בתו מן התורה כו':
יבואו עדיו של זה וכו'. (שם מ"ו.) דברי רבנן וזהו פירוש ופרשו השמלה קאי על העדים:
לא על זו בלבד כו'. דכתיב על בתולת ישראל ללמדך שהשם רע הוא על כל הבתולות:
זה חומר במוציא שם רע. היינו ממפתה:
להזים עדיו של זה. מה שאמרו לא נמצאו וכו' כצ"ל:
במעמד כל אנשי עירה. פי' וכי כל האנשים רוגמים אותה. וכ"ה בספרי:
מה כאן זנות עם זיקת הבעל. (סנהדרין נ:):
בערים. היינו שעדים התרו בו:
בעולת בעל להביא בעולת בעל בבית אביה היינו שבא עליה הארוס בבית אביה ועדיין לא נכנסה לחופה:
סתם מיתה בחנק. כי בנערה המאורסה כתיב דוקא בתולה ואז נדונית בסקילה:
גם להביא את המעוברת. (ערכין ז.) גם שניהם לרבות את הולד. ודע כי בספרי וכן ברש"י בחומש גירסא אחרת גם לרבות הבאים מאחריהם. עיין במזרחי שהביא ויש שפרשו שלא תאמר מאחר שדינם של נואף ונואפת נגמר למיתה הרי הם חשובים כמתים. ואם באו הם וזנו הוא באחרת והיא באחר ה"א שאין ממיתין האחרים על ידם כיון שנגמר דינם למיתה לא חשיבי מעשיהם כדאמרינן גברא קטילא קטל. קמ"ל גם לרבות הבאים

מאחריהם ג"כ ידונו למיתה. ודברים אלו מבוארים בב"ר פ' ל"ב ר"נ בריה דרשב"נ אמרו (דואג ואחיתופל) לשאול וכי יש אישות לדוד הרי מורד במלכות הוא וחשיב כמת והותר אשתו של דוד ע"ש:

אע"פ שנבעלה לקטן. והיינו בן ט' שנים ויום אחד שביאתו ביאה:

נערה ולא בוגרת. (סנהדרין ס"ו:):

שהפירצה קורא לגנב. דריש ומצאה איש בעיר מחמת שלא ישבה בביתה והלכה לעיר ע"כ אירע לה כזה:

שער שנמצאו בו. שעברו בו העבירה (כתובות מב.):

עפ"י התראה. דורש מלות על דבר בעת שהתרו בה:

להביא כל שבענין כו'. היינו שהיתה אנוסה וכ"ה בספרי:

אין לנערה חטא. זה הקרבן מות זה מכות כ"ה בספרי:

מלמד וכו'. מצילין אותם בנפשם שם:

בכל דבר וכו'. היינו באחד מאבריו של רודף (סנהדרין סט.):

פרט למפותה. שאינו נותן נ' סלעים:

בעדים. כי עפ"י עצמו אינו משלם קנס:

כל שכיבה. פי' אפילו שלא כדרכה (קדושין י.) גבי באו עליה י' אנשים ועדיין היא בתולה מודה רבי לענין קנס דכולהו משלמי כדעת הספרי והפסיקתא. אולם הרמב"ם פסק אין האונס והמפתה חייב קנס עד שיבוא עליה כדרכה ועיין בטור א"ה סי' קע"ז בב"י שדבר בזה. ואכמ"ל:

ולא בוגרת. כי קנסה לעצמה גבי בוגרת:

מלמד ששותה בעציצו. (כחובות לט.) ופי' שותה בעציצו בכלי שבחר בו ע"כ ישאנה:

בעמוד והחזר כו'. (גיטין צ.) והיינו שב"ד כופין לו שישאנה עוד הפעם ואינו לוקה שנתקו הכתוב לעשה:

זהו סריס חמה וכשר כצ"ל:

ארי" ארבע קהלות הם. תוספתא קידושין ט"ה (ובקדושין ע"ב ע"ג) נשתנה הגי' ובחנם נדחק בזה הרב ז"א:

וחכ"א שלשה קהלות הם קהל כהנים קהל לוים קהל ישראלים. אבל לא קהל גרים כי גר אסור בממזרת. ודע כי הכל שייך ע"פ דלקמן לא יבוא ממזר:

כגון הערויות. היינו דוקא מחייבי כריתות או מיתות ב"ד (יבמות מט.):

ולמטה הוא אומר גבי עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם. וכ"ה לקמן בדברי המחבר:

מאי ממזר. בספרי מאי ממזר מום זר. ודברי המחבר מן המשפחות הכשרות הוא פירוש ע"ז. היינו שהאיסור רק מחמת בעילת האיסור אבל המשפחות כשרות הם:
גדולה לגימה. (סנהדרין ק"ד):
בדרך בשעת צרתכם. בספרי הגי: בשעת טרופכם היינו מי שהוא בדרך הוא בטירוף לא כמו שהוא בעיר שהכל מוכן:
רחמנא אי בטולך וכו' כצ"ל (גיטין י"ז):
המקבל אכסנאי. (ברכות סג:) המארח ת"ח בביתו וכו':
ונטלו עצה להחטיא את ישראל. בעצת בלעם בשיטים:
בנים אשר יולדו להם אלו הבנות. (קדושין ע"ז:) תלאן הכתוב בלידה:
אמר ר"י מנימין גר מצרי היה לי חבר וכו' כצ"ל:
לבשר ענוים. חסידים לא נאמר אלא ענוים מכאן שענוה גדולה מכלם:
אלא שהלילה וכו'. (נזיר ס"ו.) אורחא דקרי למתיא בלילה:
ולא בעמידה. דורש מסיפא דקרא והיה בשבתך חוץ בישיבה דוקא וכ"ה לקמן בדברי המחבר:
ואין נפנין למזרח וכו'. (ברכות ס"ב.):
מפני שהשכינה במערב. ודרש מקרא כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך. והחכם ירושלמי פי' דברי הפסיקתא שהכוונה שאינו מכסה מיושב רק עומד ומכסה. ובעת העמידה לא יטה עצמו כלפי דרום שלא יהיה עגבותיו לצד מערב ע"כ דבריו בקיצור לשון:
לרבות גר תושב. היינו אם העבד גר תושב ובא לא"י אל תסגירהו לידם (חכם הספרדי):
באחד שעריך ולא שיהיה גולה וכו' כצ"ל. ודורש באחד שעריך שיהיה ישיבתו במקום אחד:
בטוב לו. מנוה הרעה לנוה היפה. תוכל לשנות מקומו:
ואי אתה מוזהר על האומות. עיין רמב"ן ובמזרחי שהאריכו בדבריהם. ולדברי הרמב"ן פי' הספרדי כי זה קאי על ב"ד להזהירם שלא תעמוד האשה הקדשה המוכנת לזנות מבנות ישראל אבל על בנות הכנענים לא הוזהרו ב"ד ע"ז. אף שהוזהרו ב"ד שלא יהיה בן הכנענים היושבים בא"י עובדי כוכבים ומזלות אבל ע"ז לא הוזהרו:
והמתרגם אמר וכו'. לא תהי אתתא וכו' הכוונה אחרי כי עבד הבא על בת ישראל אין קדושין תופסין בה והוי בעילתו בעילת זנות. וזה לא תהיה קדשה וכו':
יכול אפילו העבירו ברגליו. ולא הקריבו:
פרט לפרת חטאת. והיינו פרה אדומה ששחיטתה בהר הזתים ולא בעזרה:
לכל נדר וכו'. כל רבויה הוא ועופות באים בנדר או בנדבה. (הרע"ב):

גם שנירם להביא שנוייהם. היינו חטים ועשאם סולת:
מחיר זונה ואתנן כלב מותרים. דכתיב גם שניהם ולא ארבעה כצ"ל:
אזהרה למלוה. דכתיב אל תקח מאתו נשך וכו' כצ"ל:
לרבות כסף מעשר. היינו מעשר שני. דס"ל מע"ש ממון גבוה וסד"א דהוי כמו הקדש דאין בו משום רבית קמ"ל דעכ"פ הבעלים אוכלין אותו בירושלים ויש בו משום רבית (ז"ר):
לרבות כל דבר. שאר דברים שאינו לא כסף ולא אוכל. כגון בהמה וכלים (ז"א):
שלא ילמדנו מקרא כו'. דורש דבר כמו דבור:
הוא ולא חילופו. עיין (ר"ה ו') מסקנת הגמ' כגון שעברו עליו ב' רגלים והומם וחללו על אחר ועבר עליו עוד רגל אחד דקסד"א כמאן שעברו עליו ג' רגלים דמי קמ"ל שאינו עובר בבל תאחר עד שיעברו ג' רגלים על השני:
שאינו עובר בב"ת אלא על השני כצ"ל:
ולא בקרבנך חטא. היינו שהקרבן אינו נפסל בכך:
והיה לוקח וכו'. בכאן חסר וכצ"ל. ר"י אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם וע"ז קאי דברי המחבר והיה לוקח טוב. והכוונה מקודם כתיב בקרא את אשר תדור שלם. ואח"כ כתיב טוב אשר לא תדור ודורש ר"י כי הטוב מקרא שלאחריו שייך לקרא שלפניו. וכמו שהיה כתוב את אשר תדור שלם טוב והיינו שנודר ומשלם טוב מזה ומזה ועיין במדרש תהלים מזמור קט"ז דרשא זו ובביאורי (אות ט' מה שכתבתי שם בס"ד):
מוצא שפתתיך זו מ"ע. (ר:ה ו'.) וע"ש בתוס' שפירשו שכן כתיב והיוצא מפיכם תעשו היינו עשה:
וכה"א ויעמוד וכו' אשר עשו לדבר. וע"ש בפרש"י אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו בספר תורה והוא קדשי בדק הבית ודורש אשר דברת כמו התם עשו לדבר:
זה השכיר. (ב"מ פ"ז:) ויליף כתיב הכא כי תבא וכתיב התם לא תבוא עליו השמש מה התם בפועל אף כאן בפועל:
פרט לקמת אחרים היינו של עכו"ם:
ולא קודם לכן כצ"ל. היינו העושה במחובר לקרקע אינו אוכל:
כענין קנה לך את שדי וכו' כצ"ל:
ספר כריתות שיהיה כריתות לעולם כצ"ל:
ושלחה מביתו. עד שיאמר לה הרי זה גיטך מכאן אמרו הזורק גט לאשתו ואמר כנסי שט"ח זה וכו' והרי גיטה אינו גט עד שיאמר לה הרי זה גיטך כ"ה בספרי וכצ"ל הכא:
והלכה כר"א בגיטין וכו'. היינו הרי את מותרת לכל אדם (גיטין כ"ו):

אלא משעת נתינה. ובעינן שתשהה אחר גיטה ג' חדשים כצ"ל:
ואין ביטול הגט אלא בפני ב'. הלשון אינו מדוקדק וכצ"ל וביטול הגט אפילו בפני ב' כר"נ והיינו דלא כרב ששת דבעי שלשה שיהיה ב"ד:
והלכתא כרב דאמר אין האשה וכו'. (גיטין סג:) והיינו שליח הבעל שהוא שליח להולכה אין האשה יכולה לעשות לו שליח לקבלה ודעת הרי"ף והרא"ש והרשב"א דלא כהמחבר:
עד שמת בעלה אינו גט. דאין גט לאחר מיתה:
היא נדחית מלפניו. דטלטולא דגברי קשה מדאיתתא (חכם הספרדי):
ובשתי שורות החיצונות יכתוב הזמן וכו' כצ"ל:
קמ. הא לא ניסת. היינו רק נתקדשה לאחר. ואח"כ בא בעלה מותרת לבעלה:
ואין הולד תועבה. היינו מחזיר גרושתו משנשאת אף שעובר בלאו הולד כשר לכהונה:
כך כל שני כלים.כגון זוג של מספרים או צמד של פרות:
כי ימצא בעדים. ברש"י בעדים והתראה:
איש פרט לקטן. היינו קטן שגנב איש פטור ממיתה:
בין איש בין אשה. דה"א מדכתיב כי ימצא איש איש דוקא ת"ל ומת הגנב מ"מ:
מלמד שאינו חייב עד כו'. דורש ונמצא בידו ברשותו כמו ויקח את כל ארצו מידו:
בחנק. כי סתם מיתה חנק:
ההוא ולא הגונב את העבד ולא שחררו עדיין כצ"ל:
השמר בל"ת. היינו שלא יקוץ הנגע:
לשמור מאד משנזקק לטומאה. ט"ס בכאן (שבת קלב.) אין לי אלא משנזקק לטומאה עד שלא נזקק לטומאה מנין ת"ל ככל אשר יורו:
נגעי בתים מנין. שלא יקלוף הנגע:
בין מתוך הסגר. אסור לקוץ הבהרת:
ואחד שכר שכיר. היינו דוקא בזקפן עליו אז אינו יכול למשכנו:
יכול ימשכנו בחוץ ת"ל לעבוט עבוטו בחוץ כצ"ל. ודורש בחוץ מקרא דלאחריו הכא כמו שהיה כתוב לא תבוא לעבוט עבוטו בחוץ:
לא תשכב ועבוטו עמך. כי אי אפשר לפרש לא תשכב בעבוטו ממש כי אסור להשתמש במשכן של אחר:
כל אדם עני הוא בפעולתו. בספרי לפי גירסת הגר"א ז"ל למד זה מקרא (ויקרא י"ט:י"ג) לא תעשוק את רעך וכו' לא תלין פעולת שכיר ושם לא נאמר עני הרי אף. גבי עשיר עובר הלאו ולא תלין:

קצירך ולא קציר כנענים. היינו אף שנתגייר אח"כ:
פרט למעמר בשדה אחרת. היינו פועל ששכח בשדה בעה"ב אינו שכחה:
ושכחת עורד ולא הגדיש. היינו אם יש בו סאתיים תורת גדיש עליו:
בשדה פרט לטמון. כמו הצנון והבצל והשום והלפת אינו שכחה:
מיכן יהיה ספק לקט וכו'. מילת יהיה יתרא הוא ובירושלמי פיאה פ"ד לומד מקרא עני ורש הצדיקו. הצדיקהו משלך ותן לו ספק לקט לקט:
הראשונים היו חובטין. פי' כי לא היו מלקטין ביד מן האילן אחד אחד ונשאר הרבה לעניים:
לא תפאר אחריך לא תתפאר לעני בה כצ"ל. והיינו בל תתפאר כי עשית בזה מצוה מה שתסייע לעני אחד. כי גוזל אתה בזה את האחרים:
זכור ועשה. דורש רישא דקרא וזכרת ואח"כ כתיב מצוך לעשות:
משום דהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע. אלא עדים שהרשיעו את הצדיק ואתו עדי אחריני והצדיקו את הצדיק (היינו שהזימו לעדים הראשונים) ושוונהו להנך רשעים והיה אם בן הכות הרשע כצ"ל:
שהיו אומדין אותו אם אינו יכול לקבל מלקות ארבעים מלקין וכו' הראויה להשתלש כצ"ל:
והכהו מלפניו שיהיה לוקה שליש מלפניו ושני שלישים מלאחריו כצ"ל:
לימד על חייבי לאוין. היינו לאו שיש בו מעשה דווקא כמו לא.דחסימה:
אבל אתה חוסם את הארס. פי' אף דמצוה על הבעה"ב להניח לפועל לאכול בשעת מלאכתו אף בתלוש אעפ"כ: אם חסמו אינו לוקה כי שור מיעוטא הוא (מזרחי):
כי ישבו אחים שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו כצ"ל:
יחדו בעולם אחד. ט"ס כי זה דרש למעלה וכצ"ל יחדיו מיוחדים בנחלה פרט לאחים מן האם:
ואינו נותן גט עד שיגדיל. היינו קטן בן ט' הבא על יבמתו קנאה אבל אינו יכול לגרשה עד שיגדיל:
אלא הבכור זה היבם. וקרי ליה בכור שהוא גדול האחים:
יקום לנחלה. שכל נכסי המת יורש הוא ואין אחיו חולקים עמו:
פרט לאשת סרים שכבר הוא מחוי כצ"ל:
ונאמר להלן שם. היינו גבי רות להקים שם המת על נחלתו:

בישראל ולא בגוים. בספרי הגי' בישראל ולא בגרים (יבמות צ"ז) הגיורית שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין. ולפי גרסא דהכא הכוונה אם היבם מומר אינו זוקק לחליצה. וכבר הוא מחלוקת בין גדולי הראשונים. ואאמו"ר הגאון החסיד זלה"ה הראה מקום לזה בזוהר חדש פ' כי תצא וז"ל והא דאמרן כי ישבו אחים יחדו ר' יצחק אמר כי ישבו אחים שיכירו בלבם שהם אחים כמד"א וישב ה' מלך לעולם כמה דאשתמודעין דהוא מלכא על כולא. וברור שכוונתו שאם היבם מומר אינו זוקק לחליצה. ובתשובתו להגאון מ' יעקב זלה"ה אב"ד דקארלין בחיבורו שו"ת מהרי"ם נשמט דבר זה שם:

מלמד שהיבמה וכו'. (סנהדרין ל:) וקראו לו זקני עירו ולא זקני עירה:

ושלא חפץ בה המקום כצ"ל. היינו שהיא בלא"ה אסורה עליו מחייבי לאוין אז אינה צריכה חליצה:

רגלו הימנית. דילפינן רגל רגל ממצורע:

אשר לא בנה ולא עתיד לבנות כצ"ל (יבמות י:) כיון שלא בנה שוב לא יבנה (חכם הספרדי):

אין שלום יוצא. לעיל בפ' כתיב כי יהיה ריב בין אנשים:

פרט לאשת שליח ב"ד. כ"ה ג"כ בספרי. והמה דברי הירושלמי בפרק החובל תני ושלחה ידה פרט לאשת שליח ב"ד וכו' מאן דאמר ושלחה ידה ולא אשת שליח ב"ד כשהכהו ברשות. והרב ז"א ציין לבבלי (ב"ק כ"ח) ושלחה ידה פרט לשליח ב"ד. ובסוף מסיק שם הש"ס בשאינה יכולה להציל ע"י ד"א נעשה ידה כשליח ב"ד ופטורה. היינו כל הנשים אם אינה יכולה להציל ע"י ד"א ואין שום מעלה לאשת שליח ב"ד מאשה אחרת. ואין שום מקור לזה רק מהירושלמי כמו שציינתי:

מגיד שאינה כו' עד שתתכוון. דורש מדכתיב ושלחה ידה איני יודע שהחזיקה ומה ת"ל והחזיקה עד שתכוין לבושת כ"ה בספרי:

המכחשת זו את זו. פי' שניהם משקל אחד. היינו ליטרא. אחת גדולה ואחת קטנה:

ואם לאו לא יהיה לך. היינו שתעני ולא יהיה לך מה לשקול:

להוסיף על הדמים. פי' אף שיוסיף על הדמים במקום שמוחקין או להיפך ינכה מן הדמים. אעפ"כ אסור מהטעם אבן שלמה וצדק:

אל תשכח בלב כצ"ל:

בדרך בשעת טירופכם. בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם כצ"ל וכ"ה בספרי:

שלא יאגוד עליך אגודה כצ"ל. והיינו שיניח ה' לך מכל אויביך אז תוכל להלחם בו:

מכאן אמרו ג' מצות וכו'. (סנהדרין כ:):

כי תבוא

ללמדך שגרול יום הגשמים וכו'. (תענית ח:) ושם דורש מקרא שובה ה' את שבותינו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר:

והיה מיד. וכ"ה בספרי. ופי' תיכף כשתבואו לארץ יתתייבו בבכורים וקשה והלא לא נתחייבו בבכורים עד אחר ירושה וישיבה (קידושין ל"ז). והגר"א מוחק זה בספרי. וחכם הספרדי פי' והיה מיד קאי על פרשה דלמעלה על מלחמת עמלק. אבל דבריו דחוקים כי בפירוש דריש לעיל והיה בהניח ה' לך מכל אויביך שלא יאגוד עליך אגודה:

מה שתירש תכבוש ותשב בה כצ"ל. והכוונה בשכר שתירש כמו שכתוב והורשתם את יושבי הארץ גו' ואם לא תורישו גו' תזכו לישב בה. והגר"א בספרי מוחק הכל:

ונאמר להלן בכורי ציבור. פי' עומר ושתי הלחם נקראים ג"כ בכורים גבי עומר כתיב ואם תקריב מנחת בכורים וגו' ובשתי הלחם כתיב והניף הכהן וגו' על לחם הבכורים:

להלן חטים ושעורים שתי הלחם חטים והעומר שעורים:

ת"ל ראשית בכורי אדמתך. ולא כתיב מראשית:

נאמר התם בכורי צבור ונאמר הכא בכורי יחיד מה בכורי צבור מז' המינים האמורים בשבח הארץ אף בכורי יחיד שבעת המינים האמורים בשבח הארץ חטה ושעורה כצ"ל:

זית אגורי ששמנו וכו'. ירושלמי שם כל הזיתים הגשמים יורדין עליהן והם פולטין את שמנן וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר שמנו בתוכו:

ודבש זה דבש תמרים. ירושלמי שם (בכורים פ"א) מייתי מקרא (דברי הימים ב ל"א:ה') ובפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש. ודבש (דבורים) חייב במעשרות. אלא אלו דבש תמרים שהם חייבים במעשרות:

אפילו אשכול אחד. (בכורים פ"ג) אדם רואה אשכול שבכרה וכו'. והגר"א הביא באי"א בשם התוספתא ששיעור בכורים אחד בששים. ובתוספתא בכורים שלפני לא מצאתי זה:

אי אתה מביא יין ושמן בכורים. (חלה פ"ד) יוסף הכהן הביא יין ושמן ולא קבלו ממנו:

זה שילה ובית עולמים. (זבחים קי"ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זה שילה ונחלה זה בית עולמים. ולמעוטי נוב וגבעון:

כהן שהוא כשר. בספרי כל כהן שבימיך הוא כשר:

פעם אחת וכו'. מלת היום דורש. והיינו אם הביא בכורים פ"א וקרא ואח"כ הביא עוד הפעם מין אחר אינו קורא (בכורים פ"א):

מלמד שטעונין תנופה. כתיב הכא ולקח הכהן הטנא מידך וכתיב התם (ויקרא ז':ל') ידיו תביאנה את אשי ה' להניף אותו תנופה מה להלן תנופה אף כאן תנופה:

נטמאו בעזרה וכו'. (בכורים פ"א) ובירושלמי שם הטעם ולקח הכהן הטנא מידך פעמים שאין נוטל רק הטנא. היינו אם נטמאו:

ועתה מיד היינו מיד שנגמר הפרי הבאתי. ומחמת זה נקראו בכורים (ז"ר):

מלמד שטעון הנחה ב' פעמים. גירסא זו נכונה מאוד שכן כתיב בקרא שתי פעמים א' והניחו לפני ה' קודם אמירה ואח"כ כתיב והנחתו אחר אמירה. והנה בספרי הגי' תנופה והגיה הגר"א הנחה כמו שהוא כאן. ובזה סרו כל קושיית התוס' (סוכה מ".ר) ד"ה הבכורים שהיו לפניסס גירסא מוטעת בספרי תנופה:

בכל הטוב זה השיר. (ערכין י"א) אייתי טוב טוב. וע"ש בפרש"י שלומד מן (דברים כ"ח:מ"ז) בשמחה ובטוב לבב ע"ש. ובירושלמי בכורים לומד מדכתיב (יחזקאל ל"ג:ל"ב) והנך להם כשירעטגבים יפה קול ומיטב נגן:

מלמד שאדם מביא בכורי אשתו. (גיטין מ"ז:) דורש ולביתך זו אשתו:

מכאן אמרו ישראל ממזרים מתוודים אבל לא גרים כצ"ל ומלת מותרים ט"ס ופי' מתוודים מה שקורים בערתי הקודש:

כא. מכאן אמרו עיו"ט הראשון וכו'. בראה הגי' עיו"ט האחרון והיא גי' נכונה ע"ש בביאורי:

שאין מוציאין אותו לח"ל. היינו המעשר עני:

אמרו משפחת כו'. פי' שהיו עניים והיו דרים בירושלים ונתנו להם מעשר עני כ"כ ממון מרובא ולא נתנו לעניי ח"ל:

ואמרת בכל לשון כצ"ל ובכאן ט"ס וכ"ה (סוטה לב.):

כד. בערתי הקדש וכו' זה נטע רבעי ומע"ש שהם נקראים קודש:

מן הבית זו חלה. שהיא נתרמה מן העסה בתוך הבית:

כיון שהפרשתו וכו' אין אתה זקוק כו'. פי' שאם נאבד בדרך קודם שיגיע ליד כהן או הלוי אינו חייב באחריותו. משא"כ בבכורים שחייב באחריותם עד שימסרנו לכהן:

למי שאינו ראוי. (מע"ש פ"א) אין מוכרין אותם אבל נותנים זה לזה מתנת חנם. וע"ש ברע"ב כגון שמזמינו לאכול עמו על שולחנו. וזה שאמר לא נתתיו למי שאינו ראוי (ז"ר):

לא שכחתי מלברכך. לפי שמברכים להפריש תרומה. וכן על מעשר ראשון ושני ומעשר עני וחלה:

לא אכלתי באוני וכו'. וקאי רק על מעשר שני שאסור באנינות ולא שארי מעשרות:

מלמר שבבל יום ויום וכו'. ודורש היום הזה וכו' מצוך לעשות וכבר היה מ' שנה מקבלת התורה. ועיין רמב"ן שכתב על הקרא הזה. שבכאן השלים משה לבאר דברי התורה והמצוה וע"ז קאי הקרא היום הזה:

לשון האמרת. היינו גדולה כמו התם בראש אמיר היינו בגובה האילן. עיין הראב"ע שפי' ג"כ כך:
כענין שנאמר מי פעל וכו' ראו איים ויירא וכו' כמו הכא ויראו ממך:
זה עשרה בניסן. כדכתיב (יהושע ד':י"ט) והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון:
נוטרין שלהם. הם המעתיקים והוא מלשון רומי נאטאר נאטאריוס על הסופרים:
לך. ארץ זבת חלב ודבש וע"ז אמר והיכן דבר:
וקפלו את האבנים. היינו הסיד:
הראוי לשירות. היינו מבן כ' עד נ':
כל מצוה ומצוה. היינו מחמת ערבות וערבי דערבי עיין (סוטה ל"ז):
ונושא את חותנתו. פי' והיא אמה של האסופית שלקחה מקודם ומתה. וע"כ אמר ומתה כי בהיותה בחיים היתה אמה מכרת בתה:
כרת בידי שמים ט"ס וצ"ל מיתה בידי שמים:
מטה משפט גר יתום ואלמנה מיתה בידי שמים כצ"ל. והוא כדכתיב (שמות כ"ב:כ"א) וגר לא תונה. כל אלמנה ויתום לא תענון ומסיים הקרא וחרה אפי והרגתי אתכם. הרי מיתה בידי שמים:
והברכות באות מאליהן. מלת והשיגוך דריש שיבואו מעצמם. וכן פי' הספורנו אע"פ שלא תשתדל להשיגם יבואו מעצמן:
שיהיה ביתך סמוך לבית הכנסת. (ב"מ ק"ז.) ובתנחומא ברוך אתה בבואך על תנאי בבואך לבתי כנסיות ובתי מדרשות וכו':
כתיב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט וכו' בימיו כצ"ל:
בענין שנאמר ויהמם וינגפו לפני ישראל כצ"ל:
פתח ה' אוצרו ויוצא את כלי זעמו כצ"ל:
שנאמר פלג אלהים מלא מים:
כי יפרידם בשמש. היינו במכה שבאה ע"י השמש. עיין ראב"ע:
ואין הפירות מרקיבין. ועכ"פ מה שזרעו לא יתקלקל:
לפי שדרך ב"א לבנות בית ואח"כ ליקח כרם ואח"כ נושא אשה כצ"ל:
רעים בשליחותם. (ע"ז נ"ה):
כן ישיש ה' את האומות.מגילה י.) אבל אחרים משיש:
מי יתן ערב שעבר. (סוטה מ"ט.) דבוקר דלמחר מי ידע מאי הוה:
ואמר להם דברי תוכחות. היינו מה שנאמר בפי נצבים:

כך דרך הפסוק. כי מקודם כתיב לא בלו שלמותיכם מעליכם הוא לשון רבים. ואחר כך כתיב ונעלך וכו' לשון יחיד:

נצבים

על שהרשעים וכו'. דורש תקות רשעים עברה לשון עבר ולשון עברה:

יציבה בעולם. עמידה וקיום בעולם:

וכי אפשר לו כו'. (יבמות צ"ז) הג' וכי אפשר לאדם לגור בשני עולמים אלא וכו' יהי רצון שיאמרו. דבר שמועה בעוה"ז:

אין כל אומה ולשון וכו'. כבר בארתי במדרש תהלים מזמור כ"ב בביאורי (אות נ"ה) כי החילוק בין עומד ובין נצב ששניהם לשון עמידה. כי שורש נצב הונח על העומד בקומה זקופה כדיין ומושל. ומזה והנה קמה אלומתי וגם נצבה. יצאו נצבים. אין באדום נצב מלך והרבה כדומה. וכ"ה ג"כ דעת הזוהר (בראשית ק"נ) והנה ה' נצב עליו וכתיב אין באדום נצב מלך ע"ש סודו. וזה הוא ג"כ כוונת המחבר כתיב אתם נצבים. אין מקיימין את תורתי אין כל אומה ולשון מז' העממין יכולה לכם כי אתם תהיו נצבים היינו מושלים עליהם:

אבותינו שמעו וכו'. היינו יוצאי מצרים שכלם מתו במדבר:

אלו הגבעונים. ואף שהגבעונים עדיין לא היו כי רק בימי יהושע באו. עיין בתנחומא. ויעשו גם הם בערמה מלמד שבאו אצל משה ולא קבלן. ופי' הרמב"ן הכוונה שלא יכלו לרמות את משה לכרות להם ברית אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים. ועיין (שבת קמו.) גבי גרים אע"ג דאינהו לא הוי מזלייהו הוי דכתיב את אשר ישנו פה:

אשר ישנו פה. אלו המתים. ישנו דריש לשון ישן כי שינה אחד מס' במיתה:

ואת אשר איננו פה אלו הדורות העתידים לבא. דהכא לא כתיב עומד עמנו היום רק עמנו היום מפני שהיו שם כל הנשמות העתידות לבוא אבל לא נראו עומדים. (הגר"א בא"א):

כענין שהיו אומרים דורו של ירמיה. כחשו בה' ויאמרו לא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לא נראה כצ"ל וזה שאמר יברך את עצמו. היינו שיאמרו כשיעבדו ע"ז אז יהיו מבורכים:

מה השתחויה שהיא עבודת פנים. עיין (סנהדרין ס:) זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים אבל השתחויה נחשב רק לעבודה דרך כבוד. ע"כ דברים אלו צ"ע:

כנגד ארבעה. שפטים הרעים האמורים ביחזקאל חרב ורעב וחיה רעה ודבר ע"ש בקרא:

כענין שנאמר בכל עצב יהיה מותר. כמו שפרש"י שם בכל יגיעת מלאכה יהיה ריוח וכן הכא והותירך ה' יתן לך הצלחה בכל מעשה ידיך:

מלמד שעתידין אומות העולם וכו'. המחבר חי במלחמת הצלב (קרייצקרי"ג בשנת תתנ"ו) כמפורש בפי' אמור בפי' המוציא אתכם מארץ מצרים אשר הרבה נהרגו ונשחטו על קידוש השם כידוע. וכשמצא פסוקים כאלו חם לבו בקרבו ונזכר בצרת ישראל:

וכן אמר ישעיהו הכל היום יחרוש וכו'. כל הפסוקים אלו בישעיה קשי ההבנה מאד הרד"ק בפירושו האריך בזה בדברים נכונים מאד. גם רש"י והמבאר האריכו בפסוקים אלו ודעת המחבר נראה בזה כי מתחלה ביאר הנביא הנהגת האדם בעת החרישה אשר לכל מין ומין אופן החרישה לפי ערכו כמו שאמר שוה פניה והפיץ קצח וכמון יזרוק (היינו זה בנפיצה וזה בזריקה) ושם חטה ושעורה נסמן (היינו חטים ע"י שורה היא הזריעה ושעורה נסמן סביב לסימן) ובכאן הפסיק הנביא באמצע. ויסרו למשפט אלהים יורנו. נטה המחבר מדרך המפרשים ופי' כשהנביא מוכיחם שילמדו תורה וזה ויסרם למשפט היינו משפטי התורה ואומרים ע"ז אלהים יורנו היינו שקשה להם להבין דברי התורה. וע"ז קאי דברי המחבר עד שאתם עמלים בדרך ארץ (שג"כ קשה לכם אעפ"כ אתם עוסקים בעבודת האדמה) עסקו בתורה. ואח"כ מסיים הנביא ג"כ הפסוקים לא בחרוץ יודש קצח וכו' שזה ג"כ אחר שנגמרה התבואה בזמן קצירה יש ג"כ מלאכה מרובה לכל מין ומין מלאכה אחרת ואין אתם עמלים בזה ע"כ עסקו בתורה. וזה שהתחיל המחבר תן דעתך עליה כשם שהפועל נותן דעתו על מלאכתו. וכן מסיים ומה אלו צריכין דעת כזה התורה לא כ"ש. ועיין (עירובין נ"ה) לא בשמים היא שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה וע"ש בפרש"י שצריך לטרוח ולהעמיד סימנים ולהערים בתחבולות כדי שתתקיים התורה בידך. כנ"ל לפרש פסקא זו אף שדברי המחבר מעורבבים והבוחר יבחר:

שהיא יפה לקצח כצ"ל:

לא ירד מן השמים ט"ס. וצ"ל לא נשתייר המנה בשמים. וכ"ה ברבה:

עלה הלל מבבל. בירושלמי פ"ו דפסחים ה"א ושם הגירסא על ג' דברים עלה הלל מבבל וכצ"ל הכא:

וילך

דע כי נצבים וילך נחשבים לסדרא אחת. וכן הובא בספרי עם ביאור הגר"א מהמגיה בשם הגר"א בתיקונים כ"י להגר"א ג"ן סדרים דאורייתא כי נצבים וילך סדרא אחת רק נחלקים כשחל ב"ג המל"ך (היינו כשחל ר"ה ביום ב' או ג') וכן הוא במסורת הפסוקים שחשב וילך ע' פסוקים הוא ביחד עם נצבים. וכן נראה דעת המחבר הזה כי בכל הסדרות כתב בהתחלתו איזה דרוש ומתחיל בפסוק שנמצא בו מלת טו"ב או טוב"ה לרמז בו שם

המחבר הרב טוביי"ה ובפרשה זו לא כתב כלל ונכלל בפרשה אחת עם נצבים: וכן בספרי דריש נצבים וילך ביחד. ועיין בספר שם הגדולים מערכת ספרים אות נ' ג"ן פרשיות ע"ש מה שכתב:

ענין זה מוקדם ומאוחר. עי' מכילתא בשלח ע"פ אמר אויב וכו' חשיב כל המוקדמין והמאוחרין בתורה וזה לא חשיב:

שהלך לו עם אבות העולם. היינו לחיי עוה"ב:

שנאמר קח לך את יהושע בן נון כצ"ל:

וויעד את כל ישראל. פירוש הקהיל את ישראל:

ולהלן הוא אומר כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ וכו'. (סנהדרין ה') ונ"ל הכוונה כי הכא כי אתה תבוא את העם הזה. תרגם אונקלוס ארי את תיעול עם עמא הדין וכו'. והכוונה כי משה. רק הבטיח ליהושע כי יבוא ביחד עם העם לאי" אבל לא יהיה לו מעלה על העם. וזה שאמר התיעץ בהם. (היינו עם הזקנים) וחוץ מהם לא תעשה דבר. אבל לקמן כי אתה תביא את בני ישראל תרגם אונקלוס ארי את תיעול ית בני ישראל לארעא וכו' והיינו כי הכל תחת רשותו כי הוא יהיה המוציא והמביא ובלעדו לא ירים איש את ידו וזה שסיים טול מקל וכו'. וכ"ה הכוונה ברש"י בחומש:

אחינו אתה. שאמו היתה מישראל:

ועד שמע ושמע והיה אם שמוע כצ"ל:

כי תכלה לעשר ופרשת המלך כצ"ל:

נמני מהשתא. היינו משנת ארבעים והלאה שבערבות מואב נאמרה פרשה זו. ושמיטין ויובלות התחילו למנות אחר י"ד שכבשו וחלקו:

כיון שנפתח ס"ת אסור לדבר אף בדבר הלכה כצ"ל:

ת"ל את כל דברי. וכל רבויא הוא אפילו מצוה אחת:

עוברים את הירדן לרשתה כיון וכו' כצ"ל לרשת"ה דריש:

שכל האותיות יש להם זוגות. שמ"ר פ' ט"ו ומסיים שם הקרא ה"ן עם לבדד ישכון:

וה הוא שכתוב ה"ן קרבו ימיך וכו'. והפסוק הנך שוכב וכו' ט"ס:

קרבו ימיך למות ביעקב כתיב וכו' בר"ר פ' צ"ו:

שלא הגיע לימי ישי. בר"ר שם שישי חי ד' מאות שנה:

שלא יאמרו ישראל. דורש סיפא דקרא קרא את יהושע כו' ואצונו היינו שהקב"ה ידבר עמו בפני משה. וזה שאמר בחיי משה לא היה מדבר עם הקב"ה ועכשיו הוא מדבר:

נתגבר כחו של משה. בספרי פינחס הלשון העמידו מן הארץ והושיבו על הספסל. היינו שזה עשה משה מעצמו כי אף ביום מיתתו היה לו כ"כ כח מרובה. ובספרי שם מסיים

שלא יאמרו ישראל בחיי רבו לא הורה ועכשיו הוא מורה ע"כ הושיבו על הספסל להורות כי הוא ראוי להוראה. כי דרכם היה הרב יושב על הספסל ותלמיד יושב על הארץ:
אף להלן. בתחלת הפרשה וילך משה הלך אל אוה"מ לקבץ כל ישראל:
שם נתבקשה מיתתו של אהרן. שחזרו לאחוריהם ז' מסעות:
וכן אתה מוצא בשמואל דכתיב. (שמואל א כ"ה:א') וימת שמואל וכתיב (שמואל א כ"ח:א') ושמואל מת ויקבצו פלשתים כצ"ל ובכאן עירבובי דברים בקרא. וע"ש בפרש"י הרי כבר נאמר וימת שמואל. אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה שמואל קיים ממנו היה שאול דורש עכ"ל רש"י וזה שסיים המחבר נתבקש שמואל והנה מת:
מלמד שנתבקש יהושע וכו'. כי אלו היה יהושע קיים לא עשו בני ישראל הרע:
הרי אלף וכו'. המחבר כחב כאן קץ לימי המשיח בשנת קס"ד לאלף הששי. ובעוה"ר כבר עבר עדן ועדנים:
שנאמר ויעד ה' וכו'. ביד כל נביא וכל חוזה כצ"ל:
וכן היה דרך במקדש שהיו לוים אומרים שירה כצ"ל:
וה ספר התורה. היינו שכתב כל התורה גם פרשת האזינו וזאת הברכה. וכן פי' הספורנו: דיבר להם שני פעמים. שגם בהאזינו אחר השירה כתיב ג"כ ויבוא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת וזה חד לכתיבה שכתבה בתוך התורה. וחד לקריאה שהגיד להם בע"פ:

האזינו

שלא נתוודע וכו'. אלא מתוך תוכחה דכתיב ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. ועיין בר"ר פ' צ"ג אוי לנו מיום הדין וכו' יוסף קטן של שבטים ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו כו':
האוזן לגוף כקנקן. רבה במקומו. והוא כלי מלא נקבים ונותנין מוגמר תחתיו ובגדים עליו והם מתגמרין דרך הנקבים (מ"כ):
ב. האזינו השמים ואדברה מנין שהשמים מקלסין וכו' כצ"ל:
שנא' ויבואו בני ישראל כצ"ל:
גבים גבים. וסיפא דקרא והנחל ימלא מים:
לשון ריבוי. פי' כי ז' רקיעים הם ע"כ פתח האזינו לשון רבים:
האזנה מקרוב. יתכן כמו שפי' הראב"ע כי מלת האזינו מגזרת אזן כאלו אמר הטו אוזן והוא מקרוב:
ובימי יהושע הם העידו בעצמם. היינו שהיו אז זכאים וכ"ה בספרי בהתחלת הפרשה:

שמא הארץ שינתה מדתה. וזה ותשמע הארץ:
כמו הרעיפו שמים ממעל. שהוא לשון הזלה כמו הכא יערוף כמטר לקחי שיזל כמטר לקחי:
ולבסוף תזל כטל בנחת כצ"ל:
טעם לכאו"א מהן וכו'. בגפן לפי מה שהוא בזית לפי מה שהוא כ"ה בספרי. לפי שכל מיני פירות טעמם מחולקים כך דברי תורה:
זו רוח מערבית. (ב"ב כ"ה:) שבא מערפו של עולם רש"י פי' מערב קרוי אחור דכתיב אחור וקדם צרתני:
רוח צפונית. שמזלת את הזהב דכתיב (א.וב ל"ז) מצפון זהב יאתה:
כרביב. ומגדלת עשבים כצ"ל:
אלא לאחר כ"א דבור שהם פ"ה אותיות כנגד פרשת ויהי בנסוע הארון כצ"ל והיינו מן האזינו עד ה' אקרא יש כ"א תיבות ופ"ה אותיות:
אמר משה וכו'. לאחר שלש קדושות שנאמר קדוש קדוש קדוש וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי די להיות פחות מז' ממלאכי השרת. פי' כי משה הזכיר השם אחר כ"א תיבות וז' פעמים ג' הם כ"א כי המלאכים אמרו בתחלה ג' פעמים קדוש. והנה הז"א הקשה ע"ז (חולין צא:) חביבין ישראל לפני הקב"ה יוחר ממלאכי השרת שישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' וכו'. ומלאכי השרת אחר ג' תיבות קק"ק ומשה בודאי ג"כ קרא ק"ש ע"ש שהרבה להקשות. ואם כי באמת בדברים כאלה הנעלמים לא שייך לפלפל בקושיות ותירוצים. אולם לדידי לא קשה כלל כי באמת גבי תפלה ישראל חביבין שמזכירין השם לאחר שתי תיבות. גם במשה גופא ת' ואתחנן שהתחיל ה: אלהים אתה החלות הרי שהתחיל בהשם בראשונה. אך דהכא לגבי שירה שמשה אמר שירת האזינו והנה גבי מלאכי מעלה שהם שכלים נבדלים לא שייך בהם לשון תפלה רק לשון שירה כמו שם בחולין ג' כחות מלאכי השרת אומרים שירה וכו'. והכא פרשת האזינו הוא שירה שמשה אמרה ע"ז קאמר ממי למד משה ממה"ש שאין מזכירין את השם. (היינו בעת שירה) רק אחר ג' תיבות ומשה אמר אחר כ"א תיבות ומה שתפס הלשון דיי שאהיה בפחות מז' ממלה"ש. דע כי מספר שבעה קדוש הוא עיין בפדר"א פי' י"ח וכן במדרש תהלים מזמור צ"ב כי שביעי קדוש הוא. ובלי ספק יש בו סוד גדול ליודעים. אחר כתבי זאת מצאתי להגאון מהר"ל מפראג בדרושו דרוש נאה. ביאר ג"כ המאמר הזה בפנים אחרים:

מכאן אמד רשב"י. (נדרים י') והטעם דילמא אמר להי' ולא יאמר קרבן ומפיק ש"ש לבטלה:

וכה"א ואולם וכו'. וסיפא דקרא ולמען ספר שמי בכל הארץ:

לא ברא הקב"ה וכו' אלא על האמת. יובן עפ"י מאמרם ז"ל אר"א הכל ברא הקב"ה חוץ מן השקר שלא בראו אלא ב"א בודין אותן מלבן:

ואין עול גובה שלו באחרונה. היינו השכר לצדיקים והעונש לרשעים הכל באחרונה בעה"ב:

שחת לו ישראל וכו'. מפרש שחת לו היינו ישראל שחתו בעצמן כמו התם שחתך ישראל חבלת בעצמך:

כל מקום שנאמר. (סנהדרין נ"ז.) ע"ש. ואולי כוונת המחבר לפרש בקרא כי ב"י בעזרך כמו שפירשו המבארים החדשים שהיה באותן הימים אליל הנקרא ב"י (bie) כידוע בהבלי המיטאלאגיע וזה שחת ישראל כי ב"י בעזרך. שעבדו לאליל ב"י:

וכה"א ונתתיך ביר אנשים בוערים. מפרש בוערים לשון בוער באש:

עם נבל ולא הבין. דורש נבל על שעבר וכן פרש"י:

עמי לא התבונן על העתידות. פי שורש נבון הוא המבין דבר מתוך דבר היינו מה שעתיד להיות:

כדכתיב ימותו וכו'. רישא דקרא הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה ומפרש כפי פי' הרלב"ג שכבר נסע ממקום יתרונם אשר בם על שאר בעלי חיים והוא השכל והלך לו וכו' ע"כ ימותו ולא בחכמה. וכן הכא מחמת שהם עם נבל ע"כ ולא חכם כי חכמת מה להם:

רמ"א כרכא דכולא ביה. (חולין נ"ו:) דורש ויכוננך כמו ואת כנו היינו שברא להס בסיס לישב עליו (רש"י):

ונתן לך מה שנשבע לך. והורישך מה שהבטיחך כ"ה בספרי. והיינו שהושיבך על כנ"ך בארץ ישראל:

אלו הנביאים. שנקראים אב"י כדמסיים:

תזכרו במה טובות ונחמות. דריש זה מסיפא דקרא בינו שנות דור ודור קאי על ימי המשיח שיקבלו אז הרבה טובות ונחמות:

ליטול שני תחומין. היינו שני חלקים כי שני פעמים ע' הם ק"מ:

יעקב שהיה שלישי לאבות. עיין ספרי כשנולד אברהם מהו אומר ואח לצרה יולד כשנולד יצחק מהו אומר טובים השנים מן האחד כשנולד יעקב מה הוא אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

יסובבנהו לפני הר סיני שנאמר והגבלת את העם סביב כצ"ל:
יבוננהו בעשרת הדברות. כי בינה הוא המבין דבר מתוך דבר וכן בי' דברות נכלל בו כל התורה כולה. עיין בספרי כשהיה הדיבור יוצא היו ישראל יודעין כמה הלכות ומדרשות וק"ו וג"ש יש בו שהכל בכלל בינה:
ימצאהו. כגון ומצא להם. דורש ימצאהו יפרנסהו. ועיין בתרגום סיפק צרכיהון:
יבוננהו נתן בהם בינה יתירה. כי ע"י אכילת המן ניתן להם בינה יתירה וזה מאמרם לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. וכ"ה (נחמיה ט':כ') ורוחך הטוב נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם (הז"א בשם הבעה"ט):
אלא מד' רוחות. שנאמר ה' מסיני בא. וזרח משעיר למו. הופיע מהר פארן הרי ג' רוחות. ופסוק (חבקוק א') אלוה מתימן יבוא הוא רוח רביעית:
שלא ישלטו עליכם שרי הכנענים כענין שנאמר. ואני יוצא ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכו' ושר יון וכו' כצ"ל. והמחבר שסיים הפסוק ואין אחר כי אם מיכאל שרכם. לא כדברי הרמב"ן שכתב ה' בדד ינחנו כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים היינו המלאכים שינחנו או שיעזור לו בלתי ה' לבדו כי הוא חלקו ונחלתו. ועיין ג"כ באדרת אליהו להגר"א זלה"ה:
כענין שנאמר והאלילים כליל יחלוף. קאי על הכנענים עובדי כוכבים ומזלות ולא על הע"ז עצמה:
זיתי גוש חלב. ששמנן מרובה עיין (מנחות פ"ה.) המעשה מאנשי לודקיא ששלחו לגוש חלב לקנות שמן ע"ש בארוכה:
מעשה שאמר ר' יהורה לבנו בצפורי. בספרי הג': ר' יוסי והוא נכון כי ר' יוסי דר בצפורי (סנהדרין ל"ב:) אחר ר' יוסי לצפורי:
כענין שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וכו' כצ"ל:
עם חלב כרים ואילים בני בשן אלו עשרת השבטים וכו' כצ"ל:
חמאת בקר אלו הכנענים. אולי מפרש חמאת כמו שפרש"י הוא שומן הנקלט מלמעלה ע"ג החלב ודימה זאת לכנענים כי הם הראשונים שהחזיקו בארץ ישראל כמו השומן ע"ג החלב:
שהצדיקים יורשים אותם. אולי דרש ענ"ב על ישראל כמו (הושע ט':י') כענבים במדבר מצאתי ישראל:
שמנת בימי ירבעם. שהוא היה תחילה לקלקלה שחטא והחטיא בעגלי זהב:
עבית מימי אחאב. (סנהדרין ק"ב.) קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם:

כשית כל ימי יהוא. דורש כשית כמו כסית בסמ"ך (וכן פרש"י). והכוונה כי יהוא כיסה מעשיו שביטל עובדי הבעל כדכתיב וישמד יהוא את הבעל מישראל:

טופכין של ע"ז. דפוסין של ע"ז היה בירושלים:

הנחתם זכות אבותיכם. דורש תשי לשון שכרה כמו נשיתי טובה. והיינו הנחתם ושכחתם זכות אבות ואמהות. וצור קאי על האבות ומחוללך קאי על האמהות כדמסיים: שעשאך מחילין מחילין. פי' כי אדם חלול הוא באמצע וזה כדברי ר' מאיר (אהלות פ"י מ"ב) נתן את רגלו מלמעלה עירב את הטומאה דברי ר"מ שאין אדם נעשה אוהל מפני הטומאה כי אדם חלול הוא. וע"ש (פרק י"א) ב"ה אומרים אדם חלול הוא. כתבתי זאת כי ראיתי בספרי עם פי' זרע אברהם הגיה מן הצד דברי ר' יהודה וטעות הוא. וכ"ה בספרי בביאור הגר"א גורס ר"מ:

להודיעם מה יהיה בסופם. מפרש אראה מה אחריתם בעבור שאני רואה מה יהיה באחריתם. כי קמי שמיא גליא. עיין בראב"ע ורמב"ן. ותפס הכתוב לשון אראה להודיע שאין ידיעתו מכרחת כאשר האריך הרמב"ם בשמונה פרקים בסופו (נכדי החכם ח"נ שיחיה):

נכנסתם לארץ ונתתי לכם בית הבחירה. אמרתי לא תהיו גולים ממנה לעולם. כיון שאמרתם אין לנו חלק בדוד וכו' אף אני אמרתי לכם (עמוס ז':י"א) וישראל גלה יגלה מעל אדמתו כצ"ל:

זה הבבואה. שהיו עובדים גם לזה שאין בו ממש:

אלו כשדים. יתכן הכוונה (סוכה נ"ב) ד' הקב"ה מתחרט עליהן שבראן וחשב ג"כ כשדים ומביא האי קרא הן ארץ כשדים עם לא היה שלא היה נצרך להבראות:

אלו שהם באים מברבריא. (יבמות ס"ג.) ה"ג אלו אנשי ברבריא שהם מהלכין ערומים בשוק שאין לך וכו'. והכוונה ערומים בשוק שאין להם שום מדה אנושיית. וע"כ הרעו מאד לישראל:

ד"א ותלהט מוסדי הרים אלו ד' מלכיות שנאמר (זכריה ו':א') ואשא עיני והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחושת ומלכיות דומין להרים מחמת תוקפן כצ"ל:

חצי כלין והסאינסכלים. (סוטה ט') והוא ברכה בתוך הקללה כי ישארו אחר כל הצרות לברכה:

מזי רעב שיהיי מוזין ומושלכים באשפות. בספרי לפי גרסת הגר"א שיהיו.מאוזין ברעב וכו' ונ"ל פירושו כי על קרא כמוץ אשר תדפנו רוח תרגם התרגום על מלת מוץ מזיא

(וכן בכל ספרי אמ"ת כשבא מילת מוץ תרגם מזיא) ומוץ הוא קש הדק (פלעווע בל"א) ומפרש ג"כ הכא מזי רעב מלשון מזיא. היינו שהרעב ידפנו כמו קש לכל מקום ומקום. וע"ז מסיים הקרא יהיו מושלכים בחוצות ישראל וכו' המה נשיהם ובנותיהם וכו':

מלשון ואתונא אזה יתירא. ויהיה פי' מזי מלשון אז"א והוא לשון שריפה:

שהוא מרירי. בספרי הגי' שהוא מורר. ופי' החכם הספרדי מלשון ויורד רירו על זקנו. והוא משוגע:

והיא בריה מהלכת בין חמה לצל. במ"ר פי"ב וכן במדרש תהלים מזמור צ'. ועיין (פסחים קי"א):

והיא מעלה נימי. היינו מכת ארסי כמו הזאב והערוד שנשיכתן מסוכנת:

שנאמר בהן נחש שרף ועקרב וצמאון כצ"ל. והם ד' כנגד ד' מלכיות:

אלו הכנים. בספרי הגי אלו התנינים (היינו הנחשים) שאין שלטונם אלא בעפר:

ומספר הוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת:

מי גרם לי כו'. הכוונה מי גרם לי שלא אבדתי אותם. כעסן של האויבים כמו שמסיים שלא יאמרו ידינו רמה. וכ"ה באי"א להגר"א:

סז. ור"נ דורשו כלפי הכנענים. היינו הפסוק כי גוי אובד עצות:

ונראין דברי ר' יהודא כצ"ל:

אלו המתנתם שעה אחת. והיינו שלא עשו את העגל:

אמר הקב"ה לישראל כו'. זהו דברי ר' יהודא שדורש כלפי ישראל וקאי איכה ירדוף א' קאי על ישראל בעת הברכה וע"ז מסיים בסוף מלמד שהקב"ה מסרן ביד הכנענים לא מפני שהם גבורים וכו':

זה אברהם וכו' שבחר לו הגליות בר"ר פ' מ"ה:

עא. ר' יהודא דורשו כלפי ישראל כצ"ל:

כי מגפן סדום. חסר כאן וכצ"ל והוא דברי ר' יהודא כמו שהתחיל וכי מגפנה של סדום אתם או ממטעה של עמורה אתם. והלא אתם ממטע קודש שנאמר ואנכי נטעתיך שורק זרע אמת:

עב. בניו של אדם הראשון. דורש ענבמו ענבי ראש קאי על אדה"ר וסובר עץ שאכל אדה"ר גפן היה כדברי ר"מ (סנהדרין ע'):

אלו הגדולים שבכם. מרתן פרוסה בכם כאשכול ואין אשכול אלא גדול שנאמר אין אשכול לאכול וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי: ויתכן כפי שכתבו חכמי התולדה שבשפת הירדן יש אילנות קטנים ועליהם פירות כמו ענבים גדולים טובות מראה. אך טעמם מוזר מאוד כמו עפר אדמה מרה מאוד וזה שאמר מרתן פרוסה כו':

הכשרים שבהם וכו'. (יומא כ"ב כ"ג) כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ת:
שונים שבכם. בספרי הגי' ראשים שבכם והוא יותר נכון כלישנא דקרא ורא"ש פתנים:
כך וכו'. פי' כי ישראל עדיין לא נטלו רב טוב הצפון להם וכן להיפך הרשעים:
אמר הקב"ה אני בעצמי עתיד ליפרע לירושלים כצ"ל. ודורש לי נקם ושלם אני בעצמי אשלם:
בזמן שיביא הקב"ה על שכרם. דורש לעת תמוט רגלם קאי על הכנענים היינו בעת שיתמוטטו רגלם ויפקוד עונם אז יבוא הקב"ה לישראל על שכרם:
ידין עמים וכו'. כי הכל דרשת ר' יהודה שדורש הפסוק כלפי ישראל ודורש ידין עמו ידין עמים מה שעשו בעמו:
ר"א כי יראה וכו'. פי' שיתיאשו מן הגאולה:
מודה מאוד כצ"ל וסיפא דקרא ואפס עצור ועזוב כמו קרא דהכא:
שהיו מקניטין וכו'. פי' שהאומות היו מקניטין את ישראל לעבוד עבודת כוכבים:
וישראל אומרים להם כו'. כפרש"י בישעיה שמא תאמרו להיות כמותם לדרוש צרכי החיים מן המתים היינו הע"ז שחשוב כמת:
אין אברהם מציל. (סנהדרין ק"ד.) ברא מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא:
אין להם תשלומין. בממון אבל תשובה דוקא מועלת:
והרשעים גורמים לישבע דכתיב וישא ידו להפיל אותם במדבר כצ"ל:
אם אינו גובה אפותיקי שלו כצ"ל. והיינו חובו שיש לו:
שאין מדה"ד חוזרת ריקם. בספרי ליתא זה. וכוונתו נראה שנופת צוף דברי הזוהר היה ידוע ג"כ להמחבר הזה שחי יותר משתי מאות שנה קודם שנתגלה הזוהר. עיין בזוהר דברים בסופו בהשמטות דף ש"ד ש"ה המעשה הארוכה באדם א' שחטא ושלחו מן שמיא חויא להענישו ופגע ר"א את החויא א"ל ר"א חויא חויא סטי לך מאורחך דהא תב ההוא גברא ואתנחם על מה דעביד וכו' א"ל ר"א חויא ידענא מה דאת בעי תוב מאורחך דהא עובד כוכבים חייבא אתי דעביד ביש לחד יהודאי והא נאים שכיב במערתא דילך זיל וקטלין וכו'. פתח ר"א ואמר מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך דהא לית רחימו להקב"ה בהדי בר נש בהאי עלמא אלא כמאן דתאיב מחוביה וע"ד ואני אהבתיך. אבל מאי אעבוד דהא יהיב רשו לחויא לנזקא דא הוא עיטא ואתן אדם תחתיך ההוא אדם רשע דאתי מעמא אחרא ע"ש בארוכה. וכן הוא כוונת הפסיקתא אם שנותי ברק חרבי שהפורעניות יוצאת מלפני הקב"ה כברק קלה (היינו על ישראל כשחוטאין) ומסיים שאם עושין תשובה הקב"ה מחזירה (היינו הפורעניות מהם) ומסיים ותאחז במשפט ידי שאין מדת הדין חוזרת ריקם היינו הפורעניות נותנה על רשעי העמים כמו דברי הזוהר

שהעתקתי. ובהיותי במאהלוב פאדאלסקי הראני ידידי הרב ר' קלמן ראפאלאוויץ ראיה שאין עליה תשובה לקדמות ס' הזוהר אשר גם חכמי התלמוד ידעו מאתו וזה הוא (ע"ז ס"ח.) גבי מחלוקת שהשביח ולבסוף פגם קושיית ר' חגא לעולא ועולא השיב לו חגא לא מידי ידע מאי קאמרי רבנן תיובתא קא מותיב. דבריו אלו מותאמים לדברי הזוהר (שלח קנ"ז) מעשה ארוכה. ר"מ ור"י דאזלי באורחא ולבסוף בדף קנ"ח א"ר יסא וודאי דא הוא ר' חגא בכל יומא לא בעי לאחזאה גרמי במאי דידע הרי מצאנו מדתו וחסידותו של ר' חגא שהסתיר כח תורתו בלי לידע בבית חכמי התלמוד וזה הלשון חגא לא ידע מידי מאי קאמרי רבנן. ודפח"ח:

אלו צוררי יהודא ובנימין כצ"ל. והיינו הכותים כדכתיב (עזרא ד':א') וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה כו':

פורע מן הכנענים. פרעות אויב לשון פרעון:

והורדתים אל עמק יהושפט. ואח"כ כתיב מחמס בני יהודה (היינו הגזילות שעשו) אשר שפכו דם נקי בארצם ונקיתי דמם כו' כצ"ל:

ששפיכות דמם היא כפרתם. (סנהדרין מ"ז.) כיון דאקטלי קריה להו עבדיך:

הוא הושע בן נון הוא יהושע כצ"ל. והיינו כי כבר קראו משה להושע יהושע ולמה נכתב כאן הושע לאמר שלא נתגאה אף שנעשה פרנס כמו שהיה מקודם בעת שהיה תלמידו של משה. וכ"ה בהדיא בספרי:

אמר להם צריכין וכו'. בכאן הלשון מתוקן קצת ובספרי משובש. והגר"א הגיה ומבארו וז"ל צריך. אני להחזיק טובה לכם (שבאתם ללמוד לפני) שתקיימו התורה אחרי. אף אתם צריכין להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם. משה גדול הוא ואילו לא באו אחרים וקיימוהו לא היתה תורתו שוה אנו עאכו"כ עכ"ל:

בשלשה מקומות הוא אומר בעצם היום הזה. כ"ה ג"כ בספרי. ועיין ב"ר פ' מ"ז בעצם היום הזה נימול אברהם אר"ב לא מראש בסתר וכו' אמר הקב"ה אילו מל אברהם בלילה היו בני דורו אומרים אילו היינו רואים אותו לא היינו מניחים אותו למול אלא בעצם היום הזה דרגיש ליה ימלל. ואת אשר הספרי וכן הפסיקתא לא חשיב הך דאברהם נ"ל עיין (יבמות ע"ב) וכ"ה בתוספתא שבת פט"ז גבי מילה שלא בזמנה מילת גרים וכדומה. דחכמים סברי אף הנמולים שלא בזמנה הוא ג"כ דווקא ביום ולא בלילה. ור"א ב"ר שמעון סובר מילה בזמנה דווקא ביום ושלא בזמנה בין ביום בין בלילה. והנה הספרי והפסיקתא סוברים כת"ק דאף מילה שלא בזמנה דווקא ביום ולא בלילה ולא יכול לחשוב הך בעצם היום דגבי מילה באברהם אלו מל אברהם בלילה שלא היה יכול למול

בלילה אבל המדרש סובר כר"א ברי"ש שמילה שלא בזמנה ביום ובלילה. שייך שפיר הדרשא אלו מל אברהם בלילה. וסיים דרגיש ליה ימלל:

הר נבו שמתו בו ג' נביאים. דריש נב"ו לשון נבואה (חכם הספרדי):

שלא ע"י עבירה. (ב"ב י"ז) שמתו בעטיו של נחש:

אצבעו של הקב"ה היה מטרונו של משה. פי' היה המורה ומלמד למשה האיך חלקו א"י ומטרון הוא מלה יונית מורה ומלמד:

וזאת הברכה

מאי למעלה למעלה מס' רבוא. (ברכות ז.):

הושע וכו'. תן להם ה' מה תתן להם רחם משכיל ושדים צומקים הכל לקללה כמו שפרש"י שם:

אלו בתי דינין שלהם. כסיפא דקרא העושקות דלים הרוצצות אביונים וכו':

הברכה נאמרה בפרט. פי' לכל שבט ושבט בפ"ע:

איני יודע וכו' אם התפלה וכו'. חסר ועיין בספרי וקאי על תפלה למשה איש האלהים שג"כ משה אמרה (עיין שו"ט מזמור צ' כי העשרה מזמורים מן תפלה למשה ולהלן משה אמרן ע"ש) וע"ז קאי איני יודע איזה אמר מקודם וע"ז אמר וזאת הברכה הוא"ו מוסיף שמקודם אמר תפלה למשה ואח"כ אמר וזאת הברכה:

במקום שפסק יעקב וכו'. עיין שו"ט מזמור א' ועמד יצחק לברך את ישראל בנתינה וחתם קבריאה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ועמד יעקב ופתח במה שחתם יצחק הה"ד ויקרא יעקב אל בניו וחתם בזאת שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם עמד משה ופתח לברך את ישראל במה שחתם יעקב בזאת וזאת הברכה וכ"ה ברבה:

אלישע נקרא וכו' בכאן חסר וכצ"ל אלישע נקרא איש האלהים שנא' (מלכים ב ד':ט') כי איש אלהים קדוש הוא. מיכה נקרא איש האלהים שנאמר (מלכים א כ':כ"ח) ויגש איש אלהים אמוץ נקרא איש אלהים שנאמר (ד"ה ב' כ"ה) ואיש אלהים בא אליו כצ"ל. והוא במספר י' נביאים שנקראו כך:

וכה"א הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. וכי עלה על דעתך שלאחר ביאה היה אליהו מתנבא מה ת"ל לפני בא יום ה'. סמוך לביאתו כמו הכא לפני מותו סמוך למיתתו: קומה ה' לנוחך כצ"ל:

וכן תקנו חכמים ונביאים. (ברכות לד) ג' ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעית לעבד שמקבל פרס מרבו אחרונות לעבד שקיבל פרס מרבו ונפטר והולך לו: שנאמר לא בסתר דברתי כצ"ל:

נכנסו כל האומות אצל בלעם וכו'. עיין ספרי. וכן (זבחים קט"ז.) כשנתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי העמים רעדה אחזתן. וע"ז שייך סוף המאמר הקב"ה מחזיר העולם לתוהו:

אמרו לו כל עצמנו בגניבה. בספרי הגי' כל עצמנו לסטים הם. וע"ז שייך הקרא והוא יהיה. פרא אדם ידו בכל וכו'. אבל קשה מה שייך זה ללאו לא תגנוב. אבל עיין במכילתא פ' יתרו פ"ה הובא ג"כ מאמר זה וה"ג א"ל בזה הברכה נתברך אבינו והוא יהיה פרא אדם וכתיב כי גונב גונבתי מארץ העברים והיינו הישמעאלים שקנו יוסף מאחיו מכנה להם בשם גנבים. ובכאן וכן בספרי נשמט הקרא מן גונב גונבתי. וברור:

מלמד שכבודו של הקב"ה מלא עולמו. כוונתו על הקרא ויאמר ה' מסיני בא דה"ל למכתב לסיני או בסיני. וע"ז אמר שכבודו של הקב"ה מלא כל העולם. ומביא ראיה מקרא התשלח ברקים וילכו (משמע ששלחם מנגד פניו) ואח"כ מסיים ויאמרו לך הננו משמע שהם לפניו:

ד"א ויאמר ה' מסיני בא לשון נחת. והכוונה כי למעלה אמר כשנתן התורה הרעיש כל העולם על יושביו ועתה דורש להיפך לשון נחת כמו שמסיים פני ילכו והנחותי לך:

ארבע הופעות הן. פי' מקום שהיה גילוי שכינה:

כל המשתמש בה ניכר. שעושה בגופו רושם. וכ"ה בהדיא בספרי:

התורה ניתנה בימין. קאי על הקרא מימינו אש דת למו:

כל העוסק באש. היינו ד"ת:

מלמד שחיבב הקב"ה. עיין ספורנו. ואע"פ שאתה חובב עמים כמאמרך והייתם לי סגולה מכל העמים ומזה הודעת שמין אנושי סגולה אצלך מ"מ ישראל חיבב יותר מכל הכנענים:

מתכתתין לרגליך. בספרי אע"פ שאנוסין אע"פ שלוקין אע"פ ששבוים אעפ"כ ישא מדברותיך מקיימין התורה מתוך צער כמו שמסיים:

אלא לנו בעבורנו. והיינו שנקבל שכר על שמירתה:

שנאמר הבונה בשמים מעלותיו. וכמו שתרגם המתרגם די אשרי בתקוף רומה שכינת יקריה. והיינו אימתי השכינה עליהם מלמעלה אם למטה הם באגודה אחת:

יחי ראובן ואל ימות. מה ענין זה אצל זה כצ"ל:

אין מחליפין לא זכות בחובה. היינו מי שעשה עון לא ינוכה לו נגד זה מצוה שעשה:

יחי ראובן במעשה יוסף. היינו הזכות שעשה בעת מכירת יוסף עמדה לו לכפר מעשה בלהה:

זכר לו מעשה הצלע. היינו עון דבת שבע כי צלע זו אשה:

מעשה ההר דכתיב ויורדת בסתר ההר כצ"ל גבי אביגיל:
לעמתו שלמה בנה את המלוא (מלכים א י"א:כ"ז) וזה את אשר הרים יד במלך (קאי על ירבעם) שלמה בנה את המלוא (זה לשבח) סגר את פרץ עיר דוד הוא לגנאי עיין (סנהדרין קא:) והוא ג"כ כעין זה מה שחטא במה שסגר את פרץ עיר דוד שעשה דוד פרצות בכדי להרבות דרכים לישראל בעת עלייתן לרגל תיקן במה שבנה את המלוא (כן פירש חכם הספרדי):
אלו גבורים בכח. שנאמר (ישעיהו ג':כ"ה) מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה גבורים בתורה שנאמר גבורי כח עושי דברו כצ"ל:
וכה"א בארה בנו וגו'. הוא נשיא לראובני שהיה גבור בתורה וע"ש בילקוט למה נקרא שמו בארה שהיה בארה של תורה:
יהא מתפלל לפניך. פי' שתפלתו יקובל לפניך (וזה מאמרם ב"מ פ"ה.) גזר רבי תעניתא איתנהו לרי חייא ובניו אמר משיב הרוח וכו' הוא מזרעא דיהודא עיין (כתובות ס"ב) דר' חייא אתי משמעי אחי דוד:
שנקבר עמהם לארץ. (סוטה ז':):
שעירבן בנחלה. שחלק של שמעון היה בתוך חלקו של יהודה. וכן הוא בקרא (יהושע י"ט:ט') מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון:
של שמעון ושל לוי כאחת. פי' כי שמעון נכלל בברכת יהודה כאמור למעלה ואין שמע אלא שמעון וכו' ואח"כ נאמר לוי:
שמעון ולוי שניהם לוו מן הקב"ה. שחטאו במעשה שכם:
שניסיתיו עמך בנסיונו. הלשון לא ידעתי לכוון ובספרי ה"ג הרבה נסיתיו ונמצא שלם. והיינו שכל הי' נסיונות שנתנסו בני ישראל במדבר בכולם לא היה שבט לוי עמהם וכן פירש הרמב"ן:
שלא נמצא במשה ואהרן וכו'. בספרי ה"ג אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו. ולפי"ז אשר נסיתיו במסה תריבהו על מי מריבה קאי על אהרן אף שהיה לו פתחון פה לומר שלא חטא אעפ"כ קיבל דינו מן השמים בשמחה:
שהיה אבי אמו מישראל כצ"ל:
כי שמרו אמרתך במצרים. שמ"ר פי' י"ט במצרים בטלו ישראל את המילה חוץ משבטו של לוי למה כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים:

שיהו כל ההוראות וכו'. (יומא כ"ו) לא משכחת צורבי מרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי ובכאן הלשון משובש וכצ"ל יורו משפטיך ליעקב כמה דכתיב והגידו לך את דבר המשפט ותורתך לישראל כדכתיב עפ"י התורה אשר יורוך:

אלו מנחות שאינן נאכלין. וכולן כליל ע"ג המזבח:

ברך ה' חילו. בנכסים כצ"ל:

מחץ מתנים. כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד רש"י וזה מי שמעורר על הכהונה בפרהסיא יהיה נופל כמו קרח כמו שמסיים:

ומשנאיו ששונאין אותו בלב. עיין לעיל בפ' נצבים בפסוק ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך אלו המפורסמים ועל שונאיך אלו שבסתרו דורש זה על עוזי' כמו' שכחוב בקרא (דברי הימים ב כ"ו:י"ט) ובזעפו עם הכהנים והיינו שהראה להם פנים זועפים והוא שנאה בלב:

שנאמר ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית כצ"ל:

חביב הוא ביותר. בספרי לפי גרסת הגר"א שהרבה אוהבים הם וחביב מכלם ידיד והיינו שלשון ידיד מראה יותר אהבה:

שנא' שמו ידידיה בעבור ה' כצ"ל כדכתיב מקודם וה' אהבו:

ידיד זה אברהם שנקרא ידיד וכו' כצ"ל:

ויבנה ידיד זה בהמ"ק. במנחות שם גורס הקרא מה ידידות משכנותיך:

ישכון לבטח. חופף עליו במקדש ראשון כל היום זה בנין האחרון ובין כתפיו שכן בנין משוכלל לע"ל כצ"ל:

וכה"א כל ממלכות וכו'.וסיפא דקרא הוא אלהים אשר בירושלים. היינו אף בחורבנו הוא אלהים בירושלים ששם מקומו והשראת שכינתו כה"ג הגר"א. בספרי:

הכתפים מקום גבוה שבשור. בספרי ה"ג הכתפים. מקום נאה שבשור עיין (זבחים נה:) סבר למבני בעין עיטם דמדלי אמרי נחתי ביה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן ובנאוהו בירושלים. והיינו גבי שור אף שקרנותיו יותר גבוהות אבל כתפיו יותר נאה אף שאין גבוה כ"כ וזה כוונת המחבר וכן בהמ"ק היינו ירושלים גבוה מכל הארצות נדמה לכתף שבשור:

וכאן הוא אומר ועלה הגבול. גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב הוא ירושלים וכו' והוא גבול יהודה אצל גבול בנימין. וע"ז קאי מלמד שהמקדש הוא בחלקו של בנימין לחלק יהודה ועיין בזבחים שם האריך רש"י בזה אך לשון הגמ' שם בשבט בנימין ועלה כתיב וירד לא כתיב הוא היפך מקראי ביהושע שם דגבי בנימין כתיב תמיד וירד ולא ועלה.

והמהרש"א בח"א העיר ג"כ בזה. אבל לדעתי ברור שט"ס נפל בגמ' וצ"ל להיפך ותמיהני על מגיה הש"ס החדשים שלא הרגישו בסתירה כזה:
בית הבחירה יהי' בחלק בנימין. היינו המזבח עיין (זבחים נג:) וקרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד לפי שלא היתה בחלקו של טורף:
דושנה של ירחו לבני יתרו. עד שנבנה בהמ"ק בחלקו של בנימין ואז לקחו בני בנימין דושנה של יריחו:
שהיו מתנדבים זבחים כשהיו באים בנמל. כמ"ש ביונה א' ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים ודרכם היו כשבאים בשלום מן הים לזבוח זבחים:
כי שפע ימים וכו'. כי ארצו היה שני ימים ים הגדול וימה של יפו:
וסממיות. היא מין חיה קטנה המזקת:
זו טרית. פי' מיני דגים:
כלפי מזרח. כי נחלתם היה (במדבר ל"ד:ט"ו-ט"ז) מעבר לירדן קדמה מזרחה ושם היה מרחיב תחומו לצד המזרח היו כובשין עמים. וכמו שסיים הקראי מדה"י. וסופו ויבריחו את כל העמקים למזרח. והיינו שברחו ממקומם העמים ודורש העמקים לשון עמים ע"ש בפרש"י:
מלמר שהיה סמוך לספר. קאי על סיפא דקרא כלביא שכן שכל הסמוכין לספר צריכין להיות גבורים:
ומן הגדי נבדלו אל דויד היינו שבשבט גד היו גבורים הרבה:
וטרף זרוע אף קדקד. וטרף זרוע לשעבר אף קדקוד לעוה"ב כצ"ל:
ואומר עטרות ודיבון וכו'. הארץ אשר הכה ה' לפני עדת בני ישראל כצ"ל. והיינו הערים הראשונים שכבשו היו לשבט גד וזה וירא ראשית לו:
שנאמר לא אוכל עוד לצאת ולבוא. והיינו בראש העם. וכן פירש הספורנו:
ד"א שעשה את התורה וכו'. הכוונה משה קיים את התורה מא' ועד ת"ו דורש וית"א נוטריקון:
צדקת ה' עשה שכהב להם לישראל כי יהיה בך אביון: בספרי צדקת ה' עשה וכי מה צדקות עשה בישראל והלא כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר באר עולה להם ומן יורד להם וכו' אלא שלמד תורה לישראל שנאמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת:
מלמד שהצדקה קשורה עם המשפט תחת כסא הכבוד. שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך כה"ג הגר"א:

גד גדוד חסר כאן וכצ"ל ד"א ויתא ראשי עם קאי על גד כדכתיב גד גדוד יגודנו מלמד כשם שבא בראש תחלה כך לע"ל יבוא בראש וזה ויתא ראשי עם לע"ל ועיין בפרש"י:
כמו ששנינו. (חולין פ"א) דיה אם זינקה כצ"ל וזינקה היינו קילוח היוצא מן הבהמה בעת שחיטתה שהדם יוצא לכמה צדדים כך הם קבלו נחלתם באי"י בשני מקומות:
ואומר ויעלו בני דן. ומקודם כתיב ויצא גבול דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עד לשם וע"ש בפרש"י כאן נטלו קצת ועוד להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ע"ש וזה שאמר חלקו של דן מתחלק לב' מקומות:
יזנק קופץ וכו'. ודורש יזנק לשון ידלג מהר הבשן וכן פי' הראב"ע:
לבני נפתלי יצא הגורל הששי כצ"ל:
שמח בחלקו בימים. בספרי בימים ובדגים ובפרגיות שהיה כ"ז בחלקו:
כמפורש במס' מגילה כצ"ל:
ולאשר אמר. לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי. והיינו מקצה אחיו שהיו חלושים ואשר אחד מהם ע"כ הוצרך לברכו ברוך מבנים אשר שגם הוא יהיה מבורך כנ"ל:
שנתברך בבנים כאשר. הרמב"ן הראה מקום לזה בקרא (דברי הימים א ז':מ') כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים וכו' מספרם אנשים עשרים וששה אלף ולא נאמר בשאר השבטים כשבח הזה:
ורחצו רגליהם.לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו כ"ה בספרי ועי' מנחות פ"ה:
כיוצא בו אמר שלמה וכו'. כמו זה שנוהג עצמו כעני שעושה עבודתו בשדה אף שיש לו הון רב (רש"י שם):
וכשם שהזית משכח. (הוריות י"ג) ושם כשם שהזית משכח לימוד של ע' שנה כך שמן זית משיב לימוד של ע' שנה:
ברזל ונחושת מנעליך מלמד שארצו של אשר וגו'. רש"י פי' ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחושת וארצו של אשר היתה מנעולה של א"י בהרים הללו. ועיין רמב"ן גבול אשר היה בסוף א"י כמו שכתוב ופגע בכרמל ע"ש באורך:
מנעליך כמו מן יקומון. דורש מנעליך לשתי תיבות מן עליך אסיר מעליכם. והיינו הקללה ברזל ונחושת דכתיב ונתתי את שמיכם כברזל וארצכם כנחושה ויסיר מעליכם והביא ראיה מקרא מן יקומון שהכוונה שלא תהיה תקומה להשונאים:
יהיו כל הארצות דובאות וכו'. מפרש דבאך לשון חוזק ותוקף (וכן פי' הקונקרדנציע) היינו כל ימיך יהיה לך חוזק מכסף וזהב שכל הארצות יקנו ממך שמן ויעשרוך כמו שמסיים:

כך ימי זקנותך. היינו שתחיה חיים טובים שלא יוכר אצלך בין ימי הזקנה לימי הנעורים.
ואצלך יהיה כימיך (היינו ימי הנעורים דבאך כך יהיו ימי הזקנה):
שהאיש דובב וכו': ויהיה דבאך משורש דוב"ב והאלף תחת אות הכפל (כמו (ישעיהו י"ח:ב') אשר בזאו נהרים ארצו כמו בזזו:
דאבך כמו שמלה שלמה. ויהיה משורש דא"ב לשון עצבון. והיינו אפילו ימי דבאך היינו ימי עצבונך תואר לזקנה יהיה כמו בחרותך בטוב:
ופגע בכרמל. ששם הוא היותר מובחר:
לכך נאמר יהי רצוי אחיו. שהכל אוהבין אותו ואת ארצו:
בכל דבר כלום. פי' אין אתם יכולים לדמותו לשום דבר:
ולא יכול לזון עיניו ממנו. בספרי הג'. מיד נפל לארץ והוא יותר נכון כפי הנמשל:
עתיר לגרש מפניך אויב. עיין בר"ר פ' מ"ד לזרעך נתתי את הארץ אתן לא נאמר אלא נתתי מכאן שמאמרו של הקב"ה מעשה:
שבירך יצחק ליעקב כו'. וסיפא דקרא ורוב דגן ותירוש:
על פלטרין שלהם. על ערי המלוכה ועיר המלוכה במדינה נקרא במתי ארץ ששם מושב המלכים והשרים שהם הראשים:
עליה היתה למשה. כי גדולים צדיקים במיתתן כו':
שהראה הקב"ה למשה שלשלת המלכים כצ"ל:
מה הפסגה הזאת. דריש פסגה לשון פסיגין היינו ענפים שבם תלויים האשכולות כמו (עוקצין פ"א) פסיגה של אשכול:
מלמד שהראהו שלשלת של נביאים כצ"ל שעתידין כו' והיא היתה ביריחו (מגילה יד:) ח' נביאים ומהם כהנים יצאו מרחב הזונה:
מה שעתיר להיות עם תחיית המתים. דרש ים כמו יום:
ושמה לא תעבור. ונאמר להלן ושמה לא תבוא כצ"ל:
וימת שם משה. אפשר שמת משה וכתב וימת שם משה כצ"ל:
שהיה משה כותב. בב"ב הגי' משה כותב בדמע:
קולו היה נשמע. כשבירך את ישראל:
ועדיין לא ניתן מוראו עליהם. שנאמר ביום ההוא גידל ה' את יהושע באותו שעה ניתן מוראו עליהם כצ"ל:
ובלעם דמהו לטבחו של מלך. במד"ר שם מה טבח שואל אותו המלך כמה יציאות נצרך כי בלעם היה יודע מה עתיד לדבר אתו:
וכמוהו לא היה לפניו מלך. לא כתיב בישראל:

זו מכת בכורות. הז"א חמה הלא מכת בכורות היה ע"י הקב"ה כו'. ואפשר לפרשה ע"פ מאמרם (זבחים ק"ב) ויצא משה מעם פרעה בחרי אף מאי בחרי אף אר"ל סטרו ויצא ע"ש ולפי זה יפה דורש ולכל היד החזקה על משה בעת מכת בכורות שסטרו לפרעה:
ד"א אשר עשה משה זו מלחמת סיחון ועוג כענין שנאמר ונך אותו כצ"ל:
זה העמדת החמה. מדברי המחבר נראה שדורש ג"ש ת"ת ת"ת. ועיין (תענית כ.) ג"ש אחל אחל גבי משה כתיב אחל תת פחדך וגבי יהושע כתיב אחל גדלך:
מכאן אמרו. (תענית שם) ג' קדמה להם חמה: